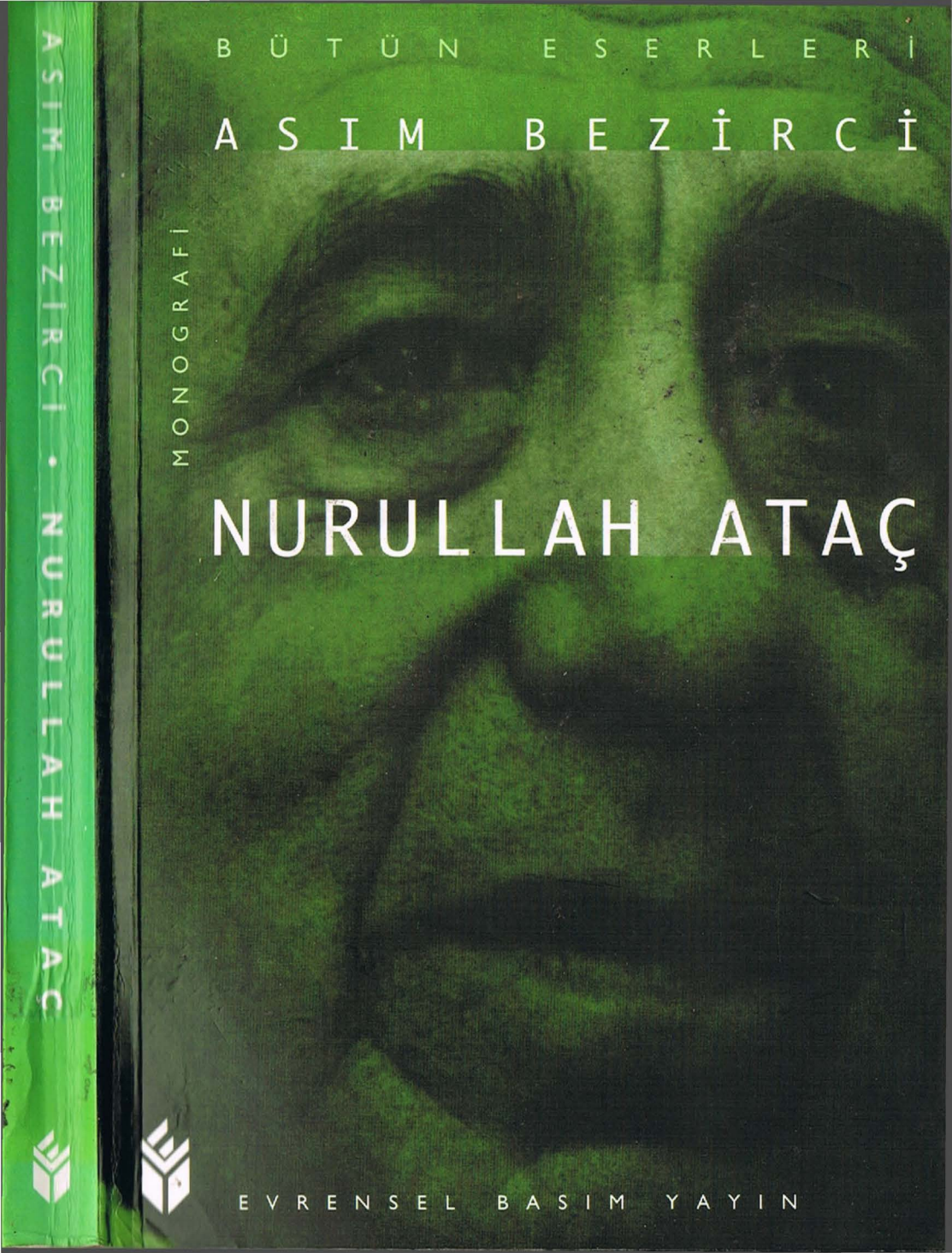

BÜTÜN ESERLERİ
ASIM BEZİRCİ
MONOGRAFİ
NURULLAH ATAÇ
EVRENSEL BASIM YAYIN
ASIM BEZİRCİ • NURULLAH ATAÇ

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Asım Bezirci

Nurullah Ataç

Monografi

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Galipdede Caddesi
Şahkulu Sokak
Şahin İş Merkezi
No: 10 Kat: 2
Tünel / İstanbul
Tel: 0212 293 63 45-47
Faks: 0212 293 63 31

evrensel kültür kitaplığı-37

Nurullah Ataç
Asım Bezirci

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Düzelti
Memet Tayak
Birinci Basım
1968
Evrensel Basım Yayın'da Birinci Basım
Kasım 1998

ISBN 975-6865-04-0

Baskı
Kayhan Matbaası

NURULLAH ATAÇ

ASIM BEZİRCİ'NİN BÜTÜN ESERLERİNİ YAYINLARKEN...

Edebiyat tarihçisi, eleştirmen, çevirmen ve yazar Asım Bezirci, yetmişi aşkın kitaba imza atmıştır. Bir karınca çalışkanlığı ile ve ince bir sabırla ortaya çıkardığı eserler, devrimci kültür dünyamıza yapılmış büyük katkının ifadesidir. Ancak onun katkısını, eserleriyle sınırlı görmek yanılgı olur. Bezirci, eserleri ve çevirilerinin yanı sıra, büyük bir emek vererek başta Nâzım Hikmet olmak üzere, birçok önemli şair ve edebiyatçının eserlerini derleyip basıma hazırlamıştır. Bezirci'nin imza attığı eserler, sahip oldukları zengin içerikleriyle olduğu kadar, Bezirci'nin savunduğu ve geliştirmeye çalıştığı araştırma ve eleştiri yönteminin uygulanmasının örnekleri olmaları bakımından da dikkatle değerlendirilecek niteliktedir.

Bezirci'nin katkısını, araştırma ve eleştiri yöntemini kitlelere tanıtmayı devrimci bir kültür görevi olarak benimseyen Evrensel Basım Yayın, Asım Bezirci'nin çeviri ve telif bütün eserlerini yayınlıyor.

EVRENSEL BASIM YAYIN'DA YAYINLANANLAR

Eserleri

Orhan Kemal (1977, 4. basım 1994)
Bilimden Yana (1963, 4. basım 1995)
Sosyalizme Doğru (1975, 3. basım 1996)
Orhan Veli (1967, 9. basım 1995)
Pir Sultan (1986, 4. basım 1995)
Nâzım Hikmet (1975, 4. basım 1996)
İkinci Yeni Olayı (1974, 4. basım 1996)
Halkımızın Diliyle Barış (1986, 3. basım 1996)
Seçme Hikayeler (1981, 4. Basım 1997)
Seçme Romanlar (1973, 5. Basım 1997)
Sabahattin Ali (1974, 5. Basım Ağustos 1997)
Temele Gül Dikenler (1993, 2. Basım Ekim 1997)
Halk ve Sosyalizm İçin Kültür ve Edebiyat (1979, 3. Basım, Aralık 1997)
Güle Dile Verenler (1993)
Nurullah Ataç (1968)

Çevirileri

Felsefe, Bilim ve Din, M. Cachin-R. Maublanc (1992)
Diderot, André Cresson (1994)
Halkın Ekmeği (A. Kadir'le birlikte, 1995)
Sosyalizm ve Edebiyat, Anatoli Lunaçarski

DİĞER ESERLERİ

Çok Kapılı Oda (1961)
Edip Cansever (1961)
Günlerin Götürdüğü Getirdiği (H. Cöntürk'le,1962)
Abdülhak Hâmit'in "Târık Yahut Endülüs Fethi" (1966)
Dünden Bugüne Türk Şiiri (1968)
On Şair On Şiir (1971)
Halk ve Sosyalizm İçin Kültür ve Edebiyat (1979)
1950 Sonrasında, Hikâyecilerimiz (1980)
Abdülhak Hâmit (1982)
Şairlerimizin Diliyle Barış (1987)
Türk-Yunan Dostluk ve Barışı (1987)
Rıfat Ilgaz (1988, 2. basım 1989)
Deyimlerimizin Sözlüğü (1990)
Oktay Akbal (1991)
Nezihe Meriç
Türk Halk Şiiri (1993)

DİĞER ÇEVİRİLERİ

Üç Hikâye, Gustave Flaubert (1955)
Belâlı Yer, Erskine Caldwell (1954)
Varoluşçuluk, J.P. Sartre (1961)
Seçme Şiirler, P. Eluard (A. Kadir'le, 1972)
Sosyalist Açıdan Toplum, Sanat ve Eleştiri,
G. Plehanov-J.Fréville, (1963)
Dünyada Sendikacılık, Georges Lefranc (1966)
Yeni Roman, Alain Robbe-Grillet, (1981)
Demokrasi, Barış, Sosyalizm, Jean Jaurés (1966)
Edebiyat Bahçesinde (1992)

İÇİNDEKİLER

ELEŞTİRME

ÖNSÖZ
Ataç'ı İncelerken 13
Edebiyat Adamı 13
Yararlıkları 13
Ataç İncelemeleri 15
Bu İnceleme 18
Yeni Bir Halkı 19

YAŞAMI
"En Tam Edebiyat Adamı" 22
Soyu Sopu 22
Çocukluğu, Öğrenimi23
İlk Yazıları, Şiirleri 24
Evliliği 25
Dergilerde, Gazetelerde 27
Dil Devrimine Bağlanma 28
Emekliye Ayrılma 29
Hastalıklar 30
Ölüm 31

KİŞİLİĞİ
Ben 33
Kızının Ağzından 43

ELEŞTİRİ ANLAYIŞI
Öznelcilik Yolunda 48
Eleştiri ve Eleştirmen: 48
Sanatçılık Özlemi 48
Eleştiride Sanatsallık 50
Denemecilik 52
Edebiyat ve Eleştiri 53
Yaratıcılık 57
Eleştirmenlik 60
Ataç ve İzlenimcilik: 62
İzlenimci Eleştiri 63
Kaynaklar 65

Sakıncalar 69
Olumsuz Sonuçlar 71
Öznelciliğin Eleştirilmesi: 98

Nesnelciliğe Doğru 106
Nesnellik Nedir? 106
Yeni Bir Dönem: 108
Değişenler 108
Eksik Kalanlar 113
Değişmeyenler 115
Ulaşılamayanlar 119
Sonuçlama 120
Emeğe Saygı 121

Nurullah Ataç
YAZILAR / DERLEME
Eleştiri ve Eleştirmen Üstüne Yazılar 125
Münekkit Hakkında 127

Yine Tenkit 131
Hayırlı Bir Hadise 134
Tenkidin Tenkidi 139
Tenkidi Müdafaa 143
Tenkit ve Cevap 146
Okumayan Münekkit 149
Yine Tenkit 151
Tenkit Üzerine 154
Bîtaraflık 157
Tenkit Üzerine 160
Samimî Yalanlar 163
BizdeTenkit 166
Tenkidin Saltanatı 168
Tenkide Dair Vecizeler 170
Tenkit Kolaydır 172
Ölülere Dokunmamalı imiş 173
Cevaba Zeyl 174
His ve Tenkit 176
İlmî Tenkit 178
Okurken 179
Cesaret 181

Bir Teşekkür 182
Tenkit Meselesi 184
Daima Tenkit 186

Notlar 188
Denilebilir ki 189
İmkânsız Bîtaraflık 190
Sözden Söze 192
Tenkit 193
Tenkit Hissi 195
Keşif ve İcat 197
Cesaret 199
Samimiyet 200
Notlar 201
Bir Mektup 202
Eleştirme Üzerine I-II-III 206
Eleştirme 225
Gene Eleştirme 229
Neden Olamıyor 233
Eleştirmecinin Görevi 237
Karışmak 241
Söz Olsun 248
İşin Gücü 250
Karalama 253

KAYNAKÇA 256

YAYINLARI 260

BASINDA YANKILAR 282

ÖNSÖZ

ATAÇ'I İNCELERKEN

Nurullah Ataç eşine az rastlanır bir yazarımızdı. Bütün varlığını edebiyata adamıştı. Yüreğini de, kafasını da edebiyat doldurmuştu. Keziban'ın ağzından kendini şöyle anlatıyordu: "Sizde edebiyat sevdası var, ancak edebiyata vurgunsunuz, her şeyi edebiyat arkasından görüyorsunuz. Gelmiş, şurada deniz boyunda geziyordunuz: denize baksanız a! hayır, ille şiiri, Yahya Kemal'i, Moréas'ı, Valéry'yi düşüneceksiniz. Bâki Efendiden beyit okuyacaksınız... Siz kendiniz bir tutsaksınız, edebiyat tutsağı... Edebiyat sizi avucunun içine almış, bir dakika salıvermiyor. Her düşüncenize, her duygunuza edebiyat karışıyor."[1]

EDEBİYAT ADAMI

Gerçekten de bir "edebiyat tutsağı" idi Ataç. Bir tiryaki, bir âşık. O kadar ki, salt "edebiyat için", "edebiyatla birlikte" yaşadığı söylenebilirdi. Tıpkı, "Ben" başlıklı yazısında söylediği gibi: "Ben, edebiyatı kendime dert edinmiş bir adamım. Gece gündüz edebiyat düşünürüm. Sevdiğim bir şiiri tanıdıklarıma okumadığım, yahut bir edebiyat sorunu üzerine tartışmaya girişmediğim günler, yaşadım saymam kendimi. 'Büğün Türkeli'nde en tam edebiyat adamı kimdir?' diye sorarlarsa, beni gösterebilirsiniz."[2]

YARARLIKLARI

Bir 'edebiyat adamı' olduğunu söyleyen Ataç, aynı za-

1 N. Ataç, "Deniz Boyunda", Ulus gazetesi, 18.7.1945

2 N. Ataç, *Diyelim*, 1954, S. 12-13.

manda, ilginç bir 'düşünce adamı'ydı. Kestirip atmayan, kuşkuyla irdeleyen, yalandan tiksinen, doğruyu arayan, usa inanan, ödün vermeyen, uzlaşmayan, açıksözlü, gözüpek bir düşünürdü. Özgürlükçü, ahlâkçı, insancı, yenilikçi, bireyci, usçu bir düşünür. Çağdaş bir "Aydınlanmacı" düşünür. Seçkinci bir 'edebiyat düşünürü'. Bu özellikleriyle onun edebiyatımız kadar düşünce yaşamımıza da birçok yararlıkları dokunmuştur. Bunlardan birkaçını sıralayalım:

– Edebiyatımızın Doğululuktan, alaturkalıktan kurtulması, Batılılaşması, Batı (özellikle Grek, Latin, Fransız) edebiyatının klasik ürünlerinin dilimize çevrilmesi;

– Düşünüşümüz gibi yazışımızın da duyguculuktan, süsten, gösterişten, özentiden, yapmacıktan, sahtelikten, yalandan sıyrılarak usçu, yalın, açık bir kimlik kazanması;

– Edebiyatın yenileşmesi, çağdaşlaşması, beğenice yükselmesi, yerleşmiş kalıplardan, eskimiş görüşlerden ayrılması, köhnemiş değerlerden, kof ünlerden temizlenmesi, genç/başarılı yazarların tanınması, benimsenmesi, yetişmesi;

– Okurlar ile yazarların eleştiriye alıştırılması, eleştirinin sorunlarıyla tanıştırılması;

– Geçmiş şiirin (Divan, Halk, Servetifünun, Fecriati) eleştirilmesi, yeni şiirin (özellikle Garip akımının) ve öncü şairlerin değerlendirilmesi, anlaşılıp sevilmesi;

– Türkçenin özleşmesi, gelişmesi, benliğine kavuşması, yazarlarda bir dil beğeni ve bilincinin uyanması, devrik tümcenin kullanılması, konuşma dilindeki bazı özelliklerin (canlılık, doğallık, sıcaklık, kıvraklık, değişkenlik vb.) yazı diline aşılanması;

– Bağnazlıkla (taassupla), dogmacılıkla, kör inançla, beylik düşünceyle, önyargıyla, gelenekçilikle çarpışılması, okurlarla yazarların özgür düşünmeye, kuşkuculuğa, sorgulayıcılığa, laikliğe, gerçekliğe, doğruluğa çağrılması;

– Deneme, günce ve söyleşi türünün yerleşip gelişmesi vb.

Ataç, bu konularda hatır gönül tanımadan yılmaz bir öncü, bir ülkücü, bir ahlâkçı, bir düşünür gibi çalıştı. Doğruluğu, içtenliği, yürekliliği ile örnek bir yazar oldu. Okurları üstünde olumlu etkiler bıraktı. Çevresini gücü yettiğince sarstı, uyardı, eğitti.

ATAÇ İNCELEMELERİ

Edebiyatımıza bunca katkısı olan Ataç'ın yeri ve önemi, yazık ki, uzun süre gölgede kaldı. Gerçi yazılarında Ataç'ı övenler ya da yerenler eksik olmadı. Ama, sağlığında, kimse onu inceleyip değerlendiren bir *kitap* çıkarmadı. Oysa, nice küçük ve değersiz kişiler için art arda kitaplar yayımlanıyordu. Yıllar önce, Bedri Rahmi bu durumdan haklı olarak yakındı, fakat aldıran olmadı: "Biz ne tuhaf insanlarız! İşte bir muharrir yirmi senedir yazıyor. Hepimiz onu seviyor, sayıyor, arıyoruz. Fakat niçin içimizden birisi bir gün kolları sıvayıp bu muharririn gazete ve mecmualarda parça parça dağılmış eserini toplamak, seçmek ve incelemek hevesine düşmüyor?"[3]

Ölümünden sonra, Ataç için bir yığın yazı karalandı. Tahir Alangu bunlardan çoğunu 1959'da *Ataç'a Saygı* adıyla bir kitapta topladı. Fakat, toplamanın da gösterdiği gibi, yazıların büyük bir bölüğü, her ölüye uygulanan kalıplaşmış sözler ya da ölçüsüz, şişirme övgülerle donanmıştı. Gerçi, Ataç'ın kişiliğini dostluk anıları arasından başarıyla belirtenler (Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Eyuboğlu, Hilmi Ziya Ülken gibi) eksik değildi. Ama, Ataç'ı nesnel bir tutum, bilimsel bir yöntem ve sistemli bir görüşle derinliğine inceleyip değerlendirmeye yönelen pek yoktu. Ancak, Alangu'nun kitabına eleştirilerini almaya lâyık görmediği iki yazar bunu yapmaya çalışmıştı: Hüseyin Cöntürk ile Tâ-

3 "Biricik Münekkidimiz", İşte dergisi, 1. 2. 1944

lât Tekin... Cöntürk, Ataç'ın eleştirmenliğini, Tekin ise dilciliğini incelemişti.[4] Gelgelelim, her ikisinin incelemesi de kısa ve yetersizdi, ana noktalara değinmekle kalıyordu. Onların ardından Muzaffer Uyguner, Ataç'ın "şiir ve şairle ilgili düşünceler"ini derleyip açıkladı.[5] Fakat bu yararlı ve uzun sergileme, genellikle Ataç'ın kitaplarındaki sayılı yazılara dayandığından, gazetelerle dergilerdeki yüzlerce yazıyı göz önünde tutmadığından ve çözümleyip eleştirmediğinden ötürü eksiklikten kurtulamadı. Uyguner'den dört yıl sonra bir başka eleştirmen –Metin And– Ataç'ın tiyatro yazılarını derleyip gözden geçirdi. Ataç'ın yazarlık yaşamının daha çok ilk dönemini kapsayan bu yazıları konularına göre bölümleyerek Batılı bir anlayış ve yöntemle inceleyip değerlendirdi.[6] Hikmet Dizdaroğlu, Ataç'ın dille ilgili –Konur Ertop'un derlediği– yazılarını özetleyip çözümledi.[7] Kitabın arkasına eklenen, Sami Nabi Özerdim'in, "Nurullah Ataç Bibliyografyası", bu çözümlemeyi yararlı bir kaynakçayla zenginleştirdi. Yazık ki yazıların çoğu derleme ya da dizgi yanlışı ve eksikleriyle yaralanmıştı.[8] Saadet Ulçugür de, Ataç'ın "hayatı, sanatı, eseri" üstüne bir kitap çıkardı.[9] Doyurucu olmayan bir önsözden sonra, Ataç'ın kişiliğini, belli konulardaki düşüncelerini "kendi ağzından" belirtmek amacıyla "yapıtlarından örnekler" veriyor. Ne var ki bunu yaparken, Muzaffer Uyguner gibi o da Ataç'ın dergilerde ve gazetelerde kalmış yazılarına pek bakmamış, daha çok kitap halinde basılmış olanlarla yetinmiş. (Ataç'ın ki-

4 Hüseyin Cöntürk, "Onun Arkasından", Pazar Postası, 2. 6. 1957 / Tâlât Tekin, "Ataç'ın Dilciliği", Türk Dili, 1. 5. 1958

5 Bak: "Kaynakça-Ataç'la İlgili Yayınlar" bölümü.

6 Metin And, *Ataç Tiyatroda*, 1963

7 Nurullah Ataç, *Söyleşiler*, (Dil üzerine), 1962

8 Bak: Asım Bezirci, *Okudukça*, 1967, S. 70-74 / *Çok Kapılı Oda*, 1982, S. 99-104

9 Saadet Ulçugür, *Nurullah Ataç*, 1964

taplarında bulunan yazıları 800'e yaklaşır, dergi ve gazetelerde bulunanları ise 4000'i aşar.) Üstelik, Ataç'ın ilgilendiği sayısız konuların da ancak birkaçını ele almış. Oysa, Ataç'ın zengin kişiliğini tüm yanlarıyla ortaya koymak için "bütün" yazılarının taranması gerekirdi. Ulçugür'den sonra Konur Ertop "Çevirmen Olarak Ataç" başlıklı bir yazı yayımladı.[10] Ataç'ın çeviri ile ilgili düşüncelerini çözümleyip değerlendirdi. Gerçi Ertop'un yazısı, Ataç'ın yalnızca çeviri anlayışını ele alıyordu, çevirilerinin asıllarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmesine geçmiyordu, ama belgelere dayanan bir araştırma olması dolayısıyla ilgi çekiciydi. Ertop, iki yıl sonra, *Günlerin Getirdiği-Karalama Defteri*'nin yeni basımı için uzun bir "Önsöz" yazdı. Burada Ataç'ın daha çok sanat, edebiyat (özellikle şiir), tiyatro, çeviri, dil, özleşme ve devrimcilik sorunları ile bazı yazarlara ilişkin düşüncelerini kaynak göstererek özetledi. Hakçası, bu yararlı tanıtma büyük bir emeğin ürünüydü, dağınık metinlerinin teker teker bulunup taranmasıyla eide edilmişti, ama –bir bakış açısına (perspektife) yaslanmadığı için– sergilemeden yargılamaya, hayranca övmeden nesnelce eleştirmeye geçmiyordu.

Ataç'ın kızı Meral Tolluoğlu babasının "aile çevresi, yakınları, sevdikleri, sevmedikleri, tartıştıkları, öfkeleri, tutkuları" ile "özel yaşamı"nı sıcak ve duru bir anlatımla yansıtan bir anılar kitabı çıkardı.[11]

Gerek And'ın gerek Dizdaroğlu'nun, gerekse Ertop'un çalışmalarıyla Ataç'ın hiç değilse, dil, tiyatro, edebiyat ve çeviri alanındaki yeri az çok ışığa kavuşmuş oldu. Ben de, bu yazımda, Ataç'ın "eleştiri anlayışı"nı incelemeyi deniyorum. Denemem And, Dizdaroğlu ve Ertop'un sözü geçen

10 Türk Dili dergisi, 1. 3. 1965

11 Meral Tolluoğlu, *Babam Nurullah Ataç*, 1980

incelemelerinden önce yayımlanmıştı.[12] Sabahattin Eyuboğlu, Suut Kemal Yetkin, Melih Cevdet Anday, Hüseyin Cöntürk, Memet Fuat ve Fethi Naci gibi denemeci ve eleştiricilerimizin yanı sıra Ataç'ı da incelemiştim.

BU İNCELEME

İkinci kez yayımlarken incelememi yeniden işledim. Elimden geldiğince geliştirmeye, genişletmeye uğraştım. Yargılarımı, bulduğum yeni belgelerle pekiştirmeye, çözümlemelerimi yeni örneklerle desteklemeye çalıştım. Ataç'ı kendi sözleriyle tanıtmayı daha uygun gördüm. Bunun için, gazetelerde ve dergilerde unutulup kalmış yazılarından sık sık parçalar aldım.

İncelememde Ataç'ın eleştiri uygulayışına da yer yer dokundum, ama daha çok eleştiri anlayışı (kuramı ve yöntemi) üzerinde durdum. Bu anlayışın getirdiği düşünceleri, örnekler vererek, gözden geçirdim. Onları, kaynaklarına giderek, evrimi içinde belirtmeye ve *nesnel* açıdan yargılamaya giriştim. Ataç'ın yargılanmasını övülmesine yeğ tuttum. Şimdilik yapılacak en uygun davranışın da bu olduğunu sanıyorum. Ataç artık tarihin malı olmuştur. Geri dönmesi ne olanaklı, ne de gereklidir. O'nu yaratan çağ ve koşullar değişmiştir. Eserlerinin eskisi gibi aranıp okunmaması bundandır. Bir daha Ataç gibi biri gelemez, gelse de onun gibi olamaz. Bunu kavrayamayanlar, eleştirilmesi gerekirken, enikonu putlaştırdılar O'nu. Ölüm yıldönümlerinde *anma* başlığı altında *tapınma* yazıları yayımladılar. Oysa, Ataç gibi ömrü putları kırmakla geçmiş, kusurlarını yiğitçe itiraf etmiş bir kişiye hiç yaraşmayan bir yoldu bu. Onun için ben, Ataç'ı gözü kapalı yüceltmek yerine, yargılayarak de-

12 Asım Bezirci, "Eleştiri Kuramı Yönünden Nurullah Ataç", Yelken dergisi, Eylül-Ekim 1961

ğerlendirmeye çalıştım. Yargılamamın sonuna, Ataç için yazılmış yazıların kaynakçasını ekledim. Ayrıca, Ataç'ın 1921'den ölünceye değin "eleştiri ve eleştirmen üstüne" yayımladığı –kitaplarına girmeyen– yazılarını derledim. Eski dergi ve gazetelerde çoğu unutulup gitmiş bu yazıları bulup gün ışığına çıkarmak istedim. Böylece, yargılarımı metinlerle bütünlemeye çalıştım. Öyleyken, çalışmamdaki eksikliği biliyorum: Ataç'ı bir yanıyla değil, bütün yanlarıyla incelemeliydim. Nitekim, başlangıçta amacım buydu. Ama, sonradan, bunun tek kişinin üstesinden gelemeyeceği kadar büyük bir iş olduğunu anladım. (Ataç'ın 80'i aşkın dergi ve gazetede 4000'i aşkın yazısı çıktığını açıklamak isterim.) Böyle bir işin altından ise ancak bir kurul kalkabilirdi ya da ayrı ayrı çalışan birçok kişiler. Gerçi benden hemen sonra Mehmet Salihoğlu geniş bir iyi niyet ve sevgiyle bu güç işe girişti.[13] Fakat o da çoğunlukla Ataç'ın kitaplarındaki yazılara yaslandığından ve birçok konuya birden el attığından gereğince genişleyip derinleşemedi. Üstelik, Ataç'a duyduğu aşırı hayranlık dolayısıyla, övgü ve savunudan nesnel eleştiriye pek geçemedi. Bundan ötürü ben de daha önceki inceleyiciler gibi davranmak zorunda kaldım: Ataç'ın yalnızca bir yanını, 'eleştiri ve eleştirmen anlayışını', daha uygun bir deyişle, 'eleştiri kuram ve yöntemi'ni ele aldım.

YENİ BİR HALKA

Bu ele alışta özellikle şu düşüncelerin etkisi oldu:

Ataç'ın eleştiri kuram ve yöntemi genellikle yetersizdi, eksiklerle, aykırılıklarla doluydu. Yanılmaya sapmaya, değişmeye, haksızlık etmeye elverişliydi. Gerçi Ataç'ın seçkin kişiliği bunu az çok önlüyordu, ama ona özenen henüz olgunlaşmamış kalemler için durum hiç de iç açıcı değildi. Us-

13 Mehmet Salihoğlu, *Ataç'la Gelen*, 1968

tanın ölümünden sonra gidiş daha da kötüye vardı: Alanı boş bularak kendilerini birer Ataç ardılı sanan, onun öznelci/izlenimci eleştiri tutumunu uygulayan kimi gençler haksız, temelsiz, duygusal yargılarıyla ortalığı kırıp geçirdiler. Bu olumsuz eylem acı yakınmalara yol açtı:

"Ataç'ı izleyen yazarlar onun kendine özgü tavrını yazarlığın temel bir gereği gibi almışlar, nesirden düşünceyi kovmuşlardır. Öyle ki, uzunca bir süre belli bir adama ilişkin bir mizacın haşarılıkları, tutarsızlıkları, fikir gibi sunulmuş, ikiyüzlülükten bir içtenlik endüstrisi kurulabilir sanılmıştır. Küçük gündelik inkârları devrimcilik sanan ve bütün esprileri bir levanten şakasından öteye gitmeyen irili ufaklı bir Ataç ordusu türemiş, dedikoduya, gelişigüzel izlenimlere, dul teyzenin günübirlik konuşma tarzına dayanan bir yazı tarzına yönelmiştir. Tabii bu arada olanlar Ataç Usta'ya olmuştur."[14]

Artık buna bir son vermek, hiç değilse, bir tepkide bulunmak gerekmektedir. Bunun da en iyi yolu, Ataç'ın eski, sakat eleştiri kuramı ve yönteminin sakıncalarını göstermek ve ona karşı yeni geçerli seçenekler önermektir.

Öte yandan, şu gerçeği de hatırdan çıkarmamak gerekir: Ataç'ın eleştirideki yeri belirlenmedikçe bizde bir eleştirmenin yolunu bulması zordur; bulsa bile, Ataç'la dürüstçe, nesnelce hesaplaşmadan yolunda ilerleyemez. Ayrıca, bugünkü eleştiriciliğimizin dünkünü aşması yahut zenginleştirmesi de gene Ataç'ın değerlendirilmesine, eksikleriyle erdemlerinin ortaya konmasına bağlıdır. Neden derseniz, "dünkü eleştirmenin tarihi yüzde doksan Ataç'ın tarihidir. Ataç'ın tarihi yazılmadıkça bugünün eleştirmesi ışığa çıkamaz, bugün bir eleştirme kuşağı yaşıyor denemez."[15]

14 Cemal Süreya, "Ataç'ın Eylemi", Papirüs, Mayıs 1967
15 Hüseyin Cöntürk, "Ataç Deyince", Ataç dergisi, 15. 7. 1962

İncelemem, bir bakıma bu gerçeğin, daha doğrusu, ödevin ürünüdür. Bir bakıma da, bizde nicedir boşluğu duyulan 'eleştiri kuramı' alanında sistematik bir 'ilk çalışma'dır. Ben onunla eleştirimizin evrim ve birikim zincirine yeni bir halkacık eklemeyi denedim. Belki biraz geciktim bunu yapmakta; benim yaptığım büyük bir işin küçük bir taslağıdır belki, bir başlangıçtır ancak. Fakat bu kadarcığının bile hiç yoktan iyi olduğunu sanıyorum. Elbette, başka inceleyiciler, araştırıcılar onun eksiklerini tamamlayacaklardır. Tamamlamalıdırlar...

Ağustos 1961
Mart 1968
Kasım 1981

YAŞAMI

"EN TAM EDEBİYAT ADAMI"

SOYU SOPU

Nurullah Ataç 21 Ağustos 1898'de İstanbul'da Beylerbeyi'nde doğdu. Ailenin en küçüğü, yedinci çocuğuydu.

Babası Gümrükçüoğulları'ndan Mehmet Atâullah Mefharî'dir. 1856'da Halep'te doğup 1919'da İstanbul'da ölmüştür. Kadı Galip Beyin oğludur, dedesi gümrükçü Halil Paşa'dır. Ataları Trabzon'un Sürmene ilçesinden gelmişlerdir. Atâ Bey, Hammer Purgstall'den on ciltlik *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (1911-1919) ile Paul de Kock'tan *Üç Fistanlı Kız*'ı, Bernardin de Saint Pierre'den *Paul ve Virginie*'yi çevirmiştir. *İktitaf* adlı bir de seçme yazılar kitabı vardır. Maliye Mektupçuluğu, Islahat-ı Maliye Heyeti Azalığı, Mekteb-i Sultani edebiyat öğretmenliği, Maliye Nazırlığı görevlerinde bulunmuştur.

Ataç'ın annesi Münire Hanım Maraşlı Kısakürekler ailesindendir. Anneannesinin babası Hamit Paşa'dır.

Ataç'ın kardeşleri Galip, İklima, Hamide, Refik, Saadet, Behçet'tir. Bunlardan Galip Ata/Ataç (1879-1947) İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi öğretim üyeliği, Haydarpaşa İntaniye Hastanesi Başhekimliği, Ankara Radyosu Redaksiyon Başkanlığı, İstanbul milletvekilliği yapmıştır. *Radyoda Evin Saati* (dört cilt, 1942-1943) adlı eseri ile Claude Bernard'ın *Tıpta Tecrube Usulünün Tetkikine Giriş* (1934), Valery Radot'dan *Pasteur'ün Hayatı* (1935), Ch.V.Seignobos'tan *Tarih Tetkiklerine Giriş* (1937) adlı çevirileri vardır.

Söylediğine göre, Ataç'ın ailesi edebiyatı seviyordu: "Babam çok okurdu. Biliyorsunuz, o da bir yazardı. Ağam Galip Ataç da bir yazardı. Bir ağam daha vardı, Refik Ata, genç yaşta Çanakkale Savaşı'nda öldü, o da çok okurdu, yaşasaydı o da hiç şüphesiz, bir yazar olurdu. Annem, bacılarım sabaha kadar roman okurlardı. Öyle bir ocakta yetiştim. Okumamak, bir yazar olmamak hiç aklımdan geçmedi, yani kendimi bildim bileli yazmaya özendim. İlk yazılarımı 1908'de yazdım, on yaşındaydım. 1908'de Meşrutiyet Devrimi oldu, birçok yeni gazeteler, dergiler çıktı, Namık Kemal'in *Vatan*'ı, *Zavallı Çocuk*'u, *Akif Bey*'i basıldı, okudum onları. Tiyatroyu zaten çok severdim, ben de tiyatro yazarı olmak istedim. Amma çocukluk! Üç perde beş perde yetmiyordu bana, on sekiz, yirmi perdelik oyunlar yazmaya kalkıyordum. Başladım. Söylemeye hacet yok, birini bile bitiremedim... Belki bir perdeyi dahi sonuna getiremedim. Bir sayfasını saklamadım o defterlerin."[1]

ÇOCUKLUĞU, ÖĞRENİMİ

Annesinin sağlığı bozulduğundan Ataç'ı sütanası Hanife kadın emzirdi, dadısı Sıdıka ile ablası İklima hanımlar yetiştirdi. Ataç on bir yaşındayken, 1909'da annesi öldü. Aynı yıl üç sınıflık iptidai'yi (ilkokul) bitirdi. Bir yıl kadar Frerler'de, dört yıl da Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) okudu. Burhan Asaf (Belge), Vedat Nedim (Tör) okul arkadaşları, Fazıl Ahmet (Aykaç) ise edebiyat öğretmeniydi. İlk yazısı Mektepli dergisinde çıktı. Bu, Fransızcadan çevrilmiş bir monologdu.

Babasının isteğiyle, öğrenimini tamamlamak üzere, Birinci Dünya Savaşı'ndan az önce İsviçre'ye gitti. Bundan

1 Nurullah Ataç/Bak: *Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, 1953, S. 49

pek hoşlanmamıştı. Henüz on beş, on altı yaşlarındaydı. İsviçre savaşa girmemişti. Ataç Cenevre'de Fransızcasını iyice ilerletti. Fransız edebiyatını yakından tanıdı. Tiyatroya merak sardı. Arkadaşlarının sahnelediği *Hamlet*'te balıkçı rolünü oynadı.[2] Çocukluğunda da tiyatroya düşkündü: İstanbul'da "Küşdili'ndeki salaşta satıcıların bağırtıları ve çıngırak sesleri arasında perdenin açılıp da Kel Hasan'ın tuhaflık etmesine" bayılır, delikanlılığındaysa "Şehzadebaşı'nda birtakım aciş büccüş vodvilleri dinleyip onların monologlarını anlatmaya" çalışırdı:[3] "Tâ çocukluğumdan beri severim oyun görmeyi. Kendim de oynamaya, oyunlar yazmaya özendiğim oldu, o vergi yokmuş bende, beceremedim."[4]

Ataç Cenevre'de okulu bırakıp gönlünce öğrenim yaptı. Claire adında güzel bir kıza tutuldu. Onunla gezip tozdu. Şiirler yazdı. Evlenmeyi kuruyordu. Fakat babası ölüp de evden artık para gelmeyince, tasarısı gerçekleşmedi. İsviçre'de bir iş aradıysa da bulamadı. Mondros Mütarekesi sırasında İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Ayrılığın verdiği üzüntüden epey zayıflamıştı.

Bir süre Darülfünun'da edebiyat derslerini izledi. Ardından sınavla Fransızca öğretmeni oldu. 1921-1925 yılları arasında sırayla Nişantaşı Lisesi, Vefa Sultanisi, İstanbul Sultanisi ile Üsküdar ve Adana liselerinde öğretmenlik yaptı.

İLK YAZILARI, ŞİİRLERİ

1921'de Dergâh dergisinde Ahmet Haşim'e ilişkin bir yazısı basıldı.Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Hasan Ali, Mustafa Şekip, Refik Halit de bu dergide yazıyorlardı.

2 Meral Tolluoğlu, *Babam Nurullah Ataç*, 1980, S. 22
3 Nurullah Ataç, "Tiyatro", Haber Akşam Postası, 3. 10. 1937
4 Nurullah Ataç, "Bir Oyun", Ulus, 15. 1. 1949

Sözü geçen yazının ardından Nurullah Ata imzasıyla aynı dergide şiirleriyle de göründü: "Yalnızlık, Melâl Perisi, Son Gül, Tahattur Saati, Sevdiğim Emeller, Akşam Şarkısı".

Ayrılık, yalnızlık, üzünç, özlem, umutsuzluk ve ölüm duygusuyla dolu ürünlerdi bunlar.

(...)
Sanki bu saatler örülmüş gamla,
O kadar ruhumuz melâl içinde!
Ürper, ey sevgilim! ürper ve ağla!
Tahattur saati vuruyor işte.

Ataç 17 Mayıs 1922'de Falih Rıfkı'nın çağrısıyla Akşam gazetesinde yazmaya başladı. Özellikle tiyatroya ilgi duyuyor, oyunları seyredip, sıcağı sıcağına eleştirmekten tat alıyordu: "Kişisel beğenisini içtenlikle kâğıda döken bir seyirci gibi davranıyordu. Öyle kupkuruya tiyatroyla ilgilenen bir yargıç değil, tiyatroda olmaktan hoşlanan, bunun sevincini duyan ve bu yaşantısını okurlarıyla paylaşan bir seyirci."[5]

EVLİLİĞİ

İstanbul'dayken yengesinin tanıdıklarından Mediha Hanım'a gönül verdi. Fakat kız, çocukluğundan beri amcasının oğlunu seviyordu. Sonunda da onunla evlendi. Bu terslik Ataç'ı derinden yaraladı. Neredeyse kendini öldürecekti. Neyse ki bir gün ağabeyinin evinde yengesinin ablasının kızı Leman Hanımla karşılaştı. "Açık bal rengi saçları ve ela gözleri, çocuksu bakışları"[6] ile onun güzelliğine, inceliğine vuruldu. 1925'te evlendiler. Ataç o sıra Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü'nde öğretmendi. Bir yıl sonra Meral adında bir kızı oldu. Meral üç aylıkken üşütüp zatürreye yakalandı. Ankara'nın sert, soğuk havası ona iyi gelme-

5 Metin And, *Ataç Tiyatroda*, 1963, S. 129-130

6 Bak: Meral Tolluoğlu, *Babam Nurullah Ataç*, 1980, s. 25

mişti. Hekim amcasının önerisiyle İstanbul'da Büyükada'da oturan ninesinin yanına gönderildi. Bir süre sonra annesi de oraya geldi. Babası Ankara'da kaldı. Arada bir onları görmeye geliyor, kızına armağanlar getiriyordu.

Ataç 1925-1927 yıllarında Ticaret Müdüriyet-i Umumiyesi, Mukavelât-ı Ticariye Tetkik Dairesi Heyet-i Tahririye Müdürlüğü ile Talim ve Terbiye Dairesi çevirmenliği, İlk Tedrisat Dairesi Şube Müdür Vekilliği görevlerinde bulundu. 1927'de Hayat dergisi ile Hakimiyet-i Milliye ve Milliyet gazetelerinde yazmaya çağrıldı. 1928'de Ankara Orta Muallim Mektebi'ne, 1930'da İstanbul Pertevniyal Lisesi'nde Fransızca öğretmenliğine atandı. Önceleri Büyükada'da oturuyordu. Gidiş geliş güç olduğundan ve zaman aldığından 1931'de Fatih'e taşındı. Fakat iki yıl sonra yeniden, çok sevdiği Ada'ya döndü. Doğramacı Sokağı'nda oturuyordu. O sıralarda en sık görüştüğü arkadaşları Ahmet Haşim, Ahmet Hamdi, Ahmet Refik ile Halit Fahri'ydi. Kedileri, bir de içkiyi ve kâğıt oynamayı pek seviyordu. Bazı akşamlar Hüsnü Beyin gazinosuna bezik ya da briç oynamaya gidiyor, eve geç geliyordu. Bu yüzden eşiyle tartışıyordu. Bir başka tartışma konusu da evdeki kitapların çokluğu ve dağınıklığıydı. Ataç kitapları düzeltilince, yerinden oynatılınca kızardı. Ev işlerinden de anlamazdı. Elektrik ampülünü bile yerine takamazdı. Kahve pişirmesini bilmez, ama içmesini severdi.

"Sevdiğim şeylerden biri de yatakta makine ile yazı yazmaktır. Ayrıca, demir kalemle yazmayı severim de stilo ile yazmayı sevmem. Hammer mütercimi olan babam da yatakta oturup kamış kalemle yazı yazardı. Sonra, çalışırken çok kahve içerim. Rahmetli ağabeyim Galip Ataç da günde otuz kahve içerdi... Eskiden zor yazardım. Şimdi kolay yazıyorum. İnsan yaşlandıkça dilini, deyişini kuruyor, kolay yazabiliyor. Çevirmelerimde daha çok güçlük çekerim."[7]

7 Sermet Sami Uysal, "Eşlerine Göre Ediplerimiz", Cumhuriyet, 5. 8. 1954

DERGİLERDE, GAZETELERDE

Ataç 1932'de Darülbedayi, 1933'te Yedigün, 1934'te Yeni Adam, 1936'da Yarım Ay dergilerinde ve 1935'te Tan, 1936'da Son Posta, 1937'de Haber Akşam Postası gazetelerinde yazmaya başladı. 1937'de İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu'na verildi. Gene Büyükada'da oturuyordu. Halit Fahri Ozansoy'la vapurda birlikte gidiyorlardı işe. Bol bol konuşup tartışıyorlardı. Ataç Divan şiirinden parçalar, beyitler okuyordu. "Bazı günler Haber gazetesine günü gününe fıkralarını Ada'dan Köprü'ye varıncaya kadar yeni yazı ile inci gibi siliksiz yazar ve vapur Sarayburnu'nu dönerken 'Bitti' der, kalemi cebine, yazıyı da çantaya koyardı." Topkapı Sarayı'nın muhteşem duvarları ile kubbeleri onun mihenktaşı idi. Onlara bir göz atınca, yazısını bir cümle ile bağlamasını herkesten iyi bilirdi...

"Ne zaman İstanbul'a inse, mutlaka Haşet Kitabevi'ne uğrardı. Akşam dönüşte satın aldığı kitap ve mecmuaları koltuğunda taşırdı. Bunları okurdu da. Ne zaman vakit bulurdu? Herhalde geceleri, yatağında, uykusundan feda ederek."[8]

Ataç 1939'da Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü'ne, 1941'de Atatürk Lisesi'ne atandı. Fakat Leman Hanım İstanbul'dan ayrılamadı. Çünkü kızı Heybeliada Ortaokulu'na gidiyordu. Öğrenimi yarıda bırakılamazdı. Üstelik, kışta kıyamette Ankara'ya taşınmak, ev bulup yerleşmek büyük bir sorundu. Bu yüzden Ataç üç yıl kadar ailesinden uzakta yaşamak, türlü güçlüklere göğüs germek zorunda kaldı.

Öğrencilerinden Galip Dolun'un anlattığına göre, "Saçının bir tarafı yüzüne düşük, kelebek gözlüklerinin arkasından bakan iki iri göz, kafasının içindeki benzersiz aydınlıkla parlardı... Öğrencilerle arkadaş gibiydi. Henüz 17-18 yaşlarındaki bizlere gerek yaşça, gerek bilgi düzeyi yönün-

8 Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, 1970, S. 146

den sanki kendisine eşitmişiz gibi davranırdı. Sınıfa her gelişinde, o gün kendisini ilgilendiren bir konuyu tüm derinliğiyle bize anlatır, bizim her türlü sorularımızı dikkatle dinler ve cevaplardı."[9]

Maarif Vekâleti'nce 1940'ta kurdurulan Tercüme Bürosu'nda görev aldı. Bedrettin Tuncel, Suut Kemal Yetkin, Sabahattin Eyuboğlu ve Ataç'tan oluşan Büro, Tercüme Dergisi'ni çıkarıyor ve dünya klasiklerinin dilimize çevrilmesi işini yönetiyordu. Ataç bir yandan Büro'da çalışırken, bir yandan da Yunan, Latin, Fransız ve Rus edebiyatından yaratıcı yönü ağır basan başarılı çeviriler yapıyordu.

Bir ara ansızın ateşi yükseldi, kusmaya başladı. Ağabeyi Galip Bey Numune Hastanesi'ne yatırılmasını söyledi. Ataç günlerce kendini bilmeden yattı. O sıra eşi de kızıyla Ankara'daydı. İzmir Caddesi'nde bir ev bulmuştu. Her gün hastaneye gidiyor, "Nurullah ya ölürse" diye ağlıyordu. Neyse ki Ataç iyileşip bir ay sonra taburcu oldu.

DİL DEVRİMİNE BAĞLANMA

Ataç önceleri dil devrimine karşıydı, 1940'lardan sonra onun yavuz bir savunucusu ve yılmaz bir uygulayıcısı oldu:

"Dil işine sonradan giriştim... Ben öztürkçe için nice kazançlarımı teptim, rahatımı kaçırdım. Üzdüm kendimi, adımı deliye çıkardım... Latince, Yunanca öğretilmeyen bir ülkede tek doğru yolun, tek usul (aklî) yolun öz dile gitmek olduğunu düşüncemle anladım da onun için o yolu tuttum."[10]

1944'te Basım Yayın Umum Müdürlüğü'ne bağlı Yayın Şefliği'ne, 1945'te yeniden Atatürk Lisesi'ne atandı, 1947'de, İsmet İnönü cumhurbaşkanı iken, onun çevirmenliğine getirildi; Varlık dergisinde göründü. 20 Aralık

9 Galip Dolun, "Öğretmenim Ataç", Milliyet Sanat Dergisi, 11.7.1975
10 Nurullah Ataç, *Diyelim*, 1954, S. 11

1949'da Türk Dil Kurumu'na üye oldu, 11 Şubat 1951'de yönetim kuruluna seçildi, 29 Mayıs 1951'de Yayın Kolu Başkanlığı'na yükseldi. Türk Dili ile Pazar Postası'nda eleştiri ve denemelerinin çıkmaya başlaması da aynı yıla rastlar.

EMEKLİYE AYRILMA

1950'de seçimleri Demokrat Parti kazandı. İnönü cumhurbaşkanı iken öğle yemeklerini Köşk'te Ataç'la birlikte yerdi. Fakat Celal Bayar reisicumhur olunca, onu öteki görevlilerin masasına göndertti. Ataç buna alınıp kızdı. Zaten yeni yönetimden hoşlanmıyordu. Onun Atatürk devrimlerinden sapıcı, tutucu politikasına karşıydı. O günden sonra bir daha işe gitmedi. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin aracılığıyla beş aylık bir izin aldı. 7 Şubat 1952'de, otuz yılı doldurduğunu öne sürerek, emekliye ayrıldı. Aynı yıl Cumhuriyet Halk Partisi'ne üye oldu, Dünya gazetesine girdi. 1953'te Son Havadis'te yazıları yayımlandı.

Ankara'da İzmir Caddesi'nde bir evde oturuyordu. (Sonra Saracoğlu Mahallesi'ne geçti.) Sık sık, Özen ya da Kutlu Pastanesi'ne uğruyor, yazarlarla buluşup uzun uzun söyleşiyor, tartışıyordu. Kendi deyişiyle, "Dinleyecek birini buldu mu susmak nedir bilmiyor"du. Arada bir yürüyüşe çıkıyor, sinemaya, tiyatroya gidiyordu. Evinde de arkadaşlarıyla (Nahit Fıratlı, Fuat Keskinoğlu, Nusret Hızır, Osman Horasanlı, Hikmet Birant, Cahit Sıtkı, Orhan Veli vb.) görüşüp konuşmaktan hoşlanıyordu. Güçlü bir belleği vardı. Sevdikleri de yanında olunca coşuyor, Nedim'den, Fuzuli'den, Baki'den, Naili'den, Necati'den, Galip'ten, Karacaoğlan'dan, Yahya Kemal'den, Ahmet Haşim'den, Orhan Veli'den ezbere şiirler okuyordu. Dışarda tanıdıklarıyla söyleşiye dalıp da eve geç kalınca, gülerek şu dörtlüğü tekrarlıyordu:

Bırakarak bu gülşeni
Eve kıralım dümeni
Yoksa bizim kadın beni
Döver herif herif diye.

Fransız basınını günü gününe izlemeye çalışıyordu. Eskiden daha çok Mercure de France ile onu sürdüren La Nouvelle Revue Française dergilerini okurdu. Hatta, bir güncesinde, "Ben La Nouvelle Revue Française tekkesindenim, o derginin övdüğü yazarlara hayran olurum, övmediklerini beğenmem, onda adı geçmeyenleri ise bilmem."[11] demişti. Şimdilerde ise Le Monde, Carrefour, Nouvelles Littéraires, Figaro Littéraire, Revue de Paris, Parisienne, L'Express vb. gibi gazete ve dergilerde okudukları üstüne ara sıra değinmeler yazıyordu. Yahut Türkçe edebiyat dergilerini (en çok da taşrada çıkanları) dikkatle gözden geçiriyor, gençleri eleştirip yetiştirmeye, tanıtmaya uğraşıyor, tutucu yaşlılarla (özellikle dilin özleşmesi konusunda) tartışmalara giriyordu.

HASTALIKLAR

1953 Ocağında "Günce" tutmaya başladı. Eylülde rahatsızlandı, hekimler şeker buldular. İçki, sigara içmemesini öğütlediler.

1954 Nisanında eşi Leman Hanım fıtık ameliyatı oldu. 1955 Ocağında yeniden hastalandı. Nûmune Hastanesi'nde yapılan muayenede mide kanseri olduğu anlaşıldı. Ameliyat edildi. Bir süre iyileşir gibi oldu. Sonra yeniden kötüleşmeye başladı. Günden güne zayıfladı, rengi soldu, parmakları inceldi. Güçlükle yiyor, yediğini de hemen çıkarıyordu. Bir iğne bir ipliğe dönmüştü. Ona baktıkça Ataç'ın içi kan ağlıyordu:

"Babam artık susuyor, hemen hemen hiç konuşmuyor, annemin odasında da eskiden olduğu gibi oturmuyordu. Ya

11 Nurullah Ataç, *Günce*, I, 1972, S. 26

sokaklara fırlıyor ya da yatağına uzanıp oyun kâğıtlarıyla oyalanmaya çalışıyordu. Anneme bakarken gözlerini ya havaya kaldırıyor, ya önüne eğiyor, gözleri hep yaşlarla doluyordu."[12]

Sonunda, korkulan gün geldi. Leman Hanım 48 yaşında 19 Mayısta öldü.

Bu üzücü olay Ataç'ı çok sarstı. İkide bir dalıp gidiyor, için için ağlıyor, bir yerde duramıyordu. Sokağa çıkıyor, ama eskisi gibi uzun süre, keyifle yürüyemiyordu. Sık sık sinemaya gidiyor, ama bir türlü huzura kavuşamıyordu. Yalnızlık duyuyordu. En çok iki yıl dayanabileceğini söylüyordu. Karısının yüzüğünü de kendi serçe parmağına takmıştı. Bir yıl önce evlenmiş olan kızı Meral Tolluoğlu onu oyalamaya, yatıştırmaya çabalıyordu.

Adını Aydın koyduğu torununun doğumuyla avundu biraz, mutlu oldu. Fakat bu da uzun sürmedi. 8 Mayıs 1957'de hastalandı, ateşi yükseldi. 11 Mayısta İşçi Sigortaları Hastanesi'nde güçlükle yer buldu. Güncesine şunları yazıyordu:

"Sayrılarevine düştüm. Bu kez önemliye benziyor. Öldürür mü? öldürmez mi? orasını bilemem ya, İstanbul'a gidecektim, sağınlar (hekimler) bırakmıyor.

Bir süre yazı yazamıyacağım. Ben de yazamıyacağım, Kavafoğlu da yazamıyacak. Ayrılamaz benim yanımdan.

Kim bilir? Ola ki son yazdığım çizeceklerdir bunlar. Öyleyse ne yapalım? Bunca yıl yaşadım, yeter bana."[13]

ÖLÜM

Ataç hastaneden 12 Mayısta evine döndü. Yazık ki orada daha da kötüledi. Bu kez 15 Mayısta Nûmune Hastanesi'ne 331 numaralı odaya yatırıldı. Tanıdık doktorlardan

12 Meral Tolluoğlu, *Babam Nurullah Ataç*, 1980, s. 125
13 Nurullah Ataç, *Günce*, II, 1972, S. 803

İhsan Aksan onunla yakından ilgilendi. Hastalık üremiydi. Buna böbrek ve karaciğer bozuklukları da eklendi. Ataç komaya girdi. Bütün çabalara karşın kurtarılamadı. 17 Mayıs Cuma saat 14.45'te 59 yaşında öldü. (Konur Sokağın'daki evde, eşinin ölümünden iki yıl sonra ve iki gün önce.)

Cumartesi öğleyin Hacıbayram Camii'nde namazı kılındı. Cenaze törenine İsmet İnönü, milletvekilleri, yazarlar, arkadaşları katıldılar...

KENDİ AĞZINDAN

BEN

Nurullah Ataç

I.

Büğün de, öyle buyurdu gönlüm, kendimden açacağım. Önemimi söyleyeceğim. Ya! önemli bir kişiyim ben. Divan şairlerimiz överler kendilerini, "fahriye" yazarlar överler, kasidelerine, gazellerine birer ikişer beyit sıkıştırıp överler. Ben de bir "fahriye" yazacağım sanmayın. Monsieur Gide bir yerde "Ben bilirdim önemimi, ama böyle çabuk anlaşılacağını ummazdım" gibi bir şey söyler. Benimki o da değil. Önemli bir kişiyim önemli olmasına, ancak benim önemim Monsieur Gide'inki gibi değil, başka türlü. O, yaşadığı çağın en büyük yazarı, başlıca yazarıydı, değeri günden güne beliriyor, eserinin özü, derin anlamı yavaş yavaş kavranıyor, gelecek yüzyıllarda daha da büyüyecektir o. Ben ona benzemem, öyle derin bir anlamı yoktur benim yazdıklarımın, gelecek yüzyılların kişileri yeni bir acun görüşü, bir yaşama yolu bulamıyacaklardır benim yazılarımda. Ben, ölümümden az sonra, belki de öldüğüm yıl içinde, unutuluveririm. Olur, üç beş arkadaş, gönüldeş aralarında konuşurken anarlar beni, o başka, ama bir yazar olarak anılmam, öğretmenler öğrencilerine benim kitaplarımı okumalarını öğütlemezler.

Benim önemim yaşadığım günlerdedir. Benim önemim,

gerçek bir yanı olsa bile, daha çok düşsüldür, sizin anlayacağınız *hayali*'dir. Benim kurduğum bir düş değil, başkalarının kurduğu bir düştür. Okurlar çoğunluğu tanımaz beni, tanımayacaktır da. Beni, yazarlar, şairler tanır, daha da çok genç yazarlar genç şairler. Büğün Ataç diye bir masal, bir efsane, bir *mythe* varsa genç şairler, genç yazarlar kurmuşlardır onu. Hepsi de yılar benden, yılgı salmışımdır onların arasına. Suç bende değil, ben bir şey yapmadım onları yıldırmak için, kendiliklerinden, düşüncesizliklerinden, anlayışsızlıklarından yıldılar. Birtakım köksüz kanılara, yalanlara saplandıkları için yıldılar. Ben onların yazdıklarına, çalışmalarına ilgi gösterdim, edebiyatı, şiiri severim de onun için. Güzel olan şeylerden ben de, elimden geldiğince, neden almayayım payımı? Yaşadığım çağ Türk şairlerinin hepsini değilse de çoğunu okudum, bir şiiri beğenince söyledim beğendiğimi, benden sonra, yahut benimle birlikte daha başka kişiler de anladı o şiirlerin değerini. Ama dışarıdan bakanlar o şairlerin yazdıklarını beğenip de övdüğüm şairlerin, ben beğendiğim, ben övdüğüm için üne erdiklerini sandılar. Alıklar! Gerçekten değeri olmayan bir şiire ben değer katabilir miyim? Kimse katamaz. Abdülhak Hâmit'i bunca kişiler övmüş, biri çıkıp Shakespeare'den de üstün olduğunu söylemiş, *dâhi* demişler, daha neler dememişler, o karma-karışık, abuk-sabuk, eciş-bücüş esere bir değer katabilmişler mi? Eleştirmeci de, herhangi bir kimse de ancak gerçekten değeri olan bir eseri sevdirebilir, bütün yapabileceği şey o şiir, o eser üzerine dikkati çekmektir. Orhan Veli iyi bir şairdi, ben övdüğüm için değil, gerçekten bir değeri olduğu için iyi bir şairdi. İlk ben etmişim onun sözünü. Bilmiyorum, benden önce de onun değerini anlayanlar olmuştur. Bir kere Yaşar Nabi var, Orhan Veli'nin şiirlerinin değerini anlamış ki dergisine koydu, ben *Varlık*'ta okudum o şiirle-

ri, yani Yaşar Nabi'den sonra okudum. Ama alıklar, o söylediğim alıklar Orhan Veli'nin ben sözünü ettiğim için tanındığını, beğenildiğini sandılar. Ne yapsınlar? öyle alışmışlar. Okuldayken öğretmenleri şu şair, bu yazar için büyüktür demiş, kendileri de o şairin, o yazarın bir satırını bile okumadan inanmışlar büyük olduğuna, yutmuşlar öğretmenlerinin söylediğini, bir şairin, bir yazarın büyüklüğü böyle olur, böyle kurulur diye bellemişler.

Niceleri geldi bana genç şairlerin, daha da gelir. "Benim şiirlerim için de yazı yazsanız..." Okurum getirdikleri şiirleri. Sarmaz beni. Büsbütün değersiz mi? Değil belki. Ama yazılmasa da olurdu, daha iyi olurdu. Beni sarmayan şiirleri, gereksiz bulduğum şiirleri niçin öveyim? nasıl öveyim? Övmeyince de küserler. Küsüp gitseler iyi, kurtulurum. Kızarlar bana, köpürürler. Artık ömürleri boyunca çekiştirirler beni. İkide bir "Eleştirmeci yok bu ülkede..." diye yazılar yazarlar. Eleştirmeci olmadığından değil, kendileri bu ülkede eleştirmeci olmadığına inandıklarından değil, eleştirmecilerimizin arasında arkadaşları da vardır, kendilerini övenler de olmuştur. Hayır, onların bizde eleştirmeci olmadığını söylemeleri "Ataç benim yazılarımı beğenmedi, benim şiirlerimi üne erdirecek yazılar yazmadı, Ataç yoktur!" demektir. Doğrudur da dedikleri, demek istedikleri. Onların şiirlerini üne erdirecek, onların şiirlerine kendilerinin koyamadıkları değeri katabilecek bir eleştirmeci, bir Ataç yoktur. Olamaz da. Bana niçin küsüyorlar, kızıyorlar? Kendilerine, yaradılışlarına, kendilerine gerçek bir şairlik vermemiş olan doğaya (tabiata) küssünlar, kızsınlar. Bir hikâye vardır: eskiden biri, bir vali, okulları dolaşıyormuş, öğretmenlerden birini beğenmemiş, çıkışmış, öğretmen de ona "Ne yapalım, paşam? Size *paşa* ol diyorlar, oluyorsunuz, bize *öğretmen* ol diyorlar, olamıyoruz" demiş. Benim beğe-

nemediğim, övemediğim, şairler arasında da yüksek yerlere ulaşmış kimseler var, saylavlar bile bulunuyor aralarında. Ne Yapalım? Kolay iş yüksek yerlere ulaşmak, saylav olmak. "Geç" derler, geçiverirsiniz, ol derler oluverirsiniz. Şairlik öyle değil, benim "OL" dememle kimse şair olamaz. Ama onların "Bizde eleştirmeci yok" demeleriyle de eleştirmecilerimiz yok oluvermez, "Ataç yok" demeleriyle Ataç kalkmaz ortadan.

Yalnız "Bizde eleştirmeci yok" demeleri mi bana sataşmak? Hayır, bana çatmak için, bana öfkelerini söylemek için "Şair yok bu ülkede" dedikleri de oluyor. Geçenlerde biri, benim beğenemediğim, kendisi için benden bir yazı istediği halde koparamayan bir şair kalkmış, "Düdüklü, yalancı dolmalı, daha bilmem neli şiirler yazılan bir çağda şiir olamaz" gibi bir şeyler karalamış. İşin iç yüzünü bilenler anlar onun ne dediğini. Yalnız düdüklü, yalancı dolmalı, daha bilmem neli şiirler mi yazılıyor şimdi? Şiirin mehtaplısı, bülbüllüsü, ruhlusu, çeşmelisi, pınarlısı da yazılıyor. Bakmıyor onlara. "Ataç, benim şiirlerimi beğenmeyen, benim için bir övgü yazısı yazmayan Ataç hep o düdüklü, yalancı dolmalı, daha bilmem neli şiirlerden hoşlanır, ben de o şiirlere çatarım, onlarla birlikte Ataç'ı da kaldırırım ortadan!" diye düşünüyor. "Dilimiz soysuzlaşıyor, toplanın ey bu dili seven yiğitler! toplanın da Ataç'ı, şu benim şiirlerimi beğenmeyen, benim için bir övgü yazısı yazmayan Ataç'ı ortadan kaldıralım!" diye bir boru öttürüyor. Acınır. Bilmiyor ne yaptığını da onun için. Hep beni önemli bulduğunu, benden yıldığını söylüyor, bana bir önem uyduruyor, Ataç diye bir yılgı masalı, efsanesi, *mythe*'i uyduruyor.

Doğrusunu söyleyeyim, kurnaz değildir o, iyi bir çocuktu eskiden, gene de, öyle sanırım, iyi bir adamdır. Kötü bir şair ne kadar iyi bir adam olabilirse o kadar iyi bir adam ol-

duğuna inanabilirim. Kurnaz olmadığı için bir gün geldi, açıkça söyledi istediğini, "Bir yazı yazıverin benim için" dedi. Ötekiler onun gibi değildir, kurnazdır onlar. Önce kendileri överler beni, ben de onların beni övdüklerini göreceğim, kendilerini öveceğim. Değil mi ya! benim değerimi, büyüklüğümü anlıyorlar, demek kendileri de değerli, büyük kişiler. Biri vardır, bir dergi çıkarır, yıllarca benim deyişime öykünerek (taklit ederek) yazılar yazdı. Bomboş yazılar. Övdü durdu beni. Dergisinde yarışmalar açtı, yargıcılar kuruluna beni çağırdı. Daha önce, gelen bütün yazıları bana verdi, "Siz seçin de beğendiklerinizi kurula götürelim" dedi, Yani beni beğendiğini, benim yargılarıma inandığını göstermek için elinden geleni yaptı. Sonra bir gün, bir şiir kitabı çıkarıyormuş, "Şuna bir önsöz yazın!" dedi. Yazamıyacağımı söyledim. "Neden? şu şairin kitabı için yazdınız ya!" dedi. Gene yazmadım. Bunun üzerine dergisinde neler, neler yazdırttı benim için! Ne akla gelmeyecek saçmalıklar uydurttu! Önemli bir kişi etti çıktı beni.

Biri de vardı, ufak tefek bir kişi, beni bir övdü bir yazısında, sormayın! Ben, şair Bay Ahmet Kutsi Tecer'le, şair Bay Akif Nihat Asya ile birmişim, onlar gibi, onlar değerinde bir sanat eri, Okudum okudum yazısını, ne yalan söyleyeyim? hiç de koltuklarım kabarmadı. Ama o koltuklarımı kabartmak için yazmıştı. Sonra o da bir dergi çıkardı, alafranga adlı bir dergi, yazı istedi benden. Yazmadım, dergisinin o alafranga adını da, içindeki yazıların çoğunu da beğenmediğimi söyledim. Bir kızdı, bir kızdı, o kadar olur! Dergisinde bir yazı döşendi benim için, hani "dirhemini yiyen köpek kudurur" derler, öylesine. Ne bilisizliğimi bırakdı, ne soytarılığımı. Ben ısırganmışım, dalayıveriyormuşum, oysaki o beni sevdiğinin göğsüne takmak için koparmak istemişmiş... Böyle de şairce sözler, bayağı şairlerin buluşlarından. Kudurmadım yazısını okuyunca, güldüm, daha da

gülüyorum. Ama o kudurdu benim gülüşüme, o gün bu gündür, dilimi yerer, deyişimi yerer, ben ne yapsam, benim ne yaptığımı sansa onu yerer.

Dedim, bir önemim var benim, yaşadığım günlerde var, öldüm mü, kendim gibi önemim de unutulacak. Benim kendimde değil önem, ben bilirim büyük bir değerim olmadığını, kendimi de olduğumdan büyük göstermeye kalkmadım. Onlar, benden övgü umarlar, benim övmediğimi görünce de kızanlar uydurdu benim önemimi. Bir korkuluğun önemi, düşüncesi kıt kuşları korkutur, yıldırır.

Yukarıda önemimin gerçek bir yanı da olduğunu söylemiştim. Şimdilik bırakalım onu, bir sırası gelir, onu da söylerim.

II.

Gelelim önemimin gerçek yanına... "Bırak onu da başkaları söylesin" diyeceksiniz. Doğru, bir kişinin değerini başkaları daha iyi ölçer. Kendisi büyültür gözünde, yapamadıklarını, başaramadıklarını da olmuş bitmiş sanır. Küçülttüğü de olur, ulaşmak istediğine ulaşamamıştır, bunu anlar da büsbütün sarsılır kendine güveni, ortaya koyabildiklerini de görmez olur, boşuna yaşamış sayar kendini. Bilirim bunu, gene de değerimi, önemimin gerçek yanını kendim söylemeye çalışacağım.

Başkalarının söyleyeceğinden, söyleyebileceğinden umudum yok da onun için. Bakıyorum benim için yazılanlara, övenler de oldu beni, yerenler de. Daha da oluyor. Ama övenler de, yerenler de belirtilmesi gereken asıl yerler üzerinde durmuyor, kendileri de görmüyor onları. Yerenleri bırakalım şimdi, övenlerden yakınayım. Bir övme vardır bizde, birer erdem olduğuna inanılmış niteliklerin hepsini övülen kişide görmek. Yazdıklarını okumayacaksınız, yap-

tıklarını incelemeyeceksiniz, alacaksınız elinize kalemi, "üstat" diye, "dâhi" diye döktüreceksiniz. Ya! bana "dâhi" diyenler de oldu, kan tepeme çıktı, ölecektim. Biri de, durup dururken, Sokrates'e benzetti beni. Dediklerine göre çirkin bir adammış Sokrates, eh! o yönden belki benzerim, başkaca bir benzerliğim yoktur. İlk-çağ Yunaneli'nin büyük bilgesi nerde, ben nerde! Böyle benzetmeler eziverir kişiyi, küçüklüğünü daha da belirtir. Şimdiye dek ancak iki kişinin benim için yazdıkları gönendirdi beni, Bay Zeki Kuruca'nın yazısıyla Bay Yıldırım Keskin'in yazısı. Onlar övmedi beni, savundu, yazılarında bir araştırma, konuyu kavrayıp yargılama dileği görülüyordu. Bay Zeki Kuruca'nın iyice şiirleri de vardı, epeyce oluyor, bir iki yerde görüştüm kendisiyle. Şimdi nerededir? ne yapar? Bilmiyorum. Dergilerde adını gördüğüm de olmuyor. Bay Yıldırım Keskin'le hiç karşılaşmadım. Tanıyanlardan sordum, şimdi yabancı bir ülkedeymiş, okuyormuş orada. Dönüşünde iyi bir yazar, anlayışlı bir eleştirmeci olacağını umuyorum. Beni de belki büsbütün beğenmez olur, olsun, duygularıyla değil, düşüncesiyle yargılayacağına inanıyorum.

Bunca yıldır yazıyorum, ne yaptım ben? Yanılmıyorsam 1921'deydi, Dergâh'ta yazmaya başladım. Ahmet Haşim'in *Göl Saatleri* yeni çıkmıştı, ilk yazım onun üzerinedir. Sonra tiyatro eleştirmesine geçtim. Benim yazı yazmaya başladığım yıllarda bir Avrupa hayranlığı vardı bu ülkede. Avrupa hayranlığını kötüleyecek değilim. Gözlerimizi Avrupa'dan ayırmamalıyız, çoktur, sayılmayacak kadar çoktur bizim Avrupa'dan almamız gereken şeyler. Geleneklerimize sımsıkı bağlı kalmamızı, Avrupalı yazarların kitaplarını kapatıp da kendi edebiyatımızla yetinmemizi öğütleyenler oluyor, onlardan değilim ben, eritmeliyiz kendimizi Avrupa uygarlığı içinde, kurtuluş ondadır. Geçenlerde eleştirmecile-

rimizden Bay Mehmet Kaplan, Akif'i müslüman olduğu için sevmediğimi söylüyordu. Hayır. "Tövbe, ya Rabbi! hatâ rahına gittiklerime, —Bilip ettiklerime, bilmeyip ettiklerime" diyen şairi severim, Süleyman Çelebi'yi severim, iyi şairdir onlar, bayağı değildir. "Medeniyet denilen tek dişi kalmış canavar" diyen şair ise şüphesiz bayağıdır. Mahalle kahvesi düşünürü. Hani, "Tesettür kalktı, bet bereket kalktı" diye konuşanlar vardır mahalle kahvelerinde, işte onların şairi, onların düşünürüdür Mehmet Akif. Yalnız, Batı uygarlığını değil, Doğu uygarlığını da sevmez, ince yanını sevmez o uygarlığın. Şirazlı Hafız'a da, Nedim'e de söver, şiire düşmandır. Avrupa'ya yönelmemizi, Avrupa uygarlığını benimsememizi istemeyenler hep o Mehmet Akif'e tutunurlar. Ben Mehmet Akif'çi değilim. Ama benim yazı yazmaya başladığım yıllardaki Avrupa hayranlığı körü-körüne bir hayranlıktı. Fransızların büyük edebiyatının sözü bile geçmezdi. Tiyatrolarımız Paul Hervieu, Kistaemakers, Robert de Flers ile Caillavet, Bataille, Bernstein gibi adamların eserlerini oynardı, onlardan daha aşağılarının eserlerini de çevirirler, Fransız edebiyatı diye sunarlardı.

O sırada bir ben miydim o eserlerin değersiz, bayağı şeyler olduğunu bilen, anlayan? Elbette bir ben değilim. Hikâyecilerimiz kendilerine örnek diye Fransızca Le Journal'ın, Le Petit Parisien'in, daha bilmem hangi gündelik gazetenin hikâyecilerini seçerlerdi. Bir ben miydim bunun gerçek Fransız edebiyatı olmadığını bilen, Fransız edebiyatının yüz karası olduğunu anlayan? Hayır. Benim vazı yazmaya başladığım yıllar, Bay Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Bay Yahya Kemal Beyatlı'nın genç oldukları yıllardı, benim söylediklerimi onlar benden daha iyi bilir, benden daha iyi anlarlardı. Ne var ki kendi eserlerini yazmaya çalışırlar da o kötü edebiyatla, Fransızların kötü edebiyatıyla savaşmaz-

lardı. Brieux'nün bilmem hangi eserinin saçma bir şey olduğunu yazdığım gün şaştılar çevremdekiler. Nasıl? Académie Frençaise üyelerinden Monsieur Brieux'ye dil uzatılır mıymış? O günün gazetecilerinden biri "Biz öyle kimselerin terine dahi saygı göstermeliyiz" gibilerden bir şeyler yazdı. Çekinmedim ben bildiğimi söylemekten. Bunu kendimi göstermek için yaptığımı sandılar. Delphoi tapınağını yakan, Zemzem kuyusuna işeyen adam gibi...

Büğün de, ünlü yazarlardan birini beğenmediniz mi, gene öyle söyleyenler çıkar.

Türk tiyatrolarının o bayağı yazarları bırakıp da daha iyilerine, daha yükseklerine geçmesini ben sağladım demiyorum. Olacaktı o iş. Dedim, o eserleri beğenmeyen, bayağılığını bilen daha nice kimseler vardı, elbette etkilerini göstereceklerdi. Ama benim de o işte küçük de olsa, bir payım vardır.

Arkadaşlık, dostluk güzel, büyük bir duygudur. Ulu yazarlar arasında o duygunun aşktan da üstün olduğunu söyleyenler vardır. Doğrudur. Arkadaşlık, dostluk duygusunu yermeye kalkacak değilim. Ama şunu sorayım size: edebiyatta, sanatta, düşünce işlerinde arkadaşlık, dostluk duygusundan daha tiksinç ne vardır? Şu adamın yazdıklarını beğenmeyeceksiniz, onları okurken güleceksiniz içinizden, sonra da kalkıp o adam arkadaşınızdır diye o yazıları öveceksiniz. Sorarım, bu yalan kadar kötü ne vardır?.. Bizim gençliğimizde adı daha anılan bir Fransız resim eleştirmecisi vardı: Jean Dolent. Şimdi büsbütün unutuldu. O Jean Dolent için "Hep arkadaşlarını, dostlarını övüyor" demişler, "Ben bütün iyi ressamlarla dost olurum, kötüleriyle de konuşmam" demiş. Fransa'da belki olabilir bu, bizde olamaz. Yalnız iyi şairler, değerli yazarlarla konuşacağım dediniz mi, üç beş, en çok yedi sekiz kişiyle yetineceksiniz. İyi-

si mi, dostlukla edebiyatı ayırırsınız birbirinden. Ben ayırdım. Belki duygularım güçlü olmadığındandır, yargılarıma dostluğumu karıştırmadım. Ancak büsbütün sevmediğim kimselerin şiirlerini, yazılarını sevmediğimi söyleyemiyorum, belki o yargıda duygumun da bir payı var diye.

Bu yolda, dostluk, arkadaşlık tanımamak yolunda bana uyanlar pek olmadı. Çevreme, edebiyat acununa bakıyorum, arkadaş birlikleri günden güne genişliyor. Gerçek arkadaşlığın ne olduğunu bilmedikleri için. Edebiyatı, sanatı kendilerine dert edinmedikleri için. Edebiyatı, sanatı kendime dert edinmiş bir adamım. Gece gündüz edebiyat düşünürüm, şiir düşünürüm. Sevdiğim bir şiiri tanıdıklarıma okumadığım, yahut bir edebiyat sorusu üzerine tartışmaya girişmediğim günler, yaşadım sayınam kendimi. "Büğün Türkeli'nde en tam edebiyat adamı kimdir?" diye sorarlarsa, beni gösterebilirsiniz. Övünmek için söylemiyorum bunu, yazdıklarım iyidir, kötüdür, o başka, iyiyse de, kötüyse de inanarak yazarım, övmem de, yermem de bir çıkar kaygısıyla, dostluk, arkadaşlık düşüncesiyle değildir. Benim için "Herkesin ak dediğine kara demeyi sever" derler, beni hiç anlamayanlardır bunu söyleyenler, hiçbir şeye ak olduğunu bilerek kara demedim. Belki yanılıyorum da kara görüyorum, ama kara gördüğüm için kara diyorum, kendime de, başkalarına da yalan söylemiyorum.

Dil işine sonradan giriştim. Daha önce başlasaydım, dil devriminin gerekli olduğunu daha önce anlayabilseydim ne iyi olurdu!.. Erken olsun, geç olsun, giriştim dil işine. Gençler arasında bana uyanlar çok oldu. Yaşlılardan da var. Neden ötekilerden çok bana uyanlar oldu? Dil işine girişmem de bir çıkar kaygısıyla değildir de onun için. Alıklar benim şu, bu buyurdu diye, şuna, buna yaranmak için öz-türkçeye özendiğimi sanırlar. Oysaki ben, öz-türkçe için nice kazançlarımı teptim, rahatımı kaçırdım. Üzdüm kendimi, adı-

mı deliye çıkarttım. Hepsi de ne dediklerini bilmez, kafalarına düşüncenin gölgesi bile girmemiş birer alıktır bana deli diyenler. Öz-türkçeye özenişim de duygularımın etkisiyle değildir. Latince, Yunanca öğretilmeyen bir ülkede tek doğru yolun, tek usul *(aklî, akla uygun)* yolun öz-dile gitmek olduğunu düşüncemle anladım da onun için o yolu tuttum. Düşünemeyenler "Beynelmilel kelimeler" deyip dursunlar, "Kamunun bildiği, Türkçeleşmiş kelimeler" deyip dursunlar, bu sözler ancak düşünmediklerini, düşünemediklerini, kendilerinde dil duygusu, dil anlayışı olmadığını gösterir. Birçok kimselerin bana uyması, benim dil işine gerçekten inandığımı, inandığım için de sarıldığımı anlamış olmalarındandır. Ben bildiğim gibi onlar da bilir benim öyle üstün bir sanat adamı olmadığımı, benim güçsüzlüğümü onlar da görür, bana benzemeye çalışmazlar, tuttuğum yolda giderler, işte o kadar. İçlerinde beni geçenler oluyor, bilseniz ne kadar seviniyorum.

Benim önemimin gerçek yanı... Kısaca söyleyeyim onun ne olduğunu: doğruluğum. Edebiyatta, dil işinde yalandan kaçınıp düşündüğünü bezeksiz, donaksız, olduğu gibi söyleyişim. Büyük bir şey değil ya, pek de küçümsemeyin.

Diyelim, s. 3-12

KIZININ AĞZINDAN

Meral Tolluoğlu'na göre Ataç'ın kişiliği şöyledir:

"Babam küçük çocukları çok severdi. Özellikle kız çocuklarını. (...)

Amcam, halam, akrabalarımız babamın çocukken akıl almaz yaramazlıklar yaptığını, bu nedenle dedemden de, babaannemden de sık sık dayak yediğini söylerlerdi. (...)

Evinde bu denli yaramaz, huysuz olan çocuk, okulda aksine melek gibiymiş. Uslu, çekingen. (...)

Babam kekelerdi. Heyecanlanınca, sinirlenince kekemeliği tutardı. Sahne sanatçısı olmak isteyen bir insan için büyük şanssızlık. (...)

Babama kedi sevgisi ailesinden geçmiş. Çocukluğunda evlerinde bir sürü kedileri varmış. Evde herkes 'bu benim kedim' diye bir kedi alırmış. (...) Babam da tıpkı annesi gibi güzel çirkin ayrımı yapmaz, her kediyi severdi. (...)

Babam kâğıt oyunlarının hepsini sever, hepsini de iyi oynardı. En sevdiği, en çok oynadığı oyun briçti. 'Briç zihni çalıştırır, kumar sayılmaz' derdi. Bezik oynamaktan da çok hoşlanır, hangisi çıktı, hangisi çıkmadı diye 96 kâğıdın hepsini sayar, karşısındakini şaşırtırdı. (...) Oyun oynamanın bir eğlence olmadığını, her şeyden önce bir hesap işi olduğunu, bu nedenle ciddî oynanması gerektiğini söylerdi. (...)

Edebiyattan, matematikten anlamayan bir insanın hiçbir şeyi anlamayacağını savunurdu. Babam için matematikle edebiyat birbirini bütünlerdi. (...) Babamın yüksek öğrenimi olmadığı halde çok iyi sayılabilecek matematik bilgisi vardı. Kimi zamanlar kendi kendine matematikle uğraşır, problemler çezerdi. (...)

Babamın oyunundan başka, evde tartışma nedenlerinden biri de kitaplarıydı. Bu kitaplar yüzünden gürültü çıkmadan geçen bir günümüz hemen hemen yok gibiydi.

Babamda kitap sevgisi bir tutkuydu. Her çıkan yeni kitabı, her yeni çıkan dergiyi okumak ister, durmadan kitap alır dergi alır, her gün eve eli kolu ceplerine varıncaya değin kitaplarla dolu gelirdi. Odasında yatağının olduğu yerden başka her taraf kitaplarla kaplıydı. (...)Babam kitaplarını bu denli sevdiği halde düzenine hiç özen göstermez, onları gelişigüzel oraya buraya koyardı. (...)

Babamın en kızdığı şeylerden biri de ödünç kitap almak, kitap sayfalarını tırtık tırtık açmak, sayfaları çevirirken buruşturmaktı. (...) Yeni bir kitap alınca ilk önce özene bezene sayfalarını açar, sonra okumaya başlardı. Bütün kitapları sanki o gün alınmış gibi tertemizdi. (...)

Babam yalan söylemek zorunda kalınca huzursuzlanır, yalan söylediğini belli eder, çoğu kez de bir süre sonra, 'Ben öyle söyledim ama, o, öyle değil böyleydi' diye işin gerçeğini açıklardı. (...)

Babam kendisini ilgilendiren hiçbir şeyi annemden uzun süre saklayamaz, sonuç ne olursa olsun ergeç söylerdi. (...)

Babam fala baktırmaya sinirlenir, ne bizim baktırmamızı ister, ne de kendi baktırırdı. (...) Herhalde inanır olmalı ki rüya anlatmamızı, fala baktırmamızı kesinlikle istemezdi. (...) Rüyaların gerçekle, gelecekle ilgisi olmadığını, düşündüklerimizin uykumuzda görünüşü olduğunu söylerdi. (...)

Babamla annemin benden başka çocukları olmamış. Oysa babam on çocuğu olmasını, onunun da kız olmasını istermiş. Annem de aksine, oğlan çocuğunu çok sever, her zaman bir oğlan evlât özlemi duyardı. (...)

Babam alaturka çalgıdan da, şarkıdan da hoşlanmazdı. Ne zaman radyoda alaturka şarkı söylendiğini duysa, 'Ne olur, şunu kapayın ya da kısın. İnler gibi seslerden çıldıracak gibi oluyorum. Siz nasıl dayanıp dinleyebiliyorsunuz?' derdi. (...)

Babamın, şarkılar değil de kimi türküler çok hoşuna giderdi. Öyle ağıt gibi türküleri hiç sevmez, neşeli, sözleri eğlenceli türküleri sever, söylerdi. (...) Babamın en sevdiği türküler, Rumeli türküleriydi. 'Alişimin kaşları kara' türküsüne bayılır, 'insan bunu dinlerken, Tuna'nın akışını duyar gibi oluyor' derdi. (...)

Babamın belleği çok kuvvetliydi. Bir şiiri bir iki okuyuşta hemen ezberleyiverirdi. (...) Belleğinde belki yüzlerce şiir vardı. Bunları unutmadan, en ufak bir yanlışlık yapmadan nasıl okurdu bir türlü anlayamazdım. (...)

Kimi zamanlar yanında gönlünce sevdiği arkadaşları olunca coşar, arka arkaya Nedim'den, Fuzuli'den, Şeyh Galip'ten, Karacaoğlan'dan, Yahya Kemal Beyatlı'dan, Orhan Veli'den şiirler okurdu. Divan şiirinden halk şiirine, halk şiirinden divan şiirine hiç zorluk çekmeden hemen geçiverirdi. (...)

Babam bir kez Öz-Türkçe'ye gönül vermişti. Türk dilinin bütün yabancı sözcüklerden arınmasını istiyor, bunun için savaşıyordu. Kendisinin de söylediği gibi, bu uğurdaki savaşı bir çıkar kaygısıyla değildi. Öz-Türkçe için nice kazançları tepmiş, rahatını kaçırmış, kendini üzmüş, adını deliye bile çıkarmıştı. (...)

Türkiye'de en iyi Fransızca bilenin babam olduğunu söylerler. Bir gün bir Fransız, babamla konuştuktan sonra, 'Ne yazık ki ben kendi dilimi sizin kadar bilmiyorum' demiş. (...)

Babamın, açık sözlülüğü nedeniyle birçok kimselerle arasının açıldığını, dayak bile yediğini söyledim. (...)

Kimden olursa olsun, bir gün bile bir istekte bulunmadı..."

Babam Nurullah Ataç, 1980

ÖZNELCİLİK YOLUNDA

Ataç'ın eleştiri anlayışı ya da başka bir deyimle, eleştiri kuram ve yöntemiyle ilgili düşünceleri iki ana kümede toplanabilir. Gerçi bu kümelerin çevresinde eleştiriyle ilgili başka düşünceler de vardır. Ama bunlar çoğunlukla *yan* düşüncelerdir, ya sözü geçen kümelere bağlanmışlardır ya da onların dolayında yer almışlardır. Temel, daha doğrusu *eksen* düşünceler bu kümelerde toplanmışlardır. Nitekim, kümelerden her biri Ataç'ın evrim sürecinde belli bir dönemi kucaklamaktadır. Bu dönemler, aynı zamanda, belli bir eğilimin de adıdır: Öznelcilik dönemi (1921-1951), nesnelcilik dönemi (1952-1957). Onun için, bir incelemede bu dönemlerin, bu kümelerin ağır basması ne denli doğal ise, yan düşüncelerin hafifte kalması, fakat ihmal edilmemesi de o denli gereklidir: İşte incelememde benim de izlediğim yol budur.

ELEŞTİRİ VE ELEŞTİRMEN

Öznelcilik döneminin ilk belirtileri ile temel eğilimleri kısaca şöyle özetlenip yargılanabilir:

SANATÇILIK ÖZLEMİ

Ataç'ın ilk yazısı 5 Teşrin-i evvel 1337 (5 Ekim 1921)'de "yarım aylık ilim ve sanat mecmuası" Dergâh'ta yayımlanıyor. Yazıda Ahmet Haşim'in yeni çıkan *Göl Saatleri* değerlendiriliyor. Yazı şöyle başlıyor: "Üstadı selâmlamak için

yazılan bu satırlar tenkit değil, birçok gençler gibi benim de kendisine medyun olduğum hürmet ve şükranı ifade eder bir methiyedir."

Gerçi Ataç'ın ilk yazısı bir şiir eleştirisiydi, sonra da Akşam ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde birtakım tiyatro eleştirileri yazdı, ama onun asıl dileği bir sanatçı, bir şair olmaktı: "Bir sanat adamı olmaktı, sanat eserleri yaratmaktı benim dileğim."[1]

"En derin yaram" dediği bu dileğin ilk ürünü, sözü geçen ilk eleştirisinden sonra, 20 Teşrin-i sâni 1337 (20 Kasım 1921) tarihli Dergâh'ta yayımlanan "Yalnızlık" şiiridir:

Bir uzak keman sesi
Gibi titrek, perişan
Şimdi ölmek hevesi
Yükseliyor ruhumdan.

Ben her sönen güneşten
Biraz elem topladım,
Her şey sükût ederken
Matemimle ağladım.

Gecelerin o gizli,
Fakat derin feryadı
Bestelerken melâli
yaralarım kanadı.

Baharın neşeleri
–Sarışın kızlar gibi–
Kucaklarken her yeri,
İnledim rüzgâr gibi.
Hayatta bu yalnızlık
Ebediyen nasibim,
Ümidim sönsün artık,
Sükûta bürüneyim.

1 N. Ataç, "En Derin Yaram", Pazar Postası, 23.12.1954

İşte ölmek hevesi
Yükseliyor ruhumdan,
Bir uzak keman sesi
Gibi titrek, perişan!

Bu şiiri başka şiirlerin, oyunların yazılışı izliyor:

"Çocukluğumdan beri pek severim oyun görmeyi. Kendim oynamaya, oyunlar yazmaya özendiğim oldu, o vergi yokmuş bende, beceremedim."[2] Sonra şiire geçiyor: "Ben eski dille, konuştuğumuz dille de yırlar (şiirler) söyleyip öyküler yazmayı beceremedim. Denemesine denedim ya, olmadı başaramadım o işi."[3] Başaramamış da olsa, uzun süre, sanatçı olma umudundan vazgeçemiyor: "Şair olmadığımı, olamayacağımı anlamıştım, gene de gözüm sanattaydı, bir sanat adamı sayılmaktaydı. 'Ne çıkar şair değilsem? Ben de eleştirmeye veririm kendimi, o yolda ün kazanırım, adım yarına, gelecek yüzyıllara ulaşır' diyordum."[4]

ELEŞTİRİDE SANATSALLIK

Niçin Ataç dilediği gibi bir sanatçı olamadı da denemeye, eleştiriye yöneldi? Bunun nedenini şöyle açıklıyor:

"Bir öykücü olmak, uzun, kısa öyküler yazmak isterdim. Yıllarca düşündüm bunu, yıllarca kurdum bu düşü. Gene de içimde uyandığı olur. Biliyorum ki yazamıyacağım...

Neden öyküler yazamadım? Neden yazamıyorum? Bügün Monsiéur Marcel Arland'ın bir betiğini okurken anladım bunun epini (sebebini); kişilerle gerçekten ilgilenemiyorum, beni ancak düşünüler, kuramlar çekiyor. Bir sağtöre (ahlâk) kaygısı var içimde, kişileri yargılıyorum. Öykücü

2 N. Ataç, "Bir Oyun", Ulus gazetesi, 15.1.1949
3 N. Ataç, *Diyelim*, S. 101
4 N. Ataç, "Eleştirmeci", Pazar Postası, 13.5.1951

olmak ise düşünülerden, kuramlardan çok, yaşayışa önem vermeyi, kişileri yargılamaktan kaçınıp yaptıklarına –iyi, kötü bütün yaptıklarına– ilgilenmeyi ister."[5]

Bunu anladıktan sonra Ataç, sanatçı olmaya çalışmıyor artık, ama umut ve özlemini de hiçbir zaman yitirmiyor. "En büyük acım" dediği bu duygu yıllarca eleştiriyi de bir sanat saymaya, bir sanat kılmaya götürüyor onu.

Bunun bir başka nedeni de –Ataç'a göre– eleştirmenlerin zamanla unutulması, sanatçılarınsa yaşamasıdır:

"Eleştirmecimiz yok diye üzülüyorlar, çok söz söylüyorlar ya, doğrusu eleştirmecilik de çekici bir uğraş değil. Belki de umutsuzların tutacağı bir yol. Şiir, hikâye yazmayı beceremeyince başlar kişi eleştirmeciliğe. Şiir yazan: 'Büğün okumasınlar beni, yarın değerimi anlar okurlar.' diyebilir. Eleştirmeci ise büğün okunmuyorsa yarın hiç okunmaz: Söyledikleri, yargıları ya doğrudur, yarın herkesin bildiği bir şey olur, onun için okunmaz; ya yanlıştır, söylediklerinin, yargılarının yanlış olduğu iyice anlaşılır da onun için okunmaz. Bundan daha yirmi yıl önce Paul Souday, Fransa'nın en ünlü eleştirmecilerinden biriydi, büğün kitaplarını okuyan kalmadı, birçok kimselerin ilgiyle bekleyip okuduğu yazılarını, bir kitapta toplamak kimsenin aklına gelmiyor, adı bile anılmıyor...

Edebiyatla, sanatla uğraşmak yarına inanmak demektir. Hiçbir şair, hiçbir hikâyeci büğün için yazmaz, ölümsüzlüğe özenir... Eleştirmeci ise böyle bir düş kuramaz, o bilir kendisinin geçici olduğunu: Başkalarının eserlerini tanıtıp sevdirecek, yahut değersizliğini gösterip yıkacak, inandığı doğruları yaydıktan sonra kendisi de unutulup gidecek."[6]

5 N. Ataç, *Günce*, II, S. 561-562

6 N. Ataç, "Umutsuz Kalanların Uğraşı", Son Havadis, 22.3.1953

Ataç, bu acı sonuçtan kurtulmak için olacak, eleştiriyi sanata yaklaştırmaya, hikâye, şiir, deneme gibi tadla okunan, unutulmayıp aranan yazılar kaleme almaya çalışıyor. Örneğin Lessing, Léautaud, Sainte-Beuve gibi:

"Sainte-Beuve'ü okurken, hangi hikâyeci iyidir, bilinmeğe değer, onu öğrenmek için mi okuyorsunuz? Yooo! Sainte-Beuve'ü birtakım düşüncelerini öğrenmek için, görüşünü öğrenmek için, deyişinden hoşlandığımız için okuyoruz. Artık bir şairin, bir hikâyecinin eserlerini okur gibi okuyoruz Sainte-Beuve'ün eserlerini. Bir eleştirmeci diye değil!"[7]

Eleştiriyi bir sanat sayma eğilimine yabancı yazarlarda da rastlıyoruz. Sözgelişi Baudelaire, Du Bos, Claudel, Hazlitt, Hugo, Mallarmée, Maulnier, Schegel, Thibaudet, Wilde gibi yazarlar eleştiriyi bir sanat, bir yaratıcılık gibi görmüşlerdir. Nitekim, Du Bos'a göre "eleştiri bir yaratma işi"dir.[8] Wilde'a göre "eleştiri yaratma içinde bir yaratma"dır.[9] Yurdumuzda da aynı görüşe bağlanan yazarlar eksik değildir. Sözgelişi, Suut Kemal Yetkin'e göre, "eleştiri de bir sanattır."[10] Hikmet Dizdaroğlu'na göre "eleştiri de bir sanattır, ama bilim ve teknik yanı ağır basan bir sanat."[11] Memet Fuat'a göre "eleştiri, konusu sanat olan bir sanattır."[12] Bu yazarlarımız gibi, hatta onlardan da önce, Ataç "tenkit bir sanattır" diyor.[13] Onun için, okuyucular eleştiriyi "ancak

7 N. Ataç, *Günce*, I, S. 43

8 Bak: Guy Michaud, *Introduction â une science de la littérature*, 1950, S. 46

9 Oscar Wilde, "Sanatçı Olarak Eleştirmen", çev. Kâmuran Şerif Saru, Türk Dili, Temmuz 1963

10 Suut Kemal Yetkin: "Düşünceye Saygı", Türk Dili, Mayıs 1961

11 Türk Dili, Temmuz 1961, S. 783

12 Memet Fuat, *Düşünceye Saygı*, 1960, S. 46

13 N. Ataç, "Tenkit", Akşam gazetesi, 1.4.1939

bir sanat eseri gibi" okurlar, okumalıdırlar.[14] Nitekim, Ataç da onlar gibi, "bir sanat eseri diye, zevki için" okuyor ve yazıyor onu: "Doğrusu, eleştirmecileri de okurum; sözünü ettikleri kitap üzerine bir fikir edinmek için değil, öyle bir şey aramam onlarda; ama içlerinde tatlı tatlı yazan, hoş sözler bulup söyleyen adamlar vardır, onları okumak hoş olur. Sizin anlayacağınız, eleştirmeyi de bir sanat eseri diye, zevkim için okurum."[15] Sözgelişi, Saint-Beuve'ün eleştirilerini "bir şairin, bir hikâyecinin eserlerini okur gibi okuruz."[16] "Sainte-Beuve'ü severek okuruz, çünkü büyük bir sanatkârdır."[17]

EDEBİYAT VE ELEŞTİRİ

Gelgelelim, bir yazımda da uzun boylu açıkladığım gibi[18], "günümüzde" eleştiriyi sanatla (yani edebiyatla) bir tutmak doğru bir görüş değildir. Çünkü ikisi arasında konu, yöntem, yapı bakımından önemli ayrılıklar vardır (ya da belirmiştir).

Edebiyat gerçekliği (dolayısıyla insanın yaşamını) "olduğu gibi" vermez, veremez. O kadar ki, vermeye çalıştığı, yansıttığı yaşam, özelde tek bir insanın yaşamı da olsa, genelde insanoğlunun yaşamıdır, yaşamın özüdür. Çünkü edebiyatta öznel ile nesnel –imgenin aracılığıyla– bir bütün oluşturur. İçlerinden biri savsaklanır da öbürü üste çıkarsa yapının dengesi sarsılır.

Edebiyat imgelem ve duyarlığın da yardımıyla gerçekliği –bu arada insanın yaşamını da– sanatın mantığına göre seçer, ayıklar, düzeltir, hatta değiştirir; uygun bir ***uslup*** ve öz-

14 Aynı yazı
15 N. Ataç, "Eleştirmeci", Pazar Postası, 13.5.1951
16 N. Ataç, "Umutsuz Kalanların Uğraşı", Son Havadis, 22.3.1953
17 N. Ataç, "Münekkit Hakkında", Akşam, 10.8.1922
18 Asım Bezirci, *Bilimden Yana*, 1963, S. 75-83

nel bir *yorum* içinde yeniden kurar: Kısacası, onu güzel (sanatsal) bir biçimde yaratıcı imgelemle canlandırır. Böyle bir canlandırma bizde çıkar gözetmeyen bir estetik duygu (tat, zevk, hoşlanma, coşku, sarsıntı vb.) uyandırır. Gerçi bu estetik duyguyla yahut yaşantıyla birlikte eser eğitici, öğretici, eğlendirici yan işlevler de görebilir; ama edebiyatın asıl işlevi söz konusu estetik duygudur ve ayırıcı özelliği de estetik biçimdir. Öyle ki, bu duygu ve biçim gereğince oluşmamışsa sözü geçen ahlâksal, siyasal, düşünsel vb. yan işlevler de gereğince yerine getirilemez, işlerlik kazanamaz.

Gelgelelim, bugün eleştiride ne o estetik duygu, ne de o estetik biçim aranıyor. Çünkü, eleştirinin görevi güzellik yaratmak değil, yaratılmış güzelliği yargılamak, okurlara tanıtmaktır. Eskiden yargılamanın ve tanıtmanın yanı sıra –belki onlardan da fazla– güzellik yaratmayı, sanat yapmayı düşünen eleştiri örnekleri çoğunluktaydı. Ama çağımızda bu türlü örnekler yıldan yıla azalmaktadır. Edebiyatla eleştiri gitgide birbirinden uzaklaşmakta ve Du Bos, Claudel, Hazlitt, Hugo, Schegel, Thibaudet, Wilde gibi eleştiriye bir 'sanat' gözüyle bakanlar günden güne silinmektedir. Artık, eleştiri, görevi dışında saydığı bu estetik yükü sırtından atmayı istemekte, sanatsal kaygı taşımayan, yalın, açık, bilimsel bir anlatıma varmaya çalışmaktadır.

Yukarda sözü edilen duygusal öğeler yalnızca okurları değil, yaratısı sırasında yazarı da etkiler: İmgenin oluşumuna katılır, içeriğine ve anlatımına bağlanır. Fakat eleştiride durum edebiyattakinden ayrıdır. Gerçi eserin duygusal öğeleri, okur gibi, eleştirmeni de etkiler, hatta incelemesini hazırlarken üzerinde itici bir rol de oynar. Fakat düşüncelerini dile getirirken eleştirmen genellikle bir bilgin gibi davranır (davranmalıdır): Usunu kullanır, okurların duyarlığına değil, daha doğrusu, duyarlığından çok zekâsına, mantığına seslenir.

Edebiyat gerçekliğin tıpkısını değil, yansıtını yani 'olmakta olan'ı değil, 'olabilir olan'ı verir: Gerçekliği kopya ve taklit etmez (daha doğrusu, edemez), ancak temsil eder, duyurur. Bir bakıma, onu yeniden düzenler, yeniden yaratır. Bunun için önemsizin içindeki önemliyi, ayrıntının içindeki özlüyü, geçicinin içindeki sürekliyi, tikelin içindeki tümeli yakalamaya ve estetik bir biçimle vermeye uğraşır. Bunu da çoğunlukla imgeyle sağlar. İmge, yalnızca duygusal öğeleri değil, ussal ve düşünsel öğeleri de kapsar. Hepsini örgensel ve özgül bir bütünlük içinde yoğurup birleştirir.

Edebiyat, gerçekliği temsil ederken çokluk imgelemden, hayal gücü ile duyarlıktan yararlanır. Gerçeklik edebiyata, geniş anlamda, imge yoluyla girer. Bu bakımdan, edebiyatı 'imgelerle düşünme' diye tanımlayanlar az değildir. Edebiyat, gerçekliği imgesel bir nesneye çevirir.[19] Hatta, düşünceleri de imgeyle canlandırır.[20] Gerekirse, bazı soyut düşünceleri imgelerle somutlaştırır, bazı somut düşünceleri de soyutlaştırır. Nesnel gerçekliğin zihnimizde, belleğimizde bulunan izlerinden –duyum ve tasarımlardan– çözümleme, soyutlama, somutlama, birleştirme yöntemleriyle yeni kuruluşlar, yeni düzenler yaratır. Onlardan çeşitli yollarla (yaklaştırma-uzaklaştırma, katma-çıkarma, büyütme-küçültme, benzetme-değiştirme vb.) görülmedik bireşimler oluşturur.

Gerçi sanat imgelerin aracılığıyla yansıtılan gerçekliğin özgül bir biçimde yeniden üretilmesi, yaratılmasıdır, ama bu, edebiyatın düşünceden tümüyle yoksun olduğu anlamına gelmez. Çünkü yazarın yaratıcı düşüncesi temel olgudur burada. Yazar, durmadan düşünür, ama imgelerle yürütü-

19 Jean-Paul Sartre, *Situations*, II, Paris, 1948, S. 60

20 Jean Louis Lecercle et Pierre Albouy, *"Problémes de la science de la littérature"*, La Pensée, 1.12.1958, S. 63

len bir düşünmedir bu, kavramsal değildir. Kuşkusuz, yazar da arada bir kavramlardan yararlanır, fakat yaratıcı süreç hiç şaşınaksızın önünde sonunda imgeye varır. Bazen edebiyatta imgelerin de kavramsal bir belginliğe ulaştıkları ya da kavramların öğeleri gibi kullanıldıkları olur, ama hiçbir zaman kavramlar özerkliğe kavuşamaz ve imgelerin yerini alamaz. Yoksa eser sanatça zayıflar ve yazar başarısızlığa uğrar.[21]

Eleştiride ise durum başkadır. Çünkü edebiyatla eleştiri arasında amaç ve nitelik ayrılığı vardır. Bu ayrılık, eleştiriyi sanattan çok, felsefeye ve bilime yaklaştırır. Nitekim, eleştiri için imge zorunlu değildir. Eleştiri, ancak görevini daha iyi başarmak üzere, ara sıra ondan yararlanabilir.

Bunun dışında işini imgelerden çok kavramlarla yürütür; onların yerine imgeleri geçirmez. Yoksa kendini sanatla karıştırmış olur. Oysa, onun amacı güzel imgeler düşürmek değil, imgeye yaslanan sanat eserini çözümleyip değerlendirmektir. Bundan ötürü eleştirmenin imgesel/sanatsal anlatım kurmaya özenmesi gereksizdir.

Sanat eseri 'çok-anlamlı' ya da 'örtük-anlamlı' olabilir, zamanla yeni anlamlar kazanabilir. Eleştiri bu anlamları ortaya çıkarıp yorumlamaya, yargılamaya çalışır, fakat kendisi çok-anlamlı, örtük-anlamlı olmaktan kaçınır. Eserde arayıp bulduğu anlamları, özellikleri edebiyata özgü o dolaylı, eğretilemeli, simgeli ya da örtülü anlatımla iletmeye kalkışmaz. Bilimde olduğu gibi açık seçik, tek ve belirtik anlamlı, dolaysız, süssüz bir anlatımla belirtir; daha doğrusu, belirtmelidir. Çünkü çağdaş nesnel/bilimsel eleştiri için önemli olan, söylediklerinin 'güzel' olması değildir, 'doğru' olmasıdır. Esere uygun, hiç değilse, yakın olmasıdır.

Evet, sanat bir yaratmadır, ama eleştiri için aynı şey söy-

21 Avner Ziss, *Elements d'esthetique Marxiste*, 1977, S. 70-71

lenemez. Gerçi, eleştirinin de yaratıcılık olduğunu söyleyenler az değildir. Bunlara bakılırsa, eleştiri de bir sanattır. Oysa, her eser "bir tek"tir. Bir benzeri, kimse tarafından yaratılamaz. Hiçbir eleştirmen, sanatçının daha önce geçirdiği ruhsal serüvenleri, yaptığı denemeleri, araştırmaları "aynıyla" yaşayamaz. Çünkü her eser sayısız koşulların (yaşantı ve gözlemlerin, duygu ve düşüncelerin, inanç ve eğilimlerin, etki ve öğrenmelerin...) ürünüdür. Bütün bu koşulların (şartların) bir başkası için de aynıyla var olması, iyice bilinmesi olanaksızdır. O kadar ki, aynı sanatçının da –koşullar zamanla değiştiğinden– aynı eseri yaratabileceği söz götürür. Hem, yaratsa bile, ikinci eser birincinin "tıpkısı" olmayacaktır. Az ya da çok başka bir eser olacaktır. Öyleyse, sanatçının dahi bir daha gerçekleştiremediği bir işi yabancı birinin –eleştirmenin– gerçekleştirmesi düşünülemez. Eleştirmende yaratma değil; duyma, anlama, çözümleme, yorumlama, yargılama gücü vardır (ya da olmalıdır).

YARATICILIK

Eleştirmen için, burada, yaratıcılıktan olsa olsa iki yönde söz açılabilir:

1. Sanatçılıkta yaratıcı olmak:

Sanatçının eserini bahane ederek bir başka sanat eseri yaratmak.[22]

Ele alıp yargılayacağı eseri bunun için bir basamak yapmak. Onun itkisi ve etkisiyle ikinci bir eser yazmak. Bu eserde kendi özel yaşantısını, duyuş ve düşünüşünü dile getirmek. Okurlara sanatçının gücünü değil, kendi gücünü

22 Oscar Wilde bu anlayışın savunucularındandır. Ona göre, eleştiri bir sanat, eleştirmen de yüksek anlamda bir yaratıcıdır: "Eleştirmen için sanat eseri, sadece kendi malı olacak yeni bir eser yaratabilmesi için yapılmış bir öneri, bir telkindir... Eleştirmen hem yaratıcı, hem de bağımsızdır... Onun biricik amacı, kendi izlenimlerinin kroniğini yapmaktır." (Türk Dili, Temmuz 1963, S. 646-647)

göstermek. Onları eşsiz zekâsına, sezgisine, yazarlığına hayran bırakmak. Sözün kısası, asıl konudan, eserlerden uzaklaşmak. Eleştiriciliği unutup yaratıcılığa özenmek.

2. Eleştiricilikte yaratıcı olmak:

Eseri çözümlemeye en elverişli yöntemleri bulmak, değer biçmeye en elverişli ölçütleri seçmek. Giderek, yeni yöntemler, ölçütler, belgeler, yorumlar, düşünceler getirmek ya da olanları geliştirmek, aşmak. Kişisel ve yeni görüşlerle, buluşlarla, araştırmalarla eleştirinin ortak bahçesini zenginleştirmek. Eseri değişik bir açıdan ele almak, bilinmedik, tadılmadık bir yanını aydınlatmak. Bireysel ve sanatsal olduğu kadar toplumsal ve kültürel kaynaklarını ve bunların sınıfsal çatışmalarla ilişkilerini de bulup göstererek eserin daha iyi anlaşılmasını ve değerlendirilmesini sağlamak. Şimdiye değin tanıtılmamış ya da kötü (yahut iyi) tanıtılmış bir eserin gerçek durumunu ortaya çıkarmak, öncü değerleri keşfetmek vb.

İşte, çağdaş eleştirmenin asıl yaratıcılığı budur: Başkasının eserinden kalkarak ikinci bir sanat eseri yaratmak değil, yaratılmış bir eseri yeni yöntemlerle, yeni açılardan yeni belgelerle açıklayarak değerlendirmek...

Yazık ki Ataç eleştiride böyle bir yaratıcılığı tutmuyor. Gerçi o da eleştirmenin yaratıcı olmasını savunuyor. Ama, bu yaratıcılığın sanatçıya özgü bir nitelik taşımasını istiyor. Eleştiriyi bir sanat saydığı için, eleştirmeni de bir sanatçı sayıyor. Ona bakılırsa, en iyi eleştirmenler belki de sanatçılardır, örneğin Andre Gide, Octave Mirbeau, Marcel Proust gibi yaratıcılar... Çünkü "yaratıcılar, en çok da hikâye, roman yazarları başka kişilerin duygularını, düşüncelerini anlamaya alışmışlardır, onun için kendilerine benzemeyen romancıların, hikâyecilerin de ne yapmak istediklerini daha kolaylıkla anlayabilirler."[23]

23 N. Ataç, "Karışmak", Varlık dergisi, 1.4.1954

Ataç'ın bu düşüncesi belki *eleştirmen yaradılışlı* bazı sanatçılar için doğrudur, ama bütün sanatçılar için doğru değildir. Çünkü sanatçılar genel olarak kendi sanat anlayışlarıyla bağımlı ve sınırlıdırlar, kolay kolay onun dışına çıkamazlar. Oysa, aynı alanda da olsa, değişik anlayıştaki sanat ürünlerini doğru eleştirebilmek, bağımsız ve sınırsız olmayı, bir yerde saplanıp kalmamayı, kıskançlığa ve duygularına kapılmamayı zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluğa uygun yetenek ve davranışa ise sanatçılardan çok eleştirmenlerde rastlanmaktadır. Bu gerçeği gören Oscar Wilde şöyle diyor: "Sanatçının iyi bir sanat yargıcı olması doğru olmaktan o kadar uzaktır ki, gerçekten büyük bir sanatçı, başkalarının eserini hiçbir zaman yargılayamadığı gibi, doğrusu, kendi eserini de yargılamaktan acizdir. Büyük bir sanatçı kendi eserinden farklı bir sanat eserinin güzelliğini anlayamaz."[24]

Wilde'ın bu yargısını doğrulayan birçok örnek gösterilebilir.[25] Nitekim Svinburn'e göre Goethe dünyanın en kötü eleştirmenlerinden biriydi. Dostoyevski, Eugene Sue'yü Shakespeare'den üstün tutmuştu! Euripides, Sofokles'i, Milton, Shakespeare'i, Corneille, Racine'i, Ronsard, Rabelais'yi, Shelley, Wordsworth'u, Coppee, Mallermée'yi, Byron, Keats'i anlayamamış, değerini görememişti. Hugo klasiklerle ilgili yargılarında hep yanılmıştı. Bizde de Namık Kemal, Tevfik Fikret, Halit Ziya, Hüseyin Cahit, Süleyman Nazif, Rıza Tevfik, Celâl Sahir, Mithat Cemal, Yahya Kemal, Ali Canip, Şükûfe Nihal vb. gibi sanatçılar Abdülhak Hâmit'le ilgili yargılarında hep yanılmışlar, onu ölçüsüz övgülerle gökyüzüne çıkarmışlardır. (Hâmit'in gerçek kişiliğini ilkin bir eleştirmen –Nurullah Ataç–, sonra bir edebiyat tarihçisi –Gündüz Akıncı– ortaya koymuştur.) Yahya Kemal ise, onların tersine, birtakım değerli sanatçıları (Ahmet Haşim, Halit Ziya, Nâzım Hikmet, Orhan

24 Oscar Wilde, "Sanatçı Olarak Eleştirmen", çev. K. Şerif Saru, Türk Dili, 1.7.1963
25 Bu konuda bak: Asım Bezirci, *Bilimden Yana, Sosyalizme Doğru*, 1976, S. 12-16

Veli, Oktay Rıfat, Sait Faik vb.) haksız yergilerle yerin dibine batırmıştır.[26] Gerçi, Wilde'ın yargısına uymayan iyi sanatçılar da yok değildir: Baudelaire, Eliot, Gide, Sartre vb. gibi. Fakat bunların hem sayısı azdır, hem de hepsi eleştirmen yaradılışlı kişilerdir. Öte yandan, zayıf sanatçılar arasından güçlü eleştirmenler –örneğin Sainte-Beuve, Hyppolite Taine, Samuel Johnson, Paul Léautaud, Jules Lemaitre vb.– çıkabildiği gibi, hiç sanatçı olmayan kimseler arasından da seçkin eleştirmenler –örneğin Aristoteles, Brooks, Brunetiére, Lukacs, Hyman, Croce, Goldmann, Spitzer, Wellek, Hazlitt, Belinski, Picon vb.– çıkabilir. Kaldı ki çağdaş eleştiri günden güne yaratıcılıktan (sanatçılıktan) uzaklaşmakta, nesnel ve bilimsel bir kimlik kazanmaya gitmektedir. Bundan ötürü, Ataç'ın sözü geçen düşüncesinin, gerçeğe tam uymadığı kadar, günümüzün eleştiri anlayışına da tam uymadığını söylemek yanlış olmaz.

ELEŞTİRMENLİK

Ataç'a göre, eleştiri bir sanat, eleştirmen ise bir sanatçıdır, okuduğu kitaplar dolayısıyla "kendi zevkini, kendi düşüncelerini, kendi duygularını söyleyen bir sanat adamıdır." Nasıl ki sanatta önemli olan doğa değil de sanatçının kimliği ise, "tenkitte de asıl olan kitaplar, sözü edilen eserler değil, onları anlatan tenkitçinin yaradılışıdır."[27] Bu yaradılışın ortaya koyduğu sanatsal ürünlerdir: "Münekkit bir sanatkârdır. Bir şairi, bir romancıyı ne için okuyorsak, onu da öyle okuruz. (...) Sanat, tabiatın bir mizaç arasından görünüşüdür, derler. Tenkit de eserlerin ve muharrirlerin bir mizaç arasından görünüşüdür. Münekkit de, şair gibi, ne kadar ihtiraslı olursa o kadar alâkamızı celbeder. Kuvvetli bir şahsiyete malik olması şartıyla içtimaî, ahlâkî velhasıl her türlü efkâr-ı bâtılası, kinleri, hasetleri münekkidi daha câzip kılar. Edebî haksızlık, ancak

26 Bu konuda bak: Sermet Sami Uysal, *Yahya Kemal'le Sohbetler*, 1959, S. 65-91
27 N. Ataç, "Sözün Gelişi", Ulus, 2.9.1944

zayıflarda bir kusurdur."[28] Bundan ötürü, "Tenkit yazısı bir şey öğrenelim diye, hangi kitap değerliymiş, hangisi değilmiş bize onu bildirsin diye okunmaz; tenkit yazısı da, herhangi bir sanat yazısı gibi, zevk almak için okunur."[29] Neden derseniz, eleştirmen de bir yaratıcı, bir sanatçıdır da ondan.

Bundan ötürü, eleştirmenden yazarla çevresi arasında bir köprü kurmasını beklemek yersizdir: "Tenkitçi yazarla okur arasında bir simsar değildir; okuyacağı kitapları kendi aramaya üşenen tembel için çalışır bir seçici değildir; iyiyi kötüden ayıramayan zevksize yol gösterecek bir kılavuz değildir; kendi zevkini, kendi düşüncelerini, kendi duyduklarını söyleyen bir sanat adamıdır."[30] Gerçi, "bazıları münekkidin yeni eserleri takip ederek iyileri tanıtmasını, yani muharrirler ile halk arasında bir hatt-ı vasl olmasını arzu ederler. Bu hizmeti münekkit kabul edemez; onun emeli reklâmcılık değildir."[31] Sakat bir istektir bu. Çünkü, "Bu vazifeyi gazetelerin ilân sahifeleri pekalâ yaparlar." Onun için, bu işi yapmaya yeltenen "eleştirmeci çekilsin aramızdan, yazarla bizi baş başa bıraksın. (...) Bir betik, bir dörüt yapıtı kendini anlatmaya yeter; yetmiyorsa bir eksikliği var demektir, o eksiği eleştirmeci kapatmaya yeltenmesin. Bıraksın, o yapıt anlaşılmadan, tadılmadan unutulup gitsin."[32]

Ataç'a bakılırsa, "münekkidin hükümlerine birtakım sebepler göstermesini" beklemek boşunadır: "O sebepler tamamiyle lüzumsuz, hatta hükmün kıymetini tenzil eden şeylerdir."[33]

28 N. Ataç, "Münekkit Hakkında", Akşam, 10.8.1922
29 N. Ataç, *Söyleşiler*, S. 43
30 A.g.e., S. 43-44
31 N. Ataç, "Münekkit Hakkında", Akşam, 10.8.1922
32 N. Ataç, "Eleştirme Üzerine", Ülkü dergisi, 1.6.1948
33 N. Ataç, "Tenkit", Akşam, 1.4.1939

Yukardaki açıklama ve alıntıların da gösterdiği gibi Ataç, eleştirmenin eseri tanıtmasını, yani çözümleyip değerlendirmesini gereksiz buluyor. Böylece, günümüzün eleştiri anlayışına uymayan bir yol tutuyor. Bu yol onu birtakım aykırı sonuçlara götürüyor.

Elbette, eleştirmen bir sanatçı olunca, eleştiri de "bedîî hadiseler içinde ruhun aksülamellerini gösteren ve ancak onları gösteren" ***kişisel*** bir yazı olur.[1] Bu bakımdan, bazı kendini bilmezlerin "gayri şahsî dedikleri hükümler esasen şahsiyetsiz kimseler tarafından verilmiş hükümlerdir. (...) Tenkidin bitarafça olması lâzım geldiğini söyleyenlere gülmek ve kızmak" gerekir.[2] Eleştiride tarafsızlık olanaksızdır: "Münekkit şahsî zevkleri, şahsî kanaatleri olan adamdır, okuduğu eserleri de bittabi şahsiyetinin adesesi arkasından görür, o halde tamamiyle bitaraf olmasına imkân yoktur."[3] Tarafsızlık ancak bilime özgüdür. Eleştiride ise bilimden söz edilemez: "Hüküm ile ilim birbiri ile uzlaşamayan iki mefhumdur."[4] Dolayısıyla, "ilmi tenkidin bedîîyat sahasında hemen hemen hiçbir hizmeti olmaz."[5] Çünkü, "münekkit kendi hislerini, kendi ihtiraslarına söyler ve yazıları arasından zem veya methettiği muharriri değil, kendisini görürüz."[6]

1 N. Ataç, "Hayırlı Bir Hadise", Milliyet, 1.11.1932
2 N. Ataç, "Tenkit", Akşam, 1.4.1939
3 N. Ataç, "Notlar", Haber Akşam Postası, 11.11.1932
4 Milliyet, 1.11.1932
5 N. Ataç, "Yine Tenkit" Milliyet, 24.8.1932
6 N. Ataç, "Münekkit Hakkında", Akşam, 10.8.1922

İZLENİMCİ ELEŞTİRİ

Bu görüşler insanı, "izlenimci eleştiri"ye götürür. "Nitekim, Ataç birkaç yerde "izlenimci" olduğunu açığa vurur: "Eserlerin bende bıraktıkları izlenimleri belirtmek isterim. Bu yolda yazan tenkitçilere, yanılmıyorsam, *impressioniste (izlenimci)* derler."[7] "Ben impressionniste bir münekkidim. Anatole France de öyle idi."[8]

Gerçekten de, Anatole France, Ataç'ın söylediği gibi izlenimci bir eleştirmendir. O da, onun gibi, nesnel eleştiriyi tutmaz, bilimsel eleştiriye de inanmaz:

"Anladığıma göre tenkid, felsefe ve tarih gibi, akıllı ve meraklı ruhlara uygun gelen bir çeşit romandır. İyice eşelenirse her roman bir otobiyografidir. Usta bir tenkitçi, şaheserler arasında, ruhunun maceralarını anlatan bir insandır. Objektif sanat olmadığı gibi, objektif tenkit de yoktur. Gerçek şudur ki insan benliğinin dışına çıkamaz... Samimi olarak bir tenkitçi şunu demelidir:

—Baylar, Shakespeare'i, Recine'i, Pascal'ı, Goethe'yi bahane ederek kendimden söz açacağım. Bu hayli güzel bir fırsat...

Tenkitçi şu fikri iyice kavramalıdır: Bir kitabın ne kadar okuyucusu varsa, o kadar değişik nüshaları var demektir... Estetik hiçbir sağlam kaideye oturmamaktadır.[9]

William Hazlitt, Remy de Gourmont, Jules Lemaitre, Paul Léautaud, André Gide, Oscar Wilde, Charles Lamb, John Ruskin, Walter H. Pater, A. Charles Swinburne, Henri L. Mencken gibi yazar ve eleştirmenler de aşağı yukarı aynı görüşü tutarlar. Örneğin, Jules Lemaitre "her yargının bir öznel seçmeyi, yeğ tutmayı" yansıttığını ve eleştirilerinin

7 "Bir Mektup", Ulus, 6.11.1944

8 Yücel dergisi, 1.8.1944

9 Anatole France, *Edebiyat Hayatı*, çev. Nebil Otman, 1956, S. 10-11, 102, 358

"özenle, içtenlikle not edilmiş izlenimler" olduğunu söyler[10], önyargılara, öğretilere, sınıflandırmalara boş vererek hoşumuza giden eserleri sevmeyi öğütler:

"İster dogmacı olsun, isterse olmasın, hangi savı tutarsa tutsun, eleştiri, bir sanat eserinin belli bir anda üzerimizde bıraktığı izlenimi belirler ancak; zaten yazar da bu eserde belli bir saatte dünyadan aldığı izlenimini yansıtmıştır. Onun için, sınıflandırmalarla öğretilere aldırmayalım, hoşumuza giden kitapları sevelim, bugünkü izlenimlerimizin yarınkileri bağlamayacağını kabul edelim."

Kuşkusuz, hoşumuza giden her eseri sevmek, onu güzel ya da değerli saymak yani beğenmek bizi sonuçta 'kişisel öznelcilik'e götürür.

Eleştiride izlenimciliğin XIX. yüzyılda İngiliz denemecisi William Hazlitt'le başladığı öne sürülür. Hazlitt 1819'da şunları yazar:

"Ne düşünüyorsam onu söylüyorum: ne duyuyorsam onu düşünüyorum. Elimde değil, nesnelerden birtakım *izlenimler* algılıyorum. Bunların ne olduklarını, biraz çapraşık bir tarzda da olsa, ortaya koyacak kadar cesaretim var."[11]

Buradaki "izlenim" sözcüğü dolayısıyla, söz konusu görüşe sonradan 'izlenimci eleştiri' adı verilir. Yukardaki parçadan da anlaşılacağı gibi, izlenimcilik esere, yani nesnel gerçekliğe değil, onun karşısında eleştirmende uyanan öznel izlenimlere, kişisel duygulara yaslanmaktadır. Ayrıca, belirli ölçütleri olmadığı gibi, yazar ya da okur önünde çoğunlukla bir sorumluluk da yüklenmemektedir.

Felsefede izlenimcilik Hume ile Berkley'in idealizminden kaynaklanır. Duyumları, duyu izlenimlerini temel alır. Son çözümde öznel idealizmle birleşir, tekbenciliğe kadar uza-

10 Jules Lemaitre (Bak: Roger Fayolle, *La Critique Littéraire*, 1964, S 131-132 /Jules Lemaitre, *Les Contemporains*, II, 1887, S. 84-86)

11 Bak: Hüseyin Cöntürk, *Günlerin Götürdüğü*, 1962, S. 7

nır. Örnekse, Richard Avenarius ile Ernst Mach varlığı, nesnel gerçekliği duyumlara indirgerler.

Sanatta izlenimcilik doğalcılığa, nesnelciliğe bir tepki olarak belirir. İlkin Monet, Degas, Pissarro, Sisley, Renoir, Cezanne vb. ressamlar izlenimlere ağırlık veren tablolar yaparlar. Ardından müzikte Debussy ile Ravel, edebiyatta Verlaine, Mallarmée, Goncourt'lar, Wilde, Hamsun, Conrad vb. yazarlar izlenimci özellikler taşıyan eserler yaratırlar.

Monet'nin 1874'te Paris'te Ressamlar Sergisi'ne gönderdiği bir tablo "İzlenim, Güneşin Doğuşu" adını taşıyordu. "İzlenimcilik" terimi de burdan çıkmıştır. Monet bu olayı şöyle açıklar:

"Bize takılan ad benim yüzümdendir. Ben sergiye Havre'da bir pencereden dışarı bakarak yaptığım bir tablo göndermiştim. Bu tabloda buğu içinde bir güneş, ön planda da sivri uçlu birkaç tekne direği görünür. Serginin kataloğuna konulması için benden tablonun adını istediler. Ben de, manzara Havre'daki görünüme benzemediğinden, *İzlenim* koyun dedim. Bundan 'İzlenimcilik' ortaya çıktı ve alayların ardı arkası kesilmedi."[12]

Daha çok Fransa'da gelişip yaygınlaşan izlenimcilik eleştiride Villemain, Taine, Brunnetiére ve Hannequin'in savunduğu nesnel, bilimsel görüşe bir "tepki" olarak kendini gösterir.

KAYNAKLAR

Acaba Ataç izlenimcilik konusunda kimlerden etkilendi ya da kaynaklandı? Bunların André Gide, Remy de Gourmont, Anatole France, Paul Léautaud, William Hazlitt gibi yazarlar olduğu sanılıyor.

"*Ben* saygısının havarisi, dizgecilik anlayışının düşmanı

12 Bak: Nuran Nutku, "Doğalcı Yazın ve Resim", Çağdaş Eleştiri, Haziran 1982

olan, içtenlik kaygısıyla durmamacasına bir tutumdan ötekine atlayan André Gide de doğal olarak izlenimci bir eleştiri uygulama eğilimindeydi."[13] O kadar ki Dostoyevski üstüne yazdığı ünlü araştırmasının bile bir eleştiri kitabından çok, bir iç dökme, bir itiraf kitabı olduğunu açıklar: "Daha başından beri anladığınız gibi, Dostoyevski, burada kendi öz düşüncelerimi dile getirmek konusunda işime yarayan bir bahaneden başka bir şey olmadı çoğu kez."[14] Ayrıca, Gide, eleştirilerini topladığı iki kitabına da *Bahaneler* (Perextes) ve *Yeni Bahaneler* (Nouvenaux Pretextes) adını verir.

Ataç da bir yazısında "Keziban'a Mektuplar"ını Gide'in "Billets á Angéle"ine benzetmek amacıyla kaleme aldığını açıklar:

"Neden itiraf etmeyeyim? Ben de Gide'e özenerek bir Keziban tahayyül etmiştim." (Hayat, 5.7.1928)

Remy de Gourmont da izlenimcilikten yanadır. Eleştirisi özgürlükçülük, kuşkuculuk ve göreceliğe yaslanır. Ona bakılırsa, bilgide de, yargıda da, inançta da kesinliğe olanak yoktur. Düşünceler ancak geçici olarak benimsenebilir. Sürekli bağlanma doğru değildir. Eleştiri kendi ben'imizin kitaplarla karşılaştırılması, açığa vurulmasıdır. Her yazarın güzellik üstüne kişisel bir görüşü vardır. Bu bakımdan, eleştiri yazarın kişisel ülküsünün açıklaması olarak düşünülmelidir.[15] Eleştirmen ancak izlenimlerine dayanarak yargıda bulunabilir: "Kişisel izlenimlerini yasa düzeyine çıkarmak, eğer içtenlikliyse, onun en büyük çabası budur."[16]

Ataç'ın da çok sevdiği bu yazarların etkisiyle, izlenimciliği benimsediği ileri sürülebilir. Nitekim Ataç, bu etkilenmeyi, bir güncesinde itiraf eder:

13 J. C. Carloni - J. C. Filloux, *Eleştiri Kuramları*, çev. Tahsin Yücel, 1975, S. 64

14 Anré Gide, *Dostoyevski*, çev. Bertan Onaran, 1965, S. 172

15 J. C. Carloni-J.C. Filloux, La Critique Littéeraire, 1955, S. 56-57

16 Remy de Gourmont, *Lettres â L'Amazone*, S. 32, (Bak: Roger Fayolle, *La Critique Littéraire*, 1964, S. 137)

"Bende önce Gourmont'un, sonra Léautaud ile Gide'in etkisi olmuştur. Yakınımıyorum bundan, gene de severim o yazarları."[17] diye yazar. Ayrıca, bir konuşmasında, aynı noktaya yeniden parınak basar: "Ben Remy de Gourmont'un kitaplarını okuyarak yetiştim, en çok onun etkisi vardır bende. Şimdi Remy de Gourmont'a eskisi kadar hayran olduğumu söyleyemem. (...) Ama olsun, benim başlıca hocam odur. Sonra Monsieur Gide, Paul Léautaud, Stendhal. (...) Beni etkileyen yazarlar arasında Hazlitt'i de saymam gerekir."[18]

Ataç ile Léautaud

Adı geçen yazarlardan, Ataç, özellikle Léautaud'yu çok sever:

"Ben ta gençliğimden beri, otuz beş yıldan beri okurum Monsieur Léautaud'nun yazılarını. En sevdiğim yazarlardan biridir, hele Maurice Boissard adıyla bir zamanlar *Mercure de France'ta, sonra Les Nouvelles Litteraires'de*, daha sonra *La Nouvelle Revue Française*'de yazdığı tiyatro eleştirmelerine bayılırım. Monsieur Léautaud'nun öyle iyi, büyük bir eleştirmeci olduğunu sanmayın. Ne yapacak iyi eleştirmeci olup da? Son elli altmış yıllık Fransız tiyatrosunun başlıca eserleri üzerine bir şey öğrenmek isterseniz, iki ciltlik *Le Theatre de Maurice Boissard*'ı açmayın, aradığınızı bulamazsınız onda. Ama daha değerli bir şey bulursunuz: bir adam bulursunuz, haksızlıkları ile, aksilikleri ile, söylenmeleri, dırlanmaları ile, kedileri, köpekleriyle bir adam bulursunuz.(...) Çok güzel yazar, bezeksiz, donaksız, tertemiz bir deyişi vardır. (...) Sanki yazmaz, konuşur."[19]

Ataç yıllardan beri ilgiyle imrenerek okuduğu Léauta-

17 N. Ataç, "Etki" *Ulus*, 4.5.1957

18 Bak: *Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, 1953, S. 50

19 N. Ataç, "Sözden Söze", *Ulus*, 9.2.1952

ud'nun yalın anlatımını, açıksözlülüğünü, gözüpekliğini, değişkenliğini, doğruluğunu pek beğenir: "Léautaud bir şey öğretmez kişiye. Kendini anlatır, o kadar. Konuşur okuru ile. Pek az yazarda vardır bu okurlarla konuşma hali. Ben de yalnız onları severim... Çok da güzel yazıyor. Bir kez bile edebiyata kaçtığı, cicili bicili cümleler kurmaya kalktığı olmuyor."[20] "Ama bir iki yazısını okudunuz mu, ararsınız ötekileri, kızmak için, tiksinmek için okursunuz. Çeker sizi: Doğru bir kişi, yalansız bir kişi olduğu için çeker. Olduğu gibi gösterir kendini. Hiçbir şeyle bağlı değildir: Büğün ne duyuyor, ne düşünüyorsa onu söyler, dün dediğine aldırmaz."[21]

Ataç hayranlık duyduğu Léautaud'ya benzemeye çalışır: "Benim André Gide'e benzemek istediğimi sanırlar, doğrusu ben de bir zaman öyle sandım, yanlış, şimdi iyice anlıyorum ki ben bütün ömrümce Monsieur Léautaud'ya benzemek, onun gibi yazmak istemişim. Başarabildim mi? ummuyorum. Bir kere bende onun cesareti yok, aklından her geçeni söylüyor, kimseyi üzmekten, kırmaktan çekinmiyor. Tam adam."[22]

Bu alçakgönüllü açıklamasına karşın, Ataç'la Léautaud arasında epey benzerlik bulunur: Ataç da onun gibi konuşurcasına yazar, süsten, oyundan, yalandan, yapmacıktan, "iri sözden" hoşlanmaz. Yazısının "bir kılıç gibi çırılçıplak olmasından" hoşlanır.[23] Ataç da onun gibi gençlerle ilgilenir, çelişmeye düşmekten çekinmez, öfkeli, hırçın ve kavgacıdır, aşırı öznelcidir. Öyle ki, Léautaud'nun "Maurice Boissard takma adıyla yazdığı tiyatro eleştirilerini okuyanlar, havası, mizacı, tutumu bakımından Ataç'ın ona çok benze-

20 N. Ataç, *Günce*, I, S. 426
21 N. Ataç, *Günce*, I S. 341
22 N. Ataç, *Günce*, I, S. 220
23 N. Ataç, "Söz Hünerleri", Haber Akşam Postası, 7.7.1947

diğini söyleyebilirler."[24] Nitekim, söyleyenler olmuştur: Metin And'dan sonra, Yıldırım Keskin de bir yazısında şöyle demiştir: "... Öyle sanıyorum ki yalnız görüş ve düşünüş yönlerinden değil, vücut yapısı bakımından da Nurullah Ataç pek benzer Léautaud'ya."[25] İşin tuhafı, Léautaud'ya benzetilmek Ataç'ın da hoşuna gidermiş; dostları anlatıyor: "Léautaud'ya benzetilmekten pek hoşlanırdı. Hani, kedilere düşkünlükten tutunuz da yatakta okuyup yazmaya kadar aralarında benzerlikler de yok değildi!"[26]

SAKINCALAR

İzlenimcilik temelde öznelciliğe dayanır. Daha doğrusu, onun bir sonucudur. Bundan ötürü, izlenimciliği kavramak için, öznelciliği (subjectivisme) tanımak gerekmektedir.

Öznelcilik nesneyi genellikle öznenin ürünü sayar, özneyi nesnenin üstüne çıkarır. Dış dünyanın varoluşunu öznenin varoluşuna bağlar. Nesnel olaylarla gerçeklikleri son çözümde öznele indirger. Ona bakılırsa, her şeyin ölçüsü ve temeli öznedir. Bütün değer ve gerçek yargıları ondan kaynaklanır, onunla yani bireysel bilincin durum ya da edimleriyle belirlenir.

Öznelcilik çeşitli alanlarda şu belirti ve eğilimleri gösterir:

— Metafizikte: her türlü varoluşu öznenin varoluşuna bağlar.

— Mantıkta: doğruyu yanlıştan ayıracak bir nesnel dayanak tanımaz, kesin bilgiyi bireysel duyguya indirger.

— Ahlâkta: iyi ile kötü arasındaki ayrımın kökünü bireysel sevinçle acıda, kişisel onaylamayla kınamada arar.

— Felsefede: bilginin öznel olduğunu öne sürer.

24 Metin And, *Ataç Tiyatroda,* 1963, S. 136
25 Yıldırım Keskin, "Nurullah Ataç", Varlık, 1.11.1952
26 Suut Kemal Yetkin, "Dostum Ataç", Varlık, 15.6.1957

— Ruhbilimde: kişinin kendi düşünce ve duygularına kapanmasını şeyleri nesnel açıdan görme güçsüzlüğü ya da isteksizliğiyle yorumlar.

— Estetikte: estetik yargılarının öznel olup bireysel beğeniyi yansıttığını söyler.[27]

Öznelcilik ileri götürüldüğünde felsefede öznel idealizme, toplumbilimde bireyciliğe, ruhbilimde tekbenciliğe, ahlâkta kişiselciliğe (hatta keyfiliğe, iradeciliğe) varır.

Eleştiride izlenimcilik –daha doğrusu, öznelcilik– oldukça sakıncalı bir tutumdur. Gerçi izlenimciliğin, az da olsa, bazı yararlarından da söz edilebilir:

"Eğer eleştirici bir eserden bahsederken heyecanını okura da aşılayabilirse yararlı bir iş görmüş sayılır. Bundan başka eleştirici izlenimlerini kaydederken ya tamamiyle kendi duygularını açıklar veya bunu yaparken eserin havasına, bazı özelliklerine ışık tutabilir, okurun eserde önce fark edemediği şeylere dikkatini çekebilir."[28]

Bu sınırlı yararlarına karşılık, izlenimcilik çoğunlukla uzaklaştırır eleştirmeni eserden, kendi iç evrenine sığınmasına yol açar. Bunun sonucu olarak eleştirmen:

1) Eseri öne sürerek kendini anlatmaya, içini dökmeye, özel duygu ve düşüncelerini belirtmeye yönelir, eleştiriden ayrılarak özyaşam ve ruhbilime (autobiographie ve psychologie'ye) kayar;

2) Eseri bahane ederek bir başka eser yaratmaya, güzel bir üslûp kurmaya, sanatsal yazılar kaleme almaya yönelir, eleştiriden ayrılarak edebiyata, çokluk da denemeciliğe kayar;

3) Bilimsel verilere sırt çevirerek tek kişiye özgü bir göreceliğe, keyfiliğe, hatta bir çeşit dogmacılığa, mutlakçılığa yönelir, eleştiriden ayrılarak yanlışlığı artık anlaşılmış bulunan

27 André Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, 1960, S. 1039-1040

28 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 1972. S. 153

felsefi idealizme ya da tekbenciliğe (solipcisme'e) kayar;

4) Sistemli, disiplinli ön çalışmalardan, uzun araştırmalardan kaçar, kolaya yönelir, çözümlemeden ayrılarak gerekçesiz yargılar vermeye kayar;

5) Tarihsel bir bakış açısı ve karşılaştırmalı bir yöntemle eserin yerini, niteliğini, ayrılığını, önemini belirlemeye boş vererek bir anlık izlenimlerle yetinmeye kayar;

6) En kötüsü, eseri birtakım *kişisel* güdülere (çıkarlara, bağlantılara, amaçlara, dostluklara, düşmanlıklara, duygulara) göre yargılamaya yönelir, tarafsızlıktan ayrılarak "gerçek dışı" ya da "ahlâk dışı" bir alana kayar vb.

Bütün bunlar, çoğun, ya eserin gereğince tanıtılmasını ve değerlendirilmesini önler ya da eksik tanıtılmasını ve yanlış değerlendirilmesini sağlar. Böylece, eleştiri asıl görevinden ayrılmış, hatta kimi durumlarda büsbütün gereksizleşmiş olur: Eleştirinin olumsuzlanması...

OLUMSUZ SONUÇLAR

Ataç'ta da bu olumsuz sonuçlardan bazılarıyla karşılaşıyoruz.

Yanlış anlaşılmamak ve haksızlık etmemek için hemen söylemeliyim: Ataç tümüyle bu sonuçlara indirgenemez. Onun, bu sonuçlara uymayan ya da pek az uyan yazıları da vardır. Ama bunlar hem azınlıktadır, hem de sürekli değildirler. Ayrıca, Ataç'ı *genellikle* temsil etmekten de uzaktırlar. Çünkü, Ataç'ın eleştiri anlayışında *ağır basan* özellikler çoğunlukla sözü geçen sonuçlardır.

Yazılarında bazen biri, bazen birkaçı ya da hepsi birlikte görülen bu sonuçlar kısaca şunlardır:

Çözümlemeye Sırt Çevirme

Ataç da –izlenimciler gibi– eserlerin çözümlenmesine karşı çıkıyor:

"Bedii tenkit eserlerin tahlil ve tasnifi ile uğraşmaz."[29] diyor. Eleştirmenin yargılarının gerekçesini göstermesini, ölçütlerini belirtmesini yararsız, hatta zararlı görüyor:"Eskiden tenkidin bir akideye, bir estetiğe göre yapılmasını istediğim için münekkidin hükümlerine birtakım sebepler de göstermesini beklerdim. Fakat şimdi anlıyorum ki o sebepler tamamiyle lüzumsuz, hatta hükmün kıymetini tenzil eden şeylerdir. Münekkit bir eseri şu veya bu meziyetleri için değil, sadece ondan hoşlandığı için sever ve bunu anlatması için bir tek çare vardır ki o da: 'Bu eser güzeldir' demekten ibarettir, Bundan başka söyleyecekleri zihin karıştırmaktan başka bir şeye yaramaz; belki ancak bir sanat eseri gibi okunmak için bir kıymeti olur."[30]

Oscar Wilde, bir kitabın değerini anlamak için tümünü okumayı gereksiz bulur: "Bir şarabın hangi yılın ürünü olduğunu anlamak için bütün bir fıçıyı içmeye lüzum yoktur. Bir kitabın bir şeye benzeyip benzemediğini yarım saat içinde anlamak gayet kolaydır. İnsanda şekil içgüdüsü varsa, on dakika bile yeter. Tatsız bir kitap içinde suya çamura batarak dolaşmayı kim ister?"[31]

Ataç da, izlenimci Wilde gibi, "münekkidin hükmünü vermek için bir eseri baştan aşağı okumaya hiçbir zaman mecbur" olmadığını öne sürüyor. "Bir kısmını" okumasını, kitabın "havasını anlamasını" yeter buluyor: "Bir kitap hakkında fikir edinmek için muhakkak her sayfasını okumak şart değildir. Birkaç fasıl, hatta birkaç sayfa, bazen bir iki satır kitabın kıymetini anlamamız, sezmemiz için kâfidir."[32]

Bu anlayışa yaslandığından olacak, Ataç, ele aldığı eser-

29 Milliyet, 24.8.1932

30 Akşam, 1.4.1939

31 Oscar Wilde, "Sanatçı Olarak Eleştirmen", çev. Kâmran Şerif Saru, Türk Dili, Temmuz 1963

32 N. Ataç, "Okumayan Münekkit", Milliyet, 12.5.1934

leri gereğince çözümlemekten, incelemekten kaçıyor çoğunca. Bundan ötürü, yaşlı ya da genç yazı yazarların eleştirilerine hedef oluyor. Bunlardan birkaçını aktaralım:

— Kimileri (örneğin Suut Kemal Yetkin) onu eleştirmen saymıyor: Ataç niçin eleştirmen değildi? Çünkü ele aldığı kitapları, yazarlarına duyduğu sevgiye ya da öfkeye göre değerlendirmekten kendini alamazdı da ondan!"[33]

Adnan Benk de, bir başka açıdan, aynı yargıya katılıyor: "Ondan istenilen, izlenimleri, kendi kanıları değil, eserin imkânlarını, yapısındaki özellikleri, temlerin kaynaşmasını ve kaynaşmazlığını açıklaması, bir kanıya varabilmemiz için gereken yolları bize göstermesidir. (...) Bu yüzden, Nurullah Ataç için tenkitçidir, yahut eleştirmecidir diyemem."[34]

— Kimileri (örneğin Peyami Safa) Ataç'ın yaptığı işi "tenkit değil, dedikodu" sayıyor: "Tenkidin problemleri olduğu gibi münakaşa edilmeyen prensipleri de vardır. Metinleri tamamiyle incelemeden, onları virgülüne varıncaya kadar sadık kalarak göz önüne koyup tahlil etmeden, parçaları bütüne bağlayan mana üzerinde iyice düşünmeden, yarenlik uslûbuyla 'Ben filânı severim, ben şunu sevmem, şunu da biraz severim ya...' gibi tamamiyle şahsî ve afektif değer hükümleri veren yazılar tenkit değil, dedikodudur."[35]

— Kimileri (örneğin Bedrettin Cömert) de Ataç'a izlenimci eleştirmenliği bile çok görüyor. Suut Kemal Yetkin gibi, onu, yalnızca bir denemeci sayıyor: "Ataç bir eleştirmen değildi elbette... Eleştiri üzerine çok yazmıştır, ama gerçek anlamda, olumlu anlamda izlenimci olan şöyle dişe dokunur eleştirileri yoktur. O, eleştiride izlenimciliği savunmuş, bu tutumun kuramsal yönlerini belirlemeye çalışmış, fakat bu ilkelere uygun bir uygulama gerçekleştireme-

33 Milliyet Sanat dergisi, 17 Mayıs 1974
34 Adnan Benk, "Tenkit Dedikleri", Dünya gazetesi, 1.10.1953
35 Milliyet, 31.5.1957

miştir. Çünkü bir noktada, kendisi de, denemecilikle izlenimci eleştiricilik arasındaki sınır çizgisini yitirmiş, denemeyi eleştiri, eleştiriyi deneme olarak görmüştür."[36]

(Suut Kemal Yetkin'in, Adnan Benk'in, Peyami Safa'nın, Bedrettin Cömert'in bu abartmalı yargılarında gerçek payı yok değil, ama –ilerde de açıklayacağım gibi– Ataç'ı hiç eleştirmen sayınayıp salt denemeci görmek de gerçeğe pek uymuyor. Çünkü, bütün eksiklerine ve sapmalarına karşın, Ataç bir eleştirmendi: Denemeciliği üste çıkan bir eleştirmen. Daha uygun bir deyişle, 'eleştirel denemeci' ya da 'denemecil eleştirmen'.)

Acaba Ataç'ın eleştirilmesine yol açan uzun araştırmalardan, yorucu incelemelerden, metin çözümlemelerinden kaçışının sebebi nedir? Arkadaşı Ahmet Hamdi Tanpınar, bunu onun yaradılışına bağlıyor:

Ataç "sabırsızdı, Frenklerin *constance* dedikleri o bir çeşit ısrarı bilmiyordu." Buna, "bir çeşit süreksizliği de eklemek gerekir. Nurullah'ın düşüncesi, bir lahza görünüp parladıktan sonra, yosun şeridine, bir avuç köpüğe, yahut bir kayaya değişerek kaybolan su perilerine benzerdi. Bu daima konuşan adam, kendisini bir noktada toplamaktan, derinleşmekten hoşlanmazdı. O, çok kuvvetle gören, hatta çok defa en derine kadar inen, fakat baktığından hemen yorulan bir ilk bakıştı."[37]

Ayrıca, Ataç biraz üşengeçti. Şu satırlar bunu kanıtlamaya yeter:

"Şimdi yanımda yok, *Akdeniz* üzerine yazdığım yazı, aramaya da üşenirim. Ama hatırlıyorum biraz."[38] "Bu beyit doğru değilmiş, ama aramıyacağım, şimdi doğrusu-

36 Milliyet Sanat dergisi, 9 Ağustos 1974
37 Bak: Tahir Alangu, *Ataç'a Saygı*, S. 50-51
38 N. Ataç, "Kişilik İşler", Ulus, 8.3.1952

nu."[39] "Yeni çıkan kitabını karıştırırken, Orhan Veli için ilk yazdığım yazılardan birini hatırladım. Hemen hiçbir yazımı saklamadığım gibi onu da saklamadım, eski Haber gazetesinden onu kim bulup çıkaracak? Dursun durduğu yerde, büğün onu belki ben de beğenmem."[40]

Bu yüzden bir yere, bir konuya bağlanıp orada derinleşemiyor, genişleyemiyor: "Bir eksikliktir, bir kusurdur, bilirim, ama ne yapayım? elimde değil: Ben bir konuya bağlanamıyorum, konuşur gibi, mektup yazar gibi ondan ona geçeyim diyorum."[41] "Neden bu? Söylemeyi, konuşmayı, yazmayı severim de onun için. İlle bir konuya bağlanayım, ondan ayrılmıyayım desem sıkılırım."[42] Öyle ki "yazdığım yazının adını önceden koyarsam kalemim yürümez oluyor. Kendimi bir mevzua esir etmekten hoşlanmam. Kendimi kafamın hevesine bırakıp daldan dala dolaşmayı severim."[43]

Gelgelelim, böyle bir sevgi insanı köklere, ayrıntılara inmekten, gereken birlik ve tutarlığa ulaşmaktan alıkoyar: "Okursanız bu yazıları, aralarında birlik, bütünlük var mı? Birbirini tutuyor mu? Pek araştırmayın orasını. Bunlar günlerin, birbirine uymaz günlerin getirdikleridir. Kimi bir yana eğilir, kimi öte yana."[44]

Böyle bir davranış Ataç'ı önceden aranmış, tartılmış, değerlendirilmiş verilere göre düşünmekten uzaklaştırır. Kendini kaleminin akışına bırakarak yazmaya götürür:

"Mevzuunu seçmeden yazmaya başla demiyeceğim ama

39 N. Ataç, *Ararken*, S. 57
40 N. Ataç, "Okurken", Ulus, 5.1.1951
41 N. Ataç, *Okuruma Mektuplar*, S. 4
42 N. Ataç, *Ararken*, S. 104
43 Son Posta, 18.9.1937
44 N. Ataç, *Sözden Söze*, S. 4

o mevzu etrafında neler söyleyeceğini iyice *tayin* etme; onları birer birer yolda bulmam daha iyi olur. Önceden hazırlanmış sözlerde, okuyana rahatsızlık veren bir şey vardır. (...) Şunu söylemek istiyorum: Yarattıktan sonra yazma, yazdıkça yarat. (...) Söyleyeceklerini birer birer hazırladıktan sonra yazmanın senin için ne tadı olur?"[45]

Görüş ve Yargı Değiştirme

Ne var ki, bu biçim bir davranış araştırma, inceleme, çözümleme gibi eleştirinin ön koşullarını savsaklamaya yol açar. İnsanı esintilere ya da duygulara kapılıp yazmak, yazarken yahut yazarak düşünmek ve eleştirilen eserden uzaklaşmak zorunda bırakır. Daha da kötüsü, Ataç'ta olduğu gibi, düşüncelerini sonradan yer yer değiştirmeyi doğal görmek zorunda bırakır:

"Şimdiye kadar çok kimseler benim ikide bir fikir değiştirdiğimden bahsettiler. Bittabi bunu bir kabahat, hem de büyük bir kabahat sayıyorlar. İstiyorlar ki, insan ömründe bir fikre saplansın kalsın... Tabiata hiç bakmıyorlar."[46]

Evet, doğa değişir, toplum da, insan da değişir Değişme evrenin temel yasasıdır. Bu yasa edebiyat ile eleştiride de yankısını bulur: Toplumlar değişince, bireylerin güzellik anlayışları, beğenileri de zamanla değişikliğe uğrar. Bundan ötürü, yazar gibi, eleştirmenin de yaşadığı çevreyle birlikte estetik görüş ve duyuşlarında ergeç bir başkalaşma olur.

Bu genel kavrayış içinde Ataç'ın da değişmesi, değişmeyi savunması doğaldır. Ancak, bunun eleştiri alanında da geçerli sayılması bazı özel koşulları gerektirir:

— Eleştirmendeki değişme toplumdaki evrime, sürece

45 N. Ataç, "Aramak", Akşam, 10.7.1937
46 Varlık dergisi, 15.10.1957

bağlanmalı, ilerici /geliştirici güçlerin yanında ve doğrultusunda olmalıdır.

— Yargıdaki değişme esere dayanmalı, ona uygun, onu iyi tanımaya, değerlendirmeye ve yorumlamaya yararlı olmalıdır.

Bu koşulları göz önünde tutmadan, doğadaki değişmeleri ileri sürerek, sık sık düşünce ve yargı değiştirmek olumlu bir davranış değildir.

Doğa değişir, fakat edebiyat eseri pek değişmez. Eğer yazarı sonradan değiştirmemişse, eser, 'olduğu gibi' kalır. Öyleyse, eser değişmediğine göre, eleştirmenin ona ilişkin yargılarının da değişmemesi gerekir. Gerçi eksikliklerini tamamlamak, yanlışlarını düzeltmek amacıyla eleştirmen incelemesinde bazı değişmeler yapabilir. Ama bunun dışına düşen, esere dayanamayan, duygusal etkenlerden (öfke, tutku, kıskançlık, sevgi, öç vb.) kaynaklanan, gerekçesiz değiştirmeler eleştirmeni tutarsızlığa, çelişkiye ya da yanılgıya götürür.

Nitekim, Ataç'ta da zaman zaman bu sonuçlardan biriyle karşılaşıyoruz:

Örneğin, Flaubert ile *Madame Bovary* romanından önce sevgiyle söz eder: "Gustave Flaubert yalnız Fransa'nın değil, bütün dünyanın en tanınmış romancılarındandır. Ölmez eserlerinden *Salambo*, dilimize İsmail Hakkı Alişan tarafından tercüme edilmişti. O roman Gustave Flaubert'in romantik tarzının en güzel eseridir. *Madame Bovary* ise tarihî sahneleri canlandırmaya değil, gözümüzün önünde geçen hayatı, yaşayan tipleri tespite çalışan Flaubert'in eseridir. Asıl şöhretini temin eden de belki bu kitabıdır... *Madame Bovary*'de dünyanın en unutulmaz budalalarını tasvir etmiştir... Gustave Flaubert en titiz sanatkârlardandır."[47]

47 N. Ataç, "Gustave Flaubert ve Madame Bovary" Ayda Bir dergisi, 1 Nisan 1936

Ataç daha sonra söz konusu yazarı da, romanını da sevmediğini açıklar: "Flaubert'in *Madame Bovary*'sini, Bay Tahsin Yücel çevirmiş. Okumadım. Gustave Flaubert'i sevmem de onun için. Bilirim, büyük, önemli bir yazar olduğunu. Gene de sıkar beni."[48] "Flaubert'in acunu, Balzac acunu gibi, Stendhal acunu gibi bizim içimizde derin yankılar uyandırmaz: küçücük sınırlı bir acundur; *Madame Bovary*'nin bütün o alık, bön kişileri bizi çabucak usandırıverir, içimize bir sıkıntı çökertir."[49]

Ataç, dilimize çevirdiği Alain-Fournier'nin Adsız Köşk'ünü önce sevip beğendiğini söyler: "Sevdiğim bir kitap olduğu için dilimize çevirdim... Ben gerçekten beğenir, severim. Onu dilimize çevirdiğim günleri düşünüyorum: bir haz içindeydim... Alain-Fourneir romanda bir çığır açtı... bütün kitap bir şiir havası içindedir."[50]

Yıllar sonra yukardaki görüşlerinin tersini öne sürer: *"Adsız Köşk"* çok okundu, benim çevirdiğim romanlar arasında, öyle sanıyorum, en çok okunanı odur... Oysa ki sevmem o romanı, hiçbir zaman da gerçekten sevmedim. Duygulu, şairce bir roman. Şairce yazılmış romanlar arasında iyi denebilecek bir tanesini bile hatırlamıyorum. Hepsinde bir bayağılık vardır."[51]

Ataç, Baudelaire'e önce "büyük" der, sonra "bayağı" bulur onu: "Bir zamanlar Baudelaire'e bayılırdım, birkaç yıldır soğudum, kızıyorum. 'Le Balcon', 'L'İnvitation auvoyage' gibi en güzel, en ünlü şiirlerinde bir bayağılık buluyorum."[52] "Birkaç yıldan beri ben o şairden tiksinir olmuş-

48 N. Ataç *Günce*, II, S. 741
49 N. Ataç, "Karalama", Ulus, 19.1.1948
50 N. Ataç, "Adsız Köşk", Cumhuriyet, 28.8.1942
51 N. Ataç, *Günce*, I, S. 336-337
52 N. Ataç/Bak: Cemal Süreya, *Şapkam Dolu Çiçekle*, S, 13

tum, çocukluğumuzda bize büyük şair diye öğrettiler, biz de inandık. Oysa ki pek azdır şöyle eler tutar şiiri. Kendisini bayağı bayağı duygulara bırakır... Sevenlere mübarek olsun, ben artık eskisi kadar sevmiyorum. O sözünü bilmezdim, öğrenince büsbütün soğudum ondan."[53]

Ataç, Baudelaire gibi Abdülhak Hâmit'i de önce göklere çıkarır, sonra yerin dibine batırır: "Hamit elbette ki büyük bir şairdi... Eserinde Türk edebiyatının şarktan garbâ dönüşünün bütün tarihi vardır... O eseri bir kül halinde düşündüğümüz zaman içimizde derin bir hürmet, sonsuz bir hayranlık duymamaya imkân yoktur."[54] "Sevmiyorum bir türlü o adamı. Benim şairlerimden değil. Kitaplarının çoğunu bilirim, bir tek sayfası için: 'Ne güzeldi! Açsam da bir daha okusam' diyemiyorum... Öldüğü gün, daha ertesi gün, Abdülhak Hâmit'e hayranlığımı söyleyen birtakım yazılar yazdım. Şimdi düşünüyorum da birini hatırlamıyorum. Acaba ne büyüklük bulmuştum o şairde?"[55]

Ataç, şair Bâki'yi de önce över, sonra yermeye girişir. Divan şiiri konusunda da üç kez görüş değiştirir.[56] Düşünce değiştirmeyi doğal gören Ataç, kendisi de görüş değiştirmekten geri kalmaz: "Benim için boyuna değişiyor derler (...) Birtakım değişiklikler elbette olacaktır (...) Kendi içime, duygularıma, düşüncelerime uyarak değiştim, çıkarımı gözeterek değil. Başkalarına da bağlanmak istemem, kendime de. Yanıldığımı anladığım an, o güne kadar dediklerimin tersini söyleyebilmeliyim."[57]

Gerçekten de Ataç önce söylediklerinin sonra, tersini

53 N. Ataç "Adsız Mektup" Pazar Postası, 2 Mart 1952
54 N. Ataç. "Abdülhak Hâmit", Haber Akşam Postası, 13.4.1937
55 N. Ataç, "Karalama Defterinden", Ulus, 22.4.1946
56 Bunlar için bak: Mehmet Salihoğlu, *Ataç'la Gelen*, 1968 S. 213-224
57 N. Ataç "Yazı Tomarı" Cumhuriyet, 18.2.1943

söylemekten çekinmemiş, bazı düşüncelerini değiştirmiştir. Bu değişmeler onun sağlıklı, tutarlı, sistemli bir estetik anlayışından yoksun oluşunun, bağlanmaktan, kesinlikten kalıplaşmaktan hoşlanmayan, onaylarken bile soran kuşkucu yaradılışının ve yukarda açıklanan özelliklerinin sonucu olduğu kadar, eleştirirken duygularına kapılışının, kılı kırk yaran araştırmalar yapmayışının ve kaynaklara inmeyişinin de sonucudur. O, bu sonuca yalnız kendi uymakla kalmamış, okurlarının da uymasını dilemiştir:

"Aramayın, araştırmayın sevinçlerinizin kaynağını, bırakınız kendinizi onlara, unutunuz kendinizi onların içinde, o zaman tadarsınız onları, asıl sevinçler çözümlenmeyen, nereden, niçin geldikleri bilinmeyen sevinçlerdir."[58]

(Oysa eleştirinin temel görevi eseri anlamak ve değerlendirmek için sözü geçen sevinçlerin kaynaklarını, nereden, niçin geldiklerini bulmak, yani okuduğumuz ürünü çözümlemektir.)

Ataç, eleştirilerinde çokluk bu *çözümlenmeyen nereden, niçin geldiği açıklanmayan* sevinçleri kısaca belirtmekle kalıyor. Başka bir deyişle, okuduğu eserlerle ilgili duygularını, izlenimlerini kısaca söylemekle yetiniyor. Üstelik, bu izlenimlerinin gerekçesini, dayanaklarını belirtmeye çoğun yanaşmıyor, çoğun gerekçesiz yargılar vermekten çekinmiyor: Sözgelişi, Yakup Kadri için, bir yazısında "hikâyecilerimizi, romancılarımızı sayarken önce onu anıyoruz, şüphesiz en büyük o, en iyi o."[59] diyor. Tecer için "Sevmem Bay Ahmet Kutsi Tecer'i, şiirlerini de sevmem, kendisini de sevmem." diyor.[60] Orhan Kemal için, "günümüzün en iyi en değerli hikâyecilerinden biridir."[61] diyor. Oktay Akbal için, "en

58 N. Ataç, "Gün Dönümü", Pazar Postası, 27.11.1951
59 Ulus, 3.1.1953
60 N. Ataç, *Günce*, I, S. 155
61 Ulus, 25.9.1953

sevdiğim insanlardan biridir. Giderek çok iyi bir yazar olacağını umuyorum."[62] diyor. Oktay Rıfat için, "iyi şairdir; günden güne de gelişiyor daha çok güzel şiirler yazacaktır."[63] diyor. Salah Birsel ile Behçet Necatigil için, "sevdiğim insanlardandır, iyi şiirleri vardır ikisinin de."[64] diyor. Sait Faik için, "şimdiye kadar Sait Faik Abasıyanık'ın hikâyelerinden de, şiirlerinden de pek hoşlanmamıştım. Fakat bügünlerde Varlık mecmuasında Köprü isimli bir şiirini okudum, gerçekten hoşuma gitti. O şiiri okuyun, güzel şey."[65] diyor. Muzaffer Erdost için "iyi şiirler, iyi eleştirme yazıları yazacağını umduğum bir gençtir."[66] diyor. Tahsin Yücel için, *Haney Yaşamalı*'da çok güzel öyküler var, dili de pek beğendim. Bay Tahsin Yücel *Uçan Daireler*'den beri çok ilerledi, daha da ilerleyeceğini umuyorum"[67] diyor. Daha da kötüsü, herhangi bir yazarın okumadığı bir eserini eleştirmeye girişiyor. Eleştirmenin ele aldığı eseri tümüyle okumasını gereksiz sayan yazılar yayımlıyor.[68] Bunlar basında birtakım tepkilere yol açıyor. Örneğin, Aka Gündüz adını anmamakla birlikte Ataç'ı eleştiriyor: "Kimsenin şahsına tariz etmiyorum. Fakat kitap okumuyorlar. Okumadan tenkit ediyorlar."[69] Cihat Tunçer de okumadan eleştiri yaptığını öne sürerek eğleniyor Ataç'la.[70] İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise sitemde bulunuyor ona: "Dino'nun ibrikleri mücerret soydan de-

62 Ulus, 5.7.1952
63 N. Ataç, *Diyelim*, S. 43
64 Son Havadis, 31.5.1953
65 Haber, 13.8.1940
66 N. Ataç, *Günce*, I, S. 160
67 Ulus, 7.5.1956
68 N. Ataç, "Okumayan Münekkit", Milliyet, 12.5.1934 / "Sanki Cevap", Haber Akşam Postası, 22.3.1937 / "Cevaba Zeyl" , Haber Akşam Postası, 23.3.1937
69 Haber Akşam Postası, 17.3.1937
70 Cihat Ömer Tunçer, "Bernard Shaw ve Nurullah Ataç", Çığır dergisi, 1.7.1937

ğildir. Sahi unuttum: Sen ibrikleri dünya gözüyle bir kere olsun gördün mü? Ayıp değil ya, şüphe ediyorum. Zira sen bu işte sabıkalısın. Benim *Demokrasi ve Sanat*'ı okumadan tenkit etmiştin; hem de aksi gibi muvaffak da olmuştun."[71]

Ataç bundan da kötüsünü yapıyor: Yazılarını hiç okumadığını söylediği bir yazarın geleceğiyle ilgili yargılar veriyor, zamanın yalanladığı yargılar: "Henüz Melih Cevdet'in hiçbir tenkit yazısını okumadım; fakat bana öyle geliyor ki o, yarın müthiş bir münekkit olacak ve bütün şairlerimiz, irili ufaklı edebiyatçılarımız hakkında amansız ve haklı hükümler verecek (...) Büyük bir münekkit ve büyük bir şair olacağını ümit ediyorum."[72] diyor.

Gerekçe ve Ölçüte Boş Verme

Fakat yukarıya bazılarını aktardığım bu övgülerin nedenlerini, dayanaklarını, örneklerini söylemiyor. Başka bir deyimle, "temelsiz, doğrulanmayan" birtakım yargılar öne sürüyor. Yargılarını verirken ölçütlerini ya ortaya koymuyor ya da bilinen ölçütleri tekrarlıyor, yeni ölçütler getirmiyor. Giderek, eleştirinin çözümleme, karşılaştırma, ölçütleme, yorumlama, çağ ve çevre içine yerleştirme gibi en zor ve en önemli görevlerine sırt çevirmiş, dolayısıyla her zaman olmasa bile çoğu zaman kolaya kaçmış oluyor. Bu kolaya kaçış, yazık ki, birtakım gençler üzerinde olumsuz etkiler yaratıyor. O kadar ki, bundan, Ataç'ın bazı hayranları bile yakınmak gereğini duyuyorlar:

Ataç'ın "Impressionist eleştiri denen eleştiri biçiminde zaman zaman düştüğü sığlık ve aşırı subjectif'lik, o eleştirinin ciddiliğini alıp götüren *'ben beğendim, sevmedim onu'*

71 Bak: İ. H. Baltacıoğlu, "Nurullah Ataç'a Mektup", Yeni Adam dergisi, 18.1.1940

72 Akşam, 16.5.1939

biçimi gerekçesiz yargılama çeşidi, hiç de iyi bir örnek yaratmamış, gençler arasında ucuz ve kolay bir eleştiri modasının alıp yürümesine sebep olmuştur."[73] Çoğunlukla araştırmaya boş veren, düşünceye burun kıvıran, duygularının dalgalanışlarını gerçeğin ölçüsü kılan, temelsiz izlenimlerini eleştiri sayan, yetersizliklerini insafsız inkârlarla örtmeye çalışan sorumsuz, dedikoducu, geveze Ataç'çıl bir delikanlılar topluluğu ortalığı sarmıştır.

Ataç'ı dinlerseniz, "eleştirme denilen şey, bir gevezelikten başka bir şey değildir. Bir kitap için, bir şiir için: 'beğendim' yahut 'beğenmedim' dersiniz olur biter. Zevkinize değer veren varsa o da sizinle birlikte beğenir yahut beğenmez."[74] "Ben kıymetin mihenk taşıyım"[75] diyen, kendi beğenisini biricik ölçü sayan Ataç'ın şu yargısı bu kişisel tutumunun güzel bir örneğidir: "Varlık'ın bu sayısında yirmi beşten çok şiir var. Hepsi iyi mi kestirilemez. Ben bunların arasında en çok Tarık Dursun'un *Avarelik Şiirleri*'ni, Ziya Kaya'nın *Kız Kulesi*'ni, Teoman Karahun'un *Yalınayaka Ağıt*'ını beğendim."[76]

Ne var ki, nesnenin yüzeyinde dolaşan böyle bir tutum, kişiyi sığlığa düşmeye, yanılmaya, görüş değiştirmeye, konudan uzaklaşmaya, eseri yeniden okumaya götürebilir. (Nitekim, Ataç'ı taklit eden çoğu gençleri götürmüştür.) Gerçi geniş bilgisi, güçlü sezgisi, gelişmiş beğenisi, ince zekâsı Ataç'ı bu tehlikelerden genellikle koruyor; ama kuramın ve yöntemin sakatlığı, ister istemez, onu izleyen gençleri çoğu zaman, kendisini ise kimi zaman aynı tehlikelerin kucağına atmaktan geri kalmıyor:

73 Hüseyin Demirkan, "Ataç'ı Anarken", Türk Dili dergisi, 1.5.1958
74 N. Ataç, "Karalama Defterinden", Ulus, 2.4.1946
75 Haber, 10.2.1939
76 N. Ataç, "Dergilerde", Türk Dili, 1.11.1951

Bakıyorsunuz, gereken incelemeyi ve çözümlemeyi yapmadığından önemsiz kişileri beğenmek; İbrahim Cüceoğlu, İlhan Geçer, İsmet Gönülal, Cengiz İlhan, İlhan İleri, Ahmet Kabaklı, Ziya Kaya, Necati Darendeli, Miraç Katırcıoğlu, Aytekin Ozan, Cahit Obruk, Sabih Şendil, Cavidan Tümerkan, Cemal Yeşil vb. gibi başarısız, sonu gelmeyen sanatçıları övmek yoluna sapıyor. Bakıyorsunuz, belgeleri gözden geçirmediğinden, yanlış bilgiler veriyor; örneğin, Ahmet Haşim'in Haziran 1933'te değil de Mayıs'ta öldüğünü yazıyor.[77] Yahut, iyice araştırmadan yazıverdiğinden, bir yargıyı sonradan düzetmek zorunda kalıyor: "... Hani geçen mektubumda kargılı, tespihli bir şiir vardı, Nijat Gülen'in değilmiş o şiir, Ismet Gönülal'ınmış."[78]

Bakıyorsunuz, Oktay Rıfat'ın *Perçemli Sokak* adlı kitabını önce yeriyor, bir hafta geçmeden düşüncesini değiştirerek övmek gereğini duyuyor: "Betiği üzerine yazdığım yazının sonunda benim usçu olduğumu, bunun için de bu yeni yolu sevmediğimi söylemiştim. Saçma... Usçuluk birtakım yenilikleri anlamamak, onların tadından kendimizi yoksun bırakmak değildir. Önce bir duraksadım, bende de yadırgamanın verdiği bir tepki oldu, çabuk kurtuldum ondan, şimdi günden güne daha çok seviyorum o *Perçemli Sokak*'ı."[79]

Birkaç ay önce beğenmediği, kötülediği bir yazarı şimdi severek okuyor: "İki üç ay oluyor, başka bir romanı dolayısıyla o yazarı (Simenon'u) beğenmediğimi, bence birtakım önemli eksiklikleri olduğunu söylemiştim. Yanılmışım, şimdi sardı beni onun kitapları, elime geçenleri hep okuyorum, hem de beğenerek, severek okuyorum."[80]

77 Bak: *Hayat Ansiklopedisi*, 1935, C. IV, S. 1895
78 N. Ataç, "Darmadağan", Pazar Postası, 6.5.1951
79 N. Ataç, *Günce*, II, S. 731
80 N. Ataç, *Günce*, I, S. 115-116

(Yazık ki Ataç yanlış yargılarını her zaman böyle düzeltmiyor, kimi zaman olduğu gibi bırakıyor. Bu da, haksız ve yersiz bazı yargıların sürüp gitmesi sonucunu doğuruyor.)

Bakıyorsunuz, arada bir öfkeye kapılarak eski yargılarını değiştiriyor. Örneğin, Sabih Şendil'in şiirlerini 1951'de şöyle övüyor: "Şiirlerini *Gelin Dünya* diye toplamış, o da hoşuma gitti: Ne iyi şiirleri var Sabih Şendil'in."[81] Fakat, Sabih Şendil 1953'te kendisini eleştiren bir yazı yayımlayınca, Ataç çok kızıyor ve onu şöyle kötülüyor: "Son Havadis'te büğün çıkmış o yazı. Okudum... Yalnız eleştirmeleri değil, şiirleri de çok zayıf gelir bana. Ama yazısı beklediğimden de cılız çıktı... Bay Sabih Şendil'in şiirlerini eskiden de sevmezdim, şimdi de sevmiyorum."[82]

Bakıyorsunuz, sabırsızlığından, ele aldığı konuyu bırakıyor. Kendi deyişiyle, "bazen bir konuya dokunur gibi oluyor, ama duramıyor, hemen bırakıyor" onu.[83] Konudan konuya atlayarak hızla ve çok yazıyor: "İvecenlik edip çabuk yazıyorum. Bu son aylarda boyuna yazıyorum... Bir konu üzerinde uzun uzun düşünmek iyidir, söylenmesi gerekenleri seçer ona göre yazarsınız. Ben şimdiye dek yapamadım bunu."[84] Belki de bundan dolayı, zaman zaman, konunun dışına çıkıyor: "Yazılarımı okuyorsanız elbette dikkat etmişsinizdir, herhangi bir kitaptan bahsederken mevzuun haricine çıkmaktan kendimi bir türlü alamıyorum, hatta bir türlü sadede gelemiyor, Racine'in komedyasında müdafaalarına ta dünyanın kuruluşunu anlatmakla başlayan bir avukat gibi ben de, birtakım hiç münasebeti olmayan bahislerle söze girişiyorum."[85]

81 Pazar Postası, 22.4.1951
82 N. Ataç, *Günce*, I, S. 204-205
83 N. Ataç, "Var Olmak", Pazar postası, 6.5.1951
84 N. Ataç, *Günce*, S. 606
85 N. Ataç, "Sanat ve Heyecan", Milliyet, 22.11.1932

Gerçekten de, zaman zaman, konudan ayrılıyor: "Nereden açtım, nereye vardım."[86] "Şubattan açtım, ta nereye gittim. Bu konuda daha çok diyeceklerim vardı..."[87] "Uzattık bu sözü, dayanışma üzerine söyleyeceklerim vardı, gelelim onlara."[88] "Bu değildi diyeceğim, büsbütün başkaydı." "Kaçırdım gene ipin ucunu, bir türlü konuya giremiyorum. (...) Ben öyleyim işte, belki de ağırbaşlı olamayışımdan, elime aldığım bir konuyu şöyle bütün yanları, yönleri ile incelemeyi beceremeyişimdendir."[89]

Bundan olacak, kesinliği, bağlanmayı sevmiyor, eleştirmen için yanılmayı, değişmeyi, yargılarından dönmeyi pek doğal sayıyor:

"Bir eserin kıymeti hakkında yanılmak, her sanatkâr gibi münekkidin de hakkıdır. (...) Eserlerin kıymeti hakkında yanılmak büyük bir kabahat değildir."[90] Bundan ötürü, "tenkitçi değişir (...) Yanılmıyan, değişmeyen tenkitçi olamaz (...) tenkitçi yargılayan, ama yargılarken acaba yanılıyor muyum diye korkan, bunun için hem beğendiği eserlere, hem de beğenmediklerine bir daha, bir daha dönen insandır."[91]

Bu dönüşte Ataç'ın şu özelliğinin de payı olsa gerektir: "En kat'i gibi görünen hükümlerimde bile yine: 'Acaba?, diyen bir hal vardır. (...) Kabil değil, bağlanamıyorum; çünkü tercih etmek istediğim hakikatin zıddındaki kuvveti de inkâr edemiyorum."[92] Bundan dolayı, "daima her iddianın aksinde de bir hakikat bulunabileceğini söyledim (...) Bir

86 N. Ataç, "En Derin Yaram", Pazar Postası, 20.12.1951
87 N. Ataç, "Adsız Mektup", Pazar Postası, 2.3.1952
88 N. Ataç, *Söz Arasında*, S. 23
89 N. Ataç, *Ararken*, S. 11, 12, 13
90 N. Ataç, "Kezban'a Mektuplar", Hayat dergisi, 5.7.1928
91 N. Ataç, "Tenkitçi Aranıyor", Ulus, 7.8.1945
92 N. Ataç, "Ak Kara", Akşam, 16.5.1939

tek hakikati tercih edip sadece ona bağlanmaya razı olmadım."[93] Ne var ki bu razı olmayış, öteki özellikleriyle birleşince, Ataç'ın hem arada bir görüş değiştirmesine, hem tutarlıktan uzaklaşmasına, hem de çelişmeye düşmesine olanak hazırlıyor.

Eleştiriden Uzaklaşma

Ataç da –izlenimciler gibi– eserler, daha doğrusu, dergilerdeki, gazetelerdeki gündelik yazılar, sorunlar, oyunlar (özellikle ilk yıllarda), şiirler (evet, en çok şiirler), hikâyeler dolayısıyla "kendi öznel duygu ve düşüncelerini" açıklıyor çoğunca. Kendi deyişiyle, "sözden söze" atlayarak, "günlerin getirdiği" olaylar ve sorunlar (son yıllarda, özellikle dilde özleşme sorunu) üzerinde "sohbetler", "mektuplar", "karalamalar", "konuşular" yazıyor. Fakat, bu yazılarda genellikle eleştiriden uzaklaşıyor; mektuba, söyleşiye, günceye, denemeye kayıyor sık sık. Eleştirmenliği pek benimsemiyor. Hatta, kendisine eleştirmen diyenlere kızıyor:

"Yakup Kadri olsun benden *münekkit* diye bahsetmemeli idi. Çünkü ben münekkit değilim. Hayatımda birkaç tenkit makalesi yazdım. Hangi muharrir o kadarını yazmamıştır. Fakat on sekiz yıldan beri yazdıklarım arasında tenkit makaleleri pek küçük, görülmez bir yer tutar. Bu gazetede, daha başka gazetelerde yazdıklarım –iyi veya kötü– birer *essai*'dir, bir moralistin düşünceleridir. Tekrar ediyorum: Yazdıklarımın iyi olduğunu iddia etmiyorum. Fakat onlar tenkit, *critique* değildir, *essai*'dir. Yakup Kadri birkaç yazımı okumak lûtfunda bulunsaydı, *münekkit* olmadığımı söyler, beni sevmediğim bir *lakap*'tan kurtarırdı."[94]

Mehmed Kemal'in bir anısı da Ataç'ın bu sevgisizliğini kanıtlıyor:

93 N. Ataç, "Düpedüz Görmek", Haber, 23. 2.1939
94 Haber gazetesi, 10.3.1938

"Ataç bir eleştirmen miydi? Kendine eleştirmen demezdi. Eleştirmen dendiğinde de kızar köpürürdü, kimi zaman da aldırmazdı. İlk şiir kitabım çıktığında (1945) üstüne 'eleştirmen' diye yazmıştım. Çok kızmıştı. Bana geri vermek için kitabı günlerce cebinde taşımış. Sonunda bir cenazede karşılaştık. Ağzını açar açmaz, 'Al kitabını geri, üstüne doğru dürüst yaz!' dedi." (Cumhuriyet, 3.4.1939)

Sanatçılığa, Denemeciliğe Kayma

Ataç da –izlenimciler gibi– eleştirinin "sanat, hem de yaratıcı bir sanat, sanat kadar zor bir sanat" olduğuna inanıyor.[95] Bu inancın etkisiyle eleştiri yapacak yerde yaratıcılığa özeniyor çoğunca. Sanatçı olmak istiyor. Bu isteği, onu eleştiricilikten denemeciliğe kaydırıyor. Sanat eseri gibi tatla okunan yazılar kaleme almaya, edebi bir anlatış yaratmaya, güzel bir dil kurmaya götürüyor. Bunun için çok çalışıyor. *Okuruma Mektuplar*'da da açıkladığı üzere, güç beğenen, özenbir sanat işçisi gibi davranıyor: "Kolay yazamam zaten, her yazım, kısa da olsa saatlerce uğraştırır beni. Ama bu hepsinden uzun sürdü. Okudum, karışık buldum, beğenmedim. Yırttım bütün yazdıklarımı, silmeyi sevmem, yırtar atarım. Yeniden yazdım." (1989, s.120)

Bu aşırı titizlik ve çabayla Ataç giderek bir sanatçı oluyor sonunda, hem de iyi bir sanatçı: Bir denemeci. Eleştiricilikten çok sanatçılık yanı, yargılayıcılıktan çok düşündürücülük yanı ağır basan bir denemeci. İçtenliği, öfkeliliği, yürekliliği, aşırılığı, yalınlığı, bağımsızlığı, kuşkuculuğu, usçuluğu, ödünsüzlüğü, doğruluğu ile ilgiyi çeken bir denemeci. Eskiye, alışılmışa, çirkine, sahteye, Doğululuğa, dogmacılığa, bağnazlığa karşı kazan kaldıran bir denemeci. "Edebiyatta, dil işinde yalandan kaçınıp, düşündüğünü bezeksiz,

95 N. Ataç, "Tenkit Üzerine", Tan, 20.5.1935

donaksız, olduğu gibi ve açık seçik" söyleyen bir demeci bir 'eleştirel denemeci'...

Böylece, Ataç'ın, içinde 'derin bir yara' gibi sakladığı "şair olmak," "sanatçı olmak" tutkusu denemecilik alanında gerçekleşiyor. Zaten yaradılışı da, eğitimi de eleştiricilikten –nesnel eleştiricilikten– çok denemeciliğe yatkındır. Bundan olacak, eleştirmenliği pek benimsemez:

"Tenkit yazılarım azdır. Asıl essai, *deneme* yazmaya, bir *moraliste* olmaya heves ederim. (...) Dünya yazarları arasında en çok kimin gibi olmak isterdin? diye sorsalar, önce Montaigne'i, sonra La Bruyére'i, bir de belki Hazlit'i gösterirdim. (...) Onların yolundayım."[96] "Ben moralistim, esseyistim; yani örf ve adât hakkında, birtakım bediiyat meseleleri üzerinde fikir yürütmeye çalışan bir adamım."[97]

Bundan ötürü, kimi yazarlar (örneğin Suut Kemal Yetkin, Oktay Akbal, Yıldırım Keskin, Reşat Nuri Darago, Hikmet Dizdaroğlu, Adnan Binyazar, Afşar Timuçin vb.) Ataç'ı haklı olarak "eleştirmeci olmaktan çok usta bir denemeci" sayaralar.[98] Kimi yazarlar da haksız olarak "salt denemeci" sayarlar:

"Essay nevini edebiyatımıza ilk defa o getirdi. Ona münekkit diyorlar. Fakat ne kadar yanlış! Nurullah Ataç, terimin tam ölçüsü ve en geniş manasıyla bir essayisttir."[99] "Bir eleştirmeci değildi (...) Anadolulu bir Montaigne'di o, Anadolulu Sokrates, Anadolulu Volter."[100]

Herhalde, Ataç'ın "ben münekkit değilim, esseyistim, moralistim."[101] demesi, kendini eleştirmen saymaması, sa-

96 N. Ataç, "Bir Mektup", Yücel dergisi, 1.4.1945

97 N. Ataç, "Bir Cevap", Haber, 26.11.1939

98 N. Ataç, Bak: Varlık, 1.6.1956, 1.11.1959, 15.5.1967/Milliyet Sanat dergisi, 17.5.1974

99 Altan Sunar, "Nurullah Ataç", Yücel, 1.1.1939

100 Ceyhun Atuf Kansu, "Allı ile Konuşma", Varlık, 15.5.1964

101 Yücel dergisi, 1.8.1944

yanlara da sinirlenmesi bundan olsa gerektir. Ama eleştirmenliği kabul etmese de, denemelerine oranla eleştirileri devede kulak kalsa da gene bir eleştirmendir Ataç. Denemeci yanı ağır basan bir eleştirmen. Bütün kusurlarına, bütün eksiklerine karşın 1950 öncesinde eleştiri ve edebiyat sorunlarıyla herkesten çok ilgilenen, beğeni düzeyinin yükselmesine herkesten çok hizmet eden bir eleştirmen...

Eleştiriyi Aşağılama

Ataç da –izlenimciler gibi– eleştiriyi gereğince önemsemiyor, eleştirmeni okurlarla bir tutuyor çoğunca: "Kitap okuyan, resme bakan, musiki dinleyen her insan bir tenkitçidir; hoşlanması da bir tenkittir, hoşlanmaması da."[102] "Eleştirmene de herhangi bir okur diye bakarsınız; izlenimlerini, duygularını kendine saklamayıp söyleyen bir okur."[103]

Hatta, daha ileri gidiyor; iyi okurlar için eleştirinin gereksiz olduğunu öne sürüyor: "Bizi eğlendirecek, ilgilendirecek betikleri başkalarının öğütleriyle, uyandırmasıyla bulmayız, sezgimizle, o betikte ilk karşılaştığımız gün içerimizde doğan duygu ile buluruz."[104] Onun için, "Ben bir okur olarak söylüyorum: Eleştirmeci karışmasın benim seçeceğim, beğenip okuyacağım betiklere (kitaplara). Ben kendi beğenimle iş görmek istiyorum, onun beğenisi ile değil!"[105] Sözün kısası, "münekkit lüzumsuzdur!"[106] "Tenkit, yani güzelliği anlatmaya kalkışmak gayet cazip, fakat boş bir faaliyettir."[107] "Eleştirmeci dörütmene de, dörüt-

102 N. Ataç, "Tenkit, Gene Tenkit", Ulus, 21.8.1944
103 N. Ataç, "Yazar ile Eleştirmen" Mülkiye dergisi, 1.2.1954
104 Ulus, 22.12.1945
105 N. Ataç, "Eleştirme", Ülkü dergisi, 1.6.1948
106 N. Ataç, "Münekkit Hakkında", Akşam, 10.8.1922
107 N. Ataç, "Münekkit Sözleri", 8.9.1949 (Varlık, 15.10.1957)

menin yapıtını tanımak isteyen kişiye de gerçekten bir iyilik edemez."[108]

Duygulara Kapılma

Ataç da –izlenimciler gibi– duygularına kapılıyor çoğunca: "Ne yapayım? Düşüncelerim başka, duygularım başka benim! Onları birbiriyle uzlaştırmaya, düşündüğüm gibi duyup, duyduğum gibi düşünmeye özenmiyorum. Doğrusunu söyleyeyim, bu ikilik hoşuma gidiyor."[109]

Bu "ikilikten hoşlanma" eğilimi ve öteki özellikleri dolayısıyla Ataç, zaman zaman, yargılarını (düşüncelerini) değiştiriyor, hatta duygularına göre davranıyor. Fransız eleştirmeni Léautaud'yu andıran huysuz, sinirli, sabırsız, öfkeli yaradılışının da etkisiyle derine inmeyen, gerçeği aşan yargılar veriyor. Duygu eleştiriciliğinden araştırıcılığa, izlenimcilikten çözümleyiciliğe pek geçemiyor. Üstelik, kendi "ben" inden de pek kurtulamıyor:

"Hep kendimi öne sürüyor, hep kendi sözümü ediyormuşum... Doğru, ama başka ne söyleyeyim? Kendi duygularımdan, düşüncelerimden, kendi görüşlerimden dışarı çıkabilir miyim?.. Ben de, birçokları gibi, yargılarımın öznel değil, nesnel olduğuna çevremi kandırmaya kalkabilirdim. Ama önce kendimi kandırmak istedim."[110]

Kişisel Güdüleri İzleme

Ataç da gün oluyor –izlenimciler gibi– eleştirmenin yalnızca yanılmasını değil, yanlış düşünceleri savunmasını, duygularına, düşmanlıklarına kapılmasını, yargılarında haksızlık etmesini doğal, hatta *gerekli* sayıyor:

108 N. Ataç, "Eleştirme Üzerine", Ülkü dergisi, 1.6.1948
109 N. Ataç, *Sözden Söze*, S. 98
110 N. Ataç, "Dağınık Sözler", Ulus, 27.1.1947

"Münekkit kendi hislerini, kendi ihtiraslarını söyler ve yazıları arasından zem veya methettiği muharriri değil, kendisini görürüz. Münekkit de, şair gibi, ne kadar ihtiraslı olursa o kadar alâkamızı celbeder. Kuvvetli bir şahsiyete malik olması şartıyla içtimaî, siyasî, ahlâkî velhasıl her türlü efkâr-ı bâtılası, kinleri, hasetleri münekkidi daha cazip kılar. Edebî haksızlık, ancak zayıflarda bir kusurdur."[111]
"Büyük münekkit hükümlerinde isabet edeni değil, mülahazaları kuvvetli, cazip olanıdır."[112]

Ataç'ın bu aykırı görüşlerini çağdaş eleştiri anlayışıyla bağdaştırmak olanaksızdır. Ele aldığı eseri umursamayan, duygularla, kinlerle beslenen, incelemeye dayanmayan, sorumluluk yüklenmeyen, yanlışlığı ve haksızlığı hoş gören böyle bir anlayış belki *çekici* denemeler doğurabilir, ama *doğru* eleştiriler doğuramaz. Çünkü bu anlayışla eleştiri rayından çıkmış, kendi amaç ve görevine karşıt bir yola girmiş, varoluş nedenini yitirmiş olur.

Edebiyata Ayak Uydurma

Ataç da –izlenimciler gibi– eleştiriye edebiyatın dışında bir varlık tanımıyor. Eleştiri, onun gözünde, edebiyatın belirlediği bir uydudur:

"Her millet, lâyık olduğu hükûmete malik olduğu gibi her edebiyat da, lâyık olduğu münekkidi çıkarır. Bizde tenkit, münekkit yoksa bu, hiç şüphe etmeyin edebiyatımızın da cılız olmasındandır."[113]

"Bizde iyi şair, iyi romancı olmadığı gibi iyi eleştirmici de olamaz. Edebiyat acunu bir bütündür, şairi, hikâyecileri ne değerlerde ise eleştirmecileri de o değerde olur."[114]

111 N. Ataç, "Münekkit Hakkında", Akşam, 10.8.1922
112 N. Ataç, "Keziban'a Mektuplar", Hayat, 5.7.1928
113 N. Ataç, "Bizde Tenkit", Akşam, 3.10.1936
114 Türk Dili, Şubat 1952

Oysa, gerçek her zaman böyle değildir. Elbette, edebiyatla eleştiri arasında bir ilişki vardır. Ama bu, tekyanlı bir gerekircilikten (déterminisme) çok, diyalektik bir ilişkidir, karşılıklıdır. Edebiyatın düzeyi ile eleştirinin düzeyi arasında her zaman bir beraberlik, uygunluk görülmeyişi de bundandır. Nitekim, belirli bir çağda (örneğin Eskiçağda Greklerle Latinlerde, Ortaçağda İranlılarla Osmanlılarda) edebiyat ileri olduğu halde eleştiri geri kalmış olabilir. Ya da, tersine, edebiyat geri kaldığı halde bir süre eleştiri ileri gidebilir.

Bireyciliğe Bağlanma

Ataç da –izlenimcilerin çoğu gibi– bireyciliği benimsiyor:

"Ben bireyciyim, fertçiyim, Keziban, bireyi savunan her kişi ile birlik olmak isterim."[115] "Toplumu yadsımıyorum, gene de bireyciyim, bireycilikten geçemiyorum."[116] "Ilımlı bir bireyciyim, ama bireyciyim; bir kişinin şu yahut bu yana bağlanıp, yalnız o yanın doğrularını savunmaya kalkması, kendi kendine düşünebildiklerine gözlerini yumması, benim seveceğim şeylerden değildir."[117] "Bir yazarın bir öğretiye, bir görütler bütününe (ideologie'ye) bağlanmasını isteyenler yok mu, ben onlara bön kişiler diyorum."[118]

Ataç bir öğretiye, ideolojiye bağlanmaya şiddetle karşı çıkıyor, ama kapitalist toplumda bunun önlenemiyeceğini de göremiyor. Herkes bilerek ya da bilmeyerek, doğrudan ya da dolaylı olarak belli bir sınıfın öğretisine, ideolojisine bağlanır. (Nitekim, Ataç'ın bağlanıp övdüğü bireycilik de burjuva ideolojisinin bir eğilimidir.) Bunu da doğal karşılamak gerekir. Doğal olmayan, daha doğrusu, kötü olan şudur: bağlanmada yobazlığa, körükörüne inanmaya gitmek, demokratik hoşgörüden, özgürce tartışmadan uzaklaşmak, zorbalığa başvurmak.

115 N. Ataç, "Güdümlü Yazın", Ulus, 16.1.1947
116 N. Ataç, "Sözden Söze", Genç Nesil, 1.11.1947
117 N. Ataç, "Suut Kemal Yetkin'e Mektup", Ulus, 25.11.1946
118 N. Ataç, *Günce*, I, S. 596

Gerçi son çözümde bireyi toplum belirler, ama sırasında birey de toplumu etkiler. Çünkü bireyle toplum birbirinden ayrılmayan, birbirini tamamlayan bir bütündür. Başka bir deyişle, bireyle toplum "bir gerçeğin iki yanı"dır.[119] Öyleyken, Ataç toplumsal sorunların bile bireysel çabalarla çözüleceğini ileri sürer: *Prospero ile Caliban*'da toplumun ancak "seçkin" aydınların düşünsel eylemiyle değişeceğini savunur. Toplumbilimsel, tarihsel ve siyasal açıdan geçerli bir görüş değildir bu.[120] Ama bunun burada tartışılması da konumuzun dışındadır. Onun için şu kadarını söylemekle yetineceğiz: Kuşkusuz, tarihsel / toplumsal evrimde seçkin / büyük aydınların / bireylerin de yeri vardır, ama bu yer çağın / çevrenin temel ihtiyaçlarını onların başkalarından daha önce ve daha iyi kavrayıp cevaplandırmalarına bağlıdır.[121] Ayrıca, Ataç'ın aşağıladığı Caliban'ların, yani halk kitlelerinin desteği / katılımı olmadıkça tarihte / toplumda hiçbir köklü değişim / devrim de gerçekleşemez.[122]

Ataç, bireyciliği şu yazarların etkisiyle benimsediğini söylüyor:

"Bireyciliği Gourmont'dan, Gide'den öğrendim. Gene de, öyle sanıyorum, Monsieur Léautaud'nun yazılarını çok okumasaydım, bireycilikten şaştığım günler olurdu. Bireycilik, toplumu düşünmemek, yadsımak demek değildir, toplum için çalışacağız diye kendimizi unutmamak demektir. Büyük bireyciyi, Stendhal'i çok sonra okudum. Monsieur Léautaud'nun yazılarından geçmeseydim, Stendhal'i anlayamazdım."[123]

Bireyci olduğunu sık sık tekrarlayan Ataç, bir yanıyla toplumsal olan sanatın salt bireysel bir ürün olduğunu öne sürüyor:

119 Bak: Asım Bezirci, *Çok Kapılı Oda*, 1961, S. 20, 24; 1982, S. 22-27

120 Bak: Asım Bezirci, "Nurullah Ataç ve Devrimcilik", Politika, 25.5.1977 / Sosyalizme Doğru, 1989, s. 99-103

121 Jean Freville-Georgi Plehanov, Sosyalist Açıdan Toplum, Sanat ve Eleştiri, çev. Asım Bezirci, 1991, s. 35

122 Asım Bezirci, Halk ve Sosyalizm İçin Kültür ve Edebiyat, 1992, s. 43

123 N. Ataç, *Günce*, II, S. 522

"Sanat bireyin kendi kişiliğini göstermek için giriştiği bir etkinliktir... Çağımızın sanatı bireycilik sanatıdır."[124]

Sanatta bireyciliği savunan Ataç siyasette de her türlü toplumculuğa karşı çıkıyor: "Solcu da değilim, sağcı da değilim: Bireyciyim. Bireyci olduğum için de kimsenin ağzının tıkanmasını istemem, özgürlükten yanayım."[125]

(Batıcı, liberal bir küçük burjuva aydını olan ve bireyin katıksız düşünce özgürlüğünü savunan Ataç, bunu sağlayacak ve besleyecek ekonomik, ideolojik ve politik koşulları araştırmamıştır. Özgürlüğün toplumsal yapıyla olan somut ilişkilerini irdelemediğinden, görüşleri sağlam bir temele oturmamış, genellikle soyut kalmıştır.)

Öte yandan, bireyin özgürüğünü bunca savunmasına karşın, bağlı olduğu CHP'nin baskıcı tek parti / tek şef yönetimine, onun temel hak ve özgürlükeri çiğneyen, parti ve sendika kurmaya, grev, toplum sözleşme ve yürüyüş yapmaya izin vermeyen, faşist İtalyan ceza yasasından aktarılmış demokrasiye aykırı maddelerle kişinin bilgilenme, düşünme, yaratma ve yayma haklarını kısıtlayan uygulamalarına ses çıkarmamıştır.

Toplumla Tarihi Dıştalama

Ataç da –izlenimciler gibi– eleştiride toplumsal/tarihsel boyutlara genellikle önem vermiyor. Gerçi, bireyciliği savunmasına karşın, seyrek de olsa, sanat eserinin oluşumunda çevreyle çağın etkisine de değiniyor:

"Sanatı toplumun, zamanın yetiştirdiğine inanmıyor değilim, o ayrı bir mesele; ama sanat, bireyin kendi kişiliğini göstermek için giriştiği etkinliktir."[126]

Gelgelelim, eleştiri anlayışını açıklarken, toplumla tarihten hiç söz etmiyor. Bu da, onda, toplumbilimsel ve tarihsel bir

124 N. Ataç, *Sözden Söze*, S. 10-17
125 N. Ataç, *Günce*, I, S. 325
126 N. Ataç, *Sözden Söze*, S. 90

yöntem ile bakış açısının bulunmadığını ya da onların umursanmadığını gösteriyor.

Oysa, bir eser estetik değerlerin yanı sıra kültürel (toplumsal, ahlâksal, eğitsel, siyasal, düşünsel, insansal vb.) değerleri de kapsar. Elbette, bu değerlerin varlaşması, yaşaması, etkilemesi öncelikle estetik değerin yetkinliğine ve onlarla uyumuna bağlıdır. Fakat biçimsel değerlerle birlikte bu içeriksel değerlerin de ortaya çıkarılması ve yargılanması sözü geçen yöntem ile bakış açısından yararlanmayı da gerekli kılar. Çünkü bir eserin yeri, kaynağı, özgünlüğü, yeniliği, etkisi, katkısı söz konusu yöntem ve bakış açısından yararlanarak yapılacak karşılaştırmalı çözümlemelerle daha iyi belirlinebilir.[127]

Ayrıca, bir eserin içinde doğduğu toplumsal/sanatsal koşulları tanımak da onu daha iyi anlamaya ve dolayısıyla, daha iyi çözümleyip değerlendirmeye yardım edebilir. Unutmayalım ki, edebiyat toplumun aynası olduğu kadar meyvesidir de.

Nesnelciliği Olumsuzlama

Yukarda sıraladığım duygu ve düşüncelerle eleştiriyi bir yandan gereksiz, yararsız, hatta olanakız sayan ve onu kuramca, yöntemce çıkmazlara sokan Ataç, öbür yandan katı, dar ve sığ bir "öznelcilik"e saplanıyor. Nesnelciliğe başkaldırıyor:

"Nesnel eleştirme diye bir söz duymuşuz, ona istediğimiz anlamı vermeye kalkıyoruz. Herhangi bir sanat eserini değerce yargılamaya kalkan, onun güzel yahut çirkin olduğunu söyleyen eleştirme, öznel olmak, öznel kalmak zorundadır."[128]

Bu zorunluğun nedenleri –Ataç'a göre– şunlardır:

"Benim bildiğim *güzel, iyi, çirkin* birer gerçek yargısı değil, değer yargısıdır, her değer yargısı da özneldir."[129] "Bir eleştir-

127 Bu konuda bak: Asım Bezirci, "Eleştiride Zaman", "Eleştiride Karşılaştırma" *(Bilimden Yana, Sosyalizme Doğru*, 1976, S. 150-155, 170-174 / Bilimden Yana, 1989, s. 19-23)

128 N. Ataç, *Karalama Defteri*, S. 33, 43

129 N. Ataç, "Sözün Gelişi", Ulus, 2.9.1944

men, gökçeyazın yapıtlarını nesnel yargıladığını mı söylüyor? Bilin ki ne dediğini bilmiyor o kişi, eleştirmenin ne olduğunu da bilmiyor 'Güzeldir' ya da 'Güzel değildir' diye yargılıyor betiği, demek bir değer yargısı bildiriyor. Değer yargısı da nesnel olamaz, tellim özneldir. Kişi bir yapıtın güzel olup olmadığını ancak kendi beğenisine göre yargılar. Öz olmayınca, özne olmayınca beğeni de olamaz. Değişmez ölçüleri, sarsılmaz yasaları mı var elinde? Şimdiye dek güzelliğin kurallarını, yasalarını kimse bulamamış, bildirememiştir. O kurallar bulunsa, bildirilse hepimiz bellerdik de boyuna güzel nenler yaratır dururduk. Onlar bulunup bildirilse bir dörüt yapıtının güzel olup olmadığını hepimiz kolayca kestirirdik de eleştirmenlerin görevi kalmazdı toplumda."[130] "Demek ki güzelliğin kuralları, yasaları yoktur; varsa bile açıkça söylenemez, gösterilemez, öğretilemez."[131] Bundan şu sonuç çıkar: Bir eserin özellikleri ortaya konamaz, dolayısıyla, yargılanamaz. Eleştiri –özellkle nesnel eleştiri– olanaksızdır.

130 Seçilmiş Hikâyeler dergisi, Sayı 53
131 N. Ataç, "Eleştirme Üzerine", Ülkü, 1.6.1948

ÖZNELCİLİĞİN ELEŞTİRİLMESİ

Yukardaki açıklamalarla alıntılar da gösteriyor ki, Ataç eleştiri kuramı açısından genel anlamda öznelciliğe, özel anlamda da izlenimciliğe bağlıdır.

Nesnelliğe hiç hak tanımayan bu tek boyutlu bağlanış çeşitli bakımlardan eleştiriye açıktır. Bu eleştiriler şu kümelerde toplanabilir:

Özne-nesne ilişkisi

"Özne", XVII. yüzyıla değin, "töz" (cevher) anlamında kullanılırdı. Sonra idealistler özneyi mutlaklaştırdılar, nesneyi onun etkinliğinin ürünü gibi gördüler. Onlara karşı mekanist maddeciler de tam tersini öne sürdüler. Günümüzde bu anlayışların ikisi de aşılmış bulunuyor. Artık özne ile nesne diyalektik bir oluşum ve etkileşim bütünlüğü olarak kavranıyor.

Özne sözlükle şöyle tanımlanıyor: "Ruhbilim ve bilgi kuramı açısından 'ben' anlamını alır: kendini ben-olmayanın, nesnenin karşısında bulan, karşısına koyan; ya da karşısına konduğu, kendini karşısında bulduğu nesneye dan: ruhsal yaşantıların taşıyıcısı, düşünen, tasarımlayan, bilen, duyan, isteyen ben. Bilgi kuramı açısından: Bilen, bilmeye yönelen, ama kendisi bilgi nesnesi olmayan varlık."[1]

Nesnenin tanımı ise şöyle: "1. (Genellikle) karşımızda bulunan şey. 2. Öznenin bağlaşık kavramı olarak, özne edi-

1 Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 1975, S. 139-140

minin, bilincin kendisine yönlediği şey: a) Kendisine yönelinen, düşünülen, tasarlanan nesne, kendisine yönelen bir edim olmadan var olmayan şey; bilinçte, düşünme nesnesi (konu) olarak düşünme olayının karşısında bulunan şey. b) Özne ediminden, bilinçten bağımsız olan gerçek (real) nesne; gerçeklik olarak, dış dünyanın bir parçası olarak bilincin kaşısında duran şey."[2]

Biz burada özneyi genel anlamda birey (yazar), özel anlamda eleştirmen (okur) ve nesneyi ise genel anlamda toplum (çevre), özel anlamda eser için kullanıyoruz.

Özneyle nesne –genel anlamda– varlığın iki yanıdır. Bu yanlar da –özle biçim gibi, bireyle toplum gibi– birbirine bağlıdır. Birbirini tamamlar, koşullandırır. Aralarında aşılmaz duvarlar yoktur, tersine, kapanmaz kapılar vardır. Bu kapılardan birbirine karşılıklı etkiler gönderirler. Nitekim, özne de bu yolla kendini aşarak nesneye ulaşır, kendi dışındaki nesneyi kavrar. Onun için, bizi öznenin dışına çıkarmayan salt idealist bir görüş ne denli yanlışsa, nesnenin içine kapayan salt maddeci bir görüş de o kadar mekaniktir. Üstelik, ikisi de sonuçta duruk, gerekirci, tek yanlı bir görüşe varırlar. Oysa, özneyle nesnenin ilişkileri aşkın ve bütüncül (transcendant ve integral) bir nitelik taşır. Bundan ötürü, bu ilişkileri tümel ve diyalektik bir anlayışla ele almak gerekir.

Bilinç ve nesne

Düşünce, özneyle nesne arasındaki karşılıklı, dinamik ilşkilerle oluşur. Özneden ya da nesneden (insandan ya da dünyadan) büsbütün ayrı bir düşünce tasarlanamaz. Düşünce gibi bilinç de ne tümüyle öznel, ne de nesneldir. Öyle ki, kişioğlunun "bilinci dahi yalnızca öznel bir kuruluş sayılamaz: Çünkü o, hem nesnenin yaşamını yansıtır, hem

2 A.g.e., S. 124-125

de nesneyle ilgili olarak öznenin yaşamını dile getirir."[3] Bu demektir ki, bir nesnenin değeri yalnızca yargılayan kimseye değil, yargılanan nesneye de bağlıdır. Başka bir deyişle, bir eserin güzelliği ya da çirkinliği yalnızca öznenin niteliğinden gelmez, nesnenin de niteliğinden gelir. Nesne olmasaydı güzel ya da çirkin düşüncesi, kavramı da olmazdı; estetik duygu yahut yaşantı da, öznenin beğenisi de olmazdı. Ama, özne olmasaydı değer yargısı da olmazdı. Bu bakımdan, yargıyı "özneyle nesne arasındaki uyarlığın ortaya konması" diye tanımlamak yanlış olmazdı.[4] Bu bakımdan, yargıyı "özneyle nesne arasındaki uyarlığına bağlıdır." Değerlendirme yalnızca zihinsel bir işlem değil, duyusal bir işlemdir de.

Nesnenin değeri

Öznelci görüşü savunan Santayana, güzelliği "nesneye yansıtılmış zevk" diye tanımlar ve onun değerini özneye bağlar. Richards da eserde güzellik ya da estetik değer diye bir nitelik bulunmadığını, bunun insanda oluşan duygusal bir yaşantıdan kaynaklandığını ileri sürer.[5] Bazı öznelciler, daha da ileri giderek, kişinin hoşuna giden her nesneyi (eseri) güzel sayarlar.

Oysa, nesnenin değerini, güzelliğini yalnızca öznede (insanda, eleştirende) görmek, yalnızca kişisel beğeniye (zevke) bağlamak doğru değildir. Çünkü, böyle tek yanlı bir davranış, değer yargıları ya da beğeni yönelimleri arasında sık sık rastlanan tutarlık ve ortaklığa yer bırakmaz. Hoş ile güzeli birbirine karıştırdığından (oysa, Kant'ın da belirttiği gibi, bunlar ayrı şeylerdir), beğenilerin tartışılamıyacağını öne sürerek, bir değerler kargaşasına ve sınırsız bir kuşkuculuğa, göreceliğe yol açar. Herkesi haklı sayarak değerler

3 Roger Garaudy, *Grammaire de la Liberté*, 1950, S. 106

4 Raymond Polin, *La Création des valeurs*, 1952, S. 20

5 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 1972, S. 143

üzerinde birleşmeyi olanaksız kılar. Gelgelelim, sanat tarihi birtakım estetik değerler üzerinde birtakım insanların uzlaşıp birleşebildiğini göstermektedir. Öyle olmasaydı, birçok insanların (hatta kuşakların, çağların, ülkelerin, toplumların) "ortaklaşa" güzel saydıkları eserler de olmazdı. Başka bir deyimle, anlaşılırlık, tarihsellik, klasiklik, yarına kalıcılık da olmazdı.

Nesnenin/güzelliğin kamusallaşması

Gerçi nesneyi (eseri) yaratan da bir öznedir (yazar). Ama, yaratıldıktan sonra, nesne uzaklaşır ondan. Öznelerin dışında, bağımsız bir varlık olur, yani nesnelleşir, kamusallaşır. Bu durum, onun öznelerce doğruca ve ortaklaşa tanınabilmesini sağlar. Salt öznel bir nitelik taşısaydı hem anlaşılmaz (ya da ancak bir kişi tarafından anlaşılır), hem de insandan insana, çağdan çağa, ülkeden ülkeye geçemezdi: Evrenselleşemezdi. Değerce evrenselleşmesi şunu gösteriyor:

— Nesneyi güzel (değerli) kılan birtakım özel ve genel ilkeler, ölçütler, düzgüler vardır. Bunlardan özel olanlar eserin niteliğine göre değişebilir, ama genel olanlar çoğunlukla geçerliliklerini yitirmezler. Başarılı eserlerde bunların birkaçını bulmak olasıdır. Aristoteles, Hegel, Kant, Walsh, Beardsey, Riezer, Landmann vb. bu yol gösterici, usa yatkın ve nesneye bağlı ilkelerden bazılarını belirlemişlerdir: Birlik, bütünlük, uyumluluk, tutarlılık, ölçülülük, yoğunluk, orantı, denge...

Ataç da eski bir yazısında "düzen, birlik, tutarlılık" gibi bazı özelliklerden söz etmiştir: "Her kimde olursa olsun intizamsızlık bir nakisedir. Sanatta, bilhassa tiyatroda vahdet, insicam elzemdir."[6]

— Nesnenin niteliği öznelerce doğru olarak tanınabilir.

6 N. Ataç, "İki Cambaz", Hakimiyet-i Milliye, 19.3.1927 (Bak: Metin And, *Ataç Tiyatroda*, S. 27)

Eğitim görmüş ya da kendini yetiştirmiş birçok özneler nesnenin ana özelliklerini kavrayarak "ortak" bir yargıya varabilirler (varabilmişlerdir). Nesnenin güzel ya da çirkin olduğunu söyleyebilirler (söyleyebilmişlerdir): Demek ki eleştiri "olanaklı" dır. (Öyle olmasaydı, bizzat Ataç'ın kendisi birtakım eleştiriler yazabilir miydi? Sözgelişi Abdülhak Hâmit'i, Mehmet Akif'i, Ahmet Haşim'i, Yahya Kemal'i, Nâzım Hikmet'i, Fazıl Hüsnü'yü, Orhan Veli'yi ve başkalarını eleştirebilir miydi?)

— Nesnenin niteliğini gerçekte olduğu gibi görebilmek yargıcıyı (eleştirmeni) yaratıcılığa kavuşturmaz: Bilmekle yapabilmek her zaman birlikte yürümez. Yürüseydi, bütün iyi eleştirmenlerin, hatta okurların iyi bir sanatçı olması gerekirdi. (Retoriğin kurallarını, çeşitlerini, akımların özelliklerini herkes öğrenebilir, ama kimse sanatçılar gibi başarıyla uygulayamaz.)

Öznellik ve görecelik

Öte yandan, öznelliği mutlak bir göreceliğe ya da kişiselliğe indirgemek de doğru değildir. Çünkü:

— Hoş ile güzeli, kişisel hoşlanma ile estetik tadlanmayı, görece ile özneli birbirine karıştırmamak gerekir. Bir şey hoş olabilir de güzel olmayabilir, güzel olabilir de görece olmayabilir.

— Nesneyi yargılayan kişi de bir insandır ve öbür insanlarla "ortak" bazı eğilimler, yetiler, özellikler taşır. Bunlar, ister istemez, verdiği yargıları etkiler; daha doğrusu insancıllaştırır, evrenselleştirir. Onun içindir ki, öznelci eleştirinin en aşırı temsilcilerinden Jules Lemaitre bile, "*Özel* bir izlenimi belirten nedenlerin çoğun *genel* düşüncelerden geldiğini" kabul eder; "gerçekte, izlenimci eleştirmen de, kendininkilere benzeyen bütün öbür duyarlıkları yorumlar. Bu

bakımdan salt öznel ya da bireysel bir eleştiri yoktur."[7] diye yazar.

Gerçekten de insanlar bazı değer yargılarında birleşebilirler. Örneğin, dünya edebiyatının en güzel romanları konusunda yapılan çeşitli soruşturmalarda belirli eserler üzerinde birleşilmiştir.[8]

André Gide, Somerset Maugham, Thomas Mann gibi romancılar ile Carl Sandburg, Carl Carmer, Morly Callaghan, Corneille, Otis Skinner, Thomas Craven, Will Durant, William Lyon Pheyps gibi araştırıcı ve uzmanların oyları çoğunlukla şu romanlar üzerinde toplanmıştır: *Don Kişot* (Cervantes), *Savaş ile Barış* (L. Tolstoy), *Anna Karanina* (L. Tolstoy), *Karamazof Kardeşler* (F. Dostoyevski), *Kızıl ile Kara* (Stendhal), *Parma Manastırı* (Stendhal), *Madame Bovary* (G. Flaubert), *Sefiller* (V. Hugo), *Goriot Baba* (H. Balzac), *Tom Jones* (H. Fielding), *Moby Dick* (H. Melville), *Gulliver'in Yolculukları* (J. Switt), *David Copperfield* (C. Dickens), *Robinson Crusoe* (D. Defoe)...

Ataç da en sevdiği romanlar arasında çoğunlukla yukarda adı anılanları saymıştır.[9]

— Nesne (eser) gibi, onu yaratan da, yargılayan da kendi dışında belirli bir çağ, uygarlık ve çevre (toplum, sınıf, tabaka) içinde bulunur. Bu çağdan ve çevreden belirli bir ideoloji (ahlâk, hukuk, felsefe, inaçlar, duygular, düşünceler, tasarımlar, imgeler, değerler, töreler vb.) alır. Eseri yaratırken ya da yargılarken özne bu ideolojinin de az ya da çok etkisinde kalır. Bunun sonucu, hem sanat anlayışı, hem de yargıları kişisel/ bireysel sınırları az ya da çok aşar; tarihsel ve toplumsal bir düzeye, ortaklaşa ve bireyler üstü bir alana ulaşır: Kamusallaşır.

7 Bak: A. Chassang et Ch. Senniger, *Les Textes littéraires généraux*, 1958, S. 490
8 Bak: Baha Dürder, *Okunacak Romanlar*, 1959, S. 35-45
9 N. Ataç, "Romancılarım", Ulus, 5.9.1943

Toplumla, sınıflar ve tabakalar arasındaki ayrımların azalması ve kalkmasıyla bu ortaklaşma, kamusallaşma da gitgide artar, genişler. Ayrıca, toplumda yapılan, yapılacak olan yaygın sanatsal/ kültürel eğitim de bu artışı, genişlemeyi hızlandırır.

Genel ve Özel

Yine de sözü edilen kamusallaşma mutlak değildir. Değer yargılarını tümüyle kamusal kılmaya, kişisel öğeleri tümüyle silmeye yetmez. Çünkü insanlar genel (toplumsal) eğilimleriyle nasıl birleşirlerse, *yaşama*, *yetişme*, öğrenme koşullarının ayrılığından dolayı özel (bireysel, kişisel) eğilimleriyle de öylece ayrışırlar. Bundan ötürü her insan adı geçen ortak ideolojiyi az çok 'kendine göre' uygular, toplumsal, sınıfsal ülküyü kendine göre yansıtır.[10] Bu bakımdan, hiçbir bilincin çağın ideolojisine "tıpatıp" uyduğu söylenemez. (Uygunluk genel olarak söz konusudur.) Kişi vardır, çevrenin geleneklerine uyar, onları benimseyip sürdürmeye çalışır. Kişi de vardır, eleştirip aşmaya yönelir onları. (Aslında, bu yöneliş de toplumdaki bir değişme gereksinmesinden gelir ya, neyse.) Belki, bu davranışlardan biri bir süre ağır basabilir, ama hiçbir zaman bütünüyle öbürünün yerini alamaz. Davranışların ağırlığı kişiden kişiye ne denli değişirse değişsin, gene de insanoğlunun tepkisi hep bu iki eğilimin 'karışım'ı olarak kalır.[11] Her değer yargısında bu karışım görülür. Karışımın niteliği özneyle çevre arasındaki "diyalektik ilişkiler"le belirlenir. Yargı da bu karşılıklı ilişki ve etkilere göre oluşur.

10 Emile Durkheim, *Sociologie et philosophie*, 1924, S. 57, 99

11 W. H. Werkmeister, *Bir Değer Teorisinin Ana Çizgileri*, çev. Turan Oflazoğlu, 1959, S. 22

Değerlerde bağlaşma

Yargılar gibi, değerleri de donmuş sınırlarla ayırmamalıyız. Çünkü nesne bazen birkaç değeri ya da özelliği birden içerebilir: Sözgelimi hem iyi, hem doğru, hem yararlı, hem de güzel olabilir; hatta, daha başka özellikler de taşıyabilir. Kısacası, çeşitli estetik, ideolojik politik, kültürel, ahlâksal, töresel vb. değerler iç içe girebilir, yan yana bulunabilir, birbirini kuşatabilir.[12] Dolayısıyla değer yargıları hem birbiriyle, hem de öbür yargılarla bağlantılı olabilir. Onun için, değer yargılarıyla gerçek yargılarını kesinlikle birbirinden ayırmak çok güç olduğu gibi[13], değer yargılarını 'tüm öznel' saymak da doğru değildir.

12 Paul Cesari, *Le Valeur*, 1957, S. 56

13 Maxime Glansdorff, *Théorie générale de la valeur*, 1954, S. 86

NESNELCİLİĞE DOĞRU

Öznelciliğin önceki bölümde açıklanıp eleştirilen sakıncalarından kurtulmanın ya da onları azaltmanın yolu, 'nesnel' tutumu/yöntemi benimsemektir.

NESNELLİK NEDİR?

Edebiyat eserleri karşısında nesnel (objektif) davranmanın belli başlı koşulları kısacası şunlardır:

Değer yargısının doğru olması usa (akla) ve nesneye (esere) uygun olmasına bağlıdır. Uygunluk ise daha çok şöyle bir tutumla sağlanabilir:

Yargılayan kişi, nesneyi iyi tanımalıdır. Bunun için, elinden geldiğince kendinden uzaklaşarak –kendini bilinçle aşarak– nesneye yaklaşmalıdır. *Nesneyi basamak yaparak* içini dökmekten, kendi duygu ve düşüncelerini, önyargılarını belirtmekten kaçınmalı; kendi özel görgü ve yaşantılarını anlatmaktan, bir çeşit özyaşam (autobiographie) hikâyesi yazmaktan sakınmalı; okurlara sanatçının gücü yerine kendi özel gücünü göstermekten çekinmelidir. Duygu, sezgi ve us gücünü nesneyi anlamaya, çözümlemeye ve ayrıntılara inerek açıklamaya vermelidir. Nesnenin –özne dışında– taşıdığı özellikleri arayıp bulmakla yetinmemeli, onun, "yer ve zaman" içindeki durumunu da belirlemeye, gelenekle yüzleştirmeye girişmeli, "eser-sanatçı-çevre-çağ" ilişkilerini aydınlatmaya çalışmalıdır. Bu çalışmayı köstekleyen her türlü davranıştan uzaklaşmalıdır: Dogmacılıktan, mutlakçılıktan, idealizmden, aşırı göreçelikten, izlenimcilikten, tek yanlılıktan kurtulmalıdır. Bir sanatçı gibi değil, geniş görüşlü bir bilgin gibi davranmalıdır: Yaratıcılığa özenmemelidir. Eleştirinin

sanatçılık değil, yargılayıcılık olduğunu unutmamalıdır. Yargılamasını başarıyla yürütmek için yararlı her araca başvurmalı, gerekirse felsefeden, mantıktan, tarihten, estetikten, bilimsel yöntem ve verilerden yararlanmalıdır. Eseri aydınlatmak üzere belgeler, örnekler, kaynaklar toplamalıdır.

Bunları yapmadan, sözün kısası, nesnenin yerini, durumunu, yapısını, özelliklerini iyice öğrenmeden, çözümlemeden yargıya geçmemelidir. Yargısını verirken, araştırıp öğrendiklerinden çıkardığı sonuçları göz önünde tutmalıdır. Örneksiz, gerekçesiz, ölçütsüz konuşmamalıdır. Konuşunca da bütün kişisel hesapları, çıkarları, dilekleri, tutkuları, ilişkileri unutmalı, dürüst, önyargısız, sorumlu ve yürekli olmalıdır: Yani 'nesnel' olmalıdır!

Elbette, 'nesnel' derken kapalı, dar ve mutlakçı bir davranış düşünmüyorum. Bunun olanaksız olduğunu biliyorum. Çünkü, bir konuşmamda da söylediğim gibi "en nesnel eleştiride, yargıda bile bir öznel yan bulunur. Zaten nesnel eleştirinin amacı da bu yanı tümüyle ortadan kaldırmak değil, esere daha çok yaklaşmak için onu elinden geldiğince küçültmek, zararsız, hatta yararlı duruma getirmektir."[1] Bundan ötürü, 'nesnel' deyimiyle, eleştireni eserden uzaklaştırmaya, saptırmaya, yanıltmaya, köreltmeye elverişli kişisel öğeleri gücü yettiğince azaltan, nesneden ayrılmayan, sorumluluk yüklenen, usa ve mantığa dayanan bir davranış tasarlıyorum. Nesnel yanı ağır basan, ama öznele de pencerelerini büsbütün kapamayan, ikisini diyalektik bir 'bütünlük' içinde kavrayan gerçekçi bir davranış... Bu davranışa yaslanan eleştiriye 'nesnel eleştiri' değil de 'tümel eleştiri', hatta 'bilimsel eleştiri'[2] demek belki daha doğru olacak...

1 Varlık, 1.7.1963

2 "Eleştiride Bilimselleşme" için bak: Asım Bezirci, *Bilimden Yana, Sosyalizme Doğru*, 1976, S. 139-149 / Bilimden Yana, 1989, s. 10-18

YENİ BİR DÖNEM

Ataç'ın da, 1950'den sonra, az buçuk nesnel bir anlayışa yöneldiği görülüyor. Nitekim, öznel eleştiriye olan inancı yavaş yavaş sarsılıyor, bağları çözülüyor. Gün geçtikçe onun eksik, sakıncalı yanlarını görmeye başlıyor. Buna karşılık nesnel eleştiriye önceleri gösterdiği sert tepki gittikçe yumuşuyor, eski düşünceleri gittikçe değişiyor. Bunda, Ataç'ın kendi gelişimi kadar, 1950'den önce Mehmet Kaplan, Fahir Onger, Vedat Günyol ve 1950'den sonra Metin And, Adnan Benk, Atillâ İlhan, Hüseyin Cöntürk, Fethi Naci gibi yazarlarla ve değişik belirtilerle ucun ucun filizlenmeye başlayan nesnel eleştiri akımının da bir etkisi olsa gerektir. Ne olursa olsun, bu değişmeyi Ataç dürüstçe ortaya koyuyor. Yıllarca savunduğu, alıştığı düşüncelerden bazılarının yanlışlığını belirtmekten çekinmiyor.

Böylece, Ataç'ın evrim çizgisinde yeni bir döneme girilmiş oluyor.

DEĞİŞENLER

Bu dönemde Ataç'ın benimsemeye yöneldiği ve günden güne geliştirmeye çalıştığı nesnel anlayışın temel özellikleri şu noktalarda beliriyor:

a) Gözlerini yalnız "kendine" değil, "çevresine" de çevirmek gereğini duyuyor:

"Neden hep kendimi anlatıyorum size? Günümüzün bunca şairleri, yazarları var, bunca edebiyat, sanat meseleleri var, onlardan açsam olmuyor mu? Bir sıyrılabilsem kendimden, korkularımı, sinirlenmelerimi, türlü duygularımı kendime saklayıp da bu mektuplarda başka konulara değinsem."[3]

3 N. Ataç, "En Derin Yaram", Pazar Postası, 20.12.1951

b) Artık eskisi gibi eleştiriyi sanat saymıyor:

"Eleştirme bir sanat, bir eğlence değildir, bir iştir, bir meslektir."[4] "Yavaş yavaş anladım eleştirmenin bir sanat olmadığını. (...) Bir vakitler ben de ötekinin berikinin lâkırdısına uymuş, eleştirmenin de bir sanat olduğunu söylemiştim. Gülüyorum şimdi."[5]

Ataç kendini de artık bir 'denemeci' değil, bir 'eleştirmeci' sayıyor:

"Gelelim benim bir eleştirmeci olup olmadığıma. Ben bir eleştirmeciyim, Munis Beyciğim. İyi, kötü, o başka. Ama eleştirme yazıları yazdığıma göre eleştirmeciyim. Sizin beğenmemeniz, olsa olsa, benim kötü, değersiz bir eleştirmeci olduğumu gösterir, eleştirmeci olmadığımı göstermez... Eleştirmecilik ettiğimi söylerken gönendiğimi, övündüğümü sanmayın, bir gerçeği görüp bildiriyorum. Eleştirmecilikmiş alnımın yazısı."[6]

c) Eleştirmene de artık bir sanatçı, yaratıcı gözüyle bakmıyor:

"Eleştirmen yaratmaz, ama yaratıcıları birbirine tanıştırır."[7] Okurlarla sanatçılar arasında elçilik eder: "Eleştirmeci bir çeşit elçidir, yaratıcı sanat adamı ile okur arasında bir elçi."[8] Bu yüzden, eleştirmen yaratıcılığa özenmez, onun amacı bir eser yaratmak değil, yaratılmış bir eseri okurlara iyi tanıtmak, doğruyu söyleyen bir elçi olmaktır. Onun için, "eleştirmenin başlıca ödevi belki de yaratıcı olmamaktır. Kendi içinde olanları değil, deştiği, çözümlediği nesnenin içinde ne varsa onları söyleyecek. Yaratıcılık eleştirmecilik-

4 N. Ataç, "Neden Olamıyor", Son Havadis, 26.2.1953
5 N. Ataç, *Okuruma Mektuplar*, S. 47, 50
6 N. Ataç, *Dergilerde*, S. 54-55/Türk Dili, Haziran 1952
7 N. Ataç, *Söz Arasında*, S. 40
8 N. Ataç, "Neden Olamıyor", Son Havadis, 26.2.1953

ten üstün değil midir? Bırakın şimdi onu, isterseniz üstündür deyin, ama eleştirmecilik demeyin."[9] Öyleyse, "eleştirme nedir? Bir eserin özelliklerini görmek, onları göstermek."[10]

d) Nesnel eleştirinin gerekliliğini savunuyor:

"Daha nesnellik, objectivité, girmemiş bizim edebiyatımıza, düşüncemize. Bir nesneyi önümüze alıp bakmıyoruz. onun niteliklerini araştırmıyoruz, bellediğimiz büyük lakırdıları sıralamakla yetiniyoruz (...) Oysaki düşünmek bir nesneye bağlanmakla başlar."[11]

e) Eleştirinin duyguculuktan uzaklaşmasını istiyor:

"Duygulara, anılara tutulan, sarılan bir düşünme özgürlüğe eremez gerekli nesnelliği edinemez, geleneğin tutsağı olur, ilerleyemez."[12]

"Kin, öfke kişinin yargılama gücünü etkiler, bozarmış. Doğrudur, sevmediğimiz bir kimsede, bize kötülüğü dokunmuş bir kımsede her türlü kusuru, suçu bulmaya kalkarız. Güzel bir eser mi koymuş ortaya? Güzelliğini göremeyiz onun, çirkinlikleri gözümüze çarpar. Hemen bulamazsak o eksikleri, çirkinlikleri ararız. Arayan da bulur elbette, uydurur.

Kin, öfke kişinin yargılama gücünü bozar da sevgi, dostluk bozmaz mı sanki? Sevmediğimiz kimsede her türlü kusuru bulmaya kalktığımız gibi sevdiklerimizde de her türlü üstünlüğü bulmaya kalkmaz mıyız?"[13]

Bundan ötürü, "eleştirmecinin duygulardan, bütün duygularından uzak olması gerektir, yoksa yargılama gücünü o duygular etkiler, bozar. Ama böyle de insan olmaz. E! ne

9 N. Ataç, "Gene Eleştirme", Son Havadis, 19.2.1953
10 N. Ataç, *Karalama Defteri*, S. 68
11 Son Havadis, 29.5.1953
12 N. Ataç, *Günce*, II S. 573
13 N. Ataç, *Günce*, I, S. 95-96

yapmalı eleştirmeci? Duygularını yenmesini bilmeli, kendi düşüncelerinin, yargılarının kaynaklarını da araştırmalı, hangilerinin duygular etkisinde olduğunu bulmasını bilmeli. Bu da kolay bir şey değildir."[14] Ama eleştirmen için zorunludur: "Birtakım betikler övülüyor, yazarlar kutlanıyor, yazınımız adına alkışlar, iyemceler (teşekkürler) sunuluyor kendilerine. Takılmalar, yermeler de oluyor. Gelgelelim inceleme, anlatma pek olmuyor. Yazar okuduğu betiği beğenmiş, duygulanmış onu okurken, ya da kendi görüşüne, kanılarına uygun bulmuş, onu söylüyor. Anlatmıyor o betikte olanları." Oysa "eleştirmen yazarı kutlamaz, ona alkışlar, iyemceler sunmaz, inceler onun yapıtını, anlayıp anlatmaya çalışır."[15]

Eğer, ille de övmek istiyorsa, övgüsünün gerekçesini gösterir: "Böyle boş lakırdılarla yetinmeyin, övecekseniz de, yereceksenız de elinize aldığınız eserin özeliklerini göstererek övün, yerin. Sözünüzün güzel olması yetmez, doğru olması gerekir."[16] Bundan ötürü, eleştirmen yargılarının nedenlerini ortaya koymalıdır: "Eleştirmeci 'ben bunu beğendim, şunu beğenmedim' diye kesip atmaz, birtakım sebepler gösterir, niçin beğenip niçin beğenmediğini anlatır."[17] Çünkü, eleştirmek demek yargılamak demektir. Yargılamak ise yargılarının gerekçesini göstermekle olur: Eleştirmen "niçin beğenmedi? bunun sebeplerini araştıracak, yargılayacak, yargısının da neye dayandığını açıklayacak."[18]

f) Eleştirmenin görevi önündeki eseri incelemek, anlayıp anlatmaya çalışmaktır:

14 Son Havadis, 20.7.1953
15 Seçilmiş Hikâyeler dergisi, Ekim-Kasım 1956
16 N. Araç, Karalama Defteri, s. 69
17 N. Araç, "Verilmeyen Armağan", Cumhuriyet, 28.11.1950/Söyleşiler, s. 240
18 N. Araç, "Neden Olamıyor", Son Havadis, 26.2.1953

"Anlamak, kendi kendimizden çıkmak, kendi görüşümüzü, kanılarımızı, inançlarımızı bırakıp karşımızdakinin düşüncesini, o düşüncenin dayanaklarını, onların gerçekliğini görebilmek demektir. Yargılarken, bir betiğin güzel olduğunu ya da olmadığını söylerken, ister istemez özümüzü karıştırırız işin içine. İncelerken yapmamalıyız bunu. Betiğini okuduğumuz yazar ne yapmak istemiş? Bunu neden istemiş? onun görüşü, kanıları nedir? niye varmış o görüşe, o kanılara? bunları görmeye, kendimizi yazarın yerine koyup onun gibi düşünmeye çalışacağız. Anlamak ancak böyle olur, ancak anlayan anlatabilir. Anlayıp anlattıktan sonra da yargılar; yazar dilediğini yapabilmiş mi? yapamamış mı? kendi görüşüne göre onu da söyler."[19]

g) Eleştirmen bir eseri yargılamak için tümüyle okumak zorundadır, atlamadan, sabırla, dikkatle okumak: O kadar ki eleştirmen, kötü kitapları bile "sonuna kadar okuyacak, sıkıla sıkıla okuyacak, sıkılmasına aldırmadan okuyacak, (...) Siz atlaya atlaya okuyabilirsiniz, eleştirmeci yapmayacak bunu." Üstelik, yalnızca eleştireceği kitabı değil, yazarın öbür eserini de okuyacak, birbiriyle karşılaştıracak: Böylece, "romancıda bir ilerleme mi var? Bir durma, bir gerileme mi var? onu kestirecek. Siz bir romanı öteki romanlarla karşılaştırma zorunda değilsiniz, eleştirmeci ise karşılaştıracak, bir çağın ürünleri arasındaki yerini belirtecek."[20]

h) Bir esere değer biçmek için, her şeyden önce incelemek, çözümlemek gerekir onu:

"Çözümlemek (tahlil etmek), biz işte onu beceremiyoruz. İçimize eğilince birtakım şeyler bulup çıkarıyoruz, aralarında parlakları da bulunuyor, onları kandırıcı bir deyiş-

19 Seçilmiş Hikâyeler dergisi, Ekim-Kasım 1956
20 N. Ataç, "Neden Olamıyor", Son Havadis, 26.2.1953

le söylediğimiz de oluyor. Belki yaratıcılıktır bu, ama eleştirmecilik değildir. (...) Eleştirmenin kendinden silkinmesi, kendini bir yana bırakıp incelediği eserle uğraşması gerektir. Biz onu yapamıyoruz, kendimizi bir yana bırakamıyoruz."[21]

i) Eleştirmen, sırasında, bir tarihçi gibi davranmalıdır:

"Tenkitçinin bir yandan da bir tarihçi olması gerekir, incelediği eserlere birer güzellik değeri biçmekle kalmaz, onlarda zamanın açık, gizli bütün eğilimlerinin yankılarını bulmaya çalışır, eserleri zamanla, zamanı eserlerle aydınlatır. Tenkitçi bağını sormadan üzümü yiyemeyen adamdır: bir eserin nerede, ne zaman, hangi şartlar altında yetiştiğini öğrenmek, bu bilgiyi o eserin kendisinden çıkarmak ister."[22]

j) Yurdumuzda henüz nesnel eleştiri kurulmamıştır:

"Baki'nin, Nefi'nin, Naili'nin mısraını Nedim'inkinden ayıran nedir? Aralarındaki ayrımı duysak, sezsek bile açıkça söyleyemiyoruz. Bizde nesnel eleştirme, afaki tenkit yok da onun için."[23] Oysa, "eleştirme, yaratılmış olanları, başkalarının yarattıklarını incelemektir. (...) Eleştirme, söylediğim çeşidinden bir eleştirme bizim geleneğimizde yoktur."[24]

EKSİK KALANLAR

Görüldüğü üzere Ataç, çok geç de olsa, nesnel eleştirinin gerekliliğini duyuyor. Yıllarca sürdürdüğü öznel eleştiri anlayışından sıyrılmaya yöneliyor. Doğrusu, bu yöneliş henüz istenen derinliğe, zenginliğe varmıyor. Geniş ve tutarlı bir kimlik kazanmıyor. Dört başı mamur bir sistem, bir yöntem katına çıkmıyor. Felsefesini, ölçütlerini getirmiyor. Uy-

21 N. Ataç, "Gene Eleştirme", Son Havadis, 19.2.1953
22 N. Ataç, *Sözden Söze*, S. 15
23 N. Ataç, *Karalama Defteri*, S. 33
24 Varlık dergisi, 15.3.1960

gulama alanına geçmiyor. Ancak, birkaç kısa yazının konusu olarak kalıyor.

Ataç, eleştiriciliğimiz için tutulması gereken yolu göstermeyi yeter sayıyor: O yolda yürümüyor, o yolun somut örneklerini vermiyor:

"Ben bir gazete yazarıyım, söylediklerim bir gün, iki gün okunur, sonra geçer. Neyi severim, neden hoşlanmam, onları söylerim, dilimin döndüğü kadar hayranlıklarımı anlatmaya çalışırım; beğendiğim bir şiir, bir kitap olursa, onu tanıtayım derim."[25]

Ne var ki, yaradılışı, alışkanlıkları, yetişmesi yüzünden bu tanıtma isteği incelemeye, yerleştirmeye, çözümlemeye, karşılaştırmaya, ölçütlemeye kadar uzanmıyor. XIX. yüzyıldan kalma "duygu ve beğeni eleştiriciliğini" pek aşmıyor. Geniş araştırmalara, karşılaştırmalara, disiplinli çalışmalara ulaşmıyor. Derinleşmiyor. Ölçütleri, örnekleri, gerekçeleri uzun boylu açıklanmış ya da tartışılmış eleştiriler doğurmuyor: Ataç, nesnel eleştirinin gerekliliğini "yüzeyden" belirtmekle yetiniyor. Daha ötesine gitmiyor: "Benim yapabildiğimi başkaları da yapıyor, belki onların yapabildiği benim yapabildiğimden de çok. Gene de gerçek eleştirme değil bizim yaptığımız, eleştirmeye bir başlangıç belki, bir çeşit eleştirme, şöyle tam, doğru bir eleştirme değil."[26]

Çünkü Ataç, bütün nesnellik dilek ve çabasına karşın, bir türlü kendinden, alışkanlıklarından kurtulamıyor, yaradılışını, duygularını tüm yenemiyor: "Size hep kendimi anlatacağıma bu mektuplarda başka konulara değinsem... Olmuyor işte, o dilekle başlasam bile unutuveriyorum, aklım ya bir duyguma, ya bir korkuma takılıyor, bırakamıyorum

25 N. Ataç, *Karalama Defteri*, S. 21
26 Varlık, 15.3.1960

artık onu."[27] Düşüncelerini ne denli değiştirirse değiştirsin, huyunu, alışkanlıklarını pek değiştiremiyor: "kendimi zorlasam da duramam bir konuda (...) Olsun, bu yaştan sonra huyumu değiştirecek, kendimi düzeltecek değilim ya!"[28]

Gerçekten de, Ataç'ın Metin And'la yaptığı bir tartışma bu sözün doğruluğunu ortaya koyar: And bir yazısında[29] nesnelbilimsel eleştiriyi savunur. Eleştirinin bir yönteme, araştırma ve çözümlemeye dayanmasını ister. Bu arada, Ataç'ın da adını anarak, "zar atıcılığa" dayanan ve "işin kolayına kaçan" davranışı yerer. Yazıyı okuyan Ataç öfkelenir. Aslında bu dönemde, And'la aynı nesnel görüşü paylaştığı halde, inadına ters görüşü tutan bir yazı yayımlar.[30] "Anlatan, yorumlayan, çözümleyen, anlattığı, yorumladığı, çözümlediği için de yapıtı didik didik edip büyüsünü, özünü, güzelliğini uçuruveren" eleştiriyi kötüler! And, verdiği cevapta, Ataç'ın çağdaş eleştiriye uzak düşen bu kötülemesinin yersizliğini açıklar.[31]

DEĞİŞMEYENLER

Aslında, Ataç öznelcilik dönemine özgü düşünce ve inaçlarını da tümüyle değiştirmiş değildir. Nitekim, eleştirmeni hâlâ okurla bir tutmaktadır:

"Eleştirmeci, herhangi bir okuyucudan başka nedir ki? Ne üstündür herhangi bir okuyucudan, ne de aşağı. Yalnız, herhangi bir okuyucu kitap üzerine düşündüklerini yazmaz, eleştirmeci yazar. Herhangi bir okuyucu yazmıyorsa da gene yargılamıyor mu sanat eserlerini? Beğendim diyor, beğenmişse okuduğu kitabı, onu okumalarını öğütlüyor eşe

27 N. Ataç, "En Derin Yaram", Pazar Postası, 20.12.1951
28 N. Ataç, Ararken, s. 103
29 Metin And, "Bizde Edebî Tenkitçinin İşi", Forum dergisi, 15.7.1956
30 N. Ataç, "İşin Gücü", Dünya gazetesi, 4.8.1956
31 Metin And, "Ataç"a, Forum, 15.8.1956

dosta. Beğenmemişse de bir çekiştiriyor, bir kötülüyor, tanıdıklarının birinde o kitabı okumaya dilek komuyor."[32]

Ataç son döneminde de hâlâ bireycilikten yana ve toplumculuğa karşıdır:

"Özgürlük, kişicilik... Yarınki toplum bunlar üzerine kurulacaktır... Gelmekte olan büyük devrim budur. Buna karşı koymaya çalışan akımların hepsi de –ister sağcı olsun, ister solcu olsun– geriliktir, geriye dönmedir. Baskıdan bıkmış, bağımsızlık isteyen bireyi, daha büyük bir baskıya alarak yola getireceklerini sanıyorlar."[33]

Nesnelciliği savunmaya başlamasına karşın, birine çok kızınca, nesnel beğeni ölçülerinin var olmadığını öne sürebilmektedir:

"Şu objektif zevk ölçüleri sözü yok mu, nerede görsem bayılırım. Öyle sanıyorum ki kişioğlu bundan daha hoş bir şaka uyduramaz. 'Dört köşe bir yuvarlak', yahut 'buz gibi bir sıcak' deseniz, karşınızdaki hemen anlar şaka ettiğinizi. Ama 'objektif zevk ölçüleri' dediniz mi, bir şeyin güzel yahut çirkin olduğunu, demek nesnel olamayıp öznel kalacağını hemen düşünemez de ciddi bir söz söylediğinizi sanır."[34]

Eskisi kadar olmasa bile, hâlâ, nesnelciliğe yakışmayan çözümlemesiz, gerekçesiz yargılar verebilmektedir:

"Birkaç şiir okudum Varlık'ta. Bay Zeki Kuruca'nınkinden başkasını pek sevmedim."[35]

"Severim ben Bay Turgut Uyar'ın şiirlerini. Hepsini değil, ama birkaçını çok severim."[36]

"Bay Necati Darendeli'nin 'Boyacı Sinan' şiiri ötekilerden daha hoşuma gitti, olduğu gibi alıyorum."[37]

32 N. Ataç, *Günce*, I, S. 149
33 N. Ataç, *Günce*, II, S. 598
34 Türk Dili, Kasım 1953
35 N. Ataç, *Günce*, I, S. 329
36 N. Ataç, *Günce*, I, S. 470
37 Türk Dili, Mart 1954

"Yenilik'in Mart sayısında Bay Lütfü Özkök'ün 'Adak' adlı şiiri hoşuma gitti, bir parçasını buraya alacağım... Bay Adnan Özyalçıner'in de 'Ben' adlı bir hikâyesi var o sayıda. O genç yazardan çok şeyler umuyorum."[38]

"Bay Cemal Süreya'nın yırlarını (şiirlerini) pek bilmem. Daha doğrusu şimdiye dek okuduklarımı sevemedim."[39]

Değindiği sorunu ya da konuyu gereğince araştırıp incelemeden görüşlerini, duygularını açıklayıp yanılmaktan hâlâ çekinmemektedir:

"Ne olur yanılırsak? Eleştirmen de, okuyucu ile seyirci de yanılırsa, ne olur sanki? Bu yanılmak korkusu, bizi birtakım tatlardan yoksun bırakabilir. Hayranlığın kendi kendine yeter bir tadı, bir güzelliği vardır. Hayran olduğum şey gerçekten değmezmiş hayranlığa, yarın ben de anlarmışım bunu. Varsın öyle olsun, yarın dövüneyim şimdiki hayranlığıma, şimdi o hayranlığı tadıyor, onunla coşuyorum ya, yeter bana. Çevreme de, yarın kendi kendime de gülünç olurmuşum... Bu korku, bu gülünç olma korkusu, nice güzel şeyleri beğendiğimizi söylememize engel olmuştur."[40]

Yanılmaktan, aldanmaktan korkmadığı gibi bunu anladığı zaman açıklamaktan, eski inanç ve yargılarını değiştirmekten de hâlâ geri durmamaktadır:

"Ama günün birinde o şiirden soğursam, onu beğenmekte yanılmış olduğumu anlarsam, çekinmem, onu da söylerim. Ben kendi kendimle de bağlı değilim, dün şöyle yahut böyle düşünmüş, şöyle yahut böyle demiş olduğumu inkâr etmem, ama dünkü düşünceme, dünkü dediklerime bağlı kalmayı da istemem."[41]

38 Türk Dili, Nisan 1955
39 N. Ataç, *Günce*, II, S. 649
40 Türk Dili, Ekim 1955
41 N. Ataç, *Dergilerde*, S. 77

Geçmişte olduğu gibi, çelişkiyi doğal karşılamakta, çelişkiye düşmekten sakınmamaktadır:

"Bir yazarın dediklerinde çelişme arayanlara, buldukları çelişmeler üzerinde de uzun uzun duranlara şaşarım. (...) Bir yazarda çelişme görmezsem, dün dedikleri ile büğün dedikleri arasında az çok bir değişiklik, az çok bir ayrım bulamazsam, bilirim ki o yazar gerçekten düşünmüyordur, olayları incelemiyor, onlardan bir anlam, bir öğrence çıkarmıyordur. Bir düşünceye, bir öğretiye (doctrine'e) saplanmış, onun tutsağı olmuş, özgürlüğünü yitirmiş. (...)

"Ben kaçınınam çelişmeden. Birbirine aykırı gibi gördüğümüz düşünülerin, savların çoğu, birbirinin bütünleyicisi, tümleyicisidir, ancak biz aralarındaki ilintiyi görmeyiz. (...) Benim çelişmelerim... Kesinlemelerden kaçan bir kişide çelişme aramak ne demektir, anlamıyorum."[42]

Bir metnin aslını, bir alıntının doğrusunu bulmak için ilk kaynağa kadar gitmeye hâlâ üşenmektedir:

"Dört mısraı vardır Bayan Şükûfe Nihal Başar'ın, kendisi pek beğenmez, ama ben severim:

Bahar, ah o serin, o hain bahar!
Ne çabuk erdin bir yaz gecesine!
Bülbülüm! bu olgun, durgun sıcaklar,
İlham vermez oldu yanık sesine!

Belki de yanlış anıyorum bu mısraları, yıllar var ki açmadım Bayan Ş. N. Başar'ın kitabını, yoktur evimde, kitaplıklarda aramaya da üşeniyorum. Hem ne olur yanlış anarsam? O mısralar öyle hoşuma gidiyor benim."[43]

42 N. Ataç, *Günce*, II, S. 724-725, 508, 525
43 N. Ataç, *Günce*, I, S. 269

ULAŞILAMAYANLAR

Bu örneklerin de gösterdiği gibi, Ataç'ın yukarda sözünü ettiğimiz özellikte bir eleştiriye vardığı söylenemez. Üstelik, zengin bir eleştiri kuramı yarattığı da öne sürülemez. Nitekim, kuramla ilgili düşünceleri sayılı birkaç konunun yöresinde dolaşıp duruyor.[44] Ne gereğince derinleşiyor, ne de çeşitleniyor. Batıda eleştirmenlerin uğraştığı sayısız konulardan söz açmıyor (ya da çok az söz açıyor). Çağdaş eleştirinin kucakladığı birçok görüşe kapalı kalıyor, birçok sorunu gölgede bırakıyor. Yeni ve değişik anlayışların, yöntemlerin, ölçütlerin tartışmasını yaparak ya da eskileri geliştererek bireşime ulaşmıyor. Bir 'eleştiri felsefesi'ne doğru gelişmiyor. Bilimlerin eleştirideki yerini aydınlatamadığı gibi, bilimsel yöntem ve verilerden de gereğince yararlanamıyor. Dil sorunu karşısında nasıl ki 'bilimsel' olmaktan çok 'dilseverce' davranıyorsa, eleştiri sorunu karşısında da bilimsel olmaktan çok edebiyatseverce davranıyor. Nitekim, edebiyat dışındaki bilimlerle (örneğin tarihle, toplumbilimle, ruhbilimle, dilbilimle, ekonomiyle vb.) ve felsefeyle, mantıkla ilgileri yeterli düzeye ulaşmıyor. Her şeyi edebiyat arkasından görüyor. Bir "konuşu"sunda bu özelliğini pek güzel belirtir: "Edebiyat çevrenizi sarmış ne yana gitseniz o çemberi aşıp kurtulamıyor, hep onun içinde düşünüyorsunuz, onun içinde duyuyorsunuz."[45]

44 İncelememin de, başta öznellik-nesnellik olmak üzere, belirli birkaç konunun çevresinde dolaşıp durması bundandır. Kuşkusuz, eleştiri kuram ve yönteminin eski ve yeni tüm sorunları bunlarla sınırlanamaz, ama bunların dışında kalanları açıklayıp tartışmanın yeri de burası olamaz. Onun için, ben de, bu işi öteki kitaplarında gerçekleştirmeye çalıştım.

45 Ulus, 18.7.1945

SONUÇLAMA

DİKENLİ BAHÇEDE

Ataç bizde, daha doğrusu, Osmanlı toplumunda eleştiri bulunmadığını öne sürer. Ona göre, istediğimiz nitelikte bir eleştirinin oluşması, "bütün geleneklerimizden, yüzyıllar boyu edindiğimiz alışkanlıklardan silkinmememizi" zorunlu kılar. Böyle bir eleştirinin "doğması için toplumun türlü düşünceleri incelemeye, kabul etmese bile onlarla az çok ilgilenmeye hazır bir toplum olması gerektir. Oysaki bizim eski toplumumuz, bütün Doğu acunu toplumları bir öğretiye bağlanırlar, o öğretinin dışındaki bütün düşüncelere yalan diye, yanlış diye bakarlar. Bunun için Doğu acununda eleştirme yoktur, yerleşmiş düşüncelere uygun olanı övme, uymayana da sövme vardır."[1]

Elbette, Osmanlılarda eleştirinin bulunmayaşı yalnızca buna bağlanamaz. Körükörüne inanmanın, hoşgörüsüzlüğün, geleneklerin ve baskıların dışında ekonomik, ideolojik ve politik nedenler de söz konusudur.[2] Ne var ki bu nedenlerin hepsi değil de ancak bir bölümü değiştiği ya da kalktığı için, Cumhuriyet döneminde de onların etkisi sürmüştür. Gerçi bu etki yavaş yavaş azalmıştır, ama yok olmamıştır. Bundan ötürü, Türkiye'de eleştirinin boy verip serpilmesi geç ve güç olmuştur.

1 N. Ataç, *Dergilerde*, S. 179-180

2 Bunlar için bak: Asım Bezirci, "Kalıt", Yazko Edebiyat, Ocak 1981 / Bilimden Yana, 1989, s. 88-92

Öyleyken, Ataç eleştirinin dikenli bahçesine girmeyi göze almış, orada yıllarca çalışıp direnmiş, doğru bildiğini söylemekten çekinmemiş, çevrede kuşku ve tedirginlik yaratmaktan geri durmamıştır. Atatürkçülüğü savunması, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yandaşı/üyesi olması ve resmî ideolojinin dışına çıkmaması onu siyasal planda korumuşsa da, eleştirileri kişisel planda ağır tepkilere, saldırılara yol açmıştır. Bunların karşısında Ataç zaman zaman öfkeye kapılmış, alaya, hatta safsataya başvurmuş, fakat zekâsı, bilgisi, doğruluğu, yalın anlatımı ve güzel Türkçesiyle tartışmaları çoğunlukla kazanmıştır.

Kuşkusuz, öbür kültürel etkinlikler gibi, eleştirinin oluşum ve gelişimi de bir sürece bağlıdır. Elverişsiz bir ortamda kimseden birdenbire yetkin bir eleştiriye ulaşması beklenemez. Bu yüzden Ataç'ın da birtakım kaçınılmaz eksikleri olmuştur.

EMEĞE SAYGI

Bütün bunlara karşın, Ataç'ı gene de saygıyla anmalıyız. Eleştiriciliğimizin gelişmesi için, Ataç'ın eksiklerini göstermek ne denli yararlıysa, hizmetlerini belirtmek de o denli gereklidir. Onun için, bir eleştiri geleneği kurulmamış, hatta temelleri bile atılmamış bir ülkede, Ataç'ın sözü geçen eksiklerini olağan karşılamalıyız. Eksikleri de olsa, Ataç'ın eleştiriciliğimizin kurulmasında çok emeği geçtiğini belirtmeliyiz. Onu, yapamadıkları kadar, yapabildikleriyle de değerlendirmeliyiz.

Bu bakımdan, Ataç'ın başkaları için söylediği şu sözler kendisine de uygun düşüyor:

"İşte bakın, Boileau, Lessing eleştirmeciler arasında anılsalar da gerçekten eleştirmeci değil, birer denemecidir, düşünce yaratan, düşünce yayan kişilerdir. Sanata, edebiyata büyük yararlıkları dokunmuştur. Ama, dedim, gerçekten

eleştirme değildir onlarınki, belki eleştirmeden daha önemli, eleştirmeden üstün bir iştir, eleştirme değildir. Şiire, edebiyata yararlıkları dokunduğu gibi, eleştirmenin doğmasına da yardım etmişler diyebiliriz, eleştirmeyi hazırlamışlar, gerçekten eleştirmecilik edememişler. Biz de kendimizi bir yana bırakmadığımız için daha eleştirmecilik, gerçek eleştirmecilik edemiyoruz."[3]

Evet, gerçek denemeci –bence denemecilerimizin en iyisi– olan Ataç, belki gerçek eleştirmecilik edemedi, ama okurları, yazarları ona hazırladı. Belki, kendisi öznel eleştiriden tüm kurtulamadı, ama başkalarının kurtulmasını diledi. Belki, sistemli bir eleştiri kuramı oluşturamadı, ama ilgiyi o yana çekti. Belki, nesnel eleştiri örnekleri veremedi, ama ona yol açtı. Bu yüzden, ona olan borcumuz, saygımız büyüktür. Borcumuzla saygımızı ise ancak onun en son gösterdiği yolda –nesnel eleştiri yolunda– yürüyerek ödeyebiliriz: Onun eksik bıraktığı işi tamamlayarak ve durmadan geliştirerek...

3 Varlık, 15.3.1960

DERLEME

SEÇMELER

Nurullah Ataç

ELEŞTİRİ VE ELEŞTİRMEN ÜSTÜNE YAZILAR

DERGİ VE GAZETELERDE KALANLAR

Eleştiri kuram ve yöntemi çerçevesinde Ataç'ın eleştiri anlayışını ve eleştirmenle ilgili görüşlerini yansıtan yazıları bu bölümde bir araya getirilmiştir. Bunlar, çeşitli dergi ve gazetelerden derlenmiş olup Ataç'ın kitaplarına girmeyen yazılardır.*

Bunlardan seçmeye alınmayan yazılar şunlardır:

— "Hayırlı Bir Hadise" (Milliyet, 1.11.1932)
— "Tenkidin Tenkidi" (Milliyet, 1.4.1933)
— "Tenkit ve Cevap" (Milliyet, 19.8.1933)
— "Bizde Tenkit" (Akşam, 3.10.1936)
— "İlmî Tenkit" (Haber, 17.6.1937)
— "Bir Teşekkür" (Haber, 10.3.1938)
— "Notlar" (Akşam, 26.4.1938)
— "Bir Mektup" (Ulus, 6.11.1944)
— "İşin Gücü" (Dünya, 4.8.1956)

KİTAPLARDA YER ALANLAR

Ataç'ın eserlerinde yer alan ve dolayısıyla bu derlemeye sokulmayan öbür yazıları şunlardır:

— *"Tenkit"* (Cumhuriyet, 3.10.1942), *Söyleşiler*, S. 19-20
— *"Tenkitçi Aranıyor"* (Ulus, 7.8.1944), *Günlerin Getirdiği, S. 90-95*
— "Tenkit, Gene Tenkit" (Ulus, 21.8.1944), *Günlerin Getirdiği, S. 95-99*

* Ataç'ın özel kullanımları ve bazı sözcükler dışında, yazıların derlenmesinde genel olarak Türk Dil Kurum'nun *Yeni Yazım Kılavuzu*'na (1981) uyulmuştur.

— "Sözün Gelişi" (Ulus, 2.9.1944), *Söyleşiler*, S. 42-44
— "Söz Arasında" (Ulus, 30.10.1944), *Söyleşiler*, S. 52-55
— "Eleştirme" (Pazar Postası, 13.5.1951), *Okuruma Mektuplar*, S. 47-50
— "Eleştirmeci" (Ulus, 29.4.1946), *Sözden Söze*, S. 62-68
— "Umutsuz Kalanların Uğraşı" (Son Havadis, 22.3.1953), *Günce*, I, S. 41-43
— "Karalama", *Karalama Defteri*, S. 33-34
— "Eleştirmeci" (Son Havadis, 31.1.1954), *Günce*, I, S. 184-185
— "Yazar ile Eleştirmen" (Mülkiye, Şubat 1954) *Ararken*, 26-29; *Söz Arasında*, S. 34-38
— "Dergilerde" (Türk Dili, Mayıs, 1954), *Dergilerde*, S. 176-180
— "Bütün" (Son Havadis, 26.9.1954), *Günce*, I, S. 301-302
— "Eleştirmen" (Son Havadis, 8.8.1956), *Günce*, II, S. 601-602

SEÇME YAZILAR*

MÜNEKKİT HAKKINDA

Voltaire *"Kamus-ı Felsefi"*sinde bazı münekkitlerin –misallar serdederek– haksızlıklarını gösterdikten sonra: "Ancak çok ilim ve zevke malik, efkâr-ı bâtıla ve hasetten azâde olan bir sanatkâr mükemmel bir münekkit olabilir. Bunu bulmak da müşkildir" diyor.

Tenkidin gayesi mevzuubahs olan eserler hakkında kat'i hükümler vermek ise, münekkidi zevkimize rehber ittihaz ediyorsak bu tarif doğrudur. Fakat tenkitten beklediğimiz bu vazife olmadığı gibi münekkidin zevkine tamamiyle riayetle de serbestimizi gaip etmek istemeyiz. Bir eser hakkında evvelce verilmiş hükümleri muayene etmeyi, kimsenin tavsiyesine muhtaç olmaksızın yeni veya güzellikleri evvelce dikkati celbetmemiş eski eserleri keşfetmeyi arzu etmeyen kari –sanat muhitinde şahsiyet sahibi olmadığı için– ancak ticari bir ehemmiyeti haizdir; yani o sanatkârın değil, belki nâşirin alâkasını celbeder.

Sanatkâr aradığı kari esasen ilim ve zevke malik bulunan kimsedir; şöyle ki Voltaire'in tarifi, münekkitten ziyade, karii tavsif eder; fakat böyle tarif edilmeye lâyık olan insan Voltaire'in de işaret ettiği veçhiyle bir sanatkârdır.

İtiraf edelim ki sanat yalnız sanatkârlara hitap eder ve yalnız onlarca anlaşılır. Diğer karilere gelince, onlar da an-

*Ataç'ın özel kullanımları ve bazı sözcükler dışında, yazıların derlenmesinde genel olarak Türk Dil Kurumu'nun *Yeni Yazım Kılavuzu*'na (1981) uyulmuştur.

ladıklarını zannederler ve bu tatlı hulyaya kapılarak eserin tab'ındaki maddî ihtiyaçları temin ederler: Bu hizmetleri herhalde şayân-ı şükran ve hürmettir.

Şüphesiz, bu iddia birçok itirazı celbeder: Gerek Türk, gerek ecnebi muharrirlerden ekserisinin daha ziyade rağbet-i umumiyeye mazhar olmaya heves ettikleri söylenebileceği gibi "sanatkâr beğenilmek için değil, kendini tatmin için çalışır" diyenler bulunur. Birinci muterizlerimizle bu hususta münakaşa etmektense mesâil-i hevaiye hakkında sohbet etmeyi daha hayırlı bulduğumuzu itiraf ettikten sonra, ikinci kısmın pek necip, fakat hayalperest olan kanaatine şu cevabı veririz: "Evet, sanatkâr hiçbir hasis endişeye kapılmadan ancak kendi vaz'ettiği veya doğruluklarına kendisi de kaani olduğu kanunlara tabaiyetle eserlerini halkeder; fakat onu derhal mahvetmezse, birkaç kişiye, hatta yalnız "sevgili"ye gösterirse onlardan iltifat celbediyor, demektir. Esasen bunda hiçbir küçüklük yoktur: Bir insanının, şahsiyetini ve serbestisini muhafaza etmek şartıyla beğenilmek arzu etmesi pek meşrudur; hatta asildir: Çünkü güzel eserlerin, vücuda gelmesine değilse bile, hıfzedilmesine bu hırs sebep olmuştur."

Edebiyat muhitine hâkim bir münekkit tahayyül temek korkunç bir şeydir; bir adamın verdiği hükümleri kabul veya vaz'ettiği kanunlara riayet etmek sanatkârı da, hakikî karii (ikisi arasında fark olmadığını söyledik) memnun edemez, zaten münekkidin vazifesi de bu değildir. Bazıları, münekkidin yeni eserleri takip ederek iyilerini tanıttırmasını, yani muharrirler ile halk arasında bir hatt-ı vasl olmasını arzu ederler. Bu hizmeti de münekkit kabul edemez; onun emeli reklâmcılık değildir. Bu vazifeyi gazetelerin ilân sahifesi pekalâ ifa eder, hoşuna gidenleri kari kendi intihap etsin. Münekkidin gayesi sevdiği muharrirlerin servetini temin etmek, diğerlerinin kârına mani olmak değildir.

Münekkidin muhtelif edebî cereyanlar arasında bitaraf kalması lâzım geldiğini iddia edenler vardır; bu müstebit ve hayalperest bir temennidir. Münekkit bîtaraflığı da serbestisine muhalif olduğu için kabul edemez.

Ancak anlamadığımız meseleler hakkında bitaraf olabiliriz; bizi alâkadar edenlerde ise bir tarafı tercih etmeye bizi tabiatımız icbar eder. Demek mevcut cereyanlar arasında münekkidin bîtaraf kalmasını arzu etmek, onun edebiyat ile alâkadar olmamasını temenni demektir. Bazan münekkit kendisi bir bedi' (estetik) vaz'eder ve bütün kitapları bu bedie tespitle tetkik eder; yine tarafgirdir, çok defalar haksızlık eder; bu hususta da kendisine sitem edemeyiz.

Münekkit edebî samimiyetini muhafaza ederek bile, düşmanlarını zem ve arkadaşlarını metheder, bu da insanî bir zaaftır. Sevmediğimiz bir adamın en necip hareketinde bile –gayr-ı şuuri olarak– bir kusur arar, bulur ve onu izam ederiz. Sevdiğimiz bir adamın ef'ali ise bize daima sevimli gelir. Münekkit de insan olduğu için, bu illete düçardır. Bu hususta da kendisine sitem etmek hakkımız değildir.

Münekkit hakikati keşf ve talim ile muvazzaf değildir. Esasen sanatta hakikat yoktur, kabiliyet, dehâ vardır. Bu fezâile mâlik olanlar da örneğe muhtaç değildirler; hatta örnek onları şaşırtır. Meselâ Voltaire ayarında bir tilmiz her üstada nasip olmaz; Voltaire trajedilerinde Fransa'nın en mükemmel haile nüvisi Racine'in asârını örnek ittihaz etmiştir, fakat bu tarzda yazdığı eserler "İsveç Kralı olan On İkinci Şarl" müverrihinin şerefini hiçbir suretle tezyit etmez.

Münekkit iyiliği, fenalığı öğretmez; o bir ahlâk hocası değildir.

Münekkit ilânı-ı aşk edecek delikanlılara hangi şairlerden istifade edebileceklerini göstermez.

Münekkit lüzumsuzdur.

Münekkit bir sanatkârdır; bir şairi, bir romancıyı ne için okursak onu da öyle okuruz. Münekkit kendi hislerini, kendi fikirlerini, kendi ihtiraslarını söyler ve yazıları arasından, zem veya methettiği muharriri değil, kendisini görürüz.

Büyük münekkit tâbi olduğu cereyan-ı edebinin gurubundan sonra bakidir: Büyük şairler gibi Fransa'da bugün (1830) mekteb-i edebisinin nazariyelerine ancak birkaç zayıf şair tâbidir; mamafih o cereyanın büyük şairleri gibi Sainte-Beuve de hâlâ okunur.[1]

Saint-Beuve'ün beğendiği muharrirlerin bazıları tamamiyle unutulmuş olduğu gibi, bugün sevdiğimiz birçok muharrirler için de haksızlık etmiştir. Ne Baudelaire'e, Balzac'a, ne de Stendhal'e lâyık oldukları ehemmiyeti atfetmiştir. Şiirde muvaffak olamadığı için şair arkadaşlarını kıskanmış; hatta onlar hakkındaki haksızlıkları bazan pek adidir, buna rağmen Sainte-Beuve'ü severek okuruz, çünkü büyük bir sanatkârdır.

Voltaire de Rousseau'ya "şarlatan, sefil" demiş. Bu garip hüküm Rousseau'nun kıymetini tenzil etmediği gibi Voltaire'in de zekâ prenslerinden addedilmesine mani olmamıştır.

Sanat, tabiatın bir mizaç arasından görünüşüdür, derler. Tenkit de eserlerin ve muharrirlerin bir mizaç arasından görünüşüdür. Münekkit de, şair gibi, ne kadar ihtiraslı olursa o kadar alâkamızı celbeder. Kuvvetli bir şahsiyete malik olması şartıyla içtimaî, siyasî, ahlâki, velhasıl her türlü "efkâr-ı bâtıla"sı, kinleri, hasetleri münekkidi daha câzip kılar. Edebî haksızlık ancak zayıflarda bir kusurdur.

Akşam, 10.8.1922

1 Bu misali Firenklerden almaya mecbur oldum; çünkü bizde henüz büyük bir münekkit yoktur; müddeamı ispat için de isim zikretmem lâzımdı.

YİNE TENKİT

Edebiyatçılarımız arasında tenkit bahsine hâlâ devam ediyorlar. Münakaşasına değil, bahsine diyorum; çünkü söze karışanların hemen hemen hiçbiri tenkitten ne kastettiğini, kendince münekkidin ne yapması lâzım geldiğini anlatmaya, bir fikir teklifine kalkışmıyor. "Bizde münekkit yok! Bize münekkit lâzım!" demekle iktifa ediyorlar.

Bizde hakikaten münekkit yok; bulunmaması sebepleri de münekkit arayanlara o boş fıkraları yazdıran sebeplerin aynıdır: Fikirsizlik, kültürsüzlük. Fakat itiraf edeyim ki münekkit isteyen muharrir ve şairlerimizin samimi olduklarına inanmıyorum. Bana öyle geliyor ki her biri: "Bize münekkit lâzım" derken: "Benim ne büyük sanatkâr olduğumu anlayan ve etrafa anlatan bir adam istiyorum" demek istiyor.

Amerikan romancılarından Gorham Munson, Fransızca *Europe* mecmuası için yeni Amerikan romanına dair yazdığı bir makalede diyor ki:

"Mevcut eserler hakkında gurursuz bir hüküm, –yaratıcı bir hoşnutsuzluk–, âtide güzel eserler doğmasına tevecüh etmiş çekinmez bir irade: edebiyatımızın salim bir yola girdiğini gösterecek alâmetler işte bunlardır, fakat bu alâmetleri henüz göremiyorum. Tenkit uyuyor ve böylece ittiradı teşvik ediyor. Mübdilere ne yapmadıklarını göstermek ve onları sanatın erişilmez gayesine doğru daha büyük bir gayret göstermeye devam etmek: bu vazife bizzat ibdadan âciz olan tenkide düşer..."

"Mevcut eserler hakkında gurursuz bir hüküm, –yaratıcı bir hoşnutsuzluk–" İşte biz bilhassa bunu istemiyoruz; münekkitten beklediğimiz bize yapamadığımızı göstermesi değil, gerek arkadaşlarımızın, gerek kendimizin, bilhassa kendimizin eserlerimize hayran olmaya bizi teşvik etmesidir. Bunun içindir ki bedîî tenkitten (critique artistique) zi-

yade ilmî tenkide, hüküm veren tenkitten ziyade eserleri tahlil edene itibar ediyoruz. Tenkide edebiyat tarihini tercih ediyoruz.

İlmî tenkit idealist değildir; o, bütün eserleri birer realite diye kabul eder ve onları kıymetlerine göre değil, cinslerine göre tasnife kalkışır. Bunun lüzumsuzluğunu iddia etmiyorum; fakat bediiyat sahasında hemen hemen hiçbir hizmeti olamaz. Böyle tenkidin memnuniyet veya hoşnutsuzluk göstermesi de olamaz. Falan eserin ne gibi şerait dahilinde yazıldığını, zamanının hangi temayüllerine makes olduğunu araştıran bir münekkidin o eseri methe veya takbihe kalkışması, karıncayı tetkik eden bir entomologis'tin o hayvan hakkında ahlâki hükümler vermesi kadar garip olur. Vakıa edebiyat tarihçileri bu garabeti göstermekten daima kurtulamıyorlar; fakat bu, edebiyat tarihi ilminin daha –bütün içtimaî ilimler gibi– pek genç olmasındandır. Henüz kendi sahasını tahdit edemediği için arasıra tenkit sahasına da geçiyor. Bu yanlışlıktan her iki taraf da zarar görüyor.

Bedîî tenkit ise daima idealisttir. Yapılanı değil, yapılması lâzım geleni düşünür. Bunun için daima hoşnutsuzluk gösterir. Diyebiliriz ki tenkit muhakkak hücumdur; bahsettiği eserleri, bilhassa zamanının eserlerini beğenen münekkit vazifesini yapmıyor demektir. Gorham Munson'un söylediği gibi sanatın gayesine erişilmez; hiç olmazsa sanatkâr bu kanaatte olmaya, bilhassa kendisinin o gayeye erişemeyeceğini zannetmeye mecburdur. Her milletin edebiyatında en parlak devirler, muharrirlerinin en mütevazi ve kendilerini seçtikleri örneklerden çok küçük saydıkları devirlerdir. (Her tevazu devrinin muhakkak güzel eserler vücude getireceğini söylemiyorum; böyle olsa idi meselâ Fransızca her kitabın bizim anlayamayacağımız kadar derin olduğunu sa-

nanların harikulâde şeyler vücude getirmesi icap ederdi. Fakat böyle adamlardaki hale tevazu değil, tevekkül demek daha doğru olur. Tevazu gayrete mani değildir.) XVII'nci asır Fransız klasiklerinin bir Moliére'in, bir Racine'in kendilerininde eski Yunan ve Latin şairleri ayarında olduklarını anlamamaları ibda hayatları için hiç şüphesiz daha hayırlı olmuştur...

Kültür, bizden evvelkilerin neler yaptığını öğreterek gurura mani olan kültür, işte bunun için her sanatkâra lâzımdır. Sainte-Beuve der ki:

"Kendi dilimizi konuşalım, içinde bulunduğumuz ve kendilerinden kuvvetimizi de, kusurlarımızı da aldığımız devirlerin şartlarına tâbi olalım; fakat yine zaman zaman alnımızı tepelere kaldırıp gözlerimizi taptığımız ölülere dikerek kendi kendimize: 'Acaba onlar bize ne derlerdi?' diye düşünelim."

Bedîî tenkit eserlerin tahlili ve tasnifi ile uğraşmaz; onun gayesi ancak yeni kıymet hükümleri koymaktır. Kültür sahibi olmayan, şahsiyeti tekâmül etmemiş insanlardan yeni kıymetler beklenebilir mi? Bizde sanatkâr niçin yoksa münekkit de onun için olamaz.

Gorham Munson'un yazısından aldığım parçada üzerinde düşünülecek bir nokta var: *"Mübdilere ne yapmadıklarını göstermek ve onları sanatın erişilmez gayesine doğru daha büyük bir gayret göstermeye davet etmek: bu vazife, bizzat ibdadan aciz olan tenkide düşer."*

Münekkidin ibdadan aciz olduğu kanaati yanlış olduğu kadar, umumidir; fakat yanlışlığı, Gorham Munson'un yazısında daha açık bir surette meydana çıkıyor: Münekkit mademki mübdilere yol gösteriyor, demek ki yolu buluyor, ibda ediyor. O ibdadan değil, olsa olsa mücerredi müşahhas haline koymaktan acizdir. İbda, bilhassa sanatın ibdaı,

mevcut unsurlar arasıda yeni münasebetler kurmaktan ibarettir; bunu romancı ve şair kadar münekkit de yapar.

Ancak sanat eserinde asıl ehemmiyetli olan cihet ibda değil, bu ibdaın ifadesidir. Ekseriya felsefe uslûbunu kullanan tenkit bulduğu, yarattığı kıymetleri dinamik değil, statik bir şekilde gösterir. Dostoyevski'nin romana getirdiği en büyük yenilik, tragedia esaslarından ayrılması, yani eşhasın seciyelerini değişinez, değişemez bir halde tasavvur etmeyip o seciyelerin birdenbire dönüvermesini göstermesidir. Bunu ilk tasavur eden elbette Dostoyevski değildir; romanın bu yola gitmesini Sainte-Beuve de temenni etmiştir ve ihtimal ki büyük Rus romancısı başka birinin irşadı ile o yolda yürümüştür. İbda onun olmayabilir, ibdaın kuvveden fiile çıkması yine onun eseridir. Herhangi bir psyohologia kitabında Balzac'ın romanlarında olduğundan fazla görüş, buluş vardır, fakat statik bir haldedir, sanat eseri addedilmez.

Tenkitin "paradoxe"u ise buradadır: doğrudan doğruya sanatın malı olan meseleleri ilim lisanı ile ifadeye çalışmak. Münekkit bir sanat eseri vücude getirmek için lâzım gelen unsurları toplar; yeniliği, yani onların nasıl birleştirilmesi icap ettiğini de sezer, fakat bunu tahakkuk ettirmeden bırakır.

Bizde böyle münekkit henüz yoktur ve ihtimal ki daha uzun zaman gelemeyecektir. Çünkü yenilik getiren her adam gibi münekkit de eskiyi en iyi bilen adam demektir.

Milliyet, 24.8.1932

HAYIRLI BİR HADİSE

Bilmem söylemeye lüzum var mı? Bir münekkidin en çok sevdiği kitaplar, tenkit kitaplarıdır. Bittabi "sevmek" kelimesinin burada, nefret ve kini dahi ihtiva edebilen hu-

susî manası vardır. Remy de Guormont, bir yazısında: "Üç dört yüz satırlık bir makale yazmasına müsait her hadise, M. Emile Faguet'nin indinde hayırlı bir hadisedir" der. Tenkit kitapları da her münekkit için, bu manada, birer hayırlı hadisedir.

Muharrirlerin çoğu, eserleri hakkında muhtelif münekkitlerin verdiği hükümlerin birbirini tutmadığını, hatta çok defa birbirini nakzettiğini göstererek: "İşte, derler, tenkit diye bir şey bulunmadığının en reddedilmez delili!" Hakları yok değildir. Fakat münekkitlerin de onlara, mevzuu hemen hemen bir olan iki romanını birbirine benzemediğini, hatta birinin öbüründe bulunan fikirleri yıkmaya çalıştığını göstererek bunu roman diye bir şey bulunmadığının delili saymaya o kadar hakları olur. Bence doğrusu tenkit de, roman da, şiir de yoktur; münekkitler, romancılar, şairler ve onlara mevzu olan birtakım fikirler, hadiseler vardır. Meselâ zamanımızın örf ve adetlerini tasvire kalkan iki romanın biri bedbin bir ruhun, öbürü nikbin bir ruhun makesi olabileceği gibi o romanlar hakkında yazılacak tenkitler de birbirinden tamamiyle farklı olabilirler.

Her tenkit yazısı, bedîî hadiseler karşısında bir ruhun aksülâmellerini ve ancak onları gösteren bir yazıdır. Tenkit bundan başka bir şey, meselâ bazı kimselerin istediği gibi bir ilim olsaydı, bizde ve bugün değilse bile başka memleketlerde, başka zamanlarda bir tane olsun örneği bulunması lâzım gelirdi. Halbuki hiçbir memleketin edebiyat tarihinde âlim bir münekkit, yani bahsettiği eserler hakkında yanılmaz ölçülere göre yanılmaz hükümler vermiş bir münekkit gösterilmez. O hâlde tenkit denilen bir ilim yoktur. Zaten hüküm ile ilim birbiri ile uzlaşamayan iki mefhumdur. Hüküm muhakkak mevzuatın mahsulüdür; iyi, fena, güzel, çirkin gibi ilmin büsbütün yabancısı olduğu birtakım kıymet hükümlerine istinat eder.

Münekkit tenkit kitaplarından bahsetmeyi sever; çünkü meslekdaşının aldığı mevzular hakkında kendi görüşlerini söylemekten, hatta meslekdaşının söylediklerinin aksini söylemekten hoşlanır. Bunu muhalefet ruhunun (esprit de contradiction) bir eseri zannetmek doğru değildir. Şimdiye kadar çok defa tekrar edildiği gibi sözlerimiz, düşündüklerimizi tam olarak ifade edemez; birtakım "nuance"ları kaybeder. Halbuki münekkit "nuance"lara bilhassa ehemmiyet veren bir adamdır. Meslekdaşı ile bir fikirde olsa bile onun yazısında o fikrin ifade edildiği zaman ne kadar natamam veya mübalâğalı bir hal aldığını görür. Bir fikir, kafamızda iken, yani henüz his ile fikir arasında bir halde iken, hiçbir şeyin zıddı, hiçbir şeyin muhalifi değildir; daha doğrusu zıdlarına da, muhaliflerine de yer verir. Halbuki ifade edildikten sonra kırıcı, meydan okuyucu, zıtlarını inkâr eden bir hali vardır. Bunun için münekkit meslekdaşının yazısında kendi fikrini dahi görse, pek tabiî surette onun aksini iltizam eder.

Başka bir cihet daha var: Münekkit hususî hükümlerinden ekseriya umumî kaideler çıkarmaya kalkar. Tenkit diye bir ilim olmadığı için bu vakıa yanlış bir harekettir; fakat herhangi sahada olursa olsun, hususî hadiseler karşısındaki aksülamellerimizden umumî kaideler çıkarmaya kalkmak insan oğlunun iyileşmez illetlerindendir. Münekkit de bundan kurtulamaz ve onun eserini okuyan meslekdaşları, bahsettiği yazı hakkında onunla bir fikirde olsalar dahi, koymak istediği umumî kaideyi cerhedecek birçok misaller bulurlar.

Ben hayırlı bir hadise diye Nahit Sırrı Beyin *Edebiyat ve Sanat Bahisleri*[1] ismindeki yeni kitabından bahsetmek istiyorum. Yine şeytanıma uyup uzun, asıl mevzua yer bırakmayacak kadar uzun bir mukaddeme ile başladım.

Nahit Sırrı Beyin o kitaba aldığı makaleleri okurken bana da munis gelen fikirlere rastgeldim; fakat birçokları da,

1 Ankara, 1 cilt, 64 sayfa, 35 kuruş

belki yukarıda anlatmak istediğim sebeplerle, bende birtakım itirazlar uyandırdı. Kim bilir? belki bir gün onun mevzularını alıp ben de, kendime göre onun düşündüklerinin aksinin de doğru olabileceğini ispata çalışırım.

Meselâ Nahit Sırrı Bey "Edebiyatta Başka Sanatlar" isimli yazısında şairin kelimeler vasıtası ile resim yapmaya kalkmasının doğru olmayacağını söylüyor. Genç ve değerlice bir şairimizin, Sabri Esat Beyin altı mısraını alarak bu hükmünü tevsik etmek istiyor. O altı mısraı beğenmemekte, onlarda şiir zevki bulmamakta kendisiyle beraberim; fakat koymak istediği kaideyi düşününce hatırıma Ahmet Haşim'in "Merdiven" manzumesi de geliyor: *"Yavaş Yavaş çıkacaksın bu merdivenlerden; /Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak, /Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak..."* Bu üç mısra da resim yapıyor, Nahit Sırrı Bey bunu da, o umumî kaideye uyarak, çirkindir diye atabilecek mi?.. Fikrini ifade ederken istediğinden büsbütün başka şeyler söylediğinde şüphesi varsa Verlaine'in, hiç şüphesiz pek bildiği, *"Votre âme est un paysage choisi..."* mısrası ile başlayan manzumesini hatırlasın. Vergilius'un *Enéide*'inde, mütemadiyen denebilecek bir surette, tablolar vardır.

Bunları Nahit Sırrı Beye itiraz olsun diye söylemiyorum. Bunlar her münekkidin başına gelir ve eserinin değerini azaltmaz. Tamamiyle haklı olmaya, yani her şeyin hem iyi, hem fena taraflarını arayıp kaydetmeye kalkarsak işte o zaman tenkidimize ilmin, daha doğrusu ilim olamayacakları halde ilim olmaya kalkışan fikrî faaliyetlerin ağırlığı çöker.

Nihayet Sırrı Beyin kitabı, gerek ihtiva ettiği görüşler, gerek kariine ilham edeceği itirazlar ile değerli bir eserdir. Fakat ifade tarzı, o sanatkârane sandığı lisanı beni sinirlendiriyor. Meselâ bir cümlesini alıyorum. Bizim eski şiirimizin, eski musikimizden de fazla bir ahengi, musikisi olduğunu söyledikten sonra diyor ki:

"On sekiz yaşında kendisini yeniçeriler katlettikleri için Genç Osman diye anılan İkinci Osman, gûya idare ve gûya zaferle tetviç eylediği bir seferi harikalarla dolu bir muvaffakiyet şeklinde sanatın terennüm etmesini dileyince, bu hususa bir bestekârı değil fakat Erzurumlu Nef'iyi, sazlar yerine kelimelerini birbirine çarparak musikiyi yaratan ve heyecanlarını ruhunun hummasından ziyade lafızların tantana ve ahenginden, debdebe ve velvelesinden alan Nef'iyi memur etmişti." Uf!..

Bu cümle uzun olduğu için değil, sahte uzun olduğu için tahammül edemiyorum. Muharrir bunu evvelâ kısaca yazmış, sonra içini lüzumsuz sözlerle doldurmuş. Yahut bana öyle geliyor. Hem öyle cümleler nadir değil. Bir tane daha alıyorum:

"Son senelerdeki Fransız musikişinaslarının üstadı sayılan Saint Seans, ki Paris'te vefat ettiği vakit[2] *orada bulunduğumdan cenaze merasimini seyretmiş ve ehemmiyet ve şöhretini bu merasimdeki fevkalâde debdebeden de bir kere daha anlamıştım, eserinin mimarisine fevkalâde bir ihtimam gösterirdi..."*

Bu cümle yarısından fazlası katık olduğu için uzundur, uzun, girift bir fikri ihtiva ettiği için değil.

Ah! Nahit Sırrı Bey, romancı olduğunuz zaman değilse bile münekkit olduğunuz zaman haşivden, tantanalı cümlelerden kaçsanız sizinle hiç olmazsa o sahada anlaşsak ne olur?.. Bakın, ben de insanın bir sahadan öbürüne geçince değişeceğine ihtimal verdiğimi zannettirecek bir söz söyledim. Halbuki "genre"ların hususiyetleri olduğuna inanmam... Bunu başka bir zaman, meselâ Nahit Sırrı Beyin "Tenkit ve münekkide dair" söylediklerini münakaşa ederken anlatacağım.

Milliyet, 1.11.1932

2 Bilmem Saint Saens başka yerde vefat etti mi?

TENKİDİN TENKİDİ

Nahit Sırrı Bey, yeni kitapları[1] ile beraber gönderdiği bir mektupta bana, birkaç ay evvel verip de hâlâ tutamadığım bir sözümü hatırlatıyor: onun *Edebiyat ve Sanat Bahisleri* isimli kitabında "tenkit ve münekkide dair" söylediklerini münakaşa etmek istemiştim. "Geç olması hiç olmamasından hayırlıdır" derler; ben de, hayli geç kalmış olmama rağmen, o münakaşaya girişeceğim. Zaten bir münekkit için tenkitten bahsetmekten tatlı ne olabilir?

Şurasını hemen söyleyim ki Nahit Sırrı Bey'in o küçük "essai"de söylediklerinin çoğuna itirazım yoktur; hatta en esaslılarına iştirakte hiçbir mahzur görmüyorum. Fakat Nahit Sırrı Bey yalnız bir münekkit değildir, roman, tiyatro da yazar hatta hikâyeciliği, romancılığı asıl, münekkitliği ise arızîdir. Bunun için tenkidi içerden ziyade dışardan görüyor ve münekkide karşı asıl meslekdaşlarının beslediği peşin hükümlerden, bâtıl kanaatlerden kurtulamıyor.

Münekkitler, şairlerin, romancıların, hasılı "yaratıcı sanatkârlar"ın "halet-i ruhiye"sini bilmem ne dereceye kadar anlayabiliyorlar. Herhalde onlar münekkidinkini bir türlü anlayamıyor. Her şair, her romancı münekkidi kıskançlıkla ittiham eder ve ömründe bir kere olsun: "Beğenmiyorsan iyisini sen yap!" der. Nahit Sırrı Bey de bundan kurtulamıyor ve bir tenkit kitabında bunu söylüyor:

"Yaz öğlesinin kızgın güneşi altında küfesini başına yastık yapıp kaldırımın gölgeli bir tarafına uzanmış bir hamalın, görmeyen gözlerle bakarak muhteşem otomobiliyle geçen bir kadın için:

"Gözlerini şehlâya benzettim. Yazık, zavallıyı beğenmedim! demesi ne kadar gülünçse, bilgilerinin derinliğine ve ince bir hassasiyete sahip bulunduklarına dair hiçbir delil

1 *Sönmeyen Ateş*, piyes, 3 perde, 45 kuruş. Tarihî çehreler etrafında, 45 kuruş.

vermemiş tenkitçilerin en tanınmış ve teslim olunmuş kıymetlerden istihfafla, tezyif veya merhamet ederek bahseylemeleri de o kadar gülünç ve işte o kadar hazindir."

(Uzun cümleleri severim ve bu kadar uzun bir cümleyi yazmaktan çekinmediği için Nahit Sırrı Beyi tebrik ederim. Fakat herkesin bildiği: "Kedi yetişemediği ciğere pis der" sözü dururken bu kadar zahmete ne lüzum vardı?)

İş bu hale dökülünce münekkit de romancıya: "Ben romanlarını yazamam ama sen de benim tenkitlerimi yazamazsın!" diyebilir. Fakat meydan okumaya meydan okumakla cevap veren münekkit pek azdır! Çünkü münekkit asıl davanın şahıslarda, yani kendisinin veya romancının kudretinde değil, eserde olduğunu muhatabından daha iyi anlamıştır. Denebilir ki sanatkârlar içinde en idealisti münekkittir, realitenin imkânsız kıldığı şeyleri düşünür.

"Benim bu kadarını da yapıp yapmamamdan ne çıkar? Bundan daha güzel, bundan kusursuzu tasavvur olunabilir ya!" der. Hemen hemen her sanatkâr vücuda getirdiği eserin asıl tahayyül ettiğinin çok altında olduğunu itiraf ettiği halde bunu başka birinin de söylemesine tahammül edemiyor; çünkü o zaman işe gururunu, şahsına olan muhabbetini, özseverliğini karıştırıyor. Yani sanatını saf olarak düşünmekten vageçip ona kendi şahsını da katıyor. Bunun için herhangi bir eser karşısında müşkülperestlik gösterenin vaziyeti daima daha asilânedir.

Fakat asıl münekkit kendine verilen eserde gayeyi bulup tahakkuk ettirilmiş şeklin tasavvura ne kadar yaklaşabildiğini araştıran değil, o gayeyi, o tasavvuru da münakaşa edendir. Bu hususta o da "yaratıcı sanatkâr" ile bir seviyededir; çünkü eseri değil, eserden evveli kastetmektedir. Hele eserdeki fikirlere itiraz ettiği zaman kedi ile ciğer (veya hamalla otomobilli kadın) hikâyesini ileri sürmeye hiç imkân yoktur.

Münekkide böyle cevap vermek her kariin kendine göre bir güzellik telâkkisi olabileceğini inkâr etmektir. Bir şairin kitabını beğenmeyen, satın almayan bir karie: "Mademki para verip almıyorsun, oturup bundan iyisini yaz bakalım!" demesi ne kadar tuhaf olursa, münekkide meydan okuması da o kadar tuhaftır; çünkü münekkit her şeyden evvel karidir. Fakat diyeceksiniz ki o kari kendisi beğenmemekle kalmıyor, başkalarına da tesir etmeye kalkıyor. Ya şair, romancı başkalarına tesir etmeye kalkmıyor mu? Herhangi bir muharririn, meselâ Nahit Sırrı Beyin estetiği, sanattaki gayeleri benimkilerden ayrı olunca o estetiği, o gayeleri müdafaa eden, karilere de aşılamaya çalışan kitabına karşı benim kendi fikirlerimi müdafaaya hakkım yok mu? Tekrar ediyorum, burada şahsa sanat haricinde gelecek menfaatler mevzuu bahis değildir. Münekkit onlarla alâkadar değildir, o daima meseleyi saf sanat sahasına, ideal bir sahaya götürmek ister.

Nahit Sırrı Bey o hamala benzeyenlerden başka bir de Üçüncü Osman'a benzeyen münekkitlerden bahsediyor. Bunlar: *"Hiçbir eser halkedememelerinin acısını yazanlara muzır olmak, fenalık etmek suretiyle avutmak ve uyuşturmak isteyen birer hasta"* imiş... *"Her muvaffakiyet, hatta sadece her gayret önünde kızgın bir ateş olup onların bütün benliklerini yakar"* mış. Hülâsa bu cins münekkitler, kendilerinin muvaffak olamadıkları sahalarda başkalarının muvaffak olmasını çekemezler. Daima hiddetli ve Nahit Sırrı Beyin tabiri ile, "saldırıcı" olurlarmış!..

Allah böylelerinden bütün sanatkârları korusun; fakat, doğrusunu isterseniz, böylelerinden korkmaya hacet yok, çünkü sayıları pek az olsa gerek; çünkü ben, tenkitle uğraşanların çoğunu bildiğim halde, böylesine hisse rastgelmedim. Bu nevi münekkit yalnız muharrirlere kendini göste-

ren bir hayalettir. Biz münekkitler de o hayaletten şikâyetçiyiz, hattâ muharrirlerden daha haklı olarak şikâyet ediyoruz, çünkü o hayalet zaman zaman her birimizin ismini alır, kıyafetine girer. Nahit Sırrı Beyi bilmem hangi isim ve kıyafetle rahatsız etmiş, herhalde birçok romancı ve şairlerimize kendisini benim ismimle tanıtmıştır. Artık o adamcağızlar da benim birçok şairleri, muharrirleri pek beğendiğimi unutarak, "daima mütehevvir ve saldırıcı", "her muvaffakiyete, hatta sadece her gayrete kızan" bir adam olduğuma hükmetmişlerdir!..

Münekkit "halet-i ruhiyesi"nin bu kadar basit olduğunu bir an için farzedelim. Sanatın herhangi bir şubesinde muvaffak olamayan bir kimsenin, muvaffak olduklarını sananlara: "Yanılıyorsunuz!" demeye hakkı yok mudur?

Şimdi hatırlıyorum, o münakaşayı vaat ettiğim zaman Nahit Sırrı Beye edilecek başka bir sitemim vardı. Bir eseri anlatan münekkitten, karilere rehberlik eden, yeni istidatları bulmaya çalışan münekkitten, hasılı "yaratıcı sanatkâr"a hizmete çalışan münekkitten bahsetmiş, fakat beni hepsinden ziyade alâkadar eden bir cinsten, *anlatmak* için, değil, *anlamak* için yazandan bahsetmemiş. Meselâ ben. Ekseriya düşündüklerimi bildirmek için, ne düşündüğümü, ne düşünmem lâzım geldiğini anlamak için yazarım... Nahit Sırrı Bey muayyen bir estetiği müdafaa için yazanlardan bahsı da unutmuş; halbuki münekkitler içinde en "intéressant"ları onlardır.

Nahit Sırrı Beye bunların hepsinden daha esaslı bir sitemim var: Birtakım bayağı romanlarla şöhret kazanmış bir romancının günün birinde yüksek eserler vücuda getireceğine inanıyor. Ben burada Pierre Benoit'nin herhangi bir eserinin iyi veya fena olduğuna hüküm vermek, Paul Souday'in haklı veya haksız olduğunu söylemek istemiyorum,

fakat *Mademoiselle de la Ferté*, Nahit Sırrı Beyin söylediği gibi, iyi bir romansa o muharririn öbür eserleri de hiç şüphesiz ki fena değildir; onlar fena ise öbürleri de fenadır. Eserin şekli değişmekle muharririn kudreti, "keyfiyeti" değişmez. Fakat bu, uzun bir meseledir. Başka bir gün bahsedeceğime söz vermekten korkuyorum.

Milliyet, 1.4.1933

TENKİDİ MÜDAFAA

Aka Gündüz sohbeti hoş bir arkadaş ve değerli bir muharrirdir. Nutuk söyler gibi yazı yazar ve kavgadan çekinmez. Bugünkü muharrirlerimizin çoğu halka tesir edecek şiirler, hikâyeler yazmak davasındadır; fakat bunların içinde bir tek kişi, aranılan edayı bulabilmiştir, o da Aka Gündüz'dür.

Ağla bülbül! çok zehir var dilinde,
Türk kalmamış koca Urumeli'nde...

Artık nazmı bırakmış bir muharririn sadece bir beytini zikretmem, kendisinde gördüğüm meziyeti nesrinde bulamadığımı söylemek için değildir. Aka Gündüz'ün nesri de, kelimenin en iyi manası ile, "populaire"dir; hiç şüphesiz ki "populaire" nesir, "populaire" şiirden de zordur, çünkü –bilhassa bizde– halkın kendi uslûbu ile yazdığı şiirler varsa da yine öyle vücuda getirilmiş nesir hemen hemen yoktur. Aka Gündüz tarzını, örneksiz olarak kurmuştur.

Evet, onun birçok meziyetleri vardır; fakat onları başka bir zamana bırakıp bugün bir kavga açacağım. Zaten kavgayı kendisi açtı: Cuma günkü *Milliyet*'te benim iki dinime birden küfrediyordu. Tenkide hücum yetmiyormuş gibi denizler Tanrısı Posseidon ile de alay ediyor. Kendisini sevdi-

ğim için, bir deniz yolculuğuna çıktığı zaman, kusurlarına bakmamasını o büyük Tanrıdan dilerim; zaten tanrıların müdafaası bize düşmez. Fakat tenkit insan işidir ve onu, sevmeyenlere karşı korumak bir borçtur.

Refik Ahmet Bey *Bizim İstediğimiz Edebiyat*[1] isimli kitabını, tenkit düşmanlarına hücumla bitiriyor. Diyor ki:

"... Tenkitten korkanlar, tenkide dayanacak eser vücuda getirdiğine inanmayanlardır. Yahut da, ne bileyim, eğer[2] *böyle değilse bunlar eserlerinin ellenip küllenmesine* (?) *tahammül edemeyen kıskanç ruhlu kimseler olmalıdırlar."*

Ben Refik Ahmet Beye uymayacağım; vakıa biz münekkitleri hor görenler hakaretten çekinmiyorlar ama biz ağzımızı bozmasak da olur. Hem Refik Ahmet Beyin tenkidi tarifini kabul edersek, tenkit düşmanlarına pek ses çıkaramayız:

"Tenkit, bir eserin daha iyi anlaşılmasını temin için o eseri sanatkârcasına tahlil ve hikâye etmektir..."

Böyle ise münekkit daima eser sahibine karşı aşağı bir mevkidedir. Yazılan eserin anlaşılmasını temin etmek! Münekkit ilân memuru mu? şairin veya romancının elulağı mı? Öyle ise efendisinin hakaretlerine de razı olsun!

Tenkidi yalnız düşmanlarına karşı değil, onu küçük düşüren dostlarına karşı da müdafaa etmek lâzım geliyor. Fakat biz yine Aka Gündüz'e dönelim. O diyor ki:

"Münekkit hastadır, tenkit de hastalık.
"Münekkit yapamayan demektir;
"Tenkit de yaptıramayan...

"... Bunlar (münekkitler) hayatta bir şey –isterse kötü olsun bir şey– beceremedikleri için dilerler ki bütün dünya kendilerine benzesin."

1 32 sayfa 35 kuruş. Tevzi yeri gösterilmemiş.

2 Refik Ahmet Bey Arapça ve Acemce kelimelerden mümkün olduğu kadar kaçtığı halde Türkçede hiçbir lüzumu olmayan bu "eğer" kelimesini bilmem niçin saklıyor?

Bunlar Aka Gündüz'ün tenkit ve münekkit hakkındaki en hafif sözleri! Fakat bir noktaya dikkat etmiyor: tenkidi tenkit ediyor, yani o da münekkitliğe kalkıyor. Acaba o da mı hastalandı? O da mı *"sıska, kansız, yılgar, ecüş büçüş, aksırıklı, tıksırıklı, sağ ayağını kaldırıncaya kadar solunu it kapacak kadar bitkin"* bir adam oldu?

İnsanı diğer canlı mahlûklardan ayıran farkların başlıcası realiteyi olduğu gibi kabule razı olmaması, iyi, güzel gibi birtakım kıymet hükümleri kurmasıdır. Bu itibarla tenkit insanın en *insanî* işidir. Münekkid, okuduğu eserler hakkında hüküm verir; bu hareketi ile birtakım fikirler yaratır, yayar. Her eser, roman, hikâye, şiir de bize bir görüş teklif etmiyor mu? O halde sanatta asıl olan tenkittir; ancak sanatın öbür kollarında bu hüküm verme, görüş teklif etme tarafı birtakım hayalleri, "yalan"[3]ları kendine perde edinir. Tenkit ise çırçıplaktır.

Münekkit kötü bir şey bile vücuda getirmekten acizmiş!.. Kendisine roman, şiir yazmak teklif olunan münekkit: "Siz de bakalım tenkidi becerebilir misiniz?" diyemez mi? Asıl olan roman yazmak değil, hayatı olduğu gibi kabul edip hiçbir şey yapmamaktır. Mademki buna razı olmuyoruz, realitenin fevkinde saydığımız birtakım hisler, fikirler kurmaya kalkıyoruz, sonra bunları başka kimselere kabul ettirmeye de çalışıyoruz, birbirimizin mesleğini hor görmeye hakkımız yoktur. Romancı bir kitap çıkarıyor, bunu güzel diye, içindekiler iyi fikirlerdir diye karie teklif ediyor; onun bunu yapmaya hakkı var ama münekkidin kendi güzellik telâkkisini yaymaya hakkı yoktur!.. Böyle şey olur mu? Ya sizin yazdığınız kitap benim bütün hak bildiğim şeylere hücum ediyorsa, ya sizin fikirleriniz benimkilerin kabul edilmesine mani olabilirse ben niçin susayım? Verdiğim hükümler indî imiş, peki, fakat her kıymet hükmü gi-

3 Bittabi bu kelimeye hiçbir hakaret manası vermiyorum.

bi, yani sizin eserinizi güzel bulmakla verdiğiniz hüküm kadar indi.

Ama denebilir ki ben de o kitaptaki görüşe cevabımı yine bir roman şeklinde vereyim. Mademki romana çalışmış, bir vaka tasarlamış, fikirlerini birtakım "yalan"lara bürümek zahmetine katlanmış, ben de bir iki kelime ile, nihayet bir mahalle ile değil, hiç olmazsa o kadar zahmete mütevakkıf bir eserle cevap vereyim... Böyle bir muhakeme esastan ziyade kalıba, haktan ziyade hakkın tezahürlerine, keyfiyetten ziyade kemiyete, eserden ziyade sahibine ehemmiyet vermek demektir. O zaman romancıya (veya herhangi bir sanatkâra) sorarız: "Kendinize eserinizden, güzeli ifade için bulduğunuz vasıtalara güzellik mefhumundan fazla mı itibar ediyorsunuz? O halde siz sanatı değil, kendi kendinizi seviyorsunuz. Fikirlerinize değil, size itiraz ettiğimizi sanıyorsunuz; feragat gösteremiyorsunuz; halbuki sanat feragattedir."

Bu itibarla münekkit sanatı daha çok seven adamdır. Çünkü kendi inandığı güzelliği yalnız yaymaya çalışmakla kalmaz, onun zıddı olan güzelliklere de hücum eder.

Milliyet, 25.6.1933

TENKİT VE CEVAP

–Elif Naci'ye–

Azizim,

9 Ağustos tarihinde bu sütunlarda çıkan yazını görünce daha isminden seninle münakaşaya gireceğimi anlamıştım. "Tenkide cevap vermeye münekkidin hakkı var mıdır?" Hayır diyeceğin belli; benim de sırf itiraz için değil, samimi kanaatim olduğu için evet diyeceğim belli.

Sanatkâr uğraşarak veya uğraşmadan eserini vücuda getirsin, sonra münekkit onun fena olduğunu söylesin de sa-

natkâr susmaya mecbur olsun; "Bu adamın sözlerine bakmayın! O anlamamış!" demeye hakkı olmasın!.. Böyle istibdat olur mu? Zaten Hâmit Necdet Beyin cevabında en çok neye sinirleniyorsun? Eserini müdafaa için André Lhote'un sözünü zikretmesine değil mi? Sen onun yaptığı resimleri beğenmeyeceksin, fakat o: "Bunları falan ressam, falan münekkit beğenmişti" demeye hakkı olmayacak. Her münekkitte kendini böyle temyiz kabul etmez bir mahkemenin reisi sanmak illeti vardır; ben de tenkitlerime cevap verilince kızarım, belki uykum da kaçar. Fakat haksızız; çünkü asıl kızdığımız, sinirlendiğimiz şey tenkide cevap verilmesi değil, bizim tenkidimize, bizim fikirlerimize itiraz edilmesidir; yani her insanda bulunan hodbinliktir. Senin eserini tenkit edenlere de senin cevap vereceğinden emin olabilirsin. Zaten kim, hangi sanatkâr cevap vermez ki? Vakıa çoğu yazmaz; fakat ahbap, meslekdaş meclislerinde söyler. Ama hepsi övünmez, ekserisi "Biz bu kadar yapabiliyoruz, o daha iyisini yapsın!" der; kimisi de: "Ben ortaya bir eser koydum, kim ne derse desin!" der; kimisi sadece omuz silker. Dikkat et, böyleleri açıkça övünenlerden, hücuma geçenlerden daha ziyade kendini beğenmiştir; münekkide cevabı sanatkâr için bir tenezzül sayarlar.

Şunu da söyleyeyim ki Hâmit Necdet Beyin resimlerini methetmek, sana karşı müdafaa etmek niyetinde değilim; çünkü o resimleri maateessüf görmedim, görsem bile resim hakkında hüküm veremem. Fakat Hâmit Necdet Beyin yazısını okudum; dağınık, perişan bir yazı; ama, dostum, ne kadar canlı! Pek anlamadığım bir meseleden bahsetmesine, dağınıklığına rağmen sonuna kadar bir hamlede okudum. Belli ki tam bir öfke ile yazmış. Hâmit Necdet Bey kendini övmekte belki haklıdır; fakat yazı yazan ressamlara çatmakta haksız. Hocası André Lhote da yazar; kendisi de istese iyi, cins bir muharrir olacak!

Hâmit Necdet Bey senin tenkidine niçin bu kadar sinirlenmiş? Sadece sen kendisini beğenmedin diye mi zannediyorsun? Hayır, bilhassa yaptığının doğru ve güzel olduğuna inandığı için. Aksinin söylenmesini bâtıl, yanlış, buluyor, yanlışa, bâtıla hücum etmek herkesin hakkı, hatta vazifesidir. Yazının bir tarafında: "Her fikir şayan-ı hürmettir" diyorsun. Bu aforizmayı çocukluğumuzdan beri duyarız; fakat manasını bir türlü anlayamadım. Her fikre hürmet etmek niçin lâzım gelsin? Ya ortaya sürülen iddiayı tamamiyle yanlış, zararlı buluyorsak yine mi susacağız?

Her fikrin hürmete şayan olması da fikrin mesuliyet kabul etmemesi gibi, iyi düşünülünce, fikrin kadrini düşüren bir iddiadır. Ona ehemmiyet vermemekten, fiil sahasına geçmedikçe onu yarım, kısır saymaktan ileri gelir. Hele her fikrin hürmete şayan olduğu iddiası bir münekkidin ağzına hiç yaraşmaz, Madem ki öyledir, herkesin eserini ne diye tenkit edersin? Tenkit nihayet bir kitabı okuyacak, bir resmi seyredecek olanlara tesir etmek için değil midir? Her eser bir fikir mahsulü değil midir? O halde esasen hürmete şayan olan bir şeyin kusurlarını sayarak herkesi ona hürmet etmemeye davete ne hakkın var? Münekkit bazı görüşleri, bazı fikirleri çürütmeye çalışır; onları yanlış, yani hürmete şayan bulmadığını gösterir. Buna hakkı vardır; fakat o fikirlerin, o görüşlerin sahibi de çıkıp onları çürütmeye o kada haklıdır.

Hem her fikrin hürmete şayan olduğunu söylemek hiçbir şey söylemek değildir; çünkü olmadığı iddiası da, bir fikir olmak haysiyeti ile, yine o hürmeti isteyebilir.

Ben sadece hürmet edilmesini, yani münekkidin sözlerine ehemmiyet verilip onların cevaba, icabında hücuma lâyık bulunmasını istiyorum. Münekkit ne temyiz kabul etmez bir mahkemenin reisidir, ne de sözlerine aldırılmayacak bir zavallı. Tenkit de, her sanat eseri gibi, bir fikrin, bir

görüşün mahsulüdür; onun verdiği hükümler de münakaşa edilir. O da tenkit edilir, yani ona cevap verilir. Sanatkârın tenkide cevap vermeye hakkı olmadığını söylemek, iyi düşünülünce, tenkit hakkını inkârdan başka bir şey değildir.

Ama bize cevap verilince biz sinirlenir, üzülürmüşüz! Tenkit ettiklerimiz de sinirlenip üzülmüyor mu? Dişimizi sıkıp öfkemizi yener, eserimizi veya tenkidimizi beğenmeyenlere –icap ederse– cevap veririz. Yalnız bir yerde cevap vermeye hakkımız yoktur: O da münakaşanın lüzumsuz olduğunu anladığımız zaman.

Belki benim sözlerime de kızacaksın; zarar yok, münakaşadan bir fayda umuyorsan cevabını beklerim.

Milliyet, 19.8.1933

OKUMAYAN MÜNEKKİT

Yalnız bizde değil, dünyanın her yerinde münekkitler, okumadan tenkit etmekle ittiham olunurlar. Bittabi bana da çok defa bu yolda sitemler edildi.

Bir kitabı okumadan onun hakkında mütalea yürütmeye, hüküm vermeye kalkmak hiç şüphesiz ki garip bir şey, hatta affedilmez bir kendini beğenmek olur. Daha sayfalarını açmadığımız, mevzuunu öğrenmediğimiz bir kitabın ne olduğunu nasıl anlayabiliriz? Buna imkân mı var? Belki kehanet... Fakat insanlığın fevkinde kudretlere malik bulunan, kapalı kutular içindekini sanki görüyormuş gibi bilenlerin herhangi bir kitabı okumadıkları nasıl iddia edilir? Onlar hiç görmedikleri, hatta henüz yazılmamış kitapları bile ezbere okuyuverirler. Şu kadar ki öyle adamlar tenkit makalesi yazmaya tenezzül etmezler.

Hayır okumadan tenkit kabil değildir. Bunun içindir ki öyle bir ittiham edildiğim zaman gülerim. Fakat "bir kitabı

okumak" sözünün manası üzerinde anlaşmak lâzımdır. Bir kitap hakkında fikir edinmek için muhakkak her sayfasını okumak şart değildir, birkaç fasıl, hatta birkaç sayfa, bazan bir iki satır bütün kitabın kıymetini anlamamız, sezmemiz için kâfidir.

Geçenlerde bana bir roman göndermişlerdi, okumak, son kelimesine kadar okumak istedim. Sayfalarını itina ile kestim, üç beş saat ona hasredeceğim için bir yolculuğa çıkar gibi hazırlandım. Üç dört sayfa sonra şöyle bir şey okudum: bir kızla bir delikanlı öpüşüyor, bunları gökten seyreden ay da utanıp yüzünü bulutlar arasına saklıyor... Bunu okuyunca ben de muharririn hesabına biraz sıkıldım; fakat dişimi sıktım, birkaç sayfa daha okudum. Baktım ki romanın kahramanları birbirleri ile "Cicicik! Ablacık!" diye konuşuyor ve birbirlerine, hani insanın kedi, köpek okşarken söyliediği sözleri söylüyorlar.

Şimdi tenkitle uğraşıyorum diye o kitabı sonuna kadar okumaya kendimi mecbur mu sayacaktım? Öyle bir mükellefiyet tanımıyorum. Vazgeçtim, okumaya da hazırlanmış olduğum için evvelce bildiğim, tecrübe ettiğim bir kitabı açtım.

"Sabredip biraz daha okusaydım, belki sonradan iyileşirdi" mi diyeceksiniz. Ne yapayım ki çoktan beri mucizeye inanmaz oldum. Öyle sözleri güzel sanan, eşhasına birer kukla hali veren muharrir nasıl olur da yarı yolda iyileşir? Farzedelim ki öyle bir mucize oldu, birdenbire zevki iyileşti; o zaman kitabın baş tarafına yazdıklarını yırtar, yeniden muntazam bir şey yazar.

"Ya iyi ile fena karışıksa!" mı diyeceksiniz? Buna da imkân göremiyorum; hem tasavvur edilse bile sanat mükemmelliği istihdaf eder! fenanın arasına karışan iyi, çirkinin arasına karışan güzel fena ve çirkin oluverir.

Hem güzele müsaade edebilecek çirkinin bir derecesi

vardır. Acemilikten, yanlış bir muhakemeden hasıl olan çirkinin içine güzel karışabilir; fakat kafanın basitliğinden, sentimentalismadan hasıl olan çirkinliklerin arasına iyi ve güzel nasıl girebilir?

Münekkit hükmünü vermek için bir eseri baştan aşağı okumaya hiçbir zaman mecbur değildir. Bir kısmını okumakla o kitabın havasını anlar, kıymet görüyorsa o zaman okur. O zaman zaten istese de bırakamaz ki!

Beğenmedikleri kitapları bir satır kaçırmadan okuyabilenler yok mu? İşte asıl onlara sormalı: "Mademki kötü kitaplara da tahammül edebiliyorsunuz, o halde zevkinize itimat nasıl caiz olur?"

Milliyet, 12.5.1934

YİNE TENKİT

Geçen gün Peyami Safa bu gazetede tenkitten bahsederken münekkitlerin çoğu vakit şiirde, romanda istediğini yapamamış adamlardan çıktığını söylüyordu. Hatta bu arada benim de bir zamanlar yabancı bir dilde şairliğe kalkmış olduğumu da hatırlatmayı unutmamış. O işe Türkçede de heves etmiştim; gönlümü kırmamak için asıl düşüncemi hayli hafifleterek söyleyim, her iki dildeki tecrübelerim de iyi neticeler vermedi. Hatırlamaya değmez diyecektim, fakat ben onları hatırlar ve bazan da seve seve hatırlarım. Herkesin, ne de olsa, kendine karşı bir zaafı vardır; o beş on mısra da, bütün kusurlarıma rağmen, bana beni hatırlattıkları için gönlüme tatlı gelir.

Münekkit işte bunun için sevilmez. Bizim olduğu için gönlümüze tatlı gelen mısraların, hikâyelerin, romanların... ve tenkit yazılarının tatsız, manasız, yanlış şeyler olduğunu

yüzümüze karşı söyleyiverir. (Bu *yüzümüze karşı* sözünün de ne demek olduğunu aydınlatmak lâzım. Herhangi bir muharrirden, hele bir münekkitten konuşurken samimî olmasını istemek doğru değildir; o asıl düşüncesini yazısı ile anlatır; konuşurken, yani yazıları hakkında onun fikrini sormuş olan kimse ile konuşurken o da, her terbiyeli adam gibi, hatır kırmamaya çalışacak, beğenmediğini açıkça söylemiyecektir.) Münekkit kusurlarımızı böyle yüzümüze vurduğu için sevilmez ve bizde kusur bulduğu için de bizim kendisini anlayışsız, değersiz, hatta budala saymamıza mahkûmdur: Kendisine kıskanç denilmesine kızar; oysaki tenkit ettiği, kınadığı, yerdiği muharririn onun için vereceği en saygılı hüküm budur: Bu adam benim yazılarımdaki değeri, güzelikleri inkâr ediyor; anlamadığından değil, kıskanıyor da ondan... Bu hüküm: "Budala! anlamıyor!" demekten bin kat hayırhahça değil midir? (Ama insanoğlu öyledir ki sırf akıl, muhakeme işlerinde bile en çok ahlâkî meziyetlere itibar eder. Bir kimseye *budala* demek ahlâkına ilişmediği için *kıskanç* demekten çok ağır olduğu halde yine onun kadar kızdırmaz. Akıllılık, *anlayışlılık* bizim elimizde değildir.) Ne kadar gayret etsek nasibimizdekinden fazla zekâya eremeyiz; oysa ki kendimize cebredersek kıskançlığı yenebiliriz... Öyle sanmayın; ne kıskançlık tamamiyle irademize tabidir, ne de zekâ irade ile erişilmesi büsbütün imkânsız olan bir şeydir. Goethe'nin: *"Dehâ sabırla çalışmak işidir"* sözünü kabul etmeyişimiz irade zaafımızı kendi kendimizden gizlemek arzusundan gelir.

Beğenmediği, ikide bir övmediği muharrirlerden saygı, sevgi beklemek bir münekkit için çocukça bir saflıktır. Ya kıskanç, ya anlayışsız... Kötülüklerden kötülük beğensin. Ben, münekkit diye adım çıktığı için on beş yıldan beri her ikisini de duydum; bir vakitler canım sıkılırdı; şimdi aldırmı-

yorum. Geçenlerde şairlerimizden birinin bir mısrasını öyle pek güzel bulmamıştım; bir mısrasına basarak yükselmek arzusunda oduğuma hükmetmiş; beni çürük tahtaya basacak kadar akılsız bulmasına rağmen buna bile aldırış etmedim.

Münekkitle muharrir arasındaki çarpışmada hangi taraf haklıdır? Ne biri, ne öbürü. Sanat işlerinde zaman bile yanılmaz bir hakem değildir. Ali şiir yazar, roman yazar, Veli onu beğenmez... Yüzyıl sonra bakarsınız ki Ali'nin şiirleri de, Veli'nin tenkitleri, ağır sözleri de unutulmamıştır, hepsi de dillerde dolaşır. Bugünlerde Fransızlar Hugo'nun ölümünün ellinci yılı dolayısıyla birtakım şenlikler yapıyorlar. Ama yine d'Aurévily'nin, Sainte-Beuve'ün onun hakkındaki ağır hükümlerini paylaşanlar da çıkıyor. Doğrusu, her iki taraf da haklıdır, çünkü dünyada yalnız bir kişide bulunabilecek fikirler, hassasiyet yoktur; her düşündüğümüzü bizden önce ve sonra milyonlarca insan düşünür, hisseder. Hugo'yu okurken d'Aurévilly'nin aklına gelen bugün niçin kimsenin aklına gelmesin? O düşünceyi, o hissi d'Aurévlliy'de iyi ifade edilmiş bir şekilde bulunce elbette alırız.

Peyami Safa, tenkit sanat mıdır, ilim midir? Sorgusuna cevap veriyor. Bu hususta düşündüklerimi daha geçenlerde yazdım, tekrar edecek değilim, Ancak Peyami Safa "yaratıcı" kelimesiyle ne kastediyor, pek anlamadım. Hele münekkitle yaratıcı arasındaki farkı hiç kavrayamadım. Her romancıyı, her şairi yaratıcı sınıfına sokmak, sanırım ki Peyami Safa'nın da elinden gelmeyecek kadar zor bir iştir.

Sanatta yaratıcılık yeni bir düşünce, yeni bir hassasiyet, yeni bir uslûp getirmektir. Bir de –edebiyatta– unutulmayacak tipler tasvir etmektir. Shakespeare, Lessing, Balzac, Dante, Descartes, Saint-Simon, Rimbaud, Gide, Remy de Gourmont birer yaratıcıdır. Mahsus böyle karışık adlar saydım. İçlerinde şair de var, tarihçi de, filozof da, münekkit de... Hatta Papin gibi ilim adamlarını, birtakım büyük

industriel'leri bile bunların arasına katabilirsiniz. Çünkü onlar da yeni bir dünya telâkkisinin doğmasına sebep olmuşlardır. Bu bakımdan Racine bir yaratıcı değildir, onun üslûbunu da, cihan görüşünü de Descartes, Fransız monarhiası ve Jansenizma yaratmıştır. Racine sanat adamıdır, ama onu yaratanlar değildir.

Münekkit sanatkâr değildir, iyi; bu da su götürür ama geçelim. Ama yaratıcı değildir denince hayır; o da yaratıcı olabilir. İşte Boileau, Lessing, Sainte-Beuve.

Bu manada bizde yaratıcı münekkit olduğunu söylemiyorum; ama hikâyecimiz de yok. Romanda Hüseyin Rahmi bir dereceye kadar yaratıcıdır; bazı tipleri pek unutulmaz, fakat o da kendini "İmposer" edemedi. Halit Ziya Uşaklıgil... o mesele uzundur. Son zamanlarda tanıdığımız yaratıcılar arasında Ziya Gökalp'i de gösterebiliriz. Başka...

Bizim çağdaşlarımızdan bahsetmeyeceğim, çünkü kimseyi darıltmak niyetinde değilim... bu günlük değilim.

Tan, 9.4.1935

TENKİT ÜZERİNE

Bu yıl Fransa'da tenkit mükâfatını kazanan Thierry Maulnier münekkidin de bir yaratıcı olduğunu anlatırken; "Münekkidin en esaslı vazifesi (fonction), muharririn ifade etmediğini ifade etmektir" diyor. Sonra Paul Valery'nin, sanatkâr ağzından tabiata söylediği: "Ben sizin ne istediğinizi sizin bildiğinizden biraz daha doğru olarak bilirim" sözünü anıp: "İşte, diyor, münekkit de, eserini tahlile bağlandığı muharrire bunu söyleyebilir."

Tenkidin yaratıcı bir sanat, hatta bir sanat olup olmadığı şimdiye kadar çok münakaşa edilmiştir; bütün zengin, velût münakaşalar gibi bunlar da hiçbir sonuca varamamış-

tır. Münekkitlerin çoğuna bakılırsa meslekleri bir sanat, hem de yaratıcı bir sanattır. O kadar ki zamanımızın en ince münekkitlerinden Jacques Baulenger, XVII'nci asrın bilmem hangi şairinin meşhur "La critique est aisée et l'art est difficile"—(tenkid kolay, ama sanat zordur) sözüne cevap olarak tenkit yazılarını topladığı kitabının adını: "... Mais l'art est difficile" koymuştur. Bununla kendi anladığı manada tenkidin kolay bir şey değil, sanat kadar zor, daha doğrusu bir sanat olduğunu söylemek istiyordu. Bu hususta münekkitlerin çoğu, Jacques Boulenger'nin iddiasını imzalayabilirler; ancak sanatkârlar buna hiçbir zaman razı olmamış, daha doğrusu her sanatkâr kendisini beğenen münekkidi sanatkârlar sofrasına kabul etmişse de ilk itirazlı, yeren tenkidi okuyunca, XVII'nci asırlı şairin sözünü tekrardan kendini alamamıştır.

Münekkitler kaderlerine boyun eğmelidir; onları kendilerinden başka hiç kimse birer sanatkâr saymaya alışmayacaktır. Ne kadar bağırırlarsa bağırsınlar yine halk, en bayağı şiirde, en kötü romanda, en ince, en dolgun tenkit yazısındakinden çok fazla sanat, yaratıcılık görmekten vazgeçmeyecektir.

Hem etrafın bütün bu itirazlarına rağmen, mesleklerinin güzel sanatlardan olduğunu ileri sürmeye ne lüzum görüyorlar? Bu kadar ısrar etmeleri kendilerinin de tenkidi pek yüksek bir şey saymadıklarını, ancak onun bir sanat olduğunu kabul ettirmek şartıyla haysiyetlerini kurtarabileceklerini sandıklarını göstermez mi? Tenkidi hor görmek insanoğlunun içinde öyle yer etmiştir ki o histen münekkitler bile kurtulamıyor. Bunun içindir ki mesleklerini sadece adı ile anıp "tenkit" diyeceklerine: "Biz de birer sanatkârız" diye ortaya çıkıyorlar. Onların sanatla uğraştıkları, yani işleri güçleri başkalarının eserlerini tahlil etmek olduğu için sanatkâr olduklarını sanmaları, pervanenin kendisini ateş sanmasından pek farklı değildir.

Thierry Maulnier'nin iddiasına, yani "nasıl sanatkâr, tabiatın ne istediğini tabiattan daha iyi anlarsa münekkit de, muharririn ne demek istediğini öylece muharrirden daha iyi anlar" sözüne gelince elbette ki büsbütün yanlıştır denemez. Buna benzer sözleri çok söyledik... Ancak bir düşünelim: Sanatkâr, Paul Valery'nin sanatkârı da kendisinin tabiat yarattığını ileri sürmüyor, tabiata karşı biricik üstünlüğü, anlayıcı zekâ hususunda üstünlüğü olduğunu söylüyor. Münekkit de muharirdekinden çok anlayıcı zekâsı olduğunu ileri sürebilir, (Elbette ki bu da çok su götürür, çünkü sanatkârla tabiat ayrı ayrı iki cinsten şeylerdir: biri insandır, yani aklı, zekâsı, şuuru vardır; tabiatta ise bu kuvvetlerin var olup olmadığını kesinkes bilmiyoruz, daha doğrusu var olduğunu seziyorsak da insanda olduğu gibi göremiyoruz. Bunun için: "Tabiat şunu istiyor da iyice anlayamıyoruz" diyebiliriz. Oysaki münekkit ile muharrir arasında böyle bir fark yoktur; bir kitabı yazan adam münekkide: "Hayır, ben böyle bir şey söylemek istemedim" deyince münekkidin pek diyeceği kalmaz. O zaman anlayıcıdan ziyade *uydurucu* zekâdan bahsetmek lâzımdır.)

Münekkidin muharrirden, anlayıcı zekâ hususunda daha üstün olduğunu kabul edelim; fakat sanatın baş vasfı anlayıcılık değil, hatta anlatıcılık değil, bir nevi anlatıcılıktır. Böyle olmasa idi her anlayıp anlatıcıya, filozof gibi âlime de sanatkâr dememiz lâzım gelirdi. Sanat mücerret olan şeyleri de müşahhaslaştırabilmek, onları elimizle tutuyor, gözümüzle görüyoruz gibi hissettirmektir. Münekkit bunu yapamaz mı? Elbette yapabilir; o zaman ona sanatkâr bir münekkit deriz, fakat bu, tenkidin bir sanat olduğunu kabul etmek değildir.

Sanat daima bir terkip (synthese) ve "stylisation" işidir. Tenkitte ise iki safha vardır; birincisi eserin tahlili, yani ter-

kibin çözülmesi, "stylise" edilmiş şeyin aslının aranması ve ona sanatkârların ne kattığının meydana çıkarılması. Asıl tenkit işte budur. Bundan sonra ikinci safha, yani yazma safhası gelir; bunda münekkit, tahlilinden aldığı neticeleri bağlayacaktır. Bu sahada o da bir terkip kabiliyeti gösterir, o da "stylisation"a ererse sanatkârdır; ancak bu iki işin birbirine karıştırılmaması lâzımdır. Eflâtun, Schopenhauer, Bergson da bu gücü göstermişlerdir; bunun için kalkıp da: "Felsefe de güzel sanatlardan biridir" diyebilir miyiz?

Thierry Maulnier gibi düşünen münekkitlerin sözleri çok hoşuma gider, çünkü *işime gelir*. Ben de şimdiye kadar hep onlar gibi söyledim, yine de öyle söyleyeceğim. Ancak işime pek gelen bu fikrin doğruluğuna, ne yalan söyleyeyim? pek kanamıyorum.

Tan, 20.5.1935

BİTARAFLIK

— Tenkidin tarafgirce olmaması gerektir. Oysaki bahsettiğimiz muharririn bitaraf olduğunu şimdiye kadar hiç görmedim. Bazan bakıyorsunuz, en güzel yazılarda kusur bulmaya kalkıyor, bazan da değersizleri beğeniyor.

— Acaba beğenmediği eserlerin muharrirlerine şahsî garazı mı var? Öbürleri de acaba hep dostlarının eseri mi?

— Bunu pek söyleyemeyiz, çünkü tanımasına hiç imkân olmayan kimselerin, meselâ çoktan beri ölmüş muharrirlerin de eserlerini beğenmiyor.

— O halde onun bitaraf olmadığını nereden çıkarıyorsunuz?

— Güzele çirkin, çirkine güzel, hasılı aka kara demesine başka ne manâ vermeli? Tarafgirlik dedim...

— Zorla dikkate çarpmak isteği de diyebilirdiniz.

— Evet onu da diyebilirdim.

— Peki, siz güzele güzel, çirkine çirkin derken bitaraf mısınız? Tarafgirlik etmiyor musunuz?

— Doğruyu söylemek tarafgirlik sayılır mı? Belki doğru taraftarlığı, fakat bu lâzım.

— Ne güzel söylüyorsunuz!.. Yalnız ben pek iyi kavrayamıyorum: bir şeyin güzel, ötekinin çirkin olduğunu nereden çıkarıyor, nasıl anlıyorsunuz?

— Güzelde bizi çeken bir kuvvet vardır, onun karşısında hayran olmamak elimizden gelmez. Güzel bir eser gördük mü ruhumuzda bir kendinden geçme, bir sarhoş olma hissederiz. İşte bu bedii heyecandır, bu heyecanı ilâhî bir kuvvet uyandırır ve biz onu duyunca sanki kendimiz de ilâhlaşırız. Güzeli sezmek de, onu yaratmak kadar insanlığın üstün hallerindendir.

— Tekrar edeyim, beliğ söylüyorsunuz. Fakat kusura bakmayın, ya o bahsettiğiniz münekkit sizin sezdiğiniz güzeli sezemiyorsa? Ona çirkin demesi gerçekten çirkin bulduğu içinse?

— Yani güzelden anlamıyorsa demek istersiniz... Öyle ise haddini bilsin de yazamasın, sesini çıkarmasın. Güzelin karşısında bedii heyecen duyabilmek saadetinden mahrum ise ağlasın, ağlasın, çünkü dünyada hiçbir saadet bunun yerini tutamaz.

— Onu tevazua davet ediyorsunuz...

— Elbette tevazu en büyük meziyettir. Nice kimseler vardır ki, öyle üstün bir zekâları olmadığı halde, sırf gösterdikleri tevazu sayesinde, çok faydalı olmuşlardır.

— Ben de tevazuyu övecektim. Yalnız o bahsettiğiniz münekkit de bu silâhları kullanmaya kalkarsa...

— Pek anlayamadım.

— Yani o da ancak güzele güzel, çirkine çirkin dediğini,

kendisinin sezdiği güzelliği sezmeyenlere hayret ettiğini, hatta acıdığını söyleyip onları tevazua davet edebilir.

— Bu telmihe kızmayacağım. Hatta peki diyeceğim. Fakat o halde beğendiği eserin güzelliğini ispat etsin.

— Güzelliği ispat... Demin bir eser karşısında bedîî heyecan duymamız, o eserin güzelliğinden gelir demiştiniz, o da iddiasını ispat için öyle bir heyecan duyduğunu ileri sürebilir. Hükmü indî olur, evet, ama ancak sizin hükmünüz kadar. Bunun için bedîî heyecan sebebini, müsaadenizle, hesaba katmayalım. Eseri niçin güzel bulduğunu anlatsın, siz de anlatın. Yani o da, siz de, güzel, çirkin dediğiniz zaman bu hükme nasıl vardığınızı söyleyin.

— Siz bu sözlerle nereye varmak istiyorsunuz?

—Sadece şuna: güzelliği, sırf duyduğumuz bedîî heyecanla ispata kalkarsak hükmümüz tamamiyle şahsî, indî olur. Yok ona başka sebepler göstermek istersek bir güzellik telâkkisi göstermeye mecburuz, yani bir taraf tutmamız lâzım gelir.

— Tarafgirliği mi müdafaa etmek istiyorsunuz?

— Müdafaa değil, münekkidin tarafgir olmamasına imkân yoktur diyorum. Onun ya kendi kurduğu bir estetiği olacaktır, veya mevcut estetiklerden birine iştirak edecektir. Her iki takdirde bir taraftandır demektir.

Daha ileri gideceğim ve diyeceğim ki o böyle bir taraftan olmazsa sözünü dinlememize hiçbir lüzum yoktur, çünkü vereceği hükümler ancak kendi hislerine göre, yani büsbütün indî olur. O adam falan kitabı okurken zevk duymuş, bana ne? Ben onun her beğendiğini beğenmeye mecbur değilim ya!

Ama kendi zevklerinden bahsetmez, kurduğu veya doğru bulup da benimsediği bir estetiğe, fikirlere göre hüküm verirse, niçin beğenip niçin beğenmediğini anlatırsa o zaman, onun güzel bulduğundan ben hoşlanmasam bile, yine yazısında bir öz bulabilirim.

— O halde siz, eserler hakkında hüküm vermeyip de onları tahlil eden tenkidi de istemiyorsunuz.

— İstemiyorum ne demek? Onun birçok faydaları vardır: anlatır, yayar, eserin rağbet görmesine sebep olur. Fakat asıl yaratıcı tenkit bir Boileau'nun, bir Pope'un, bir Lessing'in tenkidi bu değildir. O tenkit hüküm vermeyen, bir güzellik telâkisi kurmayan, bir taraftan olmayan tenkit bir yardımcıdır, işini bitirdikten sonra söner gider. Öbürü yaratır, yeni bir telâkki getirir. Hani söylediğiniz şu bedîî heyecan yok mu, işte onu, yani bir eser karşısında pek düşünmeden güzel veya çirkin dedirten, hüküm verdiren kuvveti, zevki o bitaraf olmayan tenkit teşkil eder.

— Hiç de değil: zevk, güzel, büyük eserlerin okunması ile vücut bulur.

—Çünkü güzel; büyük eserleri yazan muharrirlerde o bitaraf olmayan, bir telâkki yaratan tenkidin kuvveti vardır.

Yeni Adam, 12.12.1935

TENKİT ÜZERİNE

Roma'da toplanan beynelmilel sinema matbuatı kongresinde bir İtalyan gazeteci sinema münekkitliğine kalkışanların, bir film vücuda getirilmesinin nelere bağlı olduğunu bilmesi lâzım geldiğini söylemiş. "Tenkit kolay, sanat güçtür" sözünün çok iyi anlatıverdiği eski dava...

İtalyan gazetecinin sözüne zannederim ki bütün dünyanın film yapıcıları iştirak eder. Yalnız onlar mı? Şair, romancı, ressam hasılı bütün sanat adamları, bütün iş adamları da onunla beraberdir. "Dışardan karışmayı, kusur bulmayı herkes becerir, heee sen benim yerime geç bakalım ne yapacaksın..."

Tenkidin kolay, sanatın güç olduğunu münakaşa edecek

değilim; hatta su götürmez bir hakikat diye kabulde, şimdilik, bir mahzur görmüyorum. Fakat İtalyan gazetecinin ve onunla beraber olanların iddiası neye varır? Seyircinin, kariin, kısacası *pblic*'in beğenmemek hakkını inkâra varmaz mı? "Ben bu eseri vücude getirmek için ne güçlükler çektim; sen eseri yalnız meydana koymaktan değil, belki o güçlükleri tasavvurdan bile acizsin. Beğenmemek ne haddine!.. Benim kusurlarım varsa onu ancak benim eşitlerim, kendileri de eser vermiş olanlar söyleyebilir."

Uysallığı daha ileri vardıracağım, bunu da çok doğru diye kabul edeceğim. Mademki siz şiir, roman yazamıyorsunuz, bir şairin, bir romancının eserini beğenmezlik edemezsiniz. Fakat, sorarım, beğenmeye ne hakkınız vardır? siz, işin inceliklerine vakıf değilsiniz; ne iyiliğini anlarsınız, ne de kötülüğünü. Kendi işinize bakın; romanla şiiri, yazmak gibi okumayı da, o sanatların ehli olanlara bırakın...

Sanat adamlarının buna razı olacaklarını hiç ummam. Nasıl olsunlar? Sonra hepsi de "müşteri"siz kalırlar. Fakat, tenkidin kolay, sanatın güç olduğu üzerinde ısrar edilince bu neticeye varmak zaruridir. Yok sanat eseri vücuda getiremeyen kimselerin de bir sanat eserini beğenip beğenmemeye hakkı teslim edilirse bu haktan elbette ki münekkit de istifade eder.

Ama diyeceksiniz ki münekkit, herhangi bir seyirci veya kari gibi beğenmemekle kalmaz, bu fikrini ilân eder. Doğru, fakat şifahi tenkidin bunun gibi, hatta bundan büyük kötülüğü –veya iyiliği– yok mu? Bir kitabı, ahbaplarından birinin tavsiyesi üzerine almaya veya almaya karar verenler, tenkit yazılarını okuyanlardan pek çoktur.

Münekkidin, bahsettiği eserin vücuda gelmesinin nasıl bir çalışmaya bağlı olduğunu bilmesine lüzum yoktur mu demek istiyorum?.. Bu, karışık bir meseledir; bunun için

hem evet, hem de hayır diyeceğim. Münekkidin vazifesi tasnif etmek, bir sanat adamının falan eseri meydana getirirken karşılaştığı güçlükleri nasıl yendiğini anlatmaksa elbette ki o sanatın inceliklerini bilmesi şarttır. Hatta diyebiliriz ki bir romanı, bu bakımdan, ancak bir romancı tenkit edebilir.

Fakat tenkit yalnız bir türlü değildir. Bir çeşidi vardır ki imkânların ötesindeki mükemmeli arar. O yolda münekkidin indinde ne yapılabileceği değil, ne yapılması lâzım geldiği, ancak bu, bir ehemmiyeti haizdir. O, zaruretlerin dışında düşünür, bir ideal alemin temaşası ile meşguldür, etrafını da onun gibi görmek ister. O ideal âlemin bir realiti olmasına imkân yokmuş, falan iş ancak bu kadar yapılabilirmiş, hatta kendisi bu kadarını da beceremezmiş, bundan ona ne? O, zaruretlerin fevkinde bir sanat düşünür; bunun için de en güzel, bir mucizeyi andıran eserlerde bile kusurlar bulur, bunu söyler.

Böyle adamlara: "Sen bulutlarda geziyorsun" diye gülebilirsiniz, o da sizin hakkınız. Fakat şunu da teslim etmeniz lâzımdır: o adamları zaruretlerle karşılaştırırsanız tabiatları değişir, zihinlerindeki âlemin hiçbir zaman tahakkuk edemiyeceğini anlayarak kusurlara karşı daha müsamahakâr olurlar. bunun içindir ki meslekten olan adamların tenkidi daima daha insaflıca bir tenkittir. Bir başkasının yazdığı romanı tenkit eden romancı elbette ki, hiç olmazsa ihtiyarı haricinde, kendisinin onu yazmakta uğrayacağı zorlukları da düşünüp hükmünü ona göre verir, (Meslekî rekabetin doğuracağı zehirleri bittabi hesaba katmıyorum.) Bu nevi tenkidin çok faydaları vardır; bilhassa mesleğe yeni girenlere, –hem yol göstermek, hem de adlarını tanıtmak hususunda– büyük iyiliği dokunur.

Fakat öbür çeşit tenkidin de, falan fertlere değil, insan oğluna faydası vardır. Çünkü zaruretlerin yenilemiyeceğini

tekrar etmek çok tehlikelidir, pekâlâ yenilebilecek zorlukların, hatta bize ancak tembelliğimizin öyle gösterdiği en ufak engellerin de birer zaruret olduğunu kabul ettirmeye varır. İdeal âlemin yeryüzünde tahakuku imkânsız olabilir; fakat mümkünleri tahakkuk ettirmek, yani imkân dairesini genişletmek için de mütemadiyen kusursuzun, mükemmelin peşinden koşmak lâzımdır.

Akşam, 9.5.1936

SAMİMÎ YALANLAR

Bir Fransız muharriri, M. Maurice Martin Du Gard, sağ taraf münekkitlerinin, siyasî fikirlerine uygun eserleri, körü körüne bir itaatle övdüklerini söylüyor; misal olarak da Paul Bourget'nin, ömrünün son yıllarında değersiz, bayağı romanlar yazmış olduğu halde sağ taraftan kimsenin onu tenkide cesaret edememiş olduğunu gösteriyor. Bu sözleri bir sol taraf mecmuasında, *Europe*'ta okudum; sağ taraf mecmualarında da, sol taraf münekkitlerinin aynı suçla ittiham edildiğini görebilirsiniz. Onların iddiası da yine o kadar haklı olur... İşin doğrusu, Fransa'dan gelen mecmualarda, haftalık ve gündelik gazetelerde, hükümlerine inanılabilecek bir tenkide rastgelmek zorlaşıyor. Hemen hepsinde siyasî endişeler, bedîî endişelerden önce geliyor ve ikinciler, birincilerden doğuyor. Charles Maurras ne kadar iftihar etse yeridir! Onun "Politique d'abord önce siyaset" düsturunu, düşmanları da dahil olmak üzere, memleketin aşağı yukarı bütün muharrirleri kabul etti... Fransa'da tenkit bu halde ise ya Almanya, İtalya gibi, Rusya gibi bir tek fikrin hükmü altında yaşayan memleketlerde kim bilir nasıldır?

Bu halden şikâyet etmiyorum; hatta sanat, edebiyat için daha hayırlı olduğunu iddia etmek bile kabildir. İnsanlar en

güzel sanat eserlerini, sırf sanata hizmet ettiklerini, sırf güzellik için çalıştıklarını sandıkları devrelerde mi vücuda getirmişlerdir?.. Belki de sanat kendisine doğrudan doğruya değil, dolayısıyla hizmet edilmesini sever. Onun başlıca kaynağı, ihtiraslar değil midir? Siyaset, fırka ihtiraslarının alevlenmesi de ona pekâlâ yarayabilir.

Şüphesiz, bir nevi edebiyat, bilhassa tenkit bundan zarar görecektir. İhtilâl kargaşalık zamanlarında adalet hissimizin rencide olduğu gibi... Fakat öyle devrelerde de hayranlığımıza lâyık yapılar çatılır, kanunlar çıkarılır, kelimenin her iki manasında müesseseler vücuda getirilir.

Tenkit zarar görür dedim; fakat bu da tenkidi, güzeli çirkinden, tesiri devamlı olacak eseri bir zaman sonra unutulacaktan ayırmak hüneri manasında, yalnız o manada alırsak doğrudur. Münekkit bu vazifesini hakkıyla yapabilmek için kendisinde, bedîî olanlardan başka her türlü endişeyi uyutmalıdır. Siyasî veya dinî akidelerin tesiri ile değerli eseri yerip de değersizini öven münekkit, o vazifeye hıyanet etmiş demektir. Ama tenkit deyince yalnız bunu anlamıyoruz; birtakım fikirleri yaymaya, muharrirlere hangi mevzularda uğraşmaları lâzım geldiğini göstermeye, her birinin görüşünü, iddialarını münakaşa etmeye de tenkit diyoruz. Bunun da kaynağı, sanat için olduğu gibi, yine ihtiraslarımızdır. O halde bu zamanın, siyasî endişelerden haz alan, onlara göre hükümler veren tenkit yazılarının –ihtiva edecekleri birçok haksızlıklara, zamanın nakzedeceği birçok hükümlere rağmen– gelecek asırlara da kalması elbette kabildir. Katolik şair Paul Claudel'in, imanından aldığı cesaretle, Goethe hakkında ağır sözler söylemesini mubah görüyoruz. İştirak etmediğimiz o hükmünü (Claudel, büyük Alman şairine "debdebeli eşekâne solennel" der), büyük bir şair olmasına bağışlıyor: "Onun gibi ateşli bir müminin

Goethe'den hoşlanmaması tabiidir" diyoruz. Hatta Claudel'in taassubu, haksızlıkları hoşumuza gidiyor. Bir şairde affettiğimiz bu kusur, bir münekkitte de niçin hoş görülmesin? Şairin kendi kurduğu bir eseri vardır diye mi?.. Öyle ama münekkidin de ortaya attığı, müdafaa ettiği fikirleri vardır; Onlar da şairin eseri kadar kuvvetli, onun kadar değerli olabilir. Bu günkü münekkitler içinde Claudel derecesinde bir adam yoksa bu, şaire verilen hakların münekkide de verilmesine mani değildir.

Gerçekten güzel bulmadığı bir eseri, sırf siyasî içtimaî temayülleri dolayısıyla metheden bir münekkide, samimî değildir diye de sitem edemeyiz. Çünkü o, karilerine tavsiye ettiği kitabın içindeki fikirlerin, yayılması hayırlı fikirleri olduğuna kanidir. O, insanların şu yolda düşünmesi doğru olacağına inanıyor; o propagandayı yapacak eser isterse pek güzel olmasın, şekli çok kusurlu olsa da zarar yok, o yine hayırlı bir kitaptır. Hafızın sesi çirkin de olsa okuduğu Hak kelâmı değil midir?

Böylelikle bir tenkit yazısı, mevzuu olan eser hakkında sahih bir fikir edinmek için değil, sırf kendisi için okunulan bir yazı oluyor. Fakat öteden beri alışıklığın neticesi olacak, hoşumuza giden bir tenkitte methedilen kitabı alıp okumak istiyoruz. O zaman iş fenalaşıyor. Ya kendi zevkimizden şüpheye başlıyor, veya: "Münekkit bizimle alay etmiş" diye sinirleniyoruz. Bunun, tuhaf bir neticesi oluyor: "Mademki, diyoruz o münekkit bu kadar kötü bir eseri beğenecek kadar zevksizdir, müdafaa ettiği fikirlerin de, siyasî akidelerin de yanlış olması kabildir."

Ama insanların hizmet ediyoruz diye bir davaya zararı dokunduğu yalnız bu işte mi görülmüştür?

Akşam, 25.7.1936

BİZDE TENKİT

Şair, romancı, gazeteci, genç, ihtiyar bütün muharrirlerimiz bizde tenkit, münekkit bulunmadığı hususunda müttefiktirler. Birbirlerinden, anlaşılmayan sebeplerle ayrılan, sözlerinde esaslı farklar görülmediği halde birbirlerine düşman kesilen bu adamların böyle bir noktada birleşmeleri doğrusu pek hoş oluyor, insana âdeta umumî bir barış görüş olmuş hissini veriyor. Bu kadar insan şehadet edince bizde tenkit ve münekkit bulunmadığına inanabiliriz. Hepsi de görmüyor, hepsi de yalan söylüyor değil ya!..

Gerçi her biri, o sözü ile, kendini anlayıp anlatacak kimse bulunmadığını, yalnız bunu söylemek ister ama, tesadüfen bir hakikati de işaret ettikleri inkâr olunamaz. Her millet, lâyık olduğu hükûmete malik olduğu gibi her edebiyat da, lâyık olduğu münekkidi çıkarır. Bizde tenkit, münekkit yoksa bu, hiç şüphe etmeyin, edebiyatımızın da cılız olmasındandır.

İyi, hatta büyük denecek şairler yetiştirdiğimiz devirlerde de münekkidimiz yoktu mu diyeceksiniz? Öyle ama o devirlerde tenkit yazıları yazmak isteyen de yoktur; Fuzulî, Nef'î, Nedim zamanlarında mecmua, gazete çıkıp da bunların edebiyat tenkidi sütunları olsayda elbette o şairlerin eserlerine lâyık, onların yanına, hiç olmazsa biraz aşağısına konacak kadar değerli tahlil makaleleri yazan münekkitler çıkardı. Halbuki büğün tenkide heves edenlerimiz vardır; mevcudiyetlerini inkâr etmek, yazılarının kötü olduğunu söylemekten başka bir şey değildir.

Sadece tenkit ile uğraşanların yazıları "keenne lemyekûn" sayılacak kadar değersiz, özsüz oluyor. Doğru. Ama şairlerimiz, romancılarımız da, arasıra olsun, tenkit makaleleri yazıyorlar; bunlar niçin iyi olmuyor? Bizde de tenkit bulunduğunu söyletemiyor? Hemen her şairimiz, her romancımız bir taraftan da münekkit olduğuna göre onların: "Bizde tenkit yoktur!" diye bağırmaları sadece münekkidin

bahçesine (isterseniz kafasına deyin) bir taş olmakla kalmaz, kendi eserlerinin bir kısmı hakkında da gayetle ağır bir hüküm sayılır... Onları kendilerine karşı müdafaaya kalkacak değilim; hatta sözlerini tasdik edeceğim...

Az kaldı, ne yaptıklarını elbette bilirler diyecektim. Hayır, bilmezler... Bilmediklerini itiraf da ediyorlar. Çünkü şiirlerine, romanlarına kıymet veren bir muharririn, kendi tenkit yazılarını hiçe sayması, şiirlerini, romanlarını, ne yaptığının pek farkına varmadan vücuda getirdiğini itiraf etmesi değil midir? Kıymetli saydığı eserlerini yazarken yalnız ilhamına, birtakım esrarengiz kuvvetlerin ilcaatına kapılarak değil de şuurlu olarak çalışmışsa bize metodunu, estetiğini, tekniğini anlatabilmesi lâzımdır. Dikkat edin, hemen hiçbir şairimizin, romancımızın kitabının başında, muharririn bedîî endişelerini, edebiyattaki mesleğini izah eden bir mukaddeme yoktur. Kendisinin ne yaptığını bilen, kendisinin yaratma vetiresini (processus de création) düşünüp kavramış olan adam, başkalarınınkini de anlar; tahlil, tenkit edebilir. Başkalarının eserleri hakkında hüküm verir, onların beğenilip yayılmasına hizmet edebilir. Şüphesiz, ihtirasları yüzünden kendisi bir tarafın adamı olduğu için haksızlıkları da olur; değerli eseri yerip değersizi övmesi kabildir. Zararı yok! İhtirasın bürüdüğü o sözler arasında da, yaptığını bilen bir adamın kafasından çıktığı için, hakikati sezdirecek sözler de bulunur. Meselâ Fransa'da XIX'uncu asrın en büyük münekkidi Sainte-Beuve değil, Baudelaire'dir denilebilir. Almanya'da Goethe, gerek kendisini, gerek başkalarını anlayıp anlatmak hususunda, hiç de Lessing'den aşağı kalır bir münekkit değildir.

Büyük isimler söyledim; bizim şairlerimize birer Baudelaire, birer Goethe değillerdir diye sitem edecek değilim. Yalnız şunu söylemek istiyorum: o şairlerin büyük mikyasta yaptıklarını bizimkiler küçük mikyasta da yapamıyorlar.

Niçin? Çünkü kendilerinde, gerek kendilerinin, gerek başkalarının eserlerine teveccüh edecek, onların nasıl vücut bulduğunu kavrayacak, bedîî endişeleri vüzuhla görecek bir tenkit kafası yok.

Ne yaptıklarını bilmiyorlar. Hürmet ettiğim bir zat bir gün, şaka olsun diye: "Benim hareketlerim birbirine uymayabilir. Bana ne? Onları izah ve telif etmeyi ruhiyatçılar düşünsün!" demişti. Muharrirlerimiz de ne yapmak istediklerini, bedîî endişelerini, mesleklerini bulmayı münekkide havale ediyorlar. Bu, sanatın tamamiyle aksine bir harekettir; çünkü sanat daima şuurlu bir harekettir; sanatkâr ne yaptığını bilir. Onun yaratacağı güzellik, çiçeğin rengi ve şekli, bülbülün şakıması nevinden bir güzellik değildir. (Çiçeği ve bülbülü, cehlimizin verdiği hakla, şuursuz addediyoruz.)

Bizde tenkit yoktur, çünkü şairlerimizde, romancılarımızda tenkit kafası (esprit critique) yoktur; olsaydı tenkidi kendileri yaratırdı.

Akşam, 3.10.1936

TENKİDİN SALTANATI

Muharrirlerimizin çoğu münekkidin büyük bir kıymeti olmadığını, sohbetlerinde de, yazılarında da söyler dururlar. Haklı oldukları da inkâr edilemez. Elbette ki münekkit, kıymet ve ehemmiyet sırasında, sanatkârdan sonra gelir. Zaten vazifesi, sanat eserinin meziyet ve kusurlarını, hususiyetlerini göstermek veya –belki de en yüksek şeklinde– "sanatlaşmak" isteyen birtakım fikirler yazmak değil midir? Münekkit ister anlatıcı, ister yol gösterici olsun, asıl kıymetin kendi yazılarında değil, tahlil edilen veya doğması beklenilen sanat eserinde olduğunu bilir. Bunu ilân etmesine ihtiyaç yoktur: ortaya bir sanat eseri koymayıp da sa-

nat eserinde hangi meziyetlerin bulunması lâzım geldiğini anlamaya kalkması, kendisini o işi yapmaktan aciz olduğunu itiraf etmesi demektir. Bittabi mesele bu kadar basit değildir, çünkü tenkidin de bir sanat olduğu iddia edilebilir. Fakat bunu kabul etmek, yani münekkide bir sanatkârdır diye kıymet vermek de yine sanatın tenkitten üstünlüğünü itiraf etmektir.

Muharrirlerimizin çoğu bunu söyler ama, aksine kani imiş gibi hareket ederler. Bizim edebiyat alemimizde en çok yerilen şey nedir? Sualine "tenkit" diye cevap verebileceğimiz gibi: "En çok tapılan şey nedir?" diye soranlara da yine tenkidi gösterebiliriz. Öyle sanıyorum ki hiçbir memleketin münevverleri veya öyleyiz diyen adamları, tenkide bizim muharrirlerimiz kadar itibar etmemişlerdir.

Biz, bir muharririn eserini değil, onun hakkında yazılan tenkitleri okuruz. Gazetelerimizde, mecmualarımızda, birçok Avrupa muharrirleri hakkında yazılar görürsünüz: Nobel mükâfatını kazanan falan şair, son kitabı bilmem kaç yüz bin satılmış olan filan romancı, eserleri rağbet görmemekle beraber zamanımızın büyük kafalarından sayılması lâzım gelen bu şair, şu filozof vs. Bu yazıları okuyanlar, Türk Muharrirlerin, her biri birkaç dil bilir, gece gündüz okur, bilgisi gayet geniş insanlar sanır. Halbuki bahsettiğimiz büyük şairler, romancılar, filozoflar hakkında bütün malûmatımız, birtakım Firenkçe gazete veya mecmuaların tenkit yazılarından alınmıştır. Edebiyat-ı Cedideciler, Fransız şair ve romancılarını tanıtacağız diye Emile Faguet'nin ve birkaç münekkidin makalelerini tercüme veya hülâsa ederlerdi. Ondan sonrakiler de bu yolda devam ettiler. Doğrusu bizim işimiz onlarınkinden de kolay. O zamandan beri Fransa'da hem mecmualar çoğaldı, hem de haftalık edebiyat gazeteleri icat edildi. Bundan başka biraz İngilizce, Alamanca da öğrendik.

Bizde tenkidin bu yolda bir saltanat sürmesi, yani tanımak istediğimiz Avrupa edebiyatını asıl eserlerden değil de, münekkitlerin yazılarından öğrenmeye kalkmamız, elden aldığımız bilgi ile malûmat satmamız, çok kötülük ediyor. Bu hal bizde hakikî tecessüsün uyanmadığını gösterir. Halbuki edebiyatın bir kıymeti varsa o kıymet şiirlerde, romanlardadır, o şiirlerden bahseden tenkit yazılarında değil. Tenkit yazısı olsa olsa bir eser hakkında malûmat verir; insan hakkında malûmat veren, bizi gerçekten zenginleştiren ancak eserin kendisidir.

Son Posta, 18.12.1936

TENKİDE DAİR VECİZELER

1

Münekkit bir işin nasıl yapılması lâzım geldiğini bilen, fakat onu yapamayan adamdır, derler. Hayır, münekkit bir işin nasıl yapılmayacağını bildiği iddiasındadır. Yani böyle yapıldığı için fena olmuş der; şöyle yapılsaydı iyi olurdu, demez.

2

Şöyle yapmak lâzımdır, diyen münekkitler vardır; fakat onlar birer nazariyeci, birer bediiyatçı, birer cereyan reisi (chef d'ecole) olabilir, birer münekkit değildir.

3

Münekkit mükemmeli isteyen adamdır. Bunun içindir ki asıl beğendiği zaman değil, beğenmediği zaman söyledikleri alâkaya değer sözlerdir. Beğendiği zaman bize güzel diye gösterdiği şey, mevcut olan bir şeydir. Onu görmemiz için münekkide ne ihtiyacımız var? Fakat beğenmediği zaman bize mevcut olandan başka bir güzellik teklif eder.

4

Münekkide münekkit diye inanan, yani bir eserin iyiliğini veya fenalığını münekkitten öğrenmek isteyen adamın, sanat bakımından, hiçbir kıymeti yoktur. Zaten: "Ben kendi kendime hüküm vermiyorum, münekkidin verdiği hükümleri kabul ediyorum" demekle, sanat bakımından bir kıymeti olmadığını kendisi de itiraf ediyor demektir.

5

Bizde münekkit yoktur diyorlar. "Münekkit" derken sanat eserleri hakkında birtakım mülâhazalar serdeden, o eserler hakkındaki intibalarını ifadeye çalışan adam demek istiyorlarsa hiç şüphesiz iddiaları haksız, çünkü bizde de öyle muharrirler var. İyi veya kötü... Fakat "münekkit" derken karilere sözünü geçiren, bazı eserlerin sürülmesine, bazılarının sürülmemesine sebep olan adam demek istiyorlarsa hiç şüphesiz iddiaları haklıdır. Ama böyle bir adam bulunması için evvelâ bir kari zümresi bulunması lâzımdır. O manada tenkit bir yol göstericiliktir; yol soran olmayan yerde rehber bulunur mu?

6

Kat'i ve muayyen tenkit kaideleri bulunmasını isteyenler, işin kolayını arayanlardır. Sanat kaideye göre olsaydı, herkes rahat rahat, kolay şiirler yazar, resimler yapar, münekkide de lüzum kalmazdı.

7

Her mesleğin adamları yaşlandıkça olgunlaşır; münekkidin ise genci iyidir. Çünkü yaşlandıkça kendisinde müsamaha, insaf gibi hisler uyanır, bu dünyada mükemmelin bulunamayacağını anlayarak yapılması mümkün olanla iktifa eder.

Son Posta, 7.1.1937

TENKİT KOLAYDIR

Şöyle acaip bir mektup aldım; belki de kendim yazıp kendime göndermişimdir:

Tenkit kolaydır, derler. Bu söz doğrudur; çünkü bütün edebiyat ve belki de bütün sanat, her şeyden evvel *inandırmak* işidir. Şair bizi heyecanlarına, romancı bahsettiği, yarattığı âlemin sahihliğine, ressam yaptığı resimlerin "réalité"sine bizi inandırır. Söylediklerini, çizdiği resimleri bize doğru diye kabul ettirebilse kuvvetli sanatkârdır, büyük sanatkârdır. Kuvveti, büyüklüğü, inandırdığı adamların adedi nispetindedir... Bu iddiama edilecek itirazı biliyorum: "O halde, diyecekler, çok karii olan bayağı bir muharririn, ancak küçük, fakat ileri bir zümre tarafından sevilen muharrirden üstün tutulması lâzım gelir." Hiç de öyle değil; ben mahdut, muayyen bir zaman içinde çok kimse tarafından beğenilmiş sanatkâr büyüktür, kıymetlidir demedim ki! Kıymetli sanatkâr bir zaman içinde çok beğenilmese bile kendine sonradan da, her asırda hayranlar bulur; demek ki inandırdığı kimseler günden güne çoğalır.

Tenkit de, sanat gibi inandırmak işidir. (Tenkit derken şu ilmî, "bitarafça" tenkidi kastetmiyorum; şu bildiğimiz tenkit: bir eserin, bir işin fena olduğunu söylemek, onu yermek... Zaten sanatın zor, tenkidin kolay olduğunu söyleyenler de hep bu manada kullanır.) O, şiir yazmaktan, roman yazmaktan elbette kolaydır, çünkü insanoğlunu hemcinslerinin zaafına, kötülüğüne inandırmak çok daha kolaydır. Şair, romancı, ressam, hasılı herhangi bir sanatkâr, bizi eserine inandırmakla, kendisinin üstünlüğünü, hiç olmazsa kuvvetini kabule mecbur eder. Halbuki biz insanoğulları bir kimsenin bizden üstün olması fikrine pek zor tahammül ederiz. Hatta, herkesi kendimizden aşağı görürsek, sanki bu bizim kıymetimizi ispat edermiş gibi, memnun olur, koltuklarımızı kabartırız. Hayranlığın güzel, asil bir

his olduğunu kabul ederiz ama, doğrusu ezici bir tarafı da vardır. Hayranlıklarımızdan ne kadar kurtulursak o kadar içimiz ferahlar. Münekkit bizi hayranlıklarımızdan kurtaran, onları hafifleten adamdır.

Hem münekkit birini kötülerken bizi kendine hayran olmaya davet etmez: O, kendisinin kuvvetini göstermiyor, bir şey yaratmıyor ki!.. Herhangi bir kari gibi hislerini, intibalarını söylüyor. Belki bizim farketmediğimiz noktaları gösterir; fakat, bir parça dikkat etsek onları bizim de görebileceğimizi ihsas eder. Sinsice hareket eder, yıkar, yerine bir şey koymaz ve insanın, hemcinslerini kötü görmek meylinden istifade ile inandırır.

Fakat insanları tenkidin hiçliğine de inandırmak kolaydır: "Sanat güç, tenkit kolay" dediniz mi, münekkide herkes bir tuhaf bakar. Çünkü bunu söyleyerek inandırmak, tenkitten de kolaydır.

Haber-Akşam Postası, 14.3.1937

ÖLÜLERE DOKUNULMAMALI İMİŞ...

"Ölülerinizi hayırla anın", diye bir söz vardır. Ölmüş bir sanatkârın, şairin eserinden bahsederken pek beğenmediğinizi söylediniz mi, hemen size o sözü hatırlatırlar. O eseri beğenenlerin onu göklere çıkararak methetmeye hakları vardır; dünyanın dünya olalı o kadar harikulâde adam yetiştirmediğini iddia etseler, siz yine sesinizi çıkarmayacaksınız. Çünkü o adam ölmüştür; ve ölülerin kusurlarını sayıp dökmek de ayıpmış... Öyle ki, ölmeyi sanatkâr için bir meziyet sanırsınız.

Doğrusu, ölülerinizi hayırla anın; fakat eseri okunan, görülen, dinlenen sanatkâr ölmüş sayılmaz ki! Ölmek, dün-

yadan elini eteğini çekmek, yani onunla hiçbir alâkası kalmamak demektir. Onlardan zaten bahsolunmaz ki adlarını hayırla anmak lâzım gelsin... Fakat dünyada eser bırakmış adamdan bahsetmek bizim de borcumuzdur. O eseri beğenmiyorsak bunu söylemeye, anlatmaya mecburuz. Çünkü o eseri methedenler de, bizim taraftar olduğumuz fikirleri tenkit ediyor demektir.

Eser, asıl sanatkârın ölümünden sonra tamamlanır, kemale erer. Yaşayan sanatkârlar hakkında söylediklerimizde bir "muvakkatlık" vardır; çünkü sanatkârın tâ son gününe kadar vücuda getirmesine imkân olan esere, evvelce vücuda getirdiklerinin hepsinin manasını değiştirebilir.

Hem münekkit sanatkârı değil, eseri tenkit eder. Fakat eser hakkında söylediklerinin, sanatkârı şahsen mutazarrır, müteessir edemiyeceğinden emin olmalıdır. Buna da, sağ olan sanatkârdan bahsettiğimiz müddetçe, imkân yoktur.

Gerçi ben, tabiatın icabı, sağ olan sanatkârları rahat bırakan, gücendirmemeye çalışan insanlardan değilim. Öyle olmayı çok isterdim; "neyleyim kurtulmam tab-ı hevesnâkimden." Fakat bilmelisiniz ki asıl tenkit tamamlanmış, kemale ermiş, yani sahipleri ölmüş eserleri tasnif eden, onlar hakkında hüküm veren tenkittir.

Haber-Akşam Postası, 17.3.1937

CEVABA ZEYL

Dün, Aka Gündüz'ün münekkitler aleyhindeki iddialarına cevap vermeye çalışırken, bir noktayı yerimin münasebetsizliğinden bırakmaya mecbur olmuştum. Bugün onu anlatmak istiyorum.

Münekitlerin, bir kitabı okumadan tenkit ettiğini söyle-

yenler bazan da sadece şunu ileri sürmek istiyorlar: "Münekkit bir kitabı sonuna kadar dikkatle okumuyor; baştan yirmi otuz, hatta beş on sayfayı okumayı, bütün eseri şöyle bir karıştırmayı bir hüküm vermek için kâfi buluyor." Bu doğrudur ve münekkitlerin böyle hareket etmekte, daima değilse de ekseriya hakları vardır.

Bir kitabı açıp daha ilk sayfalarında birtakım saçma sapan sözlerle karşılaşmışsınız; bir şiir mecmuası ise, şairin hayide mazmunları ahenksiz şekillere sıkıştırmakta devam eden bir adam olduğunu görüyorsunuz; bir romansa muharririn hayatı, insanı anlamaz, aklına gelen çocukça ve *hissî* bir vakayı hikâye hevesine düşmüş bir *"masum"* olduğunu anlıyorsunuz. Onu niçin sonuna kadar okuyacaksınız?.. Mademki muharrir zahmet edip... Hayır, zahmet etmemiş, kendi kendini tenkide kalkmamış, yazmaya başlamadan okumak, düşünmek lâzım geldiğini anlamamış, hasılı kafasını yormamış. Siz kendinizi niçin yoracaksınız?

— Biz okumayız, ama biz münekkitliğe kalkmadık; O kitap hakkında yazı yazacak değiliz; münekkit için öyle değil, sonuna kadar okumak onun vazifesidir.

— Kısmen haklısınız. Gerçi bir yazı yazacak değilsiniz! Fakat bir dostunuz size o kitabı nasıl bulduğunuzu sorunca beğenmediğinizi söylersiniz. Bu tenkit değil midir?.. Hem düşünün ki sizin verdiğiniz hüküm, o dostunuz üzerinde uzun bir tenkit makalesinden daha çok tesir bırakır. Sizi tanır; halbuki münekkidi tanımaz ve onun muharriri, bir husumet, bir "kuyruk acısı" dolayısıyla beğenmediğini zannedebilir.

"Münekkidin bir vazifesi hiç şüphesiz eseri baştan aşağı okuyup tahlil etmektir; fakat itiraf edin ki bunun için eserin de bir liyakatı olması lâzımdır. Ehemmiyetini takdir edip de beğenmediğimiz eserler vardır, onları okur, tahlil ederiz, niçin beğenmediğimizi anlatmaya çalışırız. Saçma sapan yazılar için ise elbette ki böyle bir mecburiyetimiz yoktur.

"Münekkidin bir vazifesi de karilerine, okunmaya değecek eserleri haber vermek değil mi? Baştan yirmi otuz sayfayı okuyup da eserin değersizliğini anlamış olan ve bunu söyleyen münekkit, o vazifesini ifa etmiş sayılmaz mı?

— Baştan okuyup beğenmemişsiniz; iyi ama sonu belki iyileşir, güzel bir parçaya tesadüf edersiniz. "Eğer maksud eserse mısra-ı berceste kâfidir."

— Bunu iddia edenler var. Fakat bahsettiğim cinsten saçmalara düşen bir muharririn, birdenbire güzel şeyler söylemesine imkân göremiyorum. Mucize imkânını kabul etsek bile, birdenbire güzellikler yaratmak, güzeli anlamak kabiliyeti uyanan muharririn, kitabının başındaki saçmaları bırakacağı nasıl kabul olunur?.. Kendi kendine doğuveren bir "mısra-ı berceste", güzel bir parça... Belki kaabil, belki o da olur. Fakat sanatta münferit parçanın büyük bir kıymeti yoktur; kıymet bütündür.

Haber-Akşam Postası, 23.3.1937

HİS VE TENKİT

Bir Firenk muharirinin gazete yazılarından biri şöyle başlıyordu: "X, benim dostumdur, onun eserleri karşısında hüküm vermeye kalkamam, ancak hayranlık duyarım." Makaleyi okudum mu? Okumadım mı? Hatırlamıyorum; fakat o ilk cümle beni hayli düşündürdü.

Bir sanatkârı dostumuzdur diye beğenip başkalarına de beğendirmeye kalkmak hiç şüphesiz ki doğru bir şey değildir, bunda "emniyeti sui-istimal"e benzer bir şey vardır. Kari, münekkitten eseri nasıl bulduğunu söylemesini bekliyor; halbuki o, eseri gerçekten beğense de, beğenmese de, bir dostu tarafından yazıldığı için methediyor, tavsiye ediyor.

Fakat böyle dostluk veya düşmanlık hisleriyle hareket eden münekkitler bunu itiraf etmezler, hükümlerini verirken tamamiyle bitaraf olduklarını söylerler. Bunların karilerini muhakkak aldatmak istediklerini iddia edemeyiz; hatta dostluklarında tamamiyle *hasbî olmaları*, yani o "meth"e mukabil hiçbir menfaat, hatta minnettarlık beklememeleri de kaabildir. Fakat hiç tereddütsüz diyebiliriz ki onların indinde sanatın ancak ikinci derecede bir ehemmiyeti vardır, dostluk ve emsali hislerden sonra gelir; yani onların hayatında sanat "asıl" değildir. (Münekkidin, teşvik olsun diye, bir genç sanatkârı müsamaha ile övmesi bu çeşit hareketlerden değildir; onun sırf sanat aşkından doğması kaabildir.) Böyle sanatı, birinci derecede ehemmiyetli saymayanların belki sanatın her nevi ile uğraşması caizdir; onlar şair olabilir, romancı olabilir; çok güzel eserler de yaratabilir, çünkü onlar büsbütün başka bir gayeye hizmet ederek de, kendileri pek farkına varmadan da, güzel bir eser yaratabilirler. Fakat tenkide kalkışmaları, münekkitlik etmeleri caiz değildir.

İtiraf her şeyi değiştirebilir; dostunun eserlerine ancak hayran olabileceğini söyleyen münekkit, sırf bunu söylemekle, itiraf etmekle, sanatı ikinci dereceye atmadığını da ispat etmiş olur. Çünkü bunu söylemek o dostluğun edebî, fikrî bir iştirakten doğduğunu gösterir: "Bu adam benim dostumdur, yani onunla ben birçok hususlarda bir fikirdeyiz; onun eserinde ben bu fikrin akislerini görüyorum, beğenmemek, hayran olmamak kaabil mi?" Böyle bir hal tabiî değil midir? Asıl bunun aksi gayr-ı tabiî olmaz mı?

Şu kadar ki bizde bu neviden, yani hislere, menfaatlere değil, fikirlere dayanan dostluklar bulmak müşküldür.

Haber-Akşam Postası, 9.4.1937

Aka Gündüz'ü bilirsiniz, romancıdır, hikâyecidir, gazetecidir. Yazılarını belki ararsınız, belki de elinize düştüğü zaman bile okumazsınız. Zevk meselesi, kendi bileceğiniz iş... Fakat ben kalkıp da size Aka Gündüz'ün "seçilmiş eserleri"nden diye şu mısraları okusam: "Siz ağladıkça, benim kalb-i gamnisarımda./ Bütün kadınlığa ait bir ihtimâl ağlar!/ Siz ağladıkça, bütün âh-ı inkisârımda/ Müzap olan acı bir nefha-i teessür var..."

Evet, o mısraları okusam, siz ne yaparsınız? Elbette itiraz edersiniz ve bana: Hayır, dersiniz; bu okuduğun mısralar Aka Gündüz'ün değildir! Bunları o yazmış olsa bile belki gençliğinden evvel, yani çocukluğunda, belki de alay için yazmışsır. Bir muharrir hakkında fikir vermek için onun çocukluğunda veya alay için yazdığı şeyleri ortaya koymak doğru değildir... Hem ne Aka Gündüz kendisinin bir şaır olduğunu iddia ediyor, ne de karileri onu bir şair diye tanıyor... Hele evvelâ romanlarından bahset, bize onlardan parçalar göster! Sonra sözlerine bir zeyl olarak, eskiden kaleme almış olduğu bu gibi manzumeleri de söyleyebilirsin...

Şüphesiz bana böyle derseniz: böyle demekte de yerden göğe kadar hakkınız olur. Fakat ben şimdi size, *"Aka Gündüz, Hayatı ve Eserleri"* adında bir kitap çıktı, Aka Gündüz'ün eserinden numune diye yalnız bu cins manzumeleri gösteriyor, dersem ne yaparsınız? Şaka ediyorum sanmayın, kitapçılarda bulursunuz. Hem onu bencileyin keyfine göre tenkide girişen, hükümlerinde ancak zevkini miyar tutan bir muharrir kaleme almamış. Kitabın üstünde afakî, ilmî tetkikleri maruf bir edebiyatçımız, dostumuz Bay Sadettin Nüzhet yazmış. Aka Gündüz'ün kaç senesinde doğup kaç senesinde mebus olduğunu, hangi iptidaiye ve hangi rüşdiyede okuduğunu, hepsini bildiriyor, doğrusu Aka

Gündüz'ün bazı romanlar yazdığını da gizlemiyor; fakat onun eseri hakkında fikir edinmek için onlara göz gezdirmeyi lüzumlu bulmuyor, bunun için: "Bir ipek çarşafa işlendi gönül/Yeniden Şişli'de şişlendi gönül" şarkısının kâfi olduğu kanaatinde...

Bay Sadettin Nüzhet bu küçük kitabı, Aka Gündüz aleyhine diye çıkardıysa bilmem! fakat o zaman adına *"Aka Gündüz, Hayatı ve Eserleri"* demeseydi, karileri şaşırtmış oluyor.

Mamafi itiraf edeyim, o küçük kıtaptan istifadem oldu; yine ilmî ve afakî tetkikleri ile meşhur bir edebiyat münekkidimizin, Aka Gündüz'ün yukarıda zikrettiğim cinsten şiirlerini Baudelaire'inkilere benzettiğini öğrendim ve elhak pek isabetli olan bu hükme bakıp ilmî ve afakî tenkidi bir kere daha sevdim!

Haber, 17.6.1937

OKURKEN

I

Münekkit, gazete medeniyetinin yarattığı en garip mahlûktur. Avrupa memleketlerinden gelen gazetelerdeki tenkit yazılarına bir bakın; her münekkit haftada hiç değilse dört beş kitap okuyor; bunların bazıları da yüz, beş yüz sayfalık...

Demek ki çabucak, koşar gibi okuyorlar. Kariler de böyle acele acele okumadan sonra verilmiş hükümlere itibar ediyor... Öyle makine gibi okuyan adamların yürüteceği "mütalâa" lardan istifade etmek, meslekleri hakkında onlardan ders almak isteyen muharrirler de var!..

Halbuki ancak ağır ağır, durup düşünerek okuduğumuz

kitapları anlayabiliriz. Ancak onlar zihnimizde bir iz bırakır, ancak onlar bize sırlarını tevdi eder. Münekkit, bir eserin özünü kavrayıp onu başkalarına da anlatan, o eserdeki yeniliği meydana çıkaran, bünyesindeki meziyetleri ve kusurları görebilen adamsa yavaş yavaş, tekrar tekrar okuması lâzım gelir. Bunun içindir ki her hafta birkaç kitap hakkında fikir beyan eden münekkitlere hiçbir zaman itibarım olmadı. Onların yazılarına ancak, bahsettikleri kitapların mevzuu, hikâyesi hakkında üstünkörü bir fikir edinmek için bazan göz gezdiririm. Hükümlerinin büyük bir kıymeti olmadığını bilirim.

Tenkidin elbette iyisi de var; bir eser üzerinde uzun uzun düşündükten sonra yazılmış olanları... Fakat bunlar hemen hemen hiçbir zaman "professionel" münekkitlerin kaleminden çıkmaz. Yahut onları yazan münekkitler her hafta üç beş kitaptan bahsedenler değil, yeni çıkan kitaplara bağlı olanlar değil, gerek eski, gerek yeni bir eser, bir muharrir hakkında gönülleri isteyince fikirlerini söyleyenlerdir.

II

Roman, hikâye, tiyatro tenkidi kolaydır; "essai"lerden bahsetmek de kolaydır. Mevzuları hülâsa edilir, muharirin neyi göstermek istediği anlatılır, fikirler münakaşa edilir... Fakat şiir tenkidi gayet zordur. Bir manzumenin niçin güzel veya niçin çirkin olduğunu anlatamayız; onun meziyetleri de, kusurları da kendi içindedir. Bir manzume hakkında söylenen bütün sözler bana daima onun dışında gibi gelir. Mevzuundan bahsedersiniz, şiir mevzuda değildir; kafiyesinden bahsedersiniz, şiir vezinde ve kafiyede değildir. Halbuki bir romanın, bir hikâyenin, bir tiyatro piyesinin mevzuu ta kendisidir.

Romanı, hikâyeyi, tiyatro piyesleri, "essai"leri çok severim; fakat onların en güzellerini de –nihayet tahlil edilebil-

dikleri için– şiir derecesinde bir sanat eseri saymaya gönlüm razı olmuyor.

Münekkit bize bir romanı, bir hikâyeyi sevdirebilir veya seviyorsak bizi onun güzel olmadığına ikna edebilir. Fakat hiçbir münekkit bize bir şairi sevdiremez veya seviyorsak bizi ondan soğutamaz.

Şiirin tenkidi, *inşat*'tır. Bir kimseye, hoşlanmadığı bir şairi sevdirmek istiyorsanız o şairin manzumelerini okuyun; belki heyecanınızı ona da sirayet ettirebilirsiniz. Bundan başka çare yoktur.

Hikâye, roman yazılır ve gözle okunur. Halbuki şiir, yazılı şeklinde değil, ses'indedir. Gözle okununca tamam olmuş sayılmaz. Bunun için diyebiliriz ki bir şiirin güzelliğini anlatmak, onun sesini duyurmakla kaabil olur. Onun güzelliğini yazı ile, yani sessiz bir vasıta ile anlatmak bunun için imkânsızdır.

Akşam, 21.8.1937

CESARET

Edebiyat ve sanat tarihleri, şu ilmî denen cinsten tenkitler, edebiyatçılar ve sanatçılar için değildir. Hatta diyebilirim ki ne kadar iyi, ne kadar tam olurlarsa edebiyatçı ve sanatkâr için o derece muzırdır. Çünkü onlar her şairin, her sanatkârın kendi getirdiğini göstermeden önce kendinden evvel gelenlerden aldıklarını işaret ederler. Onların anlattığına göre hiçbir sanatkârın açtığı yol yeni değildir; hepsi, kendilerinden önce başlamışa devam etmekten başka bir şey yapmamışlardır. Bu görüş esasen haklıdır ama sanatkâr devam ettiğinin farkında değildir; o her şeyi yeniden yarattığını hayal eder. Ona bu iddiasının bir vehim olduğunu ha-

tırlatmak, cesaretini kırabilir; hatta onu, taklidin çekilmez bir şey olduğuna ikna edip en bayağı, en aşağılaştıran taklide sevkedebilir. Bunun içindir ki sanatkârın birçok şeyler bilmesine lüzum vardır ama hiç olmazsa bir yaşa kadar, şahsiyeti tamamiyle teşekkül edinceye kadar sanatının tarihini iyice bilmemesi daha hayırlıdır. (Tarihini diyorum, eserlerini değil.)

Akşam, 22.1.1938

BİR TEŞEKKÜR

Yıllar oluyor... Henüz gençtim. Dergâh mecmuasında ilk yazılarım çıkmaya başlamıştı. Bir gün İkdam'da, Yakup Kadri'nin bir yazısında kendi adımı da görünce çıldıracak gibi sevinmiştim. Yedigün'ün son sayısında (8 Mart 1938), Hikmet Münir'in Yakup Kadri ile mülâkatını okurken büyük üstadımın bana da iltifatta bulunduğunu görünce yine o gençlik günlerimdeki kadar sevindim.

Yirmi yıla yakın zaman az bir şey değildir; o zaman zarfında hiçbir şey öğrenmedimse bile bir mülakatta lütfedilen iltifatların muhakkak doğru olması lâzım gelmediğini öğrendim. Fakat buna rağmen eski heyecanı duydum. Çünkü bizler, yani ilk yazıları Dergâh'ta çıkmış olanlar, Yahya Kemal ve Ahmet Haşim gibi Yakup Kadri'den de bahsederken: "Üstadımız..." dediğimiz zaman "üstat" kelimesini manasını düşünerek, tartarak, işçinin "usta" derken duyduğu hürmetle kullanırız. Biz edebiyata girdiğimiz zaman o üç adamla karşılaşmasaydık, onlar bize yol göstermeseydi bugün olduğumuzu da olamaz, belki hiçbir şey olamazdık. Az çok bir şey yapabildikse bunu onlara borçluyuz.

Gerçi onların üçü de bize ders vermeye kalkmadılar; üçü

de her şahsiyetin kendine göre inkişaf edeceğini bilen, bunun için de yol göstermek isteyen adamlar değillerdi. Fakat manzum, mensur herhangi bir yazımızı okurlarken seslerindeki eda, ellerinin, gözlerinin küçük bir hareketi bize gerçekten beğenip beğenmediklerini, yanılıp yanılmadığımızı, hissettirirlerdi. Hepimiz bir Yahya Kemal, bir Yakup Kadri, bir Ahmet Haşim olmak değil (bunun hayaline bile cüret edemezdik), onlar *gibi* olmak isterdik. Bunun içindir ki Yakup Kadri'nin dudak ucundan söylenmiş bir iltifatı da bugün bize en tatlı heyecanı vermeye kâfidir.

Dergâh'tan beri yollarımız bazan buluşup çoğu zaman ayrıldı. Kimbilir? Belki Yakup Kadri'nin hatıraları arasında Dergâh hemen hiçbir yer tutmaz. O bizim gibi Dergâh'çı değil, ancak Dergâh'ın üstadı idi. Öyle zannediyorm ki bizlerin yazılarımızı arasıra olsun okumuyor; çünkü arkadaşlarımdan hiçbirinin adını söylememiş. Benim için de... Doğrusu çok iltifatkâr sözler söylüyor; fakat Yakup Kadri beni, günden güne gücüme gitmekte olan bir "lakap"tan kurtarabilirdi. O olsun benden "münekkit" diye bahsetmemeli idi. Çünkü ben münekkit değilim. Hayatımda birkaç tenkit makalesi yazdım. Hangi muharrir o kadarını yazmamıştır? Fakat on sekiz yıldan beri yazdıklarım arasında tenkit makaleleri pek küçük, görülmez bir yer tutar. Bu gazetede, daha başka gazetelerde yazdıklarım –iyi veya kötü– birer "essai"dir, bir *moraliste*'in düşünceleridir. Tekrar ediyorum: yazılarımın iyi olduğunu iddia etmiyorum. Fakat onlar tenkid, *critique* değildir, *essai*'dir. Yakup Kadri birkaç yazımı okumak lûtfunda bulunsaydı o "münekkit" olmadığımı söyler, beni sevmediğim bir "lakap"tan kurtarırdı.

Haber, 10.3.1938

TENKİT MESELESİ

Yaşar Nabi: "Hiç kimsenin gücenmeyeceğinden emin olarak söyleyebiliriz: Sanat hayatımız münekkitten mahrumdur" diyor. (Ulus, 31.3.1938). Bu söz bence de doğrudur, ancak Yaşar Nabi'nin şikâyet edasına itiraz edeceğim ve diyeceğim ki: "Sanat hayatımızda münekkit yoktur, olamazdı, olmaması da daha hayırlıdır."

Gerçi tenkit ile uğraşan muharrirlerimiz yok değil; şair, romancı, bütün edebiyat sanatı adamlarımızın hemen hepsi az çok tenkit yazıları yazmışlardır. Gayet tabiî: herhangi bir mesleğe giren adam elbette mesleği hakkında düşünür; edebiyatçı da düşündüklerini yazan, hatta yazarak düşünen adamdır. O halde mesleği hakkındaki düşüncelerini yazmaması, yazdıktan sonra da neşretmemesi kaabil midir? Hiç olmazsa birkaç makale, yahut kitaplarının başına birer mukaddeme...

Tenkitle daha devamlı surette uğraşanlarımız da var: İşte Yaşar Nabi, Nahit Sırrı, Hasan Ali Yücel, Sadri Ertem. İşte Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Rahmi Eyuboğlu. Daha başkalarını da sayabiliriz. Unutmayalım ki zamanımızın en kıymetli ve asil Türk muharrirlerinden biri, Abdülhak Şinasi Hisar da bilhassa tenkit yazıları ile tanınmıştır. Bu satırları yazana da, haklı veya haksız olarak münekkit adı takılmıştır.

Fakat buna rağmen bizde münekkit, Yaşar Nabi'nin anladığı manada münekkit yoktur. Yaşar Nabi edebî eserleri dikkatle takip eden, onları halka bildiren, onlara kıymet biçen bir münekkit istiyor. Bizde böyle bir adam olamazdı, çünkü cemiyette bir vazifesi, *foction sociale*'i yoktur. Şair ve romancı kariden evvel yetişir; şiir ve roman yazılmayan bir muhitte şiir ve roman okumak ihtiyacı da yoktur. Sanat yaratılmalı, sanat eseri çoğalmalı ki, sanatın müşterisi de

çıksın. Fakat tenkit için böyle değildir: Yaşar Nabi'nin anladığı manada münekkit, zaten mevcut karilere yol gösteren adamdır. Onun *autorité* sahibi olması, yani sözünü geçirebilmesi lâzımdır. Sözünü duymak bile istemiyoruz; o halde kime söz geçirecek?

Zaman zaman birçok gazetelerimiz, yeni çıkan kitaplardan bahseden makaleler neşretmek istediler. Olmadı. Niçin? Adam mı bulamadılar? Elbette yetişirdi. Gazetelerimizde sinema veya spor sayfalarını idare eden arkadaşlar, edebiyat sayfalarını tertip edenlerden daha mi üstün muharrirlerdir? Hayır. Fakat kariler spor yazılarını, sinema yazılarını istiyor. Onları kaldırın, gazetenin basımı hissedilecek nispette düşer. Edebiyat sayfasının kaldırılması öyle bir netice vermiyor. Şunu söyleyebiliriz: *"Gazetelerde spor ve sinema sayfaları gibi edebiyat sayfaları da zarurî addedileceği güne, yani karilerin gazetelerden bunu isteyeceği güne kadar bizde münekkidin bir fonction sociale'i yoktur"* Onu edininceye kadar da pek tabiî olarak keyfinin istediği kitapları okur, onlardan bahseder. Hatta Yaşar Nabi gibi, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi, benim gibi, eserler değil, birtakım meseleler hakkında düşündüklerini yazar. Çünkü onun yazılarını okuyanlar ondan bir tavsiye, kitabı seçmek hususunda bir rehberlik değil, birtakım düşünceler bekliyorlar.

Bizde münekkidin bulunmaması daha hayırlıdır dedim, kariler tarafından sözü dinlenen bir münekkit bulunduğunu farzedelim. O, sanatı seven samimî bir adamsa, yani beğendiği gibi beğenmediğini açıkça söylüyorsa sanata iyiliğinden ziyade kötülüğü dokunur. Bir eserin rağbet görmesine yardım ederse beş tanesinin satılmamasına sebep olur. Münekkit ancak hummalı bir edebiyat hayatı yaşayan muhitlerde zararsız, belki de faydalı bir unsur olabilir.

Haber-Akşam Postası, 5.4.1938

DAİMA TENKİT

Yaşar Nabi münekkidin, karilere hükmü geçen münekkidin lüzumunda israr ediyor. Hatta daha ileri gidip vasıtayı, gayeden üstün tutmaya kalkıyor: "Bence, diyor, kuvvetli bir münekkit bugün edebiyatımıza aynı kuvvette bir romancı veya şairden daha faydalı olacaktır." (Ulus, 7.4.1938).

Fakat bu cümlenin üzerinde duracak değilim; Yaşar Nabi onu kalemin hızı ile yazmış olacak, düşününce böyle bir iddianın müdafaasına imkân olmadığını kendisi de hiç şüphesiz teslim edecektir.

Zaten onunla asıl ihtilâfımız başka noktada. Ben sözü dinlenen münekkidin faydası kadar, hatta faydasından ziyade zararı olacağını söylemiş: "Bir eserin rağbet görmesine sebep olursa beş tanesinin satılmamasına sebep olur" demiştim. Yaşar Nabi diyor ki: "Fakat meslekdaşımızın bir mahzur diye gösterdiği şey bizim münekkitten bilhassa istediğimiz ve beklediğimiz neticedir. Bugün edebî hayatımız o kadar ölçüden ve hükümden mahrumdur ki, hatta edebiyatın kapısından içeri sokulmayacak olan birçok eserler edebî birer şaheser diye takdim ediliyor ve pek çok kimseler buna inanıyor. Böylelikle edebî hayatımızı bir sürü bâtıl itikatlar sarıyor."

Hani Yaşar Nabi bizde sözü geçer münekkit bulunmadığını söylüyordu? Bu sözleri bizde bilâkis öyle kimseler bulunduğunu göstermez, Yaşar Nabi'nin bilhassa onlardan şikâyette bulunduğu hissini vermez mi? Mademki birtakım eserler (iyi veya kötü) halka birer şaheser diye takdim ediliyor ve halk buna inandırılıyor, demek ki, bizde, edebiyat sahasında sözü geçen adamlar var. Bittabî Yaşar Nabi bunu kabul etmeyecek ve sözünü yanlış tefsir ettiğimi söyleyecek. Hem de haklı olarak. Fakat ben de Yaşar Nabi'ye şunu söyleyebilirim:

"Sizin beğenmediğiniz, hakaretle bahsettiğiniz o kitapları,

sözü geçer bir münekkit de halka birer şaheser diye takdim edemez mi? Bunu yaparken o adam samimî olamaz mı? Tarihe bakın, dostum, bugün adı bile unutulmuş birtakım şairleri, muharrirleri birer sanat ilâhı sayan münekkitler, sizin tabirinizle otoriter münekkitler çıkmış. Pek eskiye gitmeye hacet yok: İşte Fransızların meşhur Foge'si (Fauguet); Bodler'i (Baudelaire), Mallarmé'yi hiçe sayar, Rostan'ı büyük şair diye gösterirdi. Bizde öyle bir adam!.. Allah esirgesin... Foge zamanında iyiyi kötüden tefrik eden münekkit yok muydu? Vardı, vardı dostum, ama sözünü onun kadar dinletemezdi. Meselâ Remi dö Gurmon (Remy de Gourmont).

"Fransa'da XVII'nci asırda da otoriter, hem de nasıl otoriter bir münekkit vardı: Meşhur Bualo (Boileau). Adamcağızın iyiliği de olmamış değil: Molyer'i, Rasin'i müdafaa etmiş. Fakat Fransa'nın en ince, en büyük şairlerinden birinin, Ronsard'ın tam iki asır okunmamasına, hiçe sayılmasına sebep olmuş. Sent-Böv (Sainte-Beuve) bile o büyük şairi tekrar meydana çıkarırken çekine çekine söz söyler, XVII'nci asrın o otoriter münekkidinden korktuğu bellidir. Diyeceksiniz ki Sent-Böv, otorite sahibi olduğu için Ronsar'ı diriltebildi. Doğru; fakat onun hatalarını, haksızlıklarını ne yapalım?

"Sözü geçer münekkit... İyi, o da lâzım, *Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfit.* Fakat bir tane değil, on tane, yirmi tane, otuz tane olmak şartıyla. Yani birbirinin sözünü nakzetmeleri şartıyla. Bakın Fransa'da tenkit ancak bugün tahammül edilir bir hale geldi; Çünkü her gazetede, her mecmuada birkaç tanesi var. Birinin beğenmediğini öteki beğenip sattırıyor. Öylesi iyi. Fakat bir tanesi... Düşüncesi bile insanın tüylerini ürpertiyor."

Haber-Akşam Postası, 9.4.1938

Tenkit yazılarımızın çoğunda, dikkat edin, bahsedilen muharririn veya eserin hususiyetlerini bulmak kaabil değildir. "Ali" için yazılan, sadece adı değiştirmekle, "Veli" için de söylenivériyor. Hazır elbise gibi hazır fikirlerimiz var, onları şu veya bu kitaba, muharrire giydiriveriyoruz. Kırışıkların, potların da farkında değiliz.

Farkında olmamız kaabil mi?.. Bunun için evvelâ bakmak lâzım. Baksak zaten hazır fikirleri kullanmaya kalkamayız; muhakkak gördüğümüzü, bulduğumuzu anlatmak hevesi uyanır.

Bahsettiğimiz muharririn, eserin hususiyetini değil de kendi kendimizi mi söylüyoruz? Hayır. Öteden beriden iyi muharririn şöyle, fena eserin de böyle vasıfları bulunduğunu öğrenmişiz, ezberlemişiz, onları tekrar edip duruyoruz. Zaten bakmayan adamın içinde de bir şey bulunamaz. İç, bir teldir; onu ihtizaz ettirmek için muhakkak haricin tesirine ihtiyaç vardır.

Münekkit bahsedeceği eseri okurken (o da okursa), anlamaktan, hususiyetleri görmekten ziyade tevsik edilmeye elverişli bir teşbih, hatta bir nükte bulmaya çalışıyor. Buldu mu, artık rahat. Tutturuyor: "X. bir ırmak gibidir, çağlar durur. O da ırmak gibi önüne ne gelirse, mahiyetini pek araştırmadan sürükler götürür. O da ırmak gibi..." Bir muharrir, ırmağa ne hususta benzetilebilirse, hepsini sayıyor. (Doğrusunu isterseniz, bir muharrir hiçbir hususta ırmağa benzemez.) Bir başkası da tutturuyor: "X. Erenköy'ünde doğmuştur; bunun için her hareketinde bir velilik, bir erenlik vardır..." Bu da böyle uzayıp gidiyor. İşin asıl tuhafı bu ırmak teşbihine, Erenköyü cinasına "fikir" diyorlar.

Teşbihe, hatta cinasa düşman değilim. Onlar bir fikri aydınlatmaya, daha çabuk kavratmaya yarayabilir; bazan

da başlı başına bir zevk vasıtası olabilir. Fakat uzatmaya gelmez. Bir muharrir, bir teşbih veya cinas üzerinde fazla durdu mu, onu makalesinin belkemiği haline getirdi mi, hemen hükmünüzü verebilirsiniz: o, "edebiyatçıdır", sözlerinde bir fikir kıymeti, bir hakikat, insanı zenginleştirecek bir şey yoktur. Bu hüküm hemen daima doğru çıkar.

Akşam, 26.4.1938

DENİLEBİLİR Kİ

II. Objektif

Yahudi milletinin nesil beklemesi gibi Türk muharrirlerinin birçoğu da bugün objektif münekkit bekliyor. O gelecek, eti ite, otu ata yedirecek. Hangi kitabın değeri var, hangisinin yok söyleyiverecek. İyilerin eserleri harıl gürül okunup kötülerinki, zulmetin güneş önünde eriyivermesi gibi kaybolacak...

Sanatkârların "objektif" münekkit beklemesi, onu istemesi doğrusu tuhafıma gidiyor. Çünkü sanatkâr bir güzelliğe inanmış adamdır. Kendi görüşünü etrafa kabul ettirmek ister. İhtirasları vardır; kendi inandığı şeylerin aksine çirkin diye, yalan diye bakar. Halbuki "objektif" indinde iyi, doğru, güzel, çirkin, yalan olamaz. O, hülâsa eder, tesirleri gösterir; eser rağbet görmüşse rağbetin sebeplerini, görmemişse rağbetsizliğin sebeplerini araştırır. "Objektif" ise "güzel" veya "çirkin" diye bir hüküm veremez; buna hakkı yoktur. Çünkü kıymet hükmü vermek için muhakkak bir "sujet" bulunması lâzımdır.

Böyle hüküm vermekten içtinap eden, sadece vekayii, hadiseleri kaydetmek ve anlatmakla iktifa eden münekkitler lâzım değil midir? Elbette ki lâzımdır; fakat bunlara edebi-

yat tarihçisi denir ve ekserisi geçmiş asırları tetkik eder. Onlar için sanat eserleri birer tarihî vesikadır; her vesikanın da kıymeti vardır. Edebiyat tarihçisinin yaşayanlarla pek meşgul olmaması da doğrudur. Çünkü hiç kimse zamanın hadiselerine karşı tamamiyle bitaraf olamaz; hiç kimse zamanın hadiselerinin sebeplerini iyice anlayamaz. Yanlış bir iddiada bulunmak istemeyen adamın "sayruret" halindeki şeylerden ziyade tekâmülünü bitirmiş, tasnif edilebilir bir hale gelmiş şeylere bağlanması tabiîdir. Bizde objektif münekkit, yani edebiyat tarihçisi vardır. Fuat Köprülü ile talebesi.

Objektif münekkidi yaşayan muharrirlerin niçin aradığını anlamıyorum: kendileri eserlerinin fevkalâde güzel olduğuna kaani. Objektif münekkit dedikleri de bu güzelliği takdir edip etrafa kabul ettirecek adam. Bu, az çok ihtiras sahipleri için. Bir kısmı da var ki tenkidi, birtakım müesses kaidelere göre hüküm vermek manâsında anlıyorlar. Bir tanesi, Yahya Kemal'in "Bir hiyabandır ki hasret..." diye başlayan mısrağını tenkit ederken: "Hayır, hasret hiyaban olamaz, ancak beyabandır, bütün eslaf öyle söylemiş. Demek ki bu mısra güzel değildir" diyordu. İşte objektif tenkit ve objektif münekkit, Yani Ahmet Haşim'in "edebiyat memuru" dediği adam.

Akşam, 14.5.1938

İMKÂNSIZ BİTARAFLIK

Geçmiş asırların insanlarını, bizimle bir zamanda yaşayanlardan daha iyi tanıdığımızı iddia edecek değilim; onların fikirlerine esas olan hisleri, heyecanları pek duyamayız, bunun için de o fikirleri bütün canlılığıyla kavrayamayız. Fakat çoktan ölmüş insanlar hakkında verdiğimiz hüküm-

lerimizden daha doğru gibi gözükür, herhalde aklı daha çok tatmin eder.

Ölüler, Tanrılar gibi basittir. Bize birçok değil, bir tek çehre gösterirler. Tabiatlarında ve düşünüşlerinde hâkim olan vasıf artık bütün diğer vasıfları örtmüş, unutturmuştur. İyi diye tanınmışlarsa artık hiçbir kötülükleri göze çarpmaz; onlar için kötü diyorsak hiçbir iyi taraflarını düşünmek istemeyiz; hattâ tarihin kaydettiği iyi bir hareketleri varsa onun da yine mel'unca bir hesaptan doğduğunu söyleriz. Meselâ Neron, imparatorluğunun ilk günlerinde: "Keşki okumam yazmam olmasaydı da idam kararlarını imza edemeseydim!" demiş. Belki samimî bir merhametten gelen bu söz bize şimdi etrafı uyutmak için söylenilmiş gibi geliyor.

Ölüm insana nihayet asıl çehresini verir.

Bizimle bir zamanda yaşayanların ise iyi tarafları gibi kötülerini de, kuvvetleri gibi zaaflarını da görürüz ve bunun için verdiğimiz hükümlerde birini tadil edecek kayıtlar gözetmeye çalışırız. Yermek, herkesin gözünden düşürmek istediğimiz adamın bile birdenbire hoş bir sözünü; cömertlik, hatta âlicenaplık gösteren bir hareketini hatırlarız ve böylece onun kötülüğüne birtakım mazeretler bulmak isteriz. Biliyorum ki birçok kimseler, kötülemeye çalıştıkları insanların iyi taraflarını hatırlayınca bunları söyleyemezler; hatta bir söyleyen bulunursa inkâr ederler. Fakat gösterdikleri o ihtiras, yalnız karşılarındakini değil, kendilerini de kandırmak maksadıyladır. O iyi tarafı, o meziyeti unutmak, yahut onları da birer kusur sayabilmek için kendilerine cebrederler, hiddetlenirler. Sözlerindeki fazla ihtiraz çoğu zaman bu yüzdendir.

İnsanlar hakkında doğru hükümler verebilmek için onlara yakından değil, ancak uzaktan bakmak belki daha iyidir. Yalnız eserleri üzerine eğilip şahısları tanımamak, bil-

memek... Bazı münekkitler, dostlarına karşı fazla bir müsamaha göstermekle itham edilir; gerçekten beğenmedikleri kitapları da metheden münekkitler yok değildir. Fakat ekseriya hakikat bundan daha karışıktır. O münekkitler, tanıdıkları bir adamın eserini okurken satırların arasından muharririn çehresini, hareketlerini de görür, tebessüm eder ve bu tebessümle, ellerindeki kitabı da hoş bulmaya başlarlar. Bu bilerek yapılmış bir şey değildir, tanımadığı bir imzayı taşıyan eseri beğenmeyen, onda bütün kusurları gören bir münekkidin, muharrirle tanıştıktan sonra yine o sayfalarda birtakım meziyetler bulması pekâlâ samimî olabilir. Bunun için tanıdığımız kimselerin eserleri hakkında hüküm vermekten çekinmeliyiz. Biliyoruz ki bu kaabil değildir. Fakat vereceğimiz hükümlerin, daima biraz veya bir hayli yanlış olacaklarını unutmamalıyız.

Haber-Akşam Postası, 12.9.1938

SÖZDEN SÖZE

La Bruyére: "Tenkit zevki bizi, güzel şeyler karşısında coşmak zevkinden mahrum eder" derken, bana öyle geliyor ki çok yanılıyor. Bizi asıl coşturan güzellikler, mukavemetten sonra teslim olduğumuz güzelliklerdir. Tenkit etmeyen, yani sanat eserlerini kendi anlayışının, kendi mizacının süzgecinden geçirmeyen bir kimsede, gerçekten hayranlık kabiliyeti bulunabileceğini sanmıyorum.

Her büyük, her asıl heyecan gibi hayranlık da, ancak şahsiyet sahibi kimselerin kârıdır. Şahsiyet sahibi kimsenin de bedîî hükümleri, bir de kendi muhakeme etmeksizin benimsemesini, herhangi bir eseri, sırlarını, güzelliklerini ve kusurlarını araştırmadan beğenmesine imkân mı var?

Hem tenkit kabiliyeti olmayan kimselerin coşmasından ne

çıkar? Onların coşkunluğu da, hayranlığı da öğrenilmiş birer heyecandır; başkalarından gördükleri taklitten ibarettir.

Münekkitleri değil, tenkidi müdafaa etmek istiyorum. Yoksa münekkitlerin çoğunda da tenkit kabiliyetinin bulunmadığını; beğenip hayran olmalarına da, beğenmemelerine de bir kıymet verilemiyeceğini bilirim.

Akşam, 22.1.1939

•

TENKİT

Kelimelerin düşüncemizi şöyle tamamiyle kavratacak, hiçbir noktasını gölgeli bırakmayacak surette aksettirmesine imkân olmadığı için midir? bazı sözlerdeki hakikati ancak yıllar geçtikten sonra, onu hayli zaman inkâr ettikten sonra sezebiliyoruz. Tenkidin bitarafça olması lâzım geldiğini söyleyenlere güler ve kızardım; onlara "Bitaraflık bir meseleye ancak dışarıdan bakabilenin, onda kendini doğrudan doğruya alâkadar eden bir şey görmeyenin kârıdır. Münekkit sanat meselelerine ihtirasla sarılmış, onlara kendini vermiş, onları kendine dert edinmiş bir adamdır; elbette onun da kendine mahsus bir görüşü olacaktır; her eseri bir akidenin, bir estetiğin adesesi arkasından görecektir. Bitaraf olmasını istemek, edebiyatla doğrudan doğruya alâkadar olmamasını, ona ihtirassız bir seyirci gibi bakmasını beklemek demektir" derdim. Birçoğuna karşı şüphesiz haklı idim; çünkü onların tavsiye ettiği bitaraflık gerçekten bir ihtirassızlıktı, gayrı şahsî dedikleri hükümler esasen şahsiyetsiz kimseler tarafından verilmiş hükümlerdi...

Fakat şimdi seziyorum ki bazılarına karşı da haksızlık etmişim; onların bitaraflıktan kastettikleri büsbütün başka bir şeymiş. Şahsiyetsiz adamınkinden başka bir gayrı şahsilik daha vardır ki o da, şahsiyetinin fevkine çıkabilen, daha

doğrusu, kendinde birkaç şahsiyeti mezcedebilen adamınkidir. Münekkitte aranan bitaraflık, hiçbir tarafla ilişiği olmaması değil, belki her tarafa birden ihtirasla bağlanmasıdır. Onun hemen hemen her akideden, her estetikten geçmiş olması lâzımdır. Hiçbir akide, hiçbir estetik hakikati, bedîî hakikati tamamiyle ihtiva etmez; bunun için hepsi de ancak az çok doğru ve az çok yanlıştır. Fakat her akidenin, her estetiğin böyle yarım olduğu başkalarından öğreneceğimiz bir hakikat değildir; ona kendi tecrübemizle, her akidenin ve her estetiğin yarım olduğunu kendi içimizdeki gözle görerek varmalıyız. Ondan sonradır ki bizde birbirine zıt, birbirine hasım estetiklerin bir arada anlatmaya çalıştıkları güzellik sezgisi hasıl olur.

Eskiden tenkidin bir akideye, bir estetiğe göre yapılmasını istediğim için münekkidin hükümlerine birtakım sebepler de göstermesini beklerdim. Fakat şimdi anlıyorum ki o sebepler tamamiyle lüzumsuz, hatta hükmün kıymetini tenzil eden şeylerdir. Münekkit bir eseri şu veya bu meziyetleri için değil, sadece ondan hoşlandığı için sever ve bunu anlatması için bir tek çare vardır ki o da: "Bu eser güzeldir" demekten ibarettir. Bundan başka söyleyecekleri zihin karıştırmaktan başka bir şeye yaramaz; belki ancak bir sanat eseri gibi okunmak için bir kıymetleri olur.

Nietzsche bir tarafta Zarathustra'ya: "Ben, hükümlerimin sebepleri sorulacak insanlardan değilim; bu söylediklerim bende elbette birtakım düşünceler neticesinde hasıl oldu, fakat bu hükümlere varmak için geçirdiğim yolu unuttum" gibi bir şey söyletir. Münekkit de o hâle ermiş olan adamdır; bir eseri güzel veya çirkin bulmasında elbette birtakım sebepler vardır, fakat onları artık kendi de unutmuştur. Uzun düşünme seneleri, okuduğu eserler onun içinde bir nevi güzellik mihakki vücuda getirmiştir.

Akşam, 1.4.1939

TENKİT HİSSİ

Geçen gün beş kişi oturmuş, şiir okuyorduk: âlim, hatta büyük bir âlim diye tanıtılmak istenen bir adamın manzumeleri. Hemen her mısra o kadar çocukça, o kadar tatsızdı ki gülmemek kabil değildi. İçimizden biri, gösterdiğimiz hürmetsizliğe kızdı:

— O adam hakkında bu şiirlere göre hüküm vermeye hakkınız yoktur; o, bir âlimdir, şiirleri iyi olmayabilir, siz onun asıl eserine, ilmî eserine bakın. Bunları vakit geçirmek için yazmış olacak... Herkesten de iyi şiir beklenemez ya!

Böyle düşünenlerimiz çoktur. Fakat ben o şiirleri okuduktan sonra o adamın ilminin de bir efsane olduğundan hiç şüphem kalmadı. Çünkü o şiirler o adamda, ilmin temeli olan tenkit hissinin, kendi kendini murakabe kabiliyetinin bulunmadığını gösteriyor. Şiir diye aklına gelen saçmaları, hem de beylik saçmaları sıralıyor, sonra da bir marifetmiş gibi bunları neşrediyor. Belki gerçekten zeki, âlim kimseler de öyle mısralar söyler; kendi bıraktığı zamanlarda iradesine hâkim değildir, saçmalar. Saçmalamak yorgun veya dalgın bir dimağın *décharge*'ıdır. Fakat sonra onlara kendisi de güler; onları neşretmek değil, kâğıt üzerine yazmaya bile kalkmaz. Saçmalamış olduğunu anlar. Kendisi söylemiştir diye onlara zaaf gösteremez.

Birtakım büyük âlimlerin, hiç de iyi olmayan şiirleri vardır. Fakat iyi olmamak başka, çocukça olmak başkadır. Biz bir âlimin, filozofun heves edip, yahut vakit geçirmek için söylediği şiirlerin çok güzel olmasını bekleyemeyiz. Meşhur Hippolyte Taine'in kediler hakkında yazdığı birtakım manzumeleri vardır; doğrusu iyi şeyler değildir. Bir zaman bir tiyatroda, filozof Descartes'ın sulh için yazdığı bir baleyi seyretmiştim; o da parlak bir şey değildi. Fakat Taine'in şiirlerine de, Descartes'ın mecbur kalıp yazdığı baleye de gü-

lünç diyemeyiz; hatta onları hürmetle okur, seyredebiliriz: kusurlarına rağmen büyük iki adamın imzasını taşıyorlar. Onlar da saçma sapan şeyler olsaydı onlara da güler, Descartes'ın ve Taine'in düşünme kabiliyetinden şüphe ederdik. Saçma sapan değil ve öyle olamazlardı.

Biz ihtisas işini büsbütün yanlış anlıyoruz. Zannediyoruz ki bir adamın, meselâ felsefe hususunda aykırı sözler söylemesi büyük bir mühendis olmasına mani değildir; gene zannediyoruz ki bir adamın hem büyük bir hekim, hem de pek bayağı bir romancı olması kaabildir. Hayır, öyle şey olamaz: iyi bir mühendisin felsefe ile hiç meşgul olmaması belki kaabildir; fakat onunla biraz olsun uğraştı mı, artık hezeyan etmez, gene makul sözler söyler. İyi bir hekim roman yazmayabilir, fakat büsbütün kötü roman yazamaz. Onun yazacağı romanlar muhakkak iyi olur da demiyorum; ancak gülünç olmaz. Yok, yazdıkları gülünç ise, hiç tereddüt etmeden hükmünüzü verebilirsiniz: o adamın hekimliği de bir şey değildir. Bir kafadan hem iyi, hem de büsbütün bayağı şeyler çıkamaz. İnsanoğlunun muhtelif faaliyetleri arasında kalın duvarlar yoktur. Tıp veya inşaat meseleleri ile felsefe veya edebiyat meseleleri hakkında hüküm veren kafa, nihayet birdir: O kafanın bir sahada çok iyi işlediği halde başka bir sahada saçmalamasına imkân verilemez.

Bir ilim adamında bulunması lâzım gelen ilk meziyet tenkit kafası, yani gerek hariçte gördüklerini, gerek kendi kafasından geçenleri tetkik, tahlil edebilme kabiliyetidir. Bu meziyete sahip olan adam, onu her sahada gösterir; onu bazan uyutup bazan uyandırması kaabil değildir. Bir taraftan gülünç şiirler yazıp bir taraftan da tabiatın kanunlarını, hâdiselerin hakikatini keşfedebilecek adam efsanesine kapılmayalım.

Haber, 20.4.1939

KEŞİF VE İCAT

Bizde bir türlü münekkit yetişemediğini ikide bir ileri sürüp de yine: "Tenkit kolay ama sanat zordur" sözünü tekrardan çekinmeyenler, tenakuza düştüklerini hiç düşünmüyorlar. Tenkit dedikleri gibi kolay olsaydı bizde birçok, herhalde yaratıcı sayılan sanatkârdan fazla münekkit çıkardı. Bir zamanın his ve hayal mahsullerinden hangilerinin kalıp hangilerinin dayanamıyacağını ayırt edebilmek, belki onları meydana getirmekten de daha zordur.

Kolay olan nevi tenkit vardır: eserler hakkında kaidelere göre hüküm vermek ve bu hükumleri etrafa kabul ettirebilmek. Yani şu "autoritaire" denilen cinsten münekkitler; edebiyat âlemimizde öylesi bulunmadığını yana yakıla söyleyip duruyorlar ama inanmayın, var, hem de bol bol var. Falancanın romanlarının iyi, harikulâde, birer şaheser olduğunu, filancanınkilerin de beş para etmediğini söyleyenlere sorun: böyle göklere çıkardıkları veya yerin dibine indirdikleri kitapların hepsini okumuşlar mı? Çoğu başkalarından öğrendikleri hükümleri tekrar ederler. Bilhassa kötü dedikleri kitapları okumaktan bahsettiniz mi, hemen istihfafkârane bir eda takınıp "Benim öyle şeylerle kaybedecek vaktim yok!" derler.

Demek ki, hükümleri itirazsızca, derhal kabul edilen münekkitlerimiz var; bir muharririn iyiliğine veya kıymetsizliğine, onların şahadeti ile inanılıyor. Eserleri, çoktan beri, hemen hiç kimse tarafından okunmayan birçok şairler, romancılar gösterebilirim, fakat onların büyük, hatta dehâ sahibi birer sanatkâr oldukları hâlâ tekrar edilip durur: "Ah! gençler arasında falanca gibi bir şair, filanca gibi bir romancımız bulunsa!" Falanca ile filanca, kitapları kütüphanenin hangi rafında bulunduğu bile unutulmuş adamlardır (kütüphanelerinde varsa!). Onlardan hâlâ takdirle, hayranlıkla bahsedilmesi, bizde "autoritaire" münekkidin, ya-

ni hükümlerini etrafa kabul ettiren adamların bulunduğunu göstermez mi? Ama bunlar ekseriya isimsiz kimselerdir, ortada kendileri yok, ancak hükümleri vardır. İnanılıp kabul edilmesi insanın içine rahatlık veren, irfan sahibi diye gözükmeyi kolaylaştıran hükümler icat etmişlerdir.

Hakiki tenkit ise kaidelere göre hükümler verebilmekte değil, o hükümleri etrafa tekrar ettirebilmekte değil, yaşayacak eseri keşfedebilmektedir. Hakikî münekkitte, bilgiden ziyade sezgi (intuition) göze çarpar. Gerçi sezgi de, bilgi ile elde edilen bir haslettir. Biri, Elen Key yahut Edouard Herriot, kültürü: "Bütün öğrendiklerimizi unuttuktan sonra bizde kalan şeydir" diye tarif etmiş; sezgi de, bilgilerimizi aştıktan sonra bizde hasıl olan, daha doğrusu olabilecek, bir kuvvettir. Sezgi sahibi münekkit bir eserin zamana dayanıp dayanamıyacağını kaidelere uyup uymamasından, şimdiye kadar devam etmiş eserlere benzeyip benzememesinden çıkarmaz, bilgisi ile hüküm vermez, *keşfeder*, bilgisine onu da ilâve eder, yani bilgisini aşar. Bunun içindir ki, bir münekkidin gerçekten kıymeti olup olmadığını ancak zaman gösterir: dayanacaklarını haber verdiği, beğendiği eserler gerçekten devam edebilirse, o zaman o münekkit kıymetli bir adamdır; yoksa onun değerini "autorité"si ile, sözlerini etrafına kabul ettirebilmesi ile ölçmek, hiç de doğru değildir. Baudelaire, zamanında, ne pek sevilen bir şairdi, ne de "autoritaire" bir münekkit; halbuki XIX'uncu asrın resimde, musikide ve edebiyatta en büyük münekkidinin o olduğu, Sainte-Beuve'den bile üstünlüğü ancak şimdi anlaşılıyor. Sarcey, Faguet ve emsali "autoritaire" münekkitler ise, beğenip göklere çıkardıkları eserlerle beraber göçüp gittiler. Çünkü *onlar sezgiden mahrumdu*, öteden beri mevcut veya kendi icat ettikleri kaidelere göre hükümler verirlerdi, bilgilerine esir olmuşlar, onu aşamamışlardı.

Her sahada keşif, icattan nadirdir; onun için bizde münekkit yetişememesine şaşmayalım; her memlekette ve her devirde azdır.

Akşam, 4.7.1939

CESARET

Münekkitte cesaret bulunmasını isteyenler elbette haklıdır. Bir eseri beğendiğini veya beğenmediğini herhangi bir sebeple, hatta sadece dostluk sebebi ile, gizlemeye kalkan münekkit üzerine aldığı vazifeyi hiçbir zaman ifa edemez. Bir tek yalanı, onun bütün hükümlerini kıymetten düşürebilir, çünkü artık samimiyetine inanmaz oluruz.

Fakat bu cesaretin yalnız münekkitte değil, her muharrirde bulunması lâzımdır; çünkü her şair, her romancı, her sanatkâr –ister istemez– bir taraftan da münekkittir. "Benim falan hakkında söylediklerime ehemmiyet vermeyin, yalnız şiirlerimi yahut romanlarımı okuyun" diyemez. Onun eserine hayran olanların, onun hükümlerine de inanmaları tabiidir. Akademiler, salonlar bunun için de tehlikeli şeylerdir; çünkü akademilere aza olanlar, salonlara devam edenler, birbirlerine nezaketle muameleye mecburdurlar. Birbirlerinin eserlerini beğenmiyorlarsa bunu açıkça söyleyemezler; hatta çok defa, kanaatleri hilâfına, birbirlerine hayranlık göstermeleri icap eder. Resmî ve zarurî yalanlar...

Bir muharririn her türlü yalandan kaçmaya cesaret etmesi lâzımdır. Hatta bunun için herkesten uzakta, bir vahşi gibi yaşamaya mecbur olsa dahi. Sanatkârlığın, muharrirliğin bir rahiplik tarafı bulunduğunu unutmamalıdır.

Akşam, 9.8.1939

SAMİMİYET

Bir muharririn, bilhassa bir münekkidin her şeyi söylemesi kaabil midir?.. Zannetmiyorum. Buna, kendi kendinden şüphesi mani olur. Bir kitap çıkıyor; üzerinde dostlarından birinin adı var; okuyorum ve pek beğenmiyorum. Fakat o kitabın gerçekten beğenilmeyecek bir eser olduğundan emin olabilir miyim? Birtakım sebepler bulup kendimi ona hayran etmeye çalışmam pek tabii midir? Burada dost derken sadece arkadaşlığı kastetmiyorum; fikirlerine iştirak ettiğim, sanatkârlığına inandığım insanlar demek istiyorum. Düşündüğümü açıkça söylemek için menfaatlerimi, rahatımı hor görebilirim fakat düşündüğümün tamamiyle doğru olduğuna itimat edebilir miyim? Bir münekkidin istediği sadece kendi hislerini söylemek değildir; vereceği hükmü, zamanın da tasdik etmesini elbette arzu eder...

Bunun içindir ki, tam bir samimiyet imkânsızdır. Kendi kendimize söylediklerimizi herkese bildiremeyiz; çünkü kendi yanılmamıza razı olsak bile başkalarını aldatmak, onları yanıltmak istemeyiz.

Bir muharrir, münekkidin asıl düşüncelerini hatıra defterinde aramak lâzımdır; fakat muharrirlerin çoğunun öyle bir defteri, *Journal*'leri yoktur. (Ben hiçbir zaman öyle bir defter tutmaya kalkmadım; buna müteessifim. Öyle bir defter beni belki de bazı şeyleri yazmaktan kurtarırdı.)

André Gide'in *Journal*'ini bunun için seviyorum. Fakat o da, o sayfaları neşrediyor ve bunun için onlarda da kaygısızca samimi olmasına imkân yok. Zaten bunu kendi de itiraf ediyor.

Akşam, 9.9.1939

NOTLAR

Bugünlerde bir gazetede, ders kitaplarından birini tenkit eden bir seri yazı çıkıyor. Muharrir yanlışların hepsini birer birer göstermek istemiş... Tenkidin bu tarzını bir türlü anlamıyorum. Tenkit etmek, tashih etmek değildir. Münekkit bir eserin meziyetlerini veya kusurlarını umumî olarak söyler. Belki yalnız fikirler üzerinde birer birer durulup münakaşa edilir; fakat bir kitaptaki vezin hatalarının, kıraat hatalarının hepsini birer birer göstermeye ne lüzum vardır? Üç dört misal gösterip: "Kitap bu nevi hatalarla doludur" demek karie bir fikir vermek için kâfi değil midir?

Fakat asıl hayret ettiğim nokta o değil, münekkit, bir kitaptan beş on makale çıkarmayı daha kolay, daha elverişli bulmuş olabilir. Asıl hayret edilecek nokta şu: O kitap yeni değildir, senelerden beri okutuluyor; münekkit de yeni değildir, senelerden beri o kitabı biliyor, belki de okutuyor; gördüğü yanlışları, lâzım gelen makamlara veya karilere bildirmek için şimdiye kadar ne bekledi?

Tenkidin bitarafane olması lâzım geldiğini söylerler; bunun ne demek olduğunu pek anlayamamıştım. "Münekkit şahsi zevkleri, şahsi kanaatleri olan adamdır, okuduğu eserleri de bittabi şahsiyetinin adesesi arkasından görür, o halde tamamiyle bitaraf olmasına imkân yoktur" derim. Şimdi anlamadım: meğer münekkide tavsiye edilen bitaraflık, şahsi zevklerine, fikirlerine uymamak değil, şahsi *endişelerine*, rekabet hissine kapılmaması imiş.

Haber-Akşam Postası, 11.11.1939

BİR MEKTUP

–Yücel'cilere–

Bu mektup asıl sizin derginizde çıkmalıydı ama size göndersem koymazdınız ki! Bense size söyleyeceklerimi başkaları da duyabilsin istiyorum. " Koymazdınız" dememin sebebini siz unutmamış olsanız bile herkes bilmez; kısaca anlatayım. Üç dört yıl oluyor, bazı sorular üzerine bir danışkayı gerekli bulmuş, yani bir *enquéte* açmıştınız; sizlerden olduğunu bildiğim sayın doçent Bay Orhan Burian benim de cevap vermemi buyurdular; benim diyeceklerimin bir değeri olmayacağını düşünerek aflarını diledimse de yeniden buyurmaları üzerine cevap vermek zorunda kaldım. Özenerek, elimden geldiği kadar iyi yazmaya çalıştım. Derginizin sayfalarına yakıştıramamış olacaksınız ki koymadınız. Beğenmemenize bir şey diyemem; ancak o iş için size başvurmamış bir kimse ile eğlenmeyi kendinize yakıştıramayıp da üstüne düşmeseniz, ya verdiği cevabı derginin bir köşesine sıkıştırsanız bilmem daha doğru olmaz mıydı? Onu hatırladım da bu yazıyı size göndermekten çekindim.

Derginizi sevmem demiyeceğim; nasıl diyebilirim ki, sayfalarında Cahit Sıtkı Tarancı, Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi zamanımızın en iyi şairlerinden saydığım yazarların da imzalarını gördüm Yeni şiirimizden parçalar toplayıp bir kitap, bir *anthologie* çıkarmıştınız; benzerleri arasında bence bugün de en iyisi, en zengini odur. Artık tükenmiştir sanıyorum; biraz daha büyülterek, sonraki şairleri de katarak yeniden bastırsanız keşke... Ama Yücel'de, nasıl söyleyeyim? bir *talebe-i ulûm* havası var ki işte o hava ile uzlaşamıyor, sanki nefesimi daraltıyor. Nedir o her sayfanın altına koyduğunuz "vecizeler", atasözleri? Bir resim bastınız mı, hemen "falancanın koleksiyonundan" diyorsunuz; falancanın evinde o tabloların, heykellerin asılları mı varmış?

yoo! birer *reproduction*'u; asılları, kendiniz de söylüyorsunuz, şu, yahut bu müzedeymiş Çocuk özentisi derler böyle şeylere. Çoğu yazılarınızda da yüksek perdeden konuşuyor, bildiklerinizi, öğrendiklerinizi içinize sindirmeyip şöyle serivermek istiyorsunuz... Neyse o sizin bileceğiniz iş; benim asıl söylemek istediğim başkaydı.

Derginizin Ağustos 1944 tarihli sayısında benim birkaç sözümü almış, "Nurullah Ataç kendi için kanun yaratıyor" başlığı altına sıralamışsınız. O başlık manasız, benden aldığınız satırlarda kanun olmak hevesi yok: ne başkaları için, ne de kendim için. "Ben münekkit değilim, *essayiste'im*, *moraliste'im*... Methedilmeyi sevmem" demiştim; bu sözlerin neresi kanuna benziyor? Kendimi anlatmak istemişim, işte o kadar.

Maksadınız nedir, anlamamıştım. Söylediler: Benim bir dediğim bir dediğimi tutmazmış da onu göstermek istermişsiniz. Başlığın üzerine koyduğunuz resimdeki maymunların birbirine hırlaması da onu belirtmek için olsa gerek... Ama iyi seçmemişsiniz: O sözler arasında birbirini tutmazlık yok. Baştaki iki cümleyi alalım, en çok onlar birbirini çürütür gibi de onun için: 1. Ben *İmpressionniste* bir münekkidim. Anatole France de öyle idi. 2. Ben münekkit değilim, *essayiste*'im, *moraliste*'im".

Evet, birkaç tenkit yazısı yazdım, belki daha da yazarım. Tenkitlerimde bir öğretiye bağlanmadım, yani *doctrinaire* değilim. Bir kitaptan hoşlandım mı, hoşlanmadım mı, onu söylerim; sevdiğim parçaları başkalarına da gösterip sevdirmeye çalışırım. Yargılarımın kesin, şaşmaz yargılar olduğunu ileri sürmem; eserlerin bende bıraktıkları izlenimleri belirtmek isterim. Bu yolda yazan tenkitçilere, yanılmıyorsam, *impresionniste*, izlenimci derler. Ama tenkit yazılarım azdır; asıl *essai*, *deneme* yazmaya, bir moraliste olmaya heves ederim. Bunun neresi birbirini tutmuyor?

Size bir şey söyleyeyim: Benim sözlerimde çelişme (tenakuz) aramanız boştur. Ben hiçbir şeyi kesin olarak söyleyemem, *affirmer* etmem ki! Çelişme, kesin söz söyleyenlerin yazılarında aranır. Ben bazı şeyler üzerinde düşünürüm; okuduğum kitaplardan birtakım düşünceler alırım. Kendimi düşüncenin de, duygunun da "pek doğru olan o yalınç (basit) günü gününesine" bırakmışımdır. Bugün böyle, yarın şöyle düşünebilirim: Kimseye yol göstermeye, kimseyi arkamdan sürüklemeye kalkmıyorum ki! Bir tek hakikat olduğuna inanmam, hakikatler vardır; onlardan ne kadar çoğunu kendimizde toplayabilirsek, birbirlerini tutmuyor gibi gözükenleri içimizde ne kadar uzlaştırabilirsek insanoğlunu, dünyayı, tabiatı o kadar anlarız. Kesin sözden çekinişim, karşıtını (zıddı) yadsımak olacağı içindir. Hiçbir hakikati yadsımak, hiçbirinden gönül rızasıyla vazgeçmek istemem.

O iş hoşunuza gidiyorsa sözlerimde çelişmeler, birbirini tutmazlıklar arayın; ne kadar çok bulursanız beni o kadar sevindirirsiniz. Ama sizden yaşlı olduğum için, bir öğüt vermeme de müsaade edin: "Ben *impressionniste* bir münekkidim... Ben münekkit değil, *essayiste'im*" gibi tutmazlıkları, çelişmeleri bulmakla yetinmeyin; onların üzerinde durmaya değmez.

Bilmem ama bana öyle geliyor ki sözlerimi biraz da değiştirmişsiniz. Nerelerden aldığınızı niçin söylemiyorsunuz? Yazılarımı toplamam, hemen açıp bakmam; ama gazete koleksiyonlarını karıştırıp asıllarıyla karşılaştırabilirim. Değiştirdiğinizi niçin sanıyorum, anlatayım. Size göre ben: "Peyami Safa, inandığını yazmaz. Ahmet Haşim'in mezarında söyledikleri neydi?" Haşim, bizi bırakıp nerelere gidiyorsun?" "Sonra onun hakkında ne ayıp şeyler yazdı" demişim. Gerçekten "mezarında" mı demişim? acaba "mezarı başın-

da" değil mi? Hem Peyami Safa, Haşim'in ölümünden sonra değil, ölümünden önce onun için ağıza alınmaz sözler söyledi; böyle bir yanlışa düştüğümü pek sanmıyorum.

Bir de şunu sorayım: ben "impressionnist, eseyist" mi yazmışım? Onu da sanmıyorum. Yeni harfleri aldığımızdan beri ben, Firenkçe kelimeleri kullanmak zorunda kalınca, eğik yani *italique* yazı kullanarak asıl imlâlarıyla yazarım. Elâlemden ödünç aldığımız sözleri, öz malımızmış gibi kıyafetlerini değiştirerek yazmam bana bir ayıp gibi gelir. Bakın, yukarda *danışka* diye bir karşılığını koymaya çalıştığım *enquéte* sözünü, Türkçeymiş gibi *anket* şeklinde yazmadım. Bizim kelimemiz değil, yabancı olduğunu göstermeliyiz. *Müze*, *koleksiyon* sözlerini de bizim imlâmızla yazarken, inan olsun, irkiliyorum. Ama okuyanlar anlamaz da züppelik ettiğimi sanırlar diye korktum.

Sahiden: "Ben, vecize söylerim" demiş miyim? Utandım doğrusu.

Yoksa asıl maksadınız benim sozlerimde tutmazlıklar, çelişmeler aramak değil de benim kendimi beğendiğimi, böbürlendiğimi göstermek mi? Öyle ya! hep kendimi söylüyorum, kalkıp kendimi Anatole France'a, La Bruyére'e benzetiyorum... Ama değil; kendimi beğenmem demiyeceğim, her kişi kendini az çok beğenir, ben de elbette beğenirim; yalnız benden aldığınız o sözlerde kendimi beğenme yok. Anatole France'ı anışım, izlenimci tenkide bir misal göstereyim diye idi; zaten Anatole France'ı pek sevmem, ona benzemek de istemem. La Bruyére'e gelince, onu en büyük yazarlardan biri sayarım; kitabını yıllarca okudum, ondan çok azık aldım; hep yanımda taşıdığım için bir gün bir yerde bırakmışım, aylardan beri okuyamıyorum, diye kendimde bir eksiklik duyuyorum. La Bruyére'e benzenmeye (benzenmek, Türkçe'de *taklit etmek* demektir), benzenmeye çalıştım.

"Dünya yazarları arasında en çok kimin gibi olmak isterdin?" diye sorsalar önce Montaigne'i, sonra La Bruyére'i, bir de belki Hazlitt'i gösterirdim. Ama onlar gibi yazmak istemek onlar gibi olduğumu söylemek, onlarla boy ölçüşmeye kalkmak değildir ki! Onların yolundayım, ancak onlar benden çok büyük, çok güçlü... Hayır, aldığınız sözlerimde kendimi beğenme yok. Zaten aldığınız bir parça var, o da gösteriyor. Bilgisi gibi düşüncesi de kıt bir delikanlı, benim için "dâhi" demişti; aldığınız satırları ona cevap olsun diye yazmıştım: "Ben dâhi olmadığımı bildiğim gibi kendimin orta hallinin üstünde olduğumu da hiçbir zaman, daha doğrusu çoktan beri vehmetmedim; fakat orta halli bir kıymetim olduğunu zannediyorum. Bu da yoksa, bilsinler (yani beni beğenenler bilsinler) ki kendilerini isteye isteye aldatmadım, kendim de aldandım."

Hayır, delikanlılar, kendimi hiçbir zaman büyük bir yazar diye göstermeye kalkmadım; hayatta övündüğüm, böbürlendiğim olmuştur, çünkü hayatta insan duygularına kapılır; ama yazılarımda övünmedim, böbürlenmedim. Hep kendi sözümü ediyorsam o da ancak kendimi bildiğim içindir. "İşte, böyle bir insanoğlu var; onun düşüncelerinde, duygularında, hayattan edindiği görgülerde belki siz de kendi kendinizi bulabilirsiniz" demek istiyorum.

Hoşça kalın.

Ulus, 6.11.1944

ELEŞTİRME ÜZERİNE

I.

Ne anlaşılmaz iştir şu eleştirmecininki! Kendi yapmaz, yapamaz, kalkar başkalarının yaptıklarına karışır. İnceleyecek, yargılayacakmış: değerlisini bir yana ayıracak, de-

ğersizini bir yana; güzeli, kalıcıyı alacak, yımızığı, geçiciyi atacak. Bilirmiş o, duyarmış, sezermiş... Siz oturacaksınız, uzun uzun çalışacak, aylarca belki yıllarca didineceksiniz, bir yır, ya bir öykü yazacak, bir bediz çizecek, bir ezgi düzeceksiniz, bir yapıt koyacaksınız ortaya; bir de bakacaksınız ki eleştirmeci, şöyle yukarıdan almış, buyurup duruyor sizin yapıtınız üzerine. Kuruldukça kurulur, büyüklendikçe büyüklenir. Bütün bu eleştirmelerinin, incelemelerinin sonunda iyi bir gününe gelmiş de ağzından bir: "Eh; olmuş!" dökülürse, gene ne mutlu size! Kolay kolay beğenir mi? neler görmüş, neler okumuştur, sizin yapabildiklerinizi tansıklar mı o? Beğenir, tansıklarsa, sonra ne derler ona? Daha iyisini görmemiş okumamış sanırlar, sizin gönlünüz incinmesin diye kendi adına sanına söz mü geçirtsin? İşte bunun içindir ki çoğu beğenmez, dudak büker de: "Yok bir değeri, kapılmayın buna" diye kesip atıverir.

Bir yol sorun eleştirmeciye, bakalım nereden alıyor o yargılama gücünü? Güzeli yımızıktan ayırmak, kalıcıyı geçiciden seçmek için ne yapıyor? Bir soruverin. Neye dayanarak yargılıyor, nedir ölçüsü? "Ben güzellik yaratmanın kurallarını, yasalarını bilirim de onlara göre yargılarım" diyemez. Öyle kurallar, yasalar olsaydı onları siz de, ben de öğrenirdik, eleştirmeciden önce dörütmen öğrenirdi onları. Birtakım kurallar, yasalar olsaydı, onları belleyip de uygulayanların hepsi de güzel güzel, ölmez yapıtlar çıkarıverirlerdi. Birtakım kurallar, yasalar olsaydı, güzel, ölmez yapıtların hepsi de, onlara göre yaratılacakları için, birbirine benzerler, birbirinin eşi olurlardı, oysaki değil öyle: güzel, ölmez yapıtların, şu usta işi dediğimiz yapıtların biri ötekine benzemiyor, hepsinin de birer ayrılığı var, değerleri belki o ayrılıktan geliyor. Sizin yaptığınız, o usta işlerinden birini andırırsa eleştirmeci beğenmiyor: "Bu dörütmenin bir kişiliği yok, başkalarına uyuyor, başkalarına öykünüyor;

yeni bir güzellik getirmiyor; geleneğe, öteden beri var olana bir nen katmamış" diyor. Demek ki güzelliğin kuralları, yasaları yoktur; varsa bile açıkça söylenemez, gösterilemez, öğretilemez. Usta işlerinin incelenmesinden de çıkarılamaz. Eleştirmeci dörütmenin gelenekten ayrılmasını da öğütlemiyor... "Gelenekten ayrılmamalısın" dese bile arkasından düzeltiyor: "Gelenekten ayrılmayacaksın, gene de yaratıcı olacaksın, bir yenilik getireceksin, bir başkalık katacaksın geleneğe" diyor.

Eleştirmeci, "Ben çok okudum, çok gördüm de beğenim inceldi, onun için güzeli yımızıktan, kalıcıyı geçiciden seçebilirim" mi diyor? Bakalım doğru mu bu dediği? Çok okumakla, çok görmekle beğeni gerçekten incelir mi? Diyelim ki incelir, düzelir. Öyle ise eskiler, ilk çağ kişileri, bundan iki bin beş yüz, üç bin yıl önce yaşamış kimseler ne yapmışlar da beğenilerini inceltmişler, düzeltmişler, sağlaştırmışlar? Çok mu görmüşler? Onların günlerinde ortada büğünkü gibi çok yapıt yokmuş ki! Bir Homeros ozan, bir Hesiodos ozan büsbütün okumamış, görmemişlerdir demiyorum: onlar da okumuştur ya, bizden büğünün kişisinden daha okumuşlardır. Gene de beğenileri incelmiş, düzelmiş: güzel, ölmez yapıtlar yaratmanın yolunu bulmuşlar. Demek beğeniyi inceltmenin, düzeltmenin biricik yolu çok okumak, çok görmek değildir. Bir kimse çıkıp da: "Ben de Homeros'tan, Hesiodos'tan daha çok okumadım; ancak beğenilerini ne türlü inceltmiş, düzeltmişlerse ben de öyle inceltip düzelttim. Sen, eleştirmeci bu benim elimden gelmez mi diyorsun? Öyle ise Homeros'un Hesiodos'un elinden gelebileceğine neden inanıyorsun? Ben de, büğünün çocuğu da onlar gibi bir kişioğlu değil miyiz? Bir çağdaki kişioğlunun elinden gelen başka bir çağdaki kişioğlunun elinden niçin gelmesin? Beğeni ancak çok okumakla, çok görmekle incelir, düzelir, diyorsan

Homeros'un Hesiodos'un beğenilerini de ince, düzelmiş bulmamam gerektir; onların beğenilerini ince, düzelmiş bulmuyorsan onlardan kalan yapıtları okumanın, incelemenin kişide beğeniyi inceltteceğini, düzelteceğini söylemen boş değil midir?" derse eleştirmeci bunu yanıtlayabilir mi? Kaldı ki çok okumanın, çok görmüş olmanın beğeniyi inceltip düzlettiği de doğru değildir. Nice kimseler biliriz, çok okumuşlardır, çok görmüşlerdir, yeryüzünün güzel denilen, usta işi denilen yapıtlarının çoğunu okuyup görmüşlerdir de gene beğenileri incelmemiş, düzelmemiştir. İnce beğeni, sağbeğeni, güzeli yımızıktan, kalıcıyı geçiciden seçmek gücü de, güzellikler yaratmak gücü gibi, daha çözülmemiş, belki bundan sonra da çözülemeyecek bir gizdir.

Eleştirmeci: "Ben toplumun gereksinmelerini, günümüzün ne türlü bir dörüt dilediğini seziyorum, anlıyorum, dörütmenlere yol gösteriyorum" mu diyor? Kendisi seziyor, anlıyor da siz, biz neden sezip anlayamıyoruz? dörütmen neden sezip anlayamıyor? Nedir eleştirmecide olup da sizde, bende, dörütmende olmayan? Bizler de onun gibi bir toplumun, bir çağın yetiştirdiği kimseler değil miyiz? Toplumun, çağın gereksinmeleri, dilekleri onda kendilerini belirttikleri, ona kendilerini duyurdukları gibi bizde de belirirler, bizde de kendilerini duyurturlar. Bu bakımdan kimse kimseden üstün olduğunu ileri süremez. "Bu bakımdan kimse kimseden üstün olamaz" demiyorum; vardır, bulunur üstün olan kimseler, Öyle kişiler biliriz ki günlerini bir türlü anlayamamışlar, duyamamışlardır; duyuşları, düşünüşleri hep düne bağlıdır, büğünün içinde dündeymiş gibi dolaşırlar, ayrılıkları, değişmeleri bir türlü göremezler, sezemezler. Ancak onlar da büğünün gereksinmelerini, dilediklerini yalnız kendilerinin anlayıp bildiklerini söylerler. Kimse çıkıp da: "Ben yaşadığım çağı anlamıyorum" demez.

Yaşadığı çağı kimin anlamadığı sonradan, çok sonradan belli olur. Eleştirmeci bakalım gerçekten anlayanlardan mı? Onun dedikleri sizin dileklerinize uymuyorsa, o mu, yoksa siz mi doğru yoldasınız; bunu kim, hangi yargıç söyleyecek? Siz yanılabileceğiniz gibi eleştirmeci de yanılabilir. Eleştirmecilik bugün başlamamış ki! Yüzyıllardan beri, tâ eskiden beri var; şöyle bir düşündük mü, çağlarının gereksinmelerini, dileklerini anlayamamış, ancak dünü, kendilerinden önceki dünü sürdürmek istemiş nice eleştirmeciler gösterebiliriz. Onlar yanılmış da büğünün eleştirmecisi, dediklerinin hepsini de doğrunun tâ kendisi sanan eleştirmeci yanılamaz mı? Öteki kişilerden başka türlü mü yaratılmış o? Ben biliyorum bu topluma neler gerektiğini, ben biliyorum bu çağın ne türlü güzellik dilediğini... Eleştirmeci bana: "Hayır, sen yanılıyorsun" mu diyecek? Bence yanılan odur, ben değilim. Hangimizin doğru söylediğimiz bir gün anlaşılacak; ancak o gün ortada ne o bulunacak, ne de ben. Hangimizin doğru söylediğimiz anlaşılacak ya, o anlayamayacak, ben anlayamıyacağım; kendi yaşadıkları günlerin, kendi çağlarının dilediklerini belki anlamış, belki de anlayamamış kimseler anlayacak.

Eleştirmeci: "Ben dörütmenlere yol göstermiyorum, dörüt yapıtlarına ilgilenenlere yol gösteriyorum; onların yanılmamasına, gerçek güzeli yalancı güzelden seçebilmelerine çalışıyorum. Yeniliği anlamayanlar var, ben onlara anlatmak için uğraşıyorum. Ben dörütmenin işine karışmıyorum; o istediğini yapsın, ben dörüt yapıtları arasında şaşırmış, hangisini beğenip hangisini beğenmemek gerektiğini kestiremeyen kimselere kılavuzluk ediyorum" diyebilir. Eksik olmasın! Tanrı yokluğunu göstermesin eleştirmecinin! O olmasa neye varırdı dörütmenin durumu? Yaptığını, yapacağını kimseye anlatamazdı ki! Öyle ya! bir dörüt yapıtı kendiliğinden anlaşılır mı? Dörütmen yapıtını ortaya çıkaracak, alanlar ona baka-

cak, bakacak, bir nen anlayamayacak, sonra eleştirmeci gelecek, o yapıtta neler, ne güzellikler bulunduğunu birer birer sayıp dökecek, anlamını açıklayacak, ortalık aydınlanıverecek. Belki dörütmenin düşünmediği, düşünde bile görmediği birtakım anlamlar daha buluverecek o yapıtta... Ben bir okur olarak söylüyorum: Eleştirmeci karışmasın benim seçeceğim beğenip okuyacağım betiklere. Ben kendi beğenimle iş görmek istiyorum, onun beğenisi ile değil. Ben bir betiği okurken onu anlamadığımı eleştirmeci ne biliyor? belki onun anladığı gibi anlamıyorum, o başka; ancak onun anlayışının doğru, benimkinin yanlış olduğu neden belli? Betikte birtakım güzellikler varmış da kavrayamıyormuşum; peki, o güzellikleri bana göstermek dörütmene, betiği yazana düşmez mi? Betiği yazanın dili ile benim dilim ayrı mı ki eleştirmeci kalkıp da bir dilmaç gibi araya giriyor? Ben yazarı mı okuyacağım, eleştirmeciyi mi? Çekilsin aramızdan, yazarla beni baş başa bıraksın; betikte ne varsa, ben neyi görebiliyorsam onu göreyim. Göremediğimi de büsbütün bilmeyeyim, daha iyi, ikinci elden bir tatma gelmez benim işime. Dörütmen bana kendi gücü yettiğince anlatsın, ben de gücüm yettiğince anlayayım... Salt bir okur değil de bir dörütmen olsaydım gene böyle düşünürdüm; eleştirmeciye: "Sen girme aramıza, okuruma ben kendimi anlatırım; sen anlatmaya kalkarsan belki benim yapımda olmayan birtakım nedenler de katarsın, belki çoğaltırsın, büyültürsün, belki de azaltır, eksiltirsin. Senin katıp çoğaltmanı da, azaltıp eksiltmeni de istemem" derdim. Ben, eleştirmecinin tellim anlayışsız, yaratıcılık gücünden büsbütün yoksun bir kişi olduğunu söylemiyorum, büyük değeri olabilir. Gene de karışmasın, başkalarını anlatmaya kalkışmasın; bir diyeceği varsa, doğrudan doğruya söylesin, dinleyebilirim onu. Yalnız bana: "Sana şu betiği anlatacağım ben" demesin, araya başka birini katmasın. Ya onun: "Şu betikte işte şunlar var" demesi yanlışsa, o betikte gerçekten

onlar yok da onları kendi uyduruyorsa ben neden kanayım? Değersiz bir betiği değerli sanayım da içinde olmayanları, ancak eleştirmecinin var sandıklarını göreyim? Bir betik, bir dörüt yapıtı kendini anlatmaya yeter; yetmiyorsa bir eksikliği var demektir, o eksiği eleştirmeci kapatmaya yeltenmesin. Bıraksın, o yapıt anlaşılmadan, tadılmadan unutulsun gitsin. Eleştirmeci dörütmene de, dörütmenin yapıtını tanımak isteyen kişiye de gerçekten bir iyilik edemez. Belki bir esizliği dokunuyor, çünkü birine: "Ben olmasam senin değerini, yapıtındaki güzellikleri görmeyecekler" diyor, ötekine de "Ben olmasam bu dörütmen bir başına kendini anlatamaz ki sana" diyor; böylelikle ikisinin de birbirlerine olan güvenlerini azaltıyor. Satıcı ile alıcıyı karşı karşıyı, baş başa bıraksın, onlar işlerini daha iyi görürler.

SÖZLÜK

Bediz: resim. *Beğeni*: zevk. *Betik*: kitap, *Dilmaç*: tercüman. *Dörüt*: sanat. *Dörütmen*: sanatkâr. *Eleştirme*: tenkit. *Esizlik*: kötülük. *Ezgi*: beste. *Gereksinme*: ihtiyaç. *Giz*: Sır. *Nen*: şey. *Öğütlemek*: tavsiye etmek. *Öykü*: hikâye. *Tansıklamak*: hayran olmak. *Tellim*: daima. *Ustaişi*: şah-eser. *Uygulamak*: tatbik etmek. *Yanıtlamak*: cevap vermek. *Yapıt*: eser. *Yargıcı*: hakem. *Yımızık*: çirkin.

Ülkü, 1.6.1948

ELEŞTİRME ÜZERİNE

Eleştirmenin neye yaradığını, eleştirmeciden ne beklenildiğini bir de gidin başkalarına, eleştirmecinin okurlarına sorun.

Önce bir dörütmen bulun da onu söyletin. Diyeceklerin-

de, ne denli gizlemek isterse istesin, ne denli saygı sözleriyle örtmeye çalışırsa çalışsın, bir küçümseme sezersiniz. Dörütmenin eleştirmeciden korktuğu olur, gönlünü edip de bir övgü sözü koparmak için ona yaltaklandığı, onu göklere çıkardığı da olur. Kanmayın! içinden, ta içinden aşağı görür eleştirmeciyi. Gerçekten beğenir, kendisine eşit sayabilir mi? Kendisi, dörütmen, bir yaratıcıdır; dörütmenlerin en beceriksizi, en bayağısı, en aşağısı, başkalarına öykünmekten ileri gidemeyeni bile kendisini bir yaratıcı sayar, yaptıklarının çok güzel olduğuna, yepyeni olduğuna, bu acun kurulalı daha bir eşi, benzeri gelmediğine inanır, sımsıkı inanır. Doğrusunu isterseniz, dörütmenin böyle kendine güvenmesi, kendinde bir üstünlük bulunduğunu sanması gereklidir. Yoksa neden yazsın? neden bedizler çizsin? neden ezgiler düzsün? "Ben bir yenilik getirmiyorum, yaptıklarımın bu yeryüzünde öteden beri bulunan güzellikleri artırmayacağını, onlara bir nen katmayacağını biliyorum. Dilediğim salt gönlümü eğlendirmek, öteden beri bilinenleri etkilemektir" diyecek bir dörütmen çekilir mi? Dilediği salt gönlünü eğlendirmekse, bildiklerimize, var olana bir nen katmıyorsa sizin, benim kendisine ilgilenmemizi ne yüzle bekliyor? Kendinin bir yaratıcı olduğuna inanmalıdır dörütmen; inanmıyorsa susmalı, çekilmeli, yaptıklarını kimseye göstermemelidir. Eleştirmeci ise, onun gözünde, bir yaratıcı değildir; başkalarının yaptıklarının, yarattıklarının üzerine çöken, başkalarının emeğiyle geçinen bir kişidir. Dörütmen, eleştirmecinin bir yaratıcı olmasını, eleştirmenlerin de yaratıcılık etmesini istemez: "Benim yaptıklarımı incelesin, benim yapıtımdaki değeri, güzellikleri bulsun, anlasın, duysun, onları göstersin, anlatıp duyursun, sonrasına karışmasın" der. Ancak kendisine bir yararlığı dokunabilecek bir kişi, bir yumuşçu diye bakar eleştirmeciye. Başı sıkıya geldi mi: "Yapmak güç, yapılanı beğenmemek, dudak

bükmek, yapılanda birtakım eksikler, ağdıklar bulmak kolaydır" deyip çıkıverir işin içinden.

Eleştirmeci: "Ben dörütmenlere yol gösteriyorum" diye istediğince kuruladursun, dörütmenlerin çoğu okumazlar eleştirmecinin yazdıklarını, dinlemezler dediklerini. Ya kendileri üzerine, ya sevdikleri üzerine bir yazı yazılmışsa, sevmediklerinden biri çekiştirilmiş, hırpalanmışsa, ancak o gibi yazıları okurlar. Öteki yazılara gelince: "Çok işim var benim; yapıtlar yaratmaya uğraşmaktan göz kaldıramıyorum ki eleştirmecinin yazdıklarını okuyayım" deyiverirler.

Bırakın dörütmeni, o otursun da yapıtlarını yaratmakla uğraşsın, belki iyi, güzel, öyle çabucak unutulmayıp yüzyıllara dayanacak bir nen çıkar elinden. Bir de kendileri yaratıcı olmayanlara, dörüt işleriyle dışarıdan ilgilenenlere, okurlara sorun.

Bakın onların eleştirme üzerine düşündükleri vardır; bilirler eleştirmenin ne türlü olması gerektiğini. Eleştirmecide aradıkları erdemleri sayar dökerler size...

Kimini görürsünüz, sizi, dörüdü sevdiğini, dörüde bayıldığını, dörütmenlerin korunması gerektiğini söyler: "Ancak, der, ortaya konulan türlü yapıtlar arasında hangilerinin değerli, hangilerinin değersiz olduğunu seçecek, sözlerine, yargılarına güvenilir kişiler bulunmalıdır. Yoksa kamu kimi beğenip kimi beğenmeyeceğini bilemez. Örneğin ben... Birçok yırlar, öyküler yazılıyor, birçok betikler basılıyor; işimi gücümü bırakıp da onların hepsini okuyamam ya. Eleştirmeci okumalıdır, bilmelidir onların hepsini ayıklamalıdır, ben de onun öğütlediklerini alır okurum, dörüdü koruma, dörütmenleri isteklendirme ödevimi yerine getirmiş olurum" der. Ona: "Sizin beğeninizle eleştirmecinin beğenisi bir mi? Onun güzel bulup sevdiğini belki siz sevmezsiniz; onun güzel bulmadıkları içinde de sizin sevebilecekleriniz olur" demeyin, o türlü okuyucunun özel, kişisel bir

beğenisi yoktur. Toplum içinde bir birey değil, sürü içinde bir bireydir o. Kendi düşünmez, kendisine neyin yarayacağını, kendisinin neyi beğenip neyi beğenmeyeceğini kendisi aramaz; başkalarının buyruklarına uyar, başkalarının düşüncelerini benimser. Şu, ya bu eleştirmecinin ününe kapılmıştır; onun sözüne, yargısına güvenilir bir kişi olduğunu neredense duymuştur, bağlanmıştır ona... Eleştirmeci o gibiler için, kendi kendilerine düşünmeyip başkalarının düşündüklerine dediklerine, başkalarının yargılarına körükörüne uyan kimseler için yazıyorsa, doğrusu, acınır eleştirmeciye: alıklar, bönler için çalışıyor demektir; alıklar, bönler için çalışan da sonunda alıklaşmaz, bönleşmez olur mu? Siz diyeceksiniz ki:

"Sonradan alıklaşıp; bönleşmez kişi; yaradılışından alıktır, böndür de o yüzden alıklar, bönler için çalışır, kendi gibilerle düşüp kalkar." Böyle derseniz dersiniz, ben karışmam sizin düşüncenize.

Kimi de o denli yalın, yavan görüşlü değildir; şu, ya bu eleştirmeciyi neden beğendiğini, onun yargılarına neden inandığını anlatır size: "Doğrusu, bir yanı tutmuyor o eleştirmeci. Hep olduğu gibi günümüzde dörütte türlü türlü çığırlar görülüyor; dörütmenlerin kimi bir yolu tutmuş, kimi öteki yolu... Yolların hepsi de doğru olabilir, hepsi de güzelliğe götürebilir. Eleştirmeci ise o çığırlardan birine kapılmıyor, bağlanmıyor, hepsine dışardan, yukarıdan bakıyor; hepsinin de güzel, değerli yapıtlarını bulup çıkarıyor. Dörütmen onun gibi yansız olamaz, çığırların birinden birine katılmıştır, ya kendisi bir çığır kurmuştur"der. Onun söylediği doğru ise eleştirmeci dörüde yakından ilgilenmiyor, gerçekten ilgilenemiyor demektir; yakından ilgilenseydi, gerçekten ilgilenseydi, kendi de bu çığıra girer, kapılır, ya yeni bir çığır kurardı. Dörüde yakından, gerçekten ilgilenmeyen kişinin yargılarına da ben niçin inanayım? Yansızlık

bir yandan olmamak, bir işe büsbütün yabancı olan kişiye vergidir. Ben dörüdle uğraşıyorsam, kendim yaratıcı olmasam da gene dörüde yakın bir ilgi gösteriyorsam, dörüt işlerine kendimi vermişsem, benim de dörüt üzerine birtakım düşüncelerim var, benim de kendime göre bir güzellik ölçüm var demektir. O düşüncelere uymayan, o ölçüye uymayan yapıtları beğenebilir miyim? onların değerlerini gerçekten anlayabilir miyim? Ya dörüt işlerine yakından, gerçekten ilgileneceğim, benim de ya katıldığım, ya kendi kurduğum bir çığır bulunacak, böyle olunca da yargılarının yansız olduğu, benim bir yanı tutmadığım söylenemez; yok, bir çığıra katılmıyorsam, kendim de bir çığır kurmuyorsam, dörütle gerçekten, yakından uğraşmıyorum demektir, öyle olunca ben yansız olduğumu, bir yanı tutmadığımı söyleyebilsem de benim yargılarımın bir değeri olmaz. Bunun içindir ki eleştirmecinin yansız olmasını istemek boştur, yanlış bir düşüncedir. Eleştirmenin gerekli bir iş olduğuna inanıyorsak, dörüt alanında yaratıcı gibi bir yandan, bir çığırdan olmasını istemeliyiz. Sorarım ben size: bir yandan olmak, bir çığırdan olmak ne demektir? Bir dörütmen, bir yaratıcı kalkar da uzun uzun düşünür, ne türlü bir çığır kursam diye araştırır da ondan sonra mı bir çığır kurar? Yooo! O, kendine göre, kendisinin de güzel bulduğuna göre birtakım yapıtlar yaratır; o yapıtlarda kendi görüşü vardır, o görüş başkalarınca da benimsenirse, o ilk yaratıcıya uyanlar bulunursa, bakarsınız ortaya yeni bir çığır çıkar. Eleştirmeci, dörütle uğraşan kişi, o yeniliğe ilgilenmesin mi? Onu beğenip kendi de uymasın mı? Beğenmiyorsa ona karşı koymaya çalışşmasın mı? Beğenip uyuyorsa da, beğenmeyip karşı koymaya çalışıyorsa da yansız değil demektir. Kuramlara, yapıtı doğuran düşüncelere bakmayacakmış da yalnız o yapıtın güzel olup olmadığı, değerli olup olmadığını araştıra-

cakmış... Kuramların, düşüncelerin dışında, bütün çağlarda geçer, bütün çağlarda doğru bir güzellik ölçüsü mü vardır? "Ben bir yapıtın örgüsüne, kuruluşuna, içindeki düşüncelere, konusuna bakmıyorum, ancak güzel olup olmadığını araştırıyorum" ne demektir? Güzelliği yaratan belki örgü değildir, kuruluş değildir, yapıtın içindeki düşünceler, konu değildir; ancak siz onları kaldırırsınız bütün yapıtı, yapıtla birlikte güzelliği de yok edersiniz. Eleştirmecinin, bir yapıta güzel denebilir mi? denemez mi? onu anlaması için de o yapıtın kuruluşuna, konusuna, içinde söylenilenlerle ilgilenmesi gerekir; onlarla ilgilenince de kendisi onları doğru buluyor mu, bulmuyor mu, onu da söyleyecektir, kendince yargılayacaktır, demek ki bir yanı tutacak, demek ki kendi kendini de işin içine karıştıracaktır. Bunun içindir ki eleştirmecinin yansız olması gerektiğini nerede, kimin ağzından duyarsam duyayım: "Boş sözler bunlar!" derim de sonrasını dinlemem.

Eleştirmeci çığırlar arasında birini tutmadığından başka arkadaşlık duygusuna da kapılmayacak, yakınlarını, tanıdıklarını da korumaya kalkışmayacakmış... O da bu yeryüzünde yaşayan, o da bir toplumun içinde bir kişi değil mi? Sizin, benim olduğu gibi onun da tanıdıkları, sevdikleri, arkadaşları, gönüldeşleri olamaz mı? Siz, ben bir tanıdığımızı, bir sevdiğimizi korursak, onda belki gerçekten bulunmayan birtakım erdemler, üstünlükler görürsek, bir suç mu işlemiş oluruz? Bizimki suç değilse onunki de suç değildir. Yoksa eleştirmecinin kimse ile konuşmaz, kimseyi tanımaz, kimseyi sevmez bir kişi, yabanın biri olmasını mı istiyorlar? İnine kapanacak, betikler okuyacak, dörüt yapıtlarıyla uğraşacak, başka bir işe karışmayacak... Öyle kişi ne anlar yaşamayı? Doğrusu, oldukça karışıktır bu iş: bir eleştirmeci şu ya bu dörütmeni, kendi arkadaşı, gönüldeşi olduğu için mi seviyor,

beğeniyor; yoksa onun yaptıklarını beğendiği, sevdiği için mi onunla arkadaş, gönüldeş olmuş? orası pek belli değildir.

Eleştirmeci kimsenin gönlünü etmek, kimseye yaranmak da istemezmiş... Demek ki arkadaşlık, gönüldeşlik gözetmediği gibi başka bir tutkusu da olmayacak eleştirmecinin; tutkuları olmayacak, kendine göre düşünceleri olmayacak, gene de bir tutku işi, bir düşünce işi olan dörütle uğraşacak. Bunu istiyorlar da neden yuvarlak bir dörtgen istemiyorlar, anlayamıyorum.

Ne anlaşılmaz kişidir şu eleştirmeci! Kendi yapmaz, yapamaz, kalkar başkalarının yaptıklarına karışır; üstelik bir de onun böyle beceremediği işlere karışmasını doğru bulanlar, isteyenler olur... Ne yapalım ki geçilmez eleştirmeciden . Neden geçilmez? onu da şimdi anlatacağım.

Ülkü, 1.7.1948

SÖZLÜK

Acun (daha iyisi: acın): dünya. *Ağdık*: kusur. *Bediz*: resim. *Beğeni*: zevk. *Betik*: kitap. *Birey*: fert. *Dörüt*: sanat. *Dörütmen*: sanatkâr. *Ekilemek*: tekrar etmek. *Eleştirme*: tenkit. *Erdem*: fazilet. *Ezgi*: beste. *İsteklendirmek*: teşvik etmek. *Kamu*: halk. *Kuram*: nazariye. *Nen*: şey. *Örneğin*: meselâ. *Öykü*: hikâye. *Öykünmek*: taklit etmek. *Toplum*: cemiyet, *Tutku*: ihtiras. *Yansız*: bitaraf. *Yapıt*: eser. *Yır*: şiir. *Yumuşçu*: hizmetkâr.

ELEŞTİRME ÜZERİNE

III.

Geçilmez eleştirmeciden, geçilemez; başlangıçta, ta başlangıçta, sözden bile önce, eleştirme vardır da onun için geçilmez eleştirmeciden.

Işık yokmuş, bizim kavrayabildiğimiz anlamda yokluk dahi yokmuş; düşüncemize sığmayan o adsız çağda biricik var olan Tanrı: "Ol" buyurmuş, yer, gök, sular, bildiğimiz bilmediğimiz bütün acunlar, görülür görülmez, değilir değilmez bütün yaratıklar birdenbire var olmuş... Neden, niçin türetmiş onları Tanrı? Olmamaları ile olmalarını karşılaştırmış, olmalarını olmamalarından yeğinlemiş de onun için türetmiş. Onları neden, niçin bu oldukları biçimlerde yaratmış da başka biçimlerde yaratmamış? Düşünebileceğimiz düşünemiyeceğimiz sayısız biçimleri birbiriyle karşılaştırmış, içlerinden bunları yeğinlemiş de onun için böyle yaratmış. Karşılaştırmış, yeğinlemiş, birini ötekilerden daha iyi, daha güzel, dileğine daha uygun bulmuş, beğenmiş, demek ki yargılamış. Eleştirme değildir de, bir eleştirme eylemi değildir de nedir bu?

Tanrının kendi benzeyişinde yarattığı kişioğlunun da bütün işlerinde, istemli, özgür bir varlık olarak yaptığı, usunu kullanarak yaptığı bütün işlerinde, başlangıçta eleştirme vardır. Şu yolu tutmayıp bu yolu tutuyor, şunu olmayıp bunu oluyor, şunu yapmayıp bunu yapıyor, demek ki birini ötekiyle karşılaştırıyor, ikiden –ya daha çoktan– birini seçiyor, yargılıyor, bir eleştirme eyleminde bulunuyor.

Bırakalım şimdi kişioğlunun öteki işlerini, dörüt alanında kalalım. İki türlü dörütmen vardır. Bir türlüsü vardır, yapıtına düşünerek çalıştığını, ya kendi koyduğu, ya başkasının koyduğu birtakım yasalara uyduğunu, kendisi için belli bir güzellik olduğunu, hep ona erişmeye çalıştığını söyler; bu türlü dörütmenler, yaratmadan önce bir eleştirme eyleminde bulunduklarını kendileri de bildiriyor. Düşünüyorlarmış, güzelliğe götürecek yolu arıyorlarmış, yapıtlarının şöyle olursa o güzelliğe erişebileceğine, böyle olursa erişemeyeceğine inanıyorlarmış, demek ki bir ölçüleri var, dü-

şünerek, karşılaştırarak, eleştirerek buldukları bir ölçüleri var onların, artık: "Eleştirmiyoruz biz, salt yaratıyoruz" diyemezler. Bizim dediğimizi yadsımaya, çürütmeye kalkmaz onlar. Ötekilere geçelim. Ötekiler uzun uzun düşünmez, inceden inceye araştırmazlarmış, kendilerini esine bırakır da içlerine netek doğarsa öyle yaratırlarmış... Sevmem o türlü dörütmenleri, ne dediklerini bilmeyen kişilerdir onlar. Düşünmüyorlar, araştırmıyorlar da nereden buluyorlar yapılarına koyduklarını? Esin neden size, bana gelmiyor da onlara geliyor? Onların özü, dokusu sizinkinden, benimkinden başka mı? Esin neden onları seçiyor da başka kişileri seçmiyor? Bir Tanrının gözdeleri midir onlar? Büyüklendikleri için, kendilerini bu yeryüzünde eşsiz birer varlık, yaradanın ayrıca özenip yoğurduğu birer kişi olduklarını sanıyorlar da onun için öyle söylüyorlar. Yalnız esinle iş görüyorlarsa ne duruyorlar? Bilmedikleri dillerde de yır söylesin, öykü yazsınlar; bir çalgıyı alsınlar da ellerine, öğrenmeden çalıversinler... Diyelim ki doğrudur, olabilir onların dedikleri; diyelim ki bir dörütmen için uzun uzun düşünmek, inceden inceye araştırmak gerekli değildir, kendini işine bırakması, içine doğanı olduğu gibi vermesi yeter.

Bunu söylemek de gene bir eleştirme değil midir? Kendini esine bırakıp içine doğanı olduğu gibi veren dörütmen de gene : "Böyle yapmak öyle yapmaktan daha iyidir" demiş olmuyor mu? Düşünerek yaratmakla kendini esine bırakmayı karşılaştırmış, ikinci yolu birinciden üstün bulmuş, demek ki önceden bir eleştirme eylemine girişmiş olduğunu kirtkinmiş olmuyor mu? Kurtulamazlar, kimse kurtulamaz eleştirmekten; Aristoteles'in bilgeseverlik için dediğini, eleştirme için de söyleyebiliriz: "Eleştirmek gerekse eleştirelim; yok, eleştirmek gerekli değilse, eleştirmenin gerekli olmadığını göstermek için de gene eleştirmek gerektir."

Dörütmenler istemiyorlar mı yaptıklarının eleştirilmesi-

ni? İstemediklerini söyleyebilirler, inanmayın. Onların istemedikleri yapıtlarının eleştirilmesi değil, beğenilmemesidir. Yapıtlarının beğenilmesini, başka yapıtlardan üstün tutulmasını isterler. Beğenmek de bir eleştirme değil midir? Demek ki bütün dörütmenler, eleştirmeciye kızıp da ne söylerlerse söylesinler, eleştirilmeyi isterler, dörüt yapıtının yaratılmasında olduğu gibi anlaşılmasında da, başlangıçta, eleştirme olduğunu taplarlar.

Birini tanırım, eleştirmecilik ederdi, bir betiği beğenmemişti, kendisine: "Sen kimsin ki bunu beğenmiyorsun? Hangi yetkiye dayanıyorsun da beğenmezlik ediyorsun, beğenmediiğini bildiriyorsun?" diye sordular. O da: "Siz kimsiniz ki beğeniyorsunuz? Hangi yetkinize dayanarak bu yapıtı övüyor, beğendiğinizi söylüyorsunuz?" diye yanıtladı. Beğenmemek eleştirmektir, yargılamaktır da beğenmek eleştirmek, yargılamak değil midir?

Hepimiz, düşündüklerimizi yazsak da, yazmasak da birer eleştirmeciyizdir. Önümüze getirilen yemeği beğeniriz, ya dudak büküp onda bulduğumuz ağdıkları söyleriz; dikicinin yaptığı giysi için ya: "Olmuş", ya "Olmamış" deriz; böyle darlık çağı değilse bulduğumuz ilk eve başamızı sokmaya katlanmayız, oturacağımız yapının gönlümüzce olmasını isteriz. Bütün kişilerde seçme isteği vardır; şu alanda değilse bu alanda seçme bayıklarını kullanmak isterler. Demek ki hepimizin, bütün kişioğullarının özlerinde bir eleştirmecilik vardır. Başka alanlarda kullandığımız, kullanmamıza söz söylenmesini eremlemeyeceğimiz bir bayığı sanat alanında, bir tadık işi olan sanat alanında bırakabilir miyiz?

Kişi yükseldikçe, uygarlaştıkça dörüt yapıtlarına da ilgi gösterirmiş, yaşamına dörüt yapıtlarının karışmasını istermiş; öyledir, yırlar, öyküler okur, ezgiler dinler, evini bedizlerle donatır, giyimine, kuşamına bir özen gösterir, kendine

bir konut yaptırdı mı, gözüne sevimli gözükmesini diler. Kişioğlu bunları ister, diler de ilgi gösterdiği nenler, konular üzerine konuşmayı, onlar üzerine kendi düşündüklerini söyleyip başkalarının düşündüklerini dinlemeyi istemez mi? Bir betik okumuş, bir bediz görmüş, bir ezgi dinlemiş, ya bir oyuna gitmişsiniz; beğenip beğenmediğinizi, eğlenip eğlenmediğinizi başkalarına da bildirmek, o yapıtların başka kimselerde bıraktığı etkiyi, izlenimi öğrenmek içinizden gelmez mi sizin? Geliyorsa içinizden, eleştirmecilik etmeyi, eleştirmecilerle düşün alış-verişini arıyorsunuz demektir. Dörüt yapıtlarından niçin geçilmez? Bir toplumda eski, yeni dörüt yapıtları bulunması, dörütmenlere önem verilip saygı gösterilmesi neden gereklidir? İlerlemiş bir toplumda dörüt yapıtlarına ilgi gösterenler vardır, dörüt yapıtlarının alıcısı vardır da onun için. Eleştirmecilerin de onun için korunması gerektir, onların yazılarının da alıcısı vardır.

Eleştirmecinin yargılarında yanılabileceğini düşünüyoruz; doğrudur, siz, ben, dörüt yapıtlarına ilgi gösteren bütün kişiler gibi eleştirmeci de yanılabilir gerçekten güzeli, dayanıklıyı seçemeyip de güzel olmayanı, çabucak unutulacak yapıtı beğenmesi, onu övmesi, kendi beğendiği gibi başkalarına da beğendirmesi, olağan işlerdendir. Ne yalan söyleyeyim? bu suçu, yüzyıllar boyunca gelmiş eleştirmecilerin çoğu işlemiştir. Ancak bir kötülüğü var mıdır? Yoktur diyemeyiz; birçok dörütmenler için, yaşadıkları günlerde anlayışlı eleştirmecilerle karşılaşmış olsalar, daha verimli olurlardı denilince, içimizde bir küşüm uyansa bile, kesin olarak hayır diyemeyiz. Eleştirmecinin anlayışsızlığı yüzünden, böyle bir kötülüğü dokunabilir. Yalnız sorarım size, bu kötülük salt ona vergi bir kötülük müdür? Sizler, dörütle uğraşan dörüt yapıtlarına ilgilenen kişiler, gerçekten güzeli, gerçekten dayanıklıyı güzel olmayandan, dayanıklı ol-

mayandan seçemeyip de değersizi beğeniyorsanız, değersizin tutunmasını, yayılmasını sağlıyorsanız, o kötülüğü, eleştirmecinin etmesinden korktuğunuz kötülüğü siz de etmiş olmuyor musunuz? Diyeceksiniz ki: "Biz güzeli güzel olmayandan ayırt etmeyi kendimize iş edinmedik; biz eleştirmeciden öğüt bekliyoruz, biz yanılabilsek dahi o yanılmamalıdır." Böyle diyebilirsiniz ya, bakalım doğru olur mu böyle demeniz? Siz bir dörüt yapıtını beğenirken, onun güzel olduğunu söylerken ister istemez eleştirmecilik ettiğiniz gibi, ister istemez seçtiğiniz gibi şu eleştirmecinin, ya bu eleştirmecinin yargılarına uyarken de gene seçiyor, gene eleştirmecilik ediyorsunuz. Değerli dörütmeni siz, seçmeyeceksiniz, o işi eleştirmeciye bırakacaksınız; peki, ya sizin için eleştirmeciyi kim seçecek? Onu siz seçecek değil misiniz? sözleriyle sizi kandıran eleştirmecinin yazılarını okuyup ötekilerin yargılarını eğri bulacak değil misiniz? Belki dörütmeni yargılamaktan, dörütmenin yapıtlarını eleştirmekten çekinebilirsiniz; sözlerine inanacağınız eleştirmeciyi seçerken eleştirmeciyi yargılamış, onun düşüncelerini, dediklerini eleştirmiş oluyorsunuz. Demek ki bir çağda, sözünü büyük bir çoğunluğa dinletebilen bir eleştirmeci, yanlış düşünmesi, yeniyi gerçek güzeli anlayamaması yüzünden dörütmenlere, dörüte bir kötülük ediyorsa, suç kendisinin değil, onu seçmiş, ona inanmış olan kimselerindir. Eleştirmecilerden dörüt alanına bir dokunca gelmemesini istiyorsanız, sözlerine inanacağınız eleştirmeciyi iyi seçin... Bu dediğimi, geçmişten bir örnek alarak anlatmaya çalışayım. Yazık ki örneği bizden alamayacağım, çünkü bizde, büğün olduğu gibi geçmişte de, ün salmış, okurlarına söz geçirmiş eleştirmecilerimiz yoktur. Başka bir ülkeden, Fransa'dan alacağım örneği. Fransızların Emile Faguet derler ünlü bir eleştirmecileri vardı; onun yazılarını bizde de okuyanlar

çoktu; dediklerinin hepsine inanırlardı. Değersiz bir kişi değildi Emile Faguet; eskilerden söz açtı mı, çok nenler öğretir kişiye. Gelgelelim, yeniyi, gerçekten güzel olan yeniyi bir türlü anlayamazdı. Kendi yaşadığı günlerde gelmiş Mallarmé, Rimbaud gibi büyük Fransız ozanlarını beğenmemiş, onlarla alay etmiş, onların birer alık olduğunu söylemiştir. Öyle düşünmüş kendisi, düşündüğünü söylemiş... Onu okuyanlar, kapılmasalardı dediklerine; Emile Faguet'nin ün saldığı günlerde Fransa'da Gourmont gibi Mallarmé'yi Rimbaud'yu çok iyi anlamış, övmüş eleştirmeciler de vardı, onların yazılarını okusalar, onların dediklerine inansalar, yanılmaktan büsbütün kurtulacaklar mıydı? Hayır, Faguet'nin anlayışının sınırları olduğu gibi Gourmont'un anlayışının da sınırları vardır, onun beğendiklerinin birçoğunun değersiz olduğu da sonradan belli olmuştur. Öyle ise neye varmak istiyorum? Anlamalısınız neye varmak istediğimi: Eleştirmecilerin yazılarını okuyun, okumaktan geçemezsiniz, çünkü dörüt işlerine ilgi gösteriyorsanız, beğendiğiniz, beğenmediğiniz yapıtlar üzerine başkalarının ne dediklerini de öğrenmek istersiniz; ancak unutmayın ki eleştirmeci de sizin gibi bir kişidir, siz yanılabileceğiniz gibi o da yanılabilir; onun için pek inanmayın onun dediklerine. Sözleri içinde doğrusu da olabilir, eğrisi de.

Uzun konuştum, keseceğim artık. Keseceğim ya, kişi istedi mi susuvermek elinden gelmiyor ki! Şimdi bir nen daha düşündüm, onu da söylemeden geçemiyeceğim.

Bilirsiniz, kişioğlu durumu ile, elde edebildiği ile, önüne konulanla yetinmez bir türlü, hep daha iyisini, daha güzelini, daha değerlisini arar. Açgözlüdür kişioğlu: en gerçek büyüklüğü de belki açgözlülüğündedir: Öylesine açgözlü olduğu için, durumu ile, bulduğu ile, önüne konulanla yetinmediği için günden güne daha iyiye doğru gitmiş, düşler kurup

günden güne o düşleri gerçekleştirmeye çalışmıştır. Önüne ne korsanız, önce onun güzelliklerini görmek ister; ancak düşü de durmadan işler, bütün o güzellikler arasında ağdıkları, eksikleri de seçmeye başlar. Eksikleri, onlardan kurtulmuş, yalnız güzellik yalnız iyilik olacak işler görülsün, yalnız güzellik, yalnız iyilik, yalnız olgunluk bulunabilecek yapıtlar yaratılsın diye söyler. Eleştirmeci, eleştirmeciliği kendine iş edinmiş kişi, düşün gerçekten üstün olduğunu unutmayan, düşümüzün elde edebildiğimizden ileri olması gerektiğini başkalarına da unutturmamaya çalışan kişidir.

Ülkü, 1.8.1948

SÖZLÜK

Ağdık: kusur. *Bayık*: hak. *Bediz*: resim. *Betik*: kitap. *Bilgeseverlik*: felsefe. *Dokunca*: zarar. *Dörüt*: sanat. *Dörütmen*: sanatkâr. *Düş*: hayal. *Düşün*: fikir. *Eleştirme*: tenkit. *Eremlemek*: razı olmak. *Esin*: ilham. *Etki:* tesir. *Eylem*: fiil, action. *Giysi*: elbise. *İstem*: irade. *İzlenim*: intiba. *Kirtkinmek*: itiraf etmek. *Konut*: mesken. *Küşüm*: şüphe. *Netek*: nasıl. *Öykü*: hikâye. *Özgür*: hür. *Salt*: sırf. *Taplamak*: kabul etmek. *Uygarlaşmak*: medenileşmek. *Yadsımak*: inkâr etmek. *Yanıtlamak*: cevap vermek. *Yapıt*: eser. *Yargı*: hüküm. *Yargılamak*: hüküm vermek. *Yasa*: kanun. *Yaşam*: hayat. *Yeğinlemek*: tercih etmek. *Yetki*: selâhiyet. *Yır*: şiir.

Konuşu

ELEŞTİRME

Var mı bizde eleştirme, yok mu? Bu soruyu, bilirsiniz, ikide bir çıkarırlar ortaya, çıkarırlar da, kimi yalancıktan bir üzüntüyle, kimi bir yengi kazanmış kimselerin şımarık-

ça sevinciyle gene kendileri yanıtlarlar. Kesip atarlar yok diye. Benim de vardır diye tutturacağımı sanmayın. Gönül isterdi doğrusu, niydeyim ki sevmem yalan söylemeyi. Eleştirmeci yok bizde, bizde yok eleştirme. Var ya, eleştirme denmez ona. Biz eleştirmenin ne demek olduğunu bile daha anlamıyoruz. Neden yoktur? niçin anlamıyoruz eleştirmenin ne demek olduğunu? Onu sonra konuşalım. Niçin yok diye tepiniyorlar? bir azıcık olanı da niçin görmezlikten geliyorlar? Şimdilik onu araştıralım.

Bilmem yazdıklarını okudunuz, adlarını duydunuz mu? Nice yırlar (şiirler) yazmış iki ozanımız vardır bizim! Bay Bahtıkan ile Bay Ergüç. Bir çığırdan değildir onlar. Kendilerini beğenmeleri, büyüklüklerine sımsıkı inanmaları bir yana, başka bir benzerlikleri yoktur. Bay Bahtıkan gelenekçi bir ozandır, aruzla yazar, arada bir sayı ölçüsü ile yazar, dedelerinin yedi göbekten beri söylediklerin bir daha söyler. Güzelliğin bütün gizlerini bellemiştir, yazmaya başlayınca da bütün o bildiklerini uygular. Bilir yazdığının güzel olduğunu. Bilmez olur mu? Belli değil mi? Yüzyıllardır beğenilen yırlara benziyor işte. Onlarda ne varsa, onun yazdıklarında da var, Bay Bahtıkan şunun bunun kendisini beğenmesini, övmesini de beklemez, şunun bunun beğenmesini gerçek bir ozan için övünülecek bir nen (şey) olmadığını bilir, onu da öğrenmiştir dedelerinden. Bunun içindir ki bir yırında şöyle demiştir: "Mağrûr tellerinde, rübâbım! ben inlemem. /Dâim peri-i san'ata eyler de ihtirâm./ Adî, sefil emelleri kalbimde beslemem. /Alkışlarıyla nâmımı kirletmesin avâm!"

Bay Ergüç ise yeni ozanlardandır, hani şu ölçüsüz, uyaksız yırlar yazıyorlar ya, işte onlardan. Geleneğe aldırmaz o, öylesine aldırmaz ki öğrenmemiştir bile. Yenidir o, yepyeni, baştan ayağa, ayaktan başa büğünün, şu yaşadığımız çağın kişisi. Çağımızın dileklerini, kavgalarını, eğilimlerini söyler. Bütün dediklerinin de yeni, kendi gibi yepyeni oldu-

ğunu bilir. "Bunları benden başka da söyleyen olmuş mudur ki?" diye düşünmez, usundan geçirmez, geçirmez öyle bir neni. Kim söyleyecek ondan önce? Kim söyleyebilir? Dedik a! yepyeni onun dedikleri, onları söylemek ancak bu çağın kişilerine vergi. Bay Ergüç de kendisini şunun bunun övmesini beklemez, o da yeniliğin kolay kolay anlaşılmayacağını, alkışlanmayacağını öğrenmiştir.

Bay Bahtıkan şöyle der kendi kendine: "Ben büyük bir ozanım, bütün ozanların dediklerini ben de söylüyorum, ben de onların uydukları kurallara uyuyorum. Hep güzellik kaygısı ile çalışıyorum, doğrusu eriyorum da güzelliğe. Gene de beni tanımıyorlar. Dedim, ayaktakımının beni alkışlamasını istemem. Ya ötekiler, ayaktakımından olmayanlar, az çok aydın sayılabilecek kimseler beni neden beğenip de övmüyor? Tanımıyorlar, bilmiyorlar da onun için. Neden tanımıyorlar? Bizde eleştirmeci yok da onun için. Bir eleştirmecimiz olsa, eleştirmeyi kendine gerçekten iş edinmiş bir yazarımız olsa, okurdu benim yırlarımı, okurdu da görürdü onlardaki güzelliği. Görüp anlayınca da durur mu? bildirirdi çevresine... Yazdıklarımı eleştirmeci geçinenlere gönderiyorum, o eleştirmecileri gidip kendim gördüğüm de oluyor. Gene etmiyorlar benim sözümü. Neden? İkiden biri: ya anlamıyorlar, ya beni kıskanıyorlar. Anlamayan da, kıskanan da gerçekten bir eleştirmeci olamaz. Demek ki bizde eleştirmeci yok, eleştirme yok..."

Bay Ergüç okunmaz Bay Bahtıkan'ın yırlarını, Bay Bahtıkan da onunkileri okumaz. Birini andınız mı, öteki güler, dudak büker, şöyle yukardan: "Ozan mı denir öylelerine?" der. Gene de birleşirler bu yargıda, bizde eleştirmeci olmadığı, eleştirme olmadığı yargısında. Bay Ergüç'ün içinden söylediklerini, bir kolayını bulup da dinleyin: "Ben bir yerde daha duydumdu bunları" dersiniz. Bay Bahtıkan'ın dedikleridir onlar, bir yeri, bir sözü bile değişmez. Bay Ergüç kimi düzene de başvurur: yazılarını, altına adını koymadan gönderir

eleştirmecilere. Eleştirmecilerin kendisine bir öfkeleri, hınçları olduğuna inanır da onun için. O yazıları kimin olduğunu bilmeden okusunlar, bayılıverecekler, sonra öğrenecekler kimin yazdığını, hınçları, öfkeleri kalmayacak artık...

Bay Bahtıkan'ı da, Bay Ergüç'ü de yermek, kötülemek istediğimi sanmayın. Yok öyle bir dileğim. Doğrusu, severim ikisini de, kendilerine böyle güvendikleri, gerçekten birer büyük ozan olduklarına inandıkları için severim. Benden öğüt: kendine güvenmeyen, büyük bir değeri olduğuna inanmayan yazı yazmaya kalkmasın. Hani birtakım yazarlar vardır: "Biliyorum büyük bir iş başaramadığımı, başaramıyacağımı. Ben kimim ki büyük işler başarayım? Özendim de yazdım bunları, eğlenmek için, kendimi avutmak için. Siz de hoşgörürlükle okuyun, hoşgörürlükle yargılayın!" derler. Pek kızarım öylelerine, tiksinirim onlardan. Bay Bahtıkan gibi olsunlar, Bay Ergüç gibi olsunlar, övünsünler yaptıklarıyla, yaptıklarının övülecek işler olduğuna inansınlar, öfkelensinler beğenmeyen eleştirmecilere.

Ancak Bay Bahtıkan ile Bay Ergüç, arada bir, şöyle demeliler kendi kendilerine: "Ya benim yazdıklarım sandığımca güzel değilse? Olur a! ben de bir kişiyim, bütün kişiler gibi ben de yanılırım. Eleştirmecilerin gerçek güzellikten anlamadıklarını söylüyorum, ya ben anlamıyorsam gerçek güzellikten? Benim dediğimin doğru olduğunu sanıyorum ya, onların dediği de doğru olabilir."

Arada bir böyle deseler kendi kendilerine, çevrelerindekileri ya birer anlayışsız, ya birer kıskanç saymaktan kurtulurlar. Eleştirmecinin de, kendileri gibi: "Doğru benim yazdıklarım, bu ozanlarım yırları güzel değil, kendileri de gözlerini bir açsalar, anlayacaklar yırlarının güzel olmadığını. Ne yapayım ki okumuyorlar benim yazdıklarımı, okusalar da anlamıyorlar, beni anlayışsız saymayı, kıskanç saymayı daha kolay buluyorlar" diyebileceğini bir düşünseler ne olur sanki? Onlar da hoşgörürlükle karşılamayı bir öğren-

seler, onlar da eleştirmecinin düşüncelerini kavramaya bir özenseler! Kavrasınlar da doğru bulsunlar onları demiyorum, yanlışlığını göstersinler, çürütsünler o yargıları, ancak öfkelenmeden yapsınlar bunu. Eleştirmeci ozanların değerini anlayıp bildiremiyormuş, doğru, onlar eleştirmecinin değerini anlayıp bildirsinler, onlar kursunlar gerçek eleştirmeyi, örneklerini koysunlar ortaya.

Ozanların kendi kendilerine öyle demelerinin bir iyiliği daha olur, çok daha büyük bir iyilik: tuttukları yol üzerinde, uğraşları, dörütleri (meslekleri, sanatları) üzerinde düşünmeye alışırlar. Geleneğe aldırmayan biraz da geleneği inceler, öğrenir, yalnız geleneğe bağlı olan büğünün dileklerini sezmek gerektiğini de anlar.

Gelelim bizde eleştirmenin niçin olmadığına... Görüyorsunuz, yerim kalmadı. Başka bir gün konuşuruz onu.

Son Havadis, 12.2.1953

GENE ELEŞTİRME

Yok bizde eleştirme, olamazdı, daha da olamaz... Neden böyle diyoruz? Bunca yıldır birtakım eleştirme yazıları yazılıyor bu ülkede, genç, yaşlı, birçok kimseler çalışıyor o alanda, içlerinde ben de varım. Niçin yoğumsuyoruz onları? Ben kendimi de mi bir eleştirmeci saymıyorum? kendimi de mi yoğumsuyorum? Niçin?

Hele biri çıksın da: "Bizde şiir yok" desin. "Hikâye yok" desin, görürsünüz ne biçim karşılarlar onu! Bunca kişinin emeğini, alın terini hiçe sayıyor diye taşa tutarlar belki de. Ben taş atmam, atmam ya, gene de doğru bulmam öyle demesini. Öğüt vermeye kalkarım o adama: "Böyle söylemeyin" derim. "Okuyun çıkan kitapları, dergileri okuyun, göreceksiniz, çok umut veren şairlerimiz, hikâyeci-

lerimiz var. Kimi de olgunlaştı, gerçekten güzel denecek şiirler, hikâyeler yazıyorlar. Sizin onları bilmemeniz kendi ilgisizliğinizden. Yoktur diye kesip atmayı kolay buluyorsunuz. Daha iyisini, daha yükseğini istediğiniz için mi öyle söylüyorsunuz? Peki, ama yoktur demekle çok kimseyi kırıyorsunuz, küstürüyorsunuz, yazık değil mi? Yüreklendirmeye çalışın onları, büsbütün yoktur demeyin ki onlara bir güç gelsin, içleri ısınsın da daha bir çalışsınlar" derim.

Eleştirme için öyle değil, siz de yok deyin, ben de yok diyeyim, kimsenin kılı kıpırdamıyor. Darıltmak şöyle dursun, sevindirirsiniz herkesi. Eleştirmeciler de sevinirler, hiçbiri kendi üzerine almaz da onun için. Her biri, aşağı yukarı şöyle düşünür: "Yoktu bu ülkede eleştirme, benimle başladı. Yoktur demeleri benim için değil, kendilerini birer eleştirmeci sanan ötekiler için. İyi ediyorlar onların birer eleştirmeci olmadıklarını, olamayacaklarını söylemekle." Ben de öyle mi düşünürüm? Hayır. Eskiden belki öyle düşünürdüm, birtakım düşlerim vardı da onun için. Sonradan anladım o düşlerim gerçekleşemeyeceğini.

Biliyorum, siz şimdi şöyle dersiniz: "Kendisi eleştirmeci olmak istedi, olamadı, olamayacağını anladı, onun için başkalarının da olamayacağını söylüyor. Öyle ya! kendisinin başaramadığını başka kim başarabilir? Yapamadığının yapılamayacak bir iş olduğunu söylemekle kendini avutmaya çalışıyor!" Yanılıyorsunuz böyle derseniz. Ben size: "Ben hiçbir şey yapamadım" demedim ki! Az çok, iyi kötü, ben de bir iş gördüm eleştirme alanında. Benim yapabildiğimi başkaları da yapıyor, belki onların yapabildiği benim yapabildiğimden de çok. Gene de gerçekten eleştirme değil bizim yaptığımız, eleştirmeye bir başlangıç belki, bir çeşit eleştirme, şöyle tam, doğru bir eleştirme değil.

Nedir eleştirme? o bizim yapamadığımız, daha da yapamayacağımız şey nedir? Doğrusu, biz eleştirmenin ne oldu-

ğunu da daha iyice bilmiyoruz. Bir şey diyeyim ben size: biz daha eleştirme yazılarını okumasını da bilmiyoruz. Bizde eleştirme yok demedim. Batı ülkelerinde var. Açın Fransa'dan, İngiltere'den, Almanya'dan getirilmiş dergileri, onlardaki eleştirme yazılarını okumaya kalkın, göreceksiniz ki sıkılırsınız. "Şiir nedir?", "Hikâye nedir?", "Sanat davalı mı olmalı? Davasız mı?" diye bir yazı bulursanız, onu okursunuz, ilgilenirsiniz onla, ama örneğin: "Balzac'ta zaman kavramı" diye bir yazı gördünüz mü, onu okuyamazsınız, sıkılırsınız, ilgilenmek şöyle dursun, anlayamazsınız onu. Gerçek eleştirme de budur işte. Bir şairin, bir romancının nasıl yarattığını araştırmak, kavramaya çalışmaktır. Şiir nedir? Hikâye nedir? Sanatın davası olmalı mı? gibi konular bizim kendi içimize kapanmamıza, kendi düşüncelerimizi söylememize elverişlidir. Kendi düşüncelerimiz demek biraz da kendi düşlerimiz, hulyalarımız demek değil midir? Oysa ki eleştirme kendi içimizi dinlemekle olmaz, bir nesneye bağlanacağız, onun niteliğini kavramaya, kavrayıp da göstermeye çalışacağız. Onda ne varsa onu söyleyeceğiz, yalnız onu söyleyeceğiz. Çözümlemek, "tahlil etmek", biz işte onu beceremiyoruz, içimize eğilince birtakım şeyler bulup çıkarıyoruz, aralarda parlakları da bulunuyor, onları kandırıcı bir deyişle söylediğimiz de oluyor. Belki yaratıcılıktır bu, eleştirmecilik değildir. Eleştirmecinin başlıca ödevi belki de yaratıcı olmamaktır. Kendi içinde olanları, kendi düşüncelerini değil, deştiği, çözümlediği nesnenin içinde ne varsa onu söyleyecek. Yaratıcılık eleştirmecilikten üstün değil midir? Bırakın şimdi onu, isterseniz üstündür deyin, ama eleştirmecilik değildir. Eleştirmecinin kendinden silkinmesi, kendini bir yana bırakıp incelediği eserle uğraşması gerektir. Biz bunu yapamıyoruz, kendimizi bir yana bırakamıyoruz. O gücü daha edinemedik.

Eleştirme, bu söylediğim çeşidinden eleştirme bizim geleneğimizde yoktur. Şiir vardır bizim geleneğimizde, onun için şair yetişiyor bizde. Hikâye, roman pek yoktur, ama hikâye ile roman şiirden büsbütün başka bir şey değildir, onlar da yaratıcılıktır, şair olan kimse hikâyeyi, romanı çabucak kavrayabilir. Eleştirme ise öyle değildir, büsbütün ayrıdır şiirden, yaratıcılık alanından değildir. Eleştirme, yaratılmış olanları, başkalarının yarattıklarını incelemektir.

Eleştirmenin bir kolu vardır; deneme. Deneme bir yandan eleştirmedir, bir konuyu alır, onu inceler, onun gereklerini bulmaya, göstermeye çalışır. Denemeci şiirin ne olduğunu nasıl olması gerektiğini araştırır, şiirin, yahut hikâyenin, musikinin. Bunda bir yaratıcılık payı vardır: eleştirmeci şiirde, hikâyede musikide neler bulunduğunu söylerken kendince bulunması gerekenleri de söyler. Yani kendi içini de dinler, kendini bir yana bırakmaz. Biz bunu az çok beceriyoruz. Ben de yapabiliyorum, başkaları da. Birbirimizle tartışmalara da girebiliyoruz, kendi düşüncelerimizi söyleyebiliyoruz da onun için. Kolaydır denemecilik, bir bakıma kolaydır. Birkaç kitap karıştırırsınız, birkaç yazı okursunuz, düşünürsünüz onlar üzerinde, elinizden geldiğince derinleştirirsiniz, düşündüklerinizi, birkaç düşünceyi birbiriyle çarpıştırırsınız, söylersiniz. Bunun bir yararlığı yok mudur? Vardır, olmaz olur mu? Sizin düşünmeniz karşınızdakileri de düşündürür, düşünceler çarpıştıkça yeni düşünceler doğurur. Siz şair olmayabilirsiniz, ama sizin şiir üzerine söylediklerinizi şairlerin işine yarar, onları yeni araştırmalara götürebilir. Böylece yaratıcılıkta sizin de bir payınız olur. İşte bakın, Boileau, Lessing eleştirmeciler arasında anılsalar da gerçekten eleştirmeci değil, birer denemecidir, düşünce yaratan, düşünce yayan kişilerdendir, sanata, edebiyata büyük yararlıkları dokunmuştur. Ama dedim, gerçekten eleş-

tirme değildir onlarınki, belki eleştirmeden daha önemli, eleştirmeden üstün bir iştir, eleştirme değildir. Onların yaşadıkları çağlar da, büğün bizde olduğu gibi, gerçek eleştirmeye elverişli değilmiş. Şiire, edebiyata yararlıkları dokunduğu gibi eleştirmenin doğmasına da yardım etmişler diyebiliriz, eleştirmeyi hazırlamışlar, gerçekten eleştirmecilik edememişler.

Biz kendimizi bir yana bırakamadığımız için daha eleştirmecilik, gerçek eleştirmecilik edemiyoruz. Bizde eleştirme gerekli midir? Ortada eleştirme yazıları olursa onların alıcısı da çıkar mı? bunu başka bir yazıda söylemeye çalışacağım.

Son Havadis, 19.2.1953

NEDEN OLAMIYOR?

Eleştirmecilik şairlik gibi değildir, hikâyecilik gibi değildir. Yolda giderken, sabahleyin uyanınca, ne bileyim? Üç beş arkadaş konuşurken bir mısra doğuverir içimizde, yahut bir olay düşünürsünüz, oturur şiirinizi, hikâyenizi yazarsınız. Şairlik, hikâyecilik esinle, hani "ilham" derdik eskiden, işte onunla olur demiyorum, onlar da bir hazırlık ister, sanat adamının çalışmasını ister, ama bir kimsenin içinde bir şiir doğdu mu, bir hikâye doğdu mu, kâğıt üzerine dökülmek için zorlar o kişiyi. Şiiri, hikâyeyi kendimiz için yazabiliriz, eşe dosta göstereceğiz, adımızı ünlendirsin diye yayacağız, o başka, gene de şiiri, hikâyeyi, ünlendirsin diye yazdığımızı söyleyebiliriz. Eleştirme yazısı böyle yazılır mı? Bir şiiri, bir hikâyeyi okumuşuz, beğenmişiz, yahut beğenmemişiz, onun üzerine söyleyeceklerimiz var, bunu ille yazmak ister miyiz? İçimizden düşünürüz, yeter, belki bir iki kişiye de anlatırız, ama o düşündüklerimizi yazmak, kâğıt üzerine dökmek ihtiyacını duymayız. Yazmamız için bunu

bize ısmarlanması gerektir. Şair, hikâyeci kendilerine şiir, hikâye ısmarlanmasını beklemezler, eleştirmeci ise kendisine eleştirme yazısı ısmarlanmasını bekler. Bizde eleştirme yazısı ısmarlanıyor mu?

Büsbütün ısmarlanmıyor değil, ısmarlanıyor. Bakıyorsunuz, bir gazete haftada bir, yahut on beş günde bir kitap eleştirmeleri koymak istiyor. Avrupa gazetelerinde var öyle yazılar, bizimkiler de özeniyor. Dergiler çıkarıyor, onlar da eleştirme yazıları istiyor, yeni çıkan kitaplar okurlara bildirilecek, anlatılacak... Evet, ısmarlanıyor eleştirme yazıları, ısmarlanmıyor diyemeyiz. Ama gerektiği gibi mi ısmarlanıyor? Eleştirmecinin ne biçim çalışması gerektiği düşünülerek mi ısmarlanıyor? Bir şair, bir hikâyeci nasıl çalışır? Oturur, şiirini yazar, hikâyesini yazar. Çalışmaya oturmadan önce yapacağı bir iş yoktur. Eleştirmeci ise yazısını yazmadan önce bir kitabı, birkaç kitabı okuyacaktır, düşünecektir o kitap üzerinde, o kitaplar üzerinde. Onları beğenmiş, yahut beğenmemiş, niçin beğendi? niçin beğenmedi? bunun sebeplerini araştıracak. Yargılayacak, yargısının da neye dayandığını açıklayacak. Bunun için başka kitapları öne sürmesi, örnek diye göstermesi gerekebilir, demek onları da, yeniden okumasa bile, bir karıştıracak, örnek diye göstereceği parçaları arayacak, duracak biraz onların üzerinde.

Siz bir kitabı niçin okursunuz? nasıl okursunuz? Beğendiğiniz için, hoşlandığınız için okursunuz, değil mi? Beğenmediniz mi, hoşlanmadınız mı, kapatırsınız o kitabı. Eleştirmeci ise beğenmeyince kapatamaz. O kitabı yargılayacak, yargılamak için de inceleyecek. Bazı kitaplar vardır, büsbütün değersiz oldukları daha ilk sayfalarda, ilk satırlarda anlaşılır. Hepsi öyle değildir güzel olmayabilir, büsbütün değersiz değildir. Eleştirmeci öylelerini sonuna kadar okuyacak, sıkıla sıkıla okuyacak, sıkılmasına aldırmadan

okuyacak. Yalnız o da değil, sıkıldığını unutmaya çalışacak, sıkıldığı için öfkelenmeyecek, bir yargıç dölekliği, soğukkanlılığı ile dayanacak. Siz bir kitabı zevkiniz için okursunuz, eleştirmeci bir ödev diye okuyacak. Siz atlaya atlaya okuyabilirsiniz, eleştirmeci yapmayacak bunu. Siz bir roman okuyorsunuz, yazarın ondan önceki romanlarını bilmeseniz de olur, eleştirmeci ise bilecek onları, romancıda bir ilerleme mi var? bir durma, bir gerileme mi var? onu kestirecek. Siz bir romanı okurken öteki romanlarla karşılaştırmak zorunda değilsiniz, eleştirmeci ise karşılaştıracak, bir çağın ürünleri arasındaki yerini belirtecek.

Siz bir romanı okurken kendinizi bırakabilirsiniz, romancının dili üzerinde durmayabilirsiniz, romancının birtakım düşünceleri üzerinde durmayabilirsiniz, elşetirmeci ise kendini bırakamaz okurken, bir yer kendisini sardı mı, gene unutmayacak bir eleştirmeci oluduğunu, o parça neden sarıyor? neden güzeldir? onu araştıracak. Dile bakacak, düşüncelere bakacak, şuna bakacak, buna bakacak. Bundan başka, hangi gazete, hangi dergi için yazıyor, onu da düşünecek. Eleştirmeci okuduğunu yargılamakla kalmaz, bir gazetecinin, bir derginin okurlarına o kitabı tanıtır. Demek o okurları zevkini de düşünmek zorundadır. Kendisi bir kitabın açık saçık olmasına aldırmayabilir, kendisi, sanatı ahlâkın, politikanın, her şeyin üstünde sayabilir, okurları da öyle mi bakalım? onların duygularını incitmeyecek. Ne olur incitirse mi diyeceksiniz? Okurlar bir daha istemezler onun eleştirme yazılarını. İstemesinler!.. Öyle değil işte. Bir şair, bir hikâyeci: "Benim yazılarımı okurlar istemezlerse istemesinler" diyebilir, ama bir eleştirmeci söyleyemez bunu. Eleştirmeci bir çeşit elçidir de onun için, yaratıcı sanat adamı ile okur arasında bir elçi. Birbirine anlatacak onları, birbiriyle uzlaştıracak. "Ben sizin duygularınıza, düşüncelerinize al-

dırmam, keyfimin istediği gibi konuşurum" demesi doğru olur mu? orada bir iş görebilir mi o adam? Eleştirmeci de elçi gibi nazik olacak, gücendirmeyecek okurları. Onları birtakım düşüncelerden vazgeçirmeye çalışabilir, ama bunu da ustalıkla yapacak, kandıracak, onları öfkelendirmeden inandıracak.

Görüyorsunuz, sorumlu bir iştir eleştirmecilik, uzun bir iştir, güç bir iştir. Eleştirmecinin vakti olması gerektir. Gazatede, dergide beş on dakika içinde okunacak bir yazısı çıkacak, ama kendisi o yazı için iki üç gün, belki daha çok uğraşacak. Demek ki eleştirmecinin eleştirmecilikten başka bir işi olmayacak. Şairlik, hikâyecilik başka bir işle birleşebilir. Memursunuz, işinizden çıktıktan sonra oturup, şiirinizi, hikâyenizi yazabilirsiniz. Böyle eleştirmecilik edemezsiniz, vaktiniz olmaz.

Bizde bir kimse eleştirmecilikle geçinebilir mi? Geçinemez elbette. Geçinemeyince eleştirmecilik edemez. Bunun için gazeteler, dergiler istediklerince eleştirme yazısı ısmarlasınlar, bir şeye yaramaz. Ismarlamıyorlar demektir. Gazete, dergi ısmarlamaz ki eleştirme yazısını, okurlar ısmarlar, bir gazetenin, bir derginin okurları ısmarlar. Gazeteler, dergiler okurların gerçekten eleştirme yazıları istediklerini anladıkları, sezdikleri gün eleştirmecilerin gerçekten eleştirmecilik edebilmesini sağlayacaklardır. Yani onu geçindireceklerdir.

Bizde okurlar eleştirme yazıları istemiyorlar. Gazetelerde spor sayfaları var, sinema sayfaları var, arasıra edebiyat, sanat sayfaları da yapılıyor. Bir gazete spor sayfasını, sinema sayfasını kaldırsa ne olur? Satışı hemen düşer. Sanat sayfasını, edebiyat sayfasını kaldırınca ne oluyor? Satışta belli bir azalma oluyor mu? Demek okurlar gerçekten istemiyor sanat, edebiyat sayfalarını. Bulurlarsa şöyle bir göz atıyorlar belki; olmayınca da aramıyorlar.

Eleştirme yazılarını okuyanlar bulunuyor. Ne oluyor okuyorlar da? Bir eleştirmeci bir kitabı övüyor, göklere çıkarıyor, okurları gidip alıyorlar mı o kitabı? Demek eleştirme yazıları gerçekten okunmuyor, gerçekten istenmiyor. Kimse istemeden şiir, hikâye yazabilirsiniz, kimse istemeyince eleştirmecilik edemezsiniz.

Edersiniz, bizim ettiğimiz gibi edersiniz. Yani hoşunuza giden kitapları okursunuz, arada bir, bir şeyler karalarsınız, Bir özenci yani *amateur* olarak çalışırsınız. Eleştirme ise özencilik götürmez, bir sanat, bir eğlence değildir, bir iştir, bir meslektir.

Son Havadis, 26.2.1953

Konuşu

ELEŞTİRMECİNİN GÖREVİ

Fransız *La Table Ronde* dergisinin yazarlarından biri, Monsieur Orlando, eleştirmenin kalkmakta olduğunu haber veriyor. Şimdiki eleştirmecilere, okurları aydınlatmaya, günümüz edebiyatını şöyle toptan göstermeye, dünkü edebiyatla ilişkilerini belirtmeye çalışmıyor, sadece yeni çıkan kitaplar üzerine parlak bir yazı yazmaya özeniyorlarmış. Geçen yüzyılın eleştirmecileri, Jules Janin'ler, Gustave Planche'ler, uzun uzun dururlarmış bir kitabın üzerinde, onu inceler, çözümler, içinde neler bulunduğunu göstererek değerini biçer, bildirirlermiş. Bizde eleştirmeci olmadığını söyleyip üzülenler işte o dünkü eleştirmecileri düşünüyorlar.

Bizde öyle eleştirmeciler yetişmemesine, o soyun Fransa'da da kurumak üzere olmasına üzülmemiz doğru mudur? Bir düşünelim: Ne işe yarıyordu o adamlar? Birtakım yeni yazarları tanıtıyor, kitaplarının satılmasına, yayılması-

na yardım ediyorlardı. Elbette kötü bir şey değil bu! Ama bunun yanında birtakım yazarları da beğenmiyor, yeriyor, kitaplarının satılıp yayılmasına engel oluyorlardı. Onların beğendikleri hep iyi de, beğenmedikleri hep kötü müydü? Çoğu yanılırdı o adamların. Nasıl yanılmasınlar? Önlerinde genç bir yazarın kitabı var, hemen anlayabilirler mi onun getirdiği yeniliği? Kendileri alışık değiller öyle şeylere, birer kusur sayıverirler onları. Alıştıkları niteliklerin ise, yeni olmadığı için, eskinin bir taklidi olduğu için, çirkin olması kaabildir. Bir yazarı yargılamak, değerini söylemek, kolay bir şey midir sanırsınız? Hele durun, bekleyin, daha başka kitaplar yazsın, bulsun kendini, boyunun ölçüsünü göstersin, ondan sonra kestirebiliriz nasıl bir adam olduğunu. Ama o kadar beklersek, o adamın artık tanıtılmaya ihtiyacı kalmaz, bitirir eserini, verir vereceğini de ölür gider... Ne yapalım? Eleştirmenin asıl değerlisi, iyisi, bir işe yarayanı, geçmiş eserleri, dünün eserleri, artık ölmüş yazarların eserleri üzerine yapılan eleştirmelerdir. Balzac'ın ilk romanını, Hugo'nun ilk şiirini okuyan bir eleştirmeci, o adamların büyüklüğünü nereden kestirebilirdi?

Büğün dünkülere benzeyen eleştirmeciler yetişmiyorsa, bunun sebebi, belki de dünkülerin çok yanılmış olmalarıdır. Büğünün eleştirmecisi yargısının yanlış çıkmasından korkuyor. Biliyor ki eski eleştirmecilerin yazıları okunmaz, ama yargıları, hele yanlış olan yargıları unutulmaz, ikide bir sürülür ortaya. Emil Faguét'nin kitaplarını okuyan mı var şimdi? Öyle sanıyorum ki Abdülhak Şinasi Hisar bile kitaplığından çıkarıp karıştırmıyordur onları. Ama Emile Faguet'nin Baudelaire'i önemsiz bir şair saydığını, Rostand'ı göklere çıkarıp Mallarmée'ye bir budala diye baktığını hepimiz biliyor, gülerek anlatıyoruz. Büğünün eleştirmecileri, yarının, geleceklerin kendilerine gülmelerini istemiyor.

Eleştirmenin, dünkü ağırbaşlı eleştirmenin kalkması yalnız bu yüzden değildir. Eleştirmeciye, kılı kırk yaran, kesin bir yargıya varmak için didinen eleştirmeciye Jules Janin'ler, Gustave Planche'lar, Faguét'ler, Brunetiére'ler Lemaitre'ler neden yetişmiş? XIX. yüzyılda da, XX. yüzyılın başında da onlara inanılırdı da onun için. Şimdi inanılıyor mu? Onların yanıldıklarını yalnız eleştirmeciler değil, okurlar da anladı. Büğünün okuru eleştirme yazılarını okusa bile, eleştirmecinin yargılarına bağlanmıyor, onun da kendisi gibi bir insan olduğu için yanılabileceğini düşünüyor. Bir kitabı okumak için onu bir eleştirmecinin övmesini beklemiyor. O kadar da değil, eleştirmecinin övdüklerinden kaçınıp yerdiklerini okuyor. Bizde yeni yazarları tanıtacak eleştirmeci çıkmıyor diye üzülenler söylesinler bana: Esat Mahmut Karakurt'u hangi eleştirmeci tanıttı? hangi eleştirmeci överek göklere çıkardı? Ama büğünkü romancılarımız arasında kitapları en çok satılan, en çok okunan odur. Bir de eleştirmecilerimizin ikide bir övdükleri Avrupalı, Amerikalı romancılar ile hikâyecilerden hiç de aşağı kalmadıklarını söyledikleri yazarlarımızı kaç kişi okuyor?

Eleştirmeci, yeni çıkan kitapların değerlerini kestirip okurlarına bildirecek eleştirmeci, kitap satışının az olduğu zamanlarda yetişir. Az yazılır, az basılır, az okunur. Okur parasızdır, cebindeki üç beş kuruşu ancak iyi bir kitaba harcamak ister, bunun için de eleştirmeciye danışmak ihtiyacı duyar. Büğün böyle mi? Büğünkü okur birdenbire zenginleşti demiyorum, ama para eskisi gibi esirgenecek, saklanacak bir nesne olmaktan çıktı, okurlar onu pek düşünmeden harcayıveriyor. Sonra kitapçılık bir *industrie*, büyük bir *industrie* oldu. Büyük basınevleri, otomobil fabrikaları, kumaş fabrikaları, makarna fabrikaları gibi işliyor. Bir fabrikanın eleştirmeciye ihtiyacı mı vardır? Bir fabrika yeni bir

otomobil çıkaracak, bunun satılması için otomobil eleştirmecilerinin onu beğenmesini, övmesini bekleyecek... Böyle bir şey akla gelir mi? Kitap fabrikaları da eleştirmeciyi beklemiyor, onlar da bütün fabrikaların tuttuğu yolu tutuyor, yani çıkardıkları malları ilân sayesinde, ilân gücüyle satmaya çalışıyorlar. Eleştirmenin yerini ilân aldı. Okurların çoğu ilânlara kapılıp paralarını kitaba veriyor, ilâna kandıkları için beğeniyorlar aldıkları kitabı, beğenmeseler bile üzülmüyorlar aldıklarına, gidip bir başkasını, gene ilânla öğrendikleri başka bir kitabı alıyorlar. Eleştirmeci kitabı niçin beğendiğini, yahut niçin beğenmediğini söyler, uzun uzun anlatmaya kalkar, ilân ise bir nesnenin iyi olduğunu söylemekle yetinir. Avrupa'da da, Amerika'da da günden güne çoğalan edebiyat mükâfatları böyle birer ilândan başka nedir ki? Bizde kitap çok satılmıyorsa, yeni yazarlar kendilerini tanıtıyorlarsa ağırbaşlı eleştirmecilerin azlığından yahut yokluğundan değil, basınevlerimizin ilânı önemsememesi, ilâncılığı bilmemesi yüzündendir. Yukarıda Esat Mahmut Karakurt'u andım. Onun kitaplarını eleştirmeciler övmedi, eleştirmeciler tanıtmadı, ama gazeteler ilân etti: "Büyük romancımız falancanın yeni bir şaheseri..." Gündelik bir gazetenin, hele çok satılan bir gazetenin birinci sayfasında iri iri harflerle böyle bir yazı, bir eleştirmecinin uzun bir yazısından bin kat tesirli değil midir? Gazetenin bir adam için "büyük romancı" demesi, kitabını bir "şaheser" sayması, eleştirmecinin yargısı kadar değerli değilmiş, o ancak birkaç kişi için öyledir, çoğunluk ise kapılır o söze, okur o romanı, okuması da gene bir ilândır. Bizde " 10 bin, 15 bin", Avrupa'da ise "150 bin, 200 bin" sözleri, kitabın üzerine konulan bu üç sözcük, çoğunluğa işlemez olur mu?

Öyle ise büğün eleştirmecinin bir ödevi, bir görevi kalmıyor mu? Kalmaz olur mu? Geçmişin eserleri var, eleştir-

meci onlar üzerinde dursun, eskinin tanınmamış kitaplarını tanıtmaya çalışsın, tanınmışların niçin tanındığını, niçin tuttuğunu, bunca yüzyıldır onlardan niçin bıkılmadığını anlatsın. Bu ödev bu görev yetmiyor mu ona?

Son Havadis, 24.9.1953

Allı ile Konuşmalar

KARIŞMAK

Mart sayısını okuyordum Varlık'ın. Bir derginin üzerinde "Mart" sözünü görmek, ışıtıyor kişinin içini. Geldin demek, bahar! Kışın o soğuk, karanlık günlerinden demek ki kurtuluyoruz artık. Bu yılın kışı da ne sert, ne çetin oldu! Hele İstanbul'da, Ankara'dakinden de sert olmuş, buzlar gelmiş Boğaz'a... Düşüncesi bile bir ürperme veriyor... Bir derginin Mart sayısı, bencileyin hep yaz aylarını bekleyenler için ne güzel, neşesiz bir muştu! Biliyorum, içindeki yazılar kış günlerinde yazılmış, olsun! baharın ılık günlerinde okunacak. Değil mi, Allı?

Adını anınca Allı beliriverdi yanımda.

— Bana ne soruyorsunuz? dedi. Ben gerçeğin değil, düşler acununun kişilerindenim, soğuk da etkilemez beni sıcak da. Siz onu yaşayanlara sorun. Ben, diledim mi bahara girerim, diledim mi kışa. Daha doğrusu, baharı da, kışı da olmayan bir ülkedeyim ben, düşünceler ülkesinde...

— Acırım sana, Allı, bu yeryüzünün güzelliklerini bilmiyor, tadlarını tadamıyorsun demektir.

Allı düşünceli düşünceli baktı yüzüme, sonra:

—Anlamıyorum bu dediklerinizi, dedi. Bizleri, düşler acunu kişilerinin, sizler, gerçek kişileri yanında bir eksiğimiz var. Soğuk, sıcak diyorsunuz, biz kavrayamıyoruz on-

ların ne olduğunu. Bizim de o sözleri kullandığımız oluyor ya, ne olduklarını iyice bilerek değil, anadan doğma körlerin renklerden söz açması gibi... Bırakalım şimdi bunları, elinizdeki dergide neler var, onu anlattı. Bütün yazıları okudunuz mu?

— Hayır, Allı, karıştıyordum daha. Ama okuduğum yerleri de oldu, onlardan konuşuruz seninle. Bir şey gözüme çarptı, dergi Yaşar Nabi'nin bir okura verdiği cevapla başlıyor, Bay Adnan Benk'e verdiği cevapla bitiyor, iki cevabın da konusu bir, hep "güdümlü edebiyat" sorusu...

— Siz hangi yandansınız?

— Allı, sen bilmez misin benim hangi yandan olduğumu? Kaç kere konuşmadık mı seninle bunu?

— Konuştuk ya, siz durmaz değişirsiniz, ben ne bileyim sizin şimdi ne düşüncede olduğunuzu?

Kızacaktım Allı'nın bu sözüne, ama o ne anlar kızmaktan? Düşünceler acununun kişilerindenmiş, o acunda kızmak da yoktur elbette, benimle konuşurken kızmaları da gösteriş olsun diyedir. Kızdım ya, içinden kızdım, söylemedim ona, belli etmedim.

— Değiştiğim olur, Allı, dedim, çekinmem ben değişmekten. Ama bu konuda değiştiğimi sanmıyorum. Ben de, Yaşar Nabi gibi, yazara karışılmamasını isteyenlerdenim. Senin anlayacağın, özgürlükten yanayım. Bırakın ozanı, yazarı, sanat adamını, bırakın düşünürü, istediğini söylesin, dilediği konuyu işlesin. Büğün dün söylediğinden dönerse, ona da karışmayın, değişmek, dediğinden dönmek özgürlüğünü da tanıyın...

Allı gülerek baktı:

— Bana taş atıyorsunuz, değil mi? Bir de kızdığınızı söylememek, belli etmemek istiyordunuz, öyle geçirdiniz içinizden... Ben düşler acunu kişilerinden olduğum için gerçek

öfkeyi belki bilmem, kendim belki öfkelenmem, ama sizlerin öfkelendiğinizi, kızdığınızı sezer, anlarım... Gelelim konumuza: ne demişler Yaşar Nabi'ye? o ne cevap vermiş?

— Bir okurum, Bay Necati Günay, şöyle demiş bir mektubunda: "Siz, beş altı yıl önce, edebiyatçının fildişi kuleden çıkmamasını, tezli sanata yüz vermemesini isteyenlere karşı koyuyordunuz. Şimdi ise, bunun tam tersi kanaati savunanların, yani edebiyatçının toplum için yazmasını, dava gütmesini isteyenlerin karşısına çıkıyor, sanatçıya karışılmaz diyorsunuz... Bu iki zıt görüşü nasıl telif edebiliyorsunuz?"

— Siz beğenmişsinizdir bunu: o Bay Necati Günay elinden geldiğince Türkçe yazmaya çalışıyor, hoşunuza gitmiştir.

— Evet, ama "tez" diyor, "kanaat" diyor, onlar neyse ne! "uzlaştırmak" diyebilirken "telif etmek" diyor... Sonra, dilini beğensem de düşüncesini beğenmedim, anlamamış Yaşar Nabi'nin dediğini, yaptığını, anlamadan takılıyor. Yaşar Nabi iyi bir cevap vermiş ona: "Okuyucumuz... bir noktada yanılıyor. O da bu iki ayrı görüşün birbirini tutmadığı düşüncesidir. Oysaki her iki halde de biz, aynı prensibe sadık kalmışızdır: Sanatçıya karışılmaması gerektiği prensibine. Evvelce, sanatçıyı fildişi kuleye kapamak iddiasında olanlar çoğunluktaydı, yahut seslerini daha çok duyurabiliyorlardı. Bugünse tam tersine bir cereyan karşısındayız. Edebiyatçı ille topluma yararlı konuları işlesin, politikaya karışsın diyenler seslerini daha çok duyuruyorlar... Bu durum karşısında, yine sesimizi yükseltiyor ve sanatçının işine ne hakla karışıyorsunuz diyoruz. Bunu dememiş olsaydık, o zaman eski kanaatimizle çelişme haline girer... dik"[1] diyor.

— Bu sözlere siz de imzanızı atar mıydınız?

1 Yaşar Nabi'nin dediklerinden birkaç satırı almadım. Atladığım sözleri üç nokta ile gösterdim.

"Evet" diyecektim, birdenbire anladım Allı'nın ne demek istediğini:

— Hayır, dedim, yeniden yazar da ondan sonra imzamı atardım. Yaşar Nabi "prensibe, prensibine" diyor, ben demezdim onu, "ilkeye, ilkesine" derdim. Şu Firenkçe "principe" sözünü "p" sini "b" ye çevirmiyorlar mı, tepem atıyor, Allı!

— Ne yapsınlar? Türkçede "p" ile biten sözlerin "p"si, çekilirken değişir de "b" olur, o kurala uyuyorlar, Türkçe sözler gibi kullanıyorlar onu.

— O kuralı düşünüyorlar da Türkçede bir sözün "pren" diye başlayamıyacağını neden düşünmüyorlar? Sonraki "p" yi "b" yapsalar da yapmasalar da, "pirensip" diye de yazsalar, gene Türkçeleştiremezler o sözü, yabancı olduğu yazıda da, konuşmada da sırtarıverir. Kullanacaklarsa, onu, "ilke" demekten ille kaçınacaklarsa, yabancı söz diye kullansınlar, bizim dilimizin kurallarına uydurmaya kalkmasınlar... Yaşar Nabi'nin cevabını ben yazsaydım, şunu da söylerdim o okura: "Bakınız" derdim, "derginin bu sayısında Bay Sabih Şendil'in Bay Başaran'ın kitabı için yazdığı yazı da var. Niçin koyuyorum onu dergime? İlkeme, yazarların özgürlüğünü sınırlandırmamak, istediklerini söylemelerine karışmamak ilkesine bağlı kaldığım için. Bay Sabih Şendil benim gibi düşünmüyor, gene de, ben onun düşüncelerini bildirebilmesi için yazısını koyuyorum dergime". Böyle derdim Yaşar Nabi'nin yerinde olsaydım.

— Ne demiş Bay Sabih Şendil?

— Onu sonra konuşuruz, Allı. Önce Bay Adnan Benk'in sözü üzerinde duracağım. Bay Adnan Benk'in yazısı Dünya'da çıkmış, ben nasılsa okuyamadam Dünya'nın o sayısını. Yaşar Nabi, "sanatçıları sokaktan geçenlere, eleştirmecinin güdümcüsünü de onların geçmelerine karışan yasak-

çılara" benzetmiş, Bay Adnan Benk de şöyle demiş: "Burada Yaşar Nabi haklı gibi görünüyor ya, pek de haklı değil galiba. Anlattığı halde yoldan gelip geçenler sanatçılar. Bu sanatçılar, gelip geçmekle mi kalıyorlar? Onlar da, okuyuculara, eserleriyle, buradan geçemezsin, yahut da buradan geçmelisin, böyle bir dünya böyle bir insan anlayışını seçmelisin demiyorlar mı? Onlar dediklerine göre, eleştirmeci niçin demesin?" Böyle demiş Bay Adnan Benk...

— Siz doğru bulmadınız mı onun dediklerini?

— Doğru, doğru ya, eleştirmeciyi salt bir yazar diye, herhangi bir yazar diye ele alırsak, ancak o zaman doğru, Eleştirmeci yazarla, örneğin bir ozanla, bir hikâyeci ile bir midir? Ozan yahut hikâyeci, sanat üzerine konuşmuyor. Ozanın, hikâyecinin bir sanat anlayışı var elbette, o anlayışa göre yazıyor, ancak o anlayış altta kalıyor, ozan, hikâyeci açmıyor onu, sermiyor, o anlayışın ürününü gösteriyor. Eleştirici ise öyle değil, o doğrudan doğruya sanattan açıyor, sanat kuralları çıkarıyor ortaya. Ozan, hikâyeci olsa olsa, "Ben sanatı anlıyorum" diyor, eleştirmeci ise "Ben" demiyor, "Sanatın böyle olması gerektir" diyor, kesip atıyor. Ozan gibi, hikâyeci gibi değil o, sanat anlayışını çırılçıplak koyuyor ortaya. Bunun için de onun dedikleri daha kesin oluyor, daha batıyor kişiye. Eleştirmecinin de bir sanat anlayışı, bir acun görüşü vardır elbette, ama bunun yanında bir de kavrama gücü, sanat erinin ne yapmak istediğini kavrama gücü olmalıdır. Sanat erinin görüşünü, düşünüşünü kavrayacak, ona göre yargılayacak eseri, "Şunu yapmak istemiş, başarmış, yahut başaramamış" diyecek, yol göstermeye de kalkabilir. Şöyle der sanat erine: "Sizin görünüşünüze, düşünüşünüze göre eserinizin şurası şöyle olmalıydı, ancak öyle anlatabilirdiniz ne yapmak istediğinizi." Bizde sanat erleriyle eleştirmeciler arasındaki kavga bi-

raz da bunun için sürüp gidiyor, eleştirmecilerimiz o kavrama gücünü gösteremiyorlar. (Bize değil, Fransızlara bir bakalım: kimlerdir Fransızların son yüzyıldaki en iyi, en büyük eleştirmecileri? Octave Mirbeau, André Gide, Marcel Proust... Bunların üçü de, en çok Andre Gide ile Marcel Proust, başkalarının ne yapmak istediklerini kavramak gücünü göstermişlerdir. Onlar da sokaktan geçiyor, kendi eserleri var, diyorlar belki, ama başkalarının istedikleri yere gitmesini yasak etmeye kalkışmıyorlar, seziyorlar onların nereye gitmek istediklerini, "Oraya şu yoldan gidilir" dedikleri de oluyor. Dar düşünmüyorlar, bir öğretiye saplanmıyorlar, kendi düşünüşlerinden, kendi görüşlerinden başka düşünüşlere, görüşlere de saygı gösteriyorlar, saygıdan da öte, anlayış, kavrayış gösteriyorlar...) Öyle sanıyorum ki, Allı, Yaşar Nabi de bunu söylemek istiyor. "Şöyle yapmayacaksın!" diyenlere karşı çıkıyor. "Sanat davalı olamaz" mı diyorlar? "Hayır, karışmayın, davalı sanat olabilir" diyor. "Sanat ille davalı olsun!" mu diyorlar? "Ne karışıyorsunuz? Davasızı da olur" diyor.

Böyle de değil, Allı... Doğrusunu istersen, bugünkü çoğunluk sanat erinin ille toplum işleriyle uğraşmasını isteyenler, gerçekten istemiyorlar bunu. Bir tek dava olduğunu sanıyorlar, kendi davaları. Ondan başka, onun dışında bir davayı savunanların, örneğin özgürlük davasını savunanların davasız olduklarını ileri sürüyorlar. "Dava" diye bir tek şey bellemişler, ağızdan kapma öğrenmişler onu, hep onu çıkarıyorlar önümüze. "Dava" sözünün ne demek olduğunu anlamamışlar. Bak ne buyuruyor Bay Sabih Şendil: "Kim ne derse desin, biz Başaran'ın kendini dev aynasında gören, Hacivat'ı Beyoğlu'nda gezdiren, Belkıs'ı fırına süren, ipe sapa gelmez acaiplikler yapan şairlerimizin üstünde olduğu kanaatindeyiz." Ne gösterir bu sözler? Bay Sabih Şendil'in anlamadığı-

nı gösterir, o kadar. Belkıs'ı fırına süren kimdir, bilmiyorum. Hacivat'ı Beyoğlu'nda gezdiren, ipe sapa gelmez acaiplikler edenlere gelince, biliyorum onları. Onların da bir davası, birer davaları var, onlar da bir anlayışın değişmesini, sanatın el sürdüğü konuların genişlemesini istiyorlar, Bay Sabih Şendil bunu kavrayamıyor, öğrendiklerinden, kendisine öğretilmiş olanlardan dışarı çıkamıyor. Davasız bir adam o, (Kendine belletilen davayı benimsemekle yetinmiş...)

— Fransızların büyük eleştirmecileri diye saydığımız üç kişinin üçü de birer yaratıcı... Yoksa siz ancak yaratıcıların mı iyi, büyük eleştirmeci olacaklarına inanıyorsunuz?

— Belki öyledir, Allı. Yaratıcılar, en çok da hikâye, roman yazarları, başka kişilerin duygularını, düşüncelerini anlamaya alışmışlardır, onun için kendilerine benzemeyen romancıların, hikâyecilerin de ne yapmak istediklerini daha kolaylıkla anlayabilirler. Kendilerini, romanlarındaki, hikâyelerindeki kişilerin yerine koymaya alışmışlar, başka romancıların, hikâyecilerin yerine de koyabilirler... Ama ben onu demek istemedim. Dediğim kavrama gücü yalnız yaratıcılarda mı bulunur, bilmiyorum onu. Ancak kişide o kavrama gücü olmayınca, başkalarını şunu bunu yapmasını yasak etmeye kalkar, gidilecek yolun bir olduğunu sanır. O yolu da kendi kendine bulamaz, öğütlerinden, imamlardan öğrenir. Bağnazlar, yani müteassıplar, bütüncülüğe bağlanıp da özgürlüğü sınırlandırmaya kalkanlar çoğu onlar arasından çıkar. Yaşar Nabi işte onlarla çarpışıyor. Bir dava adına değil, bütün davalar adına, kısacası özgürlük adına...

Varlık, 1 Nisan 1954

SÖZ OLSUN

Eleştirmen gerekmiş yazımıza. Söylerler söylerler bunu söylerler. Sanırsınız ki ozanımız var, öykücümüz var, hepsi var da bir eleştirmenimiz eksik...

Eleştirmenimiz de yok mu sanki? Bakın dergilere, bakın günlüklere, var eleştirmenimiz, çok var. Hepsi de uzun uzun yazıyor, okudukları betikleri bilgince inceliyor, kendi duygularına, beğenilerine kapılmaksızın değerini de, değersizliğini de söylüyor bütün yapıtların. Biliyorlar da eleştirmenin yolunu yordamını. Hangisi unutuyor yazısının sonunda yazarı kutlamayı, ondan daha nice güzel yapıtlar beklediğini söylemeyi? "Beklediğini" de değil, "beklediğimizi". Bütün toplum adına konuşuyor da onun için. Öyledir, ozanın, öykücünün yazdıkları özneldir, kendi duygularını, kendi düşüncelerini bildirdikleri için ancak kendi adlarına konuşurlar, eleştirmen ise nesnel yargılara vardığı için bilim adına, toplum adına konuşuyor. Ulu bilginlerimizden biri bir gün bildirivermişti: "Eleştirmen, toplumun dile gelen buluncudur (vicdanıdır)." Toplumun buluncu, irili ufaklı bütün o eleştirmenlerimizde dile geliyor.

Doğrudur eleştirmenimiz olmadığı. Okuyun yazdıklarını. İçlerinde, kullandıkları tilciklerin anlamını kavramış olanlar pek azdır. Saymaya kalkmayacağım ya, bir elin parmaklarıyla sayılır. Bir eleştirmen, gökçe-yazın yapıtlarını nesnel olarak yargıladığını mı söylüyor? Bilin ki ne dediğini bilmiyor o kişi, eleştirmenin ne olduğunu da bilmiyor. "Güzeldir", ya da "Güzel değildir" diye yargılıyor bir betiği, demek bir değer yargısı bildiriyor. Değer yargısı da nesnel olamaz, tellim (daima) özneldir. Kişi, bir yapıtın güzel olup olmadığını ancak kendi beğenisine göre yargılar. Öz olmayınca, özne olmayınca beğeni de olmaz. Değişmez ölçüleri, sarsılmaz yasaları mı var elinde? Bunu ileri sürüyorsa, bilin ki

güzelliğin özünü sezmemiştir. Şimdiye dek güzelliğin kurallarını, yasalarını kimse bulamamış, bildirememiştir. O kurallar bulunsa, bildirilse hepimiz bellerdik de boyuna güzel nenler (şeyler) yaratır dururduk. Onlar bulunup bildirilse bir dörüt yapıtının güzel olup olmadığını hepimiz kolayca kestirirdik de eleştirmenlerin görevi kalmazdı toplumda.

Kim istiyor eleştirmeni? Çoğunluk mu istiyor? Değil. Çoğunluk isteseydi, okunurdu eleştirme yazıları da. Okunmuyor. Büğün çok satılan günlüklerin birinden "sport" yazılarını kaldırın, ne olur? Düşüverir o günlüğün satışı. Demek "sport" yazılarıyla ilgilenenler var, çoğunluk istiyor onları. Gökçe-yazın eleştirmelerini kaldırın, ne olur? Sezilir bir değişiklik olmaz satışta, okurların çoğu anlamaz bile o yazıların kalktığını. Varken okumuyorlar ki kalkınca üzülsünler...

Betikleri beğenilen, çok satılan birkaç yazarımız var. Onlar mı yakınıyor bizde eleştirmen olmamasından? Sorun Bay Karay'a, Bay Karakurt'a. Aldırmıyorlar bile. Olsa olsa, kendilerine çatan bir iki eleştirmene kızarlar. Öyle sanıyorum, onların yazdıklarını da okumazlar, bilmezler, duymazlar kendilerine çatıldığını, duysalar da omuz silkip geçerler.

Okurlar mı istiyor eleştirmeni? Hangi betiklerin alınıp okunması gerektiğini eleştirmen seçsin mi diyorlar? O da değil. Okurlar, kendi kendilerine buluyorlar beğenecekleri betikleri. "Mayk Hammer" öykülerini eleştirmenler mi tanıttı okurlara? Bütün eleştirmenler işbirliği edip yerseler o öyküleri, onların satışı azalacak mı? Bir gün gelir, bıkılır onlardan. O güne dek onların okunmasında da, okunmamasında da eleştirmenlerin etkisi olamaz. Onları okuyanlar eleştirmenlerin öğüdü ile okumuyorlar ki eleştirmenlerin öğüdünü dinleyip de bıksınlar.

Bizde eleştirmen yok diye yakınanların çoğu, kendilerini tanıtamayan ozanlar, öykücüler. Övülmek istiyor onlar. Bir eleştirmen çıkıp da kendilerini överse, betiklerinin kapış ka-

pış satılacağını umuyorlar. Avrupa'da, Amerika'da öyle olurmuş... Bizde öyle olmaz. Okurlar eleştirme yazılarıyla ilgilenmez de onun için. Acınır eleştirmenden yardım bekleyen yazarlara! Daha çevrelerini, içinde yaşadıkları toplumu anlayamamışlar. Bir de yırlarında, öykülerinde o çevreyi, o toplumu göstermek, anlatmak istiyorlar.

Seçilmiş Hikâyeler
Dergisi, Haziran 1956

İŞİN GÜCÜ

Eski mi yeni mi bilmiyorum, bir yazımda Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırlarından açmış, "Bir daha okuyayım bunları, benim için aydınlanıncıya kadar okuyayım diyorum.. Gene iyice kavrayamıyorum ne dediğini" demiştim. Forum yazarlarından Bay And...

Forum dedim, duralım biraz. Okumam o dergiyi. Evime gönderirler de açmam bile. Adı yüzünden. Okullarında Latince öğretilmeyen bir ülkede bir derginin böyle Latince adı olmasını anlamam. Hacivat'ın o Arapçalı, Farsçalı dili yok mu? Bence bu, ondan bile üstün bir inceliktir. Türkçenin suyu mu çıktı? Öz-türkçeyi istemiyorlarsa, konuştuğumuz dilde bunca tilcik var, onlardan birini de mi seçemediler? Yabancı, büsbütün yabancı bir ad koyacaklar ki okuyanlar parmak ısırsın bu derin bilgiye. Bay And'ın yazısını tanıdıklardan biri gösterdi.

Forum yazarlarından Bay And beğenmemiş benim öyle dememi. Öyle söylemekle "işin kolayına kaçıyor" muşum. "Tenkitçilerim her şeyde işin kolayına kaçıyor" diyor. Olabilir, benim öyle deyişim, Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırları üzerine söylenecek bir söz bulamadığım için olabilir. Bir diyeceğim yokmuş, gene de Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı övmek istemişim, öyle kof, kof olduğu için gümbürt-

tülü bir lakırdı uydurmuşum. Olabilir, kendimi savunmaya kalkacak değilim. (...)

Bir kişi, Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırlarını okumuş, anlayamamış, anlaşılmıyor diye de bırakmamış onları, bir daha, bir daha, anlayıncaya dek okumak istemiş onları. sonunda kavrayabilmiş mi ozan dediğini? Onu da bırakalım, kavramış kavramamış, bizi ilgilendirmez. (...)

Gene de atmamış elinden, kapatmamış o kişi Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırlarını. Onları anlamasını, beğenmesini kendine bir duyuran mı olmuş? Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca arkadaşlarındandır, gönüldeşlerindendir de onun için mi ne yapıp yapıp övmek istemiş? O da olabilir... Ancak öyle olsaydı, bence, açıkça söylemezdi, bilinmezdi (itiraf etmezdi) anlamadığını. O da bir yazarmış. Bakın, Latince adlı bir dergide bile, kınamak için de olsa, adı anılıyor, demek kendine göre bir değeri var, iki üç parlak tümce (cümle) kurabilirdi. Öyle yapmamış, anlamadığını, gene de anlamak, kavramak için okuduğunu söylemiş.

Neden? Alçakgönüllü olduğu için mi? Olabilir de, olamaz da. Büsbütün alçakgönüllü olsa yazmazdı o yazıyı. Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yırlarının okunmasını öğütlemeye kalkmazdı.

Öyleyse neden yazmış? Bir çekicilik sezmiş o yırlarda. Kolayca sökülemiyormuş o yırların anlamı, gene de kişi atamıyormuş onları elinden, büyüleniyormuş onlarla, "Bunlar anlaşılmıyor ya, güzellik var bunlarda, uğraşayım, kendimi aşayım da bu yırları anlayayım" diyormuş.

Bay And bir sözünü daha anıyor o kişinin. Bay Yahya Kemal Beyatlı'nın yırlarını okumuş, onlarda da bir büyü, bir giz (sır) olduğunu sezmiş, düşünmüş onlar üzerinde. "Düşündüm de çözümleyebildim mi? Daha da düşünüyorum, kesin bir kanıya varamadıktan başka..." demiş. Bay And yazısına böyle yarım almış bu sözü. Yarım olsun, an-

laşılıyor. Bir yırı okuyunca ondan aldığı tadı incelemeye özeniyor o kişi. Bir yırın anlamını aramıyor, konusuna bakmıyor, bütünün bıraktığı etkiyi, izlenimi bildirmeye çalışıyor. Bunu başaramadığını, başaramıyacağını görünce de üzülüyor. "Ne yapayım? Elimden gelmedi. Siz bakmayın benim başaramamış olmama, okuyun bu yırları, bırakın kendinizi onların güzelliğine. Anlamıyor musunuz siz de ne dediklerini? Ne çıkar? Anlamayın... Bir yırı anlamak, konusunu anlamak, için de söylenenleri birer birer anlamak demek değildir ki! Bütününden bir tad almak demektir. Çözümlenince uçuveren bir tad... Siz bu yırları okurken bir ürperme duyuyor musunuz? Bunların bir özü olduğunu seziyor musunuz? Yeter, anlıyorsunuz demektir..." diyor. Yırları, Bay Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın, Bay Yahya Kemal Beyatlı'nın yırlarını anlatmaya çalışmıyor o kişi, bunun boş olduğunu, bir işe yaramadığını biliyor, bir yırdan aldığı tadı başkalarına da geçirmeye, yır sevgisini aşılamaya çalışıyor.

Neden yapıyor bunu? Beğenisine güveniyor, konuyu, o yırda söylenenleri kavramasa da bir yırda güzellik bulunup bulunmadığını sezdiğini ileri sürüyor, bir deney taşı sanıyor kendini de onun için mi? Kendini beğenmişin biri mi o kişi? Olabilir. Onu yermek, kötülemek için daha neler söylenebilir. Ancak, bana öyle geliyor, "işin kolayına kaçıyor" denemez. Bay And öyle demiş, ben de bunun için beğenmedim onun yargısını.

İstemiyor Bay And eleştirinin bu türlüsünü. Onun dediğine göre, eleştirmenin bir ödevi varmış: "Tenkitçinin görevi okuyucunun, eser karşısında kendi kendisi için yarattığı güçlüğü ortadan kaldırmak, onu beklenilmeyene hazırlamak..." Anlatan, yorumlayan, çözümleyen, anlattığı, yorumladığı, çözümlediği için de yapıtı didik didik edip büyüsünü, özünü, güzelliğini uçuruveren eleştiri... Bunun içindir ki Bay And bilimsel eleştiri yazılarını, bir yönteme (metho-

de) uyularak yapılmış incelemeleri beğeniyor, onları övüyor. Latince adlı bir dergide, bilginler arasında yazdığını, kendisinin de bir bilgin olduğunu unutmuyor. Bunun da güç bir iş olduğunu sanıyor. Oysa bilgin geçinmek, bir yırın çözümlenemeyecek büyüsünü duymayıp anlatılabilecek yanlarıyla yetinmek –uzun çalışmayı istese de– öyle kolaydır ki!.. Üstelik güç gibi gözükür de göz boyar.

Dünya, 4.8.1956

KARALAMA

Bizde eleştirme, eleştirmen olmadığını söyleyip duruyorlar. Ben de var demeye kalkacak değilim. Bir kez de uyuvereyim çoğunluğa, ne çıkar?.. Yalnız şunu soracağım: bir kişi sesini yükseltip de "Bizde ozan yok, öykücü yok." dese ne olur? Yazın acunumuzda bir gürültüdür kopar. Yaşlısı, genci, irisi, ufağı başlarlar söylenmeye: "Ne demek? bizim ozanlarımız da, öykülerimiz de Avrupa'nınkilerle, Amerika'nınkilerle at başı gidiyor. (Pek seviyorlar bu 'at başı' deyimini. Ha geçtiler, ha geçecekler!) Sen bizim yaşayan büyük ozanlarımızı, büyük öykücülerimizi bilmiyor musun? Okumadın mı onların yapıtlarını?.." Bununla da kalmaz; yurdu, ulusu küçük görmekle, sevmemekle suçlamaya kalkarlar onu. Taşa tutmazlarsa gene iyi!..

Ne gösterir bu? Bizde ozanlığı, öykücülüğü benimseyenlerin bulunduğunu gösterir. Dokunmaya gelmez onlara, varlıklarını belli ederler, sert bir tepkiyle karşılaşırsınız. Birbirlerini beğensinler beğenmesinler, sevsinler sevmesinler, dayanışma var aralarında. Ozanlık, öykücülük uğraşlarını (mesleklerini) savunmakta birleşiyorlar. "Eleştirme yok, eleştirmen yok" dediniz mi, öyle bir gürültü kopmuyor, bir tepkiyle karşılaşmıyorsunuz. Demek kimse benimsemiyor

bizde eleştirmenliği, üstüne almıyor. Yok mu bizde eleştirme yazıları yazan kimseler? Var. Az da değil, çok. Ancak onlar da benimsemiyor eleştirmenliği, üstlerine almıyor. O uğraşı küçük gördükleri için mi? yoksa o işi beceremediklerini kendileri de sezdikleri için mi? Bilmem orasını. Diyelim ki bu iki (sebep) karışıyor biribirine, ikisinin de etkisi oluyor. Bir ülkede, şu, ya da bu yüzden, eleştirmenliği benimseyen kimse bulunmazsa, o ülkede eleştirme olur mu?

Söyledim, yazılıyor bizde eleştirme yazıları. Az da değil, çok yazılıyor. Açın dergileri, hepsinde kimi kısa, kimi uzun eleştirmeler buluyorsunuz. Birtakım betikler övülüyor, yazarları kutlanıyor, yazınımız adına alkışlar, iyernceler (teşekkürler) sunuluyor kendilerine. Takılmalar, yermeler de oluyor. Gelgelelim inceleme, anlatma pek olmuyor. Yazar okuduğu betiği beğenmiş, duygulanmış onu okurken, ya da kendi görüşüne, kanılarına uygun bulmuş, onu söylüyor, satılmasını, okunmasını sağlamaya çalışıyor o betiğin. Anlatmıyor o betikte olanları, çoğu konuyu bile özetlemiyor. Övse de, yerse de, birtakım bilinen sözleri, beylik sözleri söylemekle yetiniyor. "Anlatmıyor" dedim, çoğu kendisi anlamıyor, anlamaya özenmiyor ki anlatsın. Ne demektir anlamak? Anlamak, kendi kendimizden çıkmak, kendi görüşümüzü, kanılarımızı inançlarımızı bırakıp karşımızdakinin düşüncesini, o düşüncesinin dayanaklarını, onların gerçekliğini görebilmek demektir. Yargılarken, bir betiğin güzel olduğunu, ya da olmadığını söylerken, ister istemez özümüzü karıştırırız işin içine. İncelerken yapmamalıyız bunu. Betiğini okuduğumuz yazar ne yapmak istemiş? bunu neden istemiş? onun görüşü, kanıları nedir? niye varmış o görüşe, kanılara? bunları görmeye, kendimizi o yazarın yerine koyup onun gibi düşünmeye çalışacağız. Anlamak ancak böyle olur, ancak anlayan anlatabilir. Anlayıp anlattıktan sonra da yargılar, yazar diledi-

ğini yapabilmiş mi? yapamamış mı? kendi görüşüne göre onu da söyler. Eleştirmen yazarı kutlamaz, ona alkışlar, iyemceler sunmaz, inceler onun yapıtını, anlayıp anlatmaya çalışır.

Bizde bu yok işte, bu olmadığı için de eleştirme yok diyoruz. Neden yok? Bilmeyecek ne var bunu? Düşünen, olaylar üzerine, yapıtlar üzerine düşünen yok da onun için eleştirme yok. Gerçekten bir yazınımız, ozanlarımız, öykücülerimiz yok da onun için eleştirme de yok bizde. Neyi anlayacak, neyi incelemeye, hangi görüşü kavramaya özenecek eleştirmen? Ozanlarımız, öykücülerimiz yapıtlarını düşünerek, ölçerek, belli bir amaç, bir güzelik amacı kavramaya, çözümlemeye uğraşsın! Bugünkü yazınımız bir uyurgezerler yazını, yalnız esine (ilhama) inanıp ona bağlananlar yazını. Öyle bir yazının eleştirmesi de ancak böyle olur.

Seçilmiş Hikâyeler, Ekim, 1956

KAYNAKÇA

ESERLERİ

Günlerin Getirdiği
- 1946, Ankara, Akba Kitabevi
- 1957, İstanbul, Varlık Yayınları
- 1967, İstanbul, Varlık Yayınları (*Karalama Defteri*'yle ve Konur Ertop'un "önsöz"üyle)
- 1989, İstanbul, Can Yayınları

Sözden Söze
- 1952, İstanbul, Varlık Yayınları
- 1968, İstanbul, Varlık Yayınları (*Ararken* ile birlikte)
- 1991, İstanbul, Can Yayınları (*Karalama Defteri* ile birlikte)

Karalama Defteri
- 1952, İstanbul, Yenilik Yayınevi
- 1962, İstanbul, Hür Yayınlar
- 1967, İstanbul, Varlık Yayınları (*Günlerin Getirdiği* ve Konur Ertop'un "Önsöz"üyle)
- 1991, İstanbul, Can Yayınları (*Sözden Söze* ile birlikte)

Ararken
- 1954, İstanbul, Varlık Yayınları
- 1968, İstanbul, Varlık Yayınları (*Sözden Söze* ile birlikte)

Diyelim
- 1954, İstanbul, Varlık Yayınları
- 1970, İstanbul, Varlık Yayınları

Söz Arasında
- 1957, Ankara, Dost Yayınları
- 1970, İstanbul, Varlık Yayınları

Okuruma Mektuplar
- 1958, İstanbul, Varlık Yayınları
- 1989, İstanbul, Can Yayınları

Günce
- 1960, İstanbul, Varlık Yayınları
- 1971, İstanbul, Varlık Yayınları

Prospero ile Caliban
- 1961, İstanbul, Varlık Yayınları
- 1988, İstanbul, Can Yayınları

Söyleşiler
- 1964, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları

Söyleşiler (Dil Üzerine)
- 1962, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları (Hikmet Dizdaroğlu'nun, "Ataç Üzerine" ve Sami N. Özerdim'in "Nurullah Ataç Bibliyografyası" başlıklı yazılarıyla)

Günce, I
- 1972, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları

Günce II
- 1972, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları

Dergilerde
- 1980, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları

ÇEVİRİLERİ

Ataç'ın çevirilerinden çoğu Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) "Dünya Edebiyatından Tercümeler", yaygın adıyla "Klasikler" dizininde yayımlanmıştır. Daha sonra bunlardan bazıları başka yayınevlerince de basılmıştır. Ataç'ın öteki yayınevlerinden çıkan çevirileri de vardır.

KLASİKLER DİZİSİ

YUNAN KLASİKLER

Aisopos: *Masallar*, 1944, İstanbul, MEB/1949, 1951, 1966, İstanbul, MEB/1974, İstanbul, Hürriyet Yayınları/1981, İstanbul, Güvercin Kitaplar.

Lukianos: *Seçme Yazılar*, I, 1944, İstanbul, MEB/II, 1944, İstanbul, MEB/III, 1949, İstanbul MEB/I-II-III, 1976, İstanbul, Hürriyet Yayınları.

Sophokles: *Oidipus Kolonos'ta*, 1941, İstanbul, MEB.

Sophokles: *Philoktetes*, 1941, İstanbul, MEB/1958, Ankara, MEB.

LATİN KLASİKLERİ

Apuleisus: *Altın Eşek*, 1950, Ankara, MEB.
Plautus: *Amphitryon*, 1943, İstanbul, MEB/1958, Ankara, MEB.
Plautus: *Buğday Kurdu*, 1947, Ankara, MEB.
Plautus: *Casina*, 1947, Ankara, MEB.
Plautus: *Çifte Bakhis'ler*, 1944, 1965, İstanbul, MEB.
Plautus: *Çömlek*, 1943, İstanbul, MEB/1958, Ankara, MEB/1974, İstanbul, Hürriyet Yayınları.
Plautus: *Epidicus*, 1947, Ankara, MEB.
Plautus: *İkizler*, 1949, Ankara, MEB/1965, İstanbul, MEB.
Plautus: *Kartacalı*, 1948, İstanbul, MEB.
Plautus: *Tecimen*, 1946, Ankara, MEB.
Plautus: *Urgan*, 1945, 1965, İstanbul, MEB.
Plautus: *Üç Akçelik Kişi*, 1947, İstanbul, MEB.
Terentius: *Andros Güzeli*, 1946, 1965, İstanbul, MEB.
Terentius: *Formio*, 1946, Ankara, MEB.
Terentius: *Hadım*, 1946, Ankara, MEB/1964, İstanbul, MEB.
Terentius: *Hortlak*, 1947, İstanbul, MEB.
Terentius: *Kardeşler*, 1943, 1958, İstanbul, MEB.
Terentius: *Kaynana*, 1946, İstanbul, MEB.
Terentius: *Özünün Cellâdı*, 1946, İstanbul, MEB.

FRANSIZ KLASİKLERİ

Marcel Aymé: *Sarmanın Masalları* (1. Kurt, 2. Öküzler, 3. Bodur Kara Horoz. 4. Köpek, 5. Fil, 6. Kötü Kaz, 7. Ördek ile Pars, 8. Koç ile Doğan), 1941, İstanbul, Kanaat Kitabevi.
Marcel Aymé: *İğreti Surat*, 1955, İstanbul, Varlık Yayınları.
R. M. Ballantyne: *Mercan Adası*, 1939, İstanbul, Kanaat Kitabevi.
Honoré de Balzac: *Vandetta* (Kan Davası), 1943, İstanbul.
Honoré de Balzac: *İki Yeni Gelinin Hatıraları*, 1940, 1944, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi/1953, Ankara, MEB/1966, İstanbul, MEB/1970, İstanbul, Cem Yayınevi/1976, İstanbul, Cem Yayınevi.
Choderlos de Laclos: *Tehlikeli Alâkalar*, 1944, Ankara, MEB/1957, İstanbul, Varlık Yayınları/1960, Ankara, MEB/1969, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
Louis Bertrand: *İspanya Tarihi*, 1940, İstanbul, Kanaat Kitabevi (Galip Kemali Söylemezoğlu'yla)
Dostoyevski: *Kumarbaz*, 1941, 1945, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi.
Gustave Flaubert: *Madame Bovary* (Sabri Esat Siyavuşgil'le), 1967, 1973, Remzi Kitabevi.

Gogol: *Taras Bulba*, 1946, Ankara, Akba Kitabevi/1954, 1959, 1966, İstanbul, Varlık Yayınları.
Ernest Granger: *Mitoloji*, İstanbul, Kanaat Kitabevi/1979, İstanbul, Cem Yayınevi.
René Grousset: *Asya'nın Uyanması, İngiliz Emperyalizmi ve Milletlerin İsyanı*, 1957, Ankara, Hakimiyeti Milliye Matbaası.
Maurice Magré: *Granata Sefaheti*, 1943, Ankara, Akba Kitabevi.
Andre Maurois: *Genç Verter'in Istırapları*, 1930, İstanbul, Maarif Vekâleti.
Alfred de Musset: *Andrea del Sarto*, 1943, 1964, Ankara, MEB.
Prosper Merimée: *Fırsat*, 1944, MEB, (Sabiha Yağızlar imzasıyla) / 1964, İstanbul MEB.
Prosper Merimée: *Ines Mendo*, 1944, İstanbul, MEB.
Georges Simenon: *Kiralık Oda*, 1953, Ankara, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi.
Georges Simenon: *Polis Müfettişi Kadavra*, 1960, Ankara, Dost Yayınları.
Georges Simenon: *Yedi Kızlar*, 1960, İstanbul, Varlık Yayınları.
Stendhal: *Kırmızı ve Siyah*, I-II, 1941-1942, İstanbul, MEB/*Kızıl ile Kara*, I-1946, Ankara, MEB/*Kızıl ile Kara*, II, İstanbul, 1966, MEB/1971, İstanbul, Cem Yayınevi.
Ch. Vildrac: *Dünya Gözüyle*, 1940, İstanbul, Maarif Vekilliği Devlet Konservatuarı Neşriyatı. /1958, Ankara.
LATİN AMERİKA KLASİKLERİ
Enrique Larreta: *Don Ramiro*, 1954, Ankara, MEB.

ÖTEKİ DİZİLER VE YAYINEVLERİ

Alain-Fournier: *Adsız Köşk*, 1940, 1944, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi. /1967, İstanbul, Varlık Yayınları.
H. Christian Andersen: *Andersen Masalları*, 1951, İstanbul, MEB.
Françoise Sagan: *Hoş Geldin Hüzün*, İstanbul, 1983, Can Yayınları

ATAÇ'IN YAZDIGI DERGİLER, GAZETELER

Ataç yazılarında N. A., Nurullah Ata, Nurullah Ataç, Ataç imzaları ile Ahfeş, Kavafoğlu, Sabiha Yağızlar, Ali Gümrükçü, Süha Kavafoğlu takma adlarını kullandı. Yazılarını yayımladığı dergiler ile gazeteler şunlardır:

DERGİLER

Dergâh (1921-1922), Hayat (1927-1929), Türk Yurdu (1929-1930), Darülbedayi (1932-1933), Edebiyat (1932), Anayurt (1933), Varlık (1933), Yedigün (1933-1942), Yeni Adam (1934-1936), İnanç (1934), Aydabir (1935-1937), Perşembe (1935), Resimli Her Şey (1935), Yarım Ay (1936-1940), Kalem (1938), Resimli Hafta (1938-1939), Aramak (1938), İnsan (1938-1939), Foto Magazin (1938), Türk Tiyatrosu (1939-1940), Yeni Mecmua (1939-1940), Tercüme (1940-1941), Doğuş (1945), Ülkü (1945-1950), Varlık (1947-1957), Kaynak (1948-1949), Pazar Postası (1951-1956), Türk Dili (1951-1956), Mülkiye (1953-1955), Devrim Gençliği (1953-1954), Yenilik (1952-1954), Çizgi (1953), Evrim (1954), Esin (1956), Seçilmiş Hikâyeler Dergisi (1952, 1956-1957), Özsu (1959).

GAZETELER

Akşam (1922-1925, 1935-1940), Hakimiyet-i Milliye (1927-1934), Milliyet (1927-1935), Tan (1935-1937), Son Posta (1936-1937), Haber-Akşam Postası (1937-1942), Ulus (1940-1957), Cumhuriyet (1941-1951), Tanin (1947), Dünya (1952-1955), Son Havadis (1953-1957).

ATAÇ'LA İLGİLİ YAYINLAR

Ataç, edebiyatımızda geniş yankılar uyandırmış bir yazardır. Kendisiyle ilgili yığınla yazı yayımlanmıştır. Ölümünden sonra çıkanlardan küçük bir bölüğünü Tahir Alangu *Ataç*'a *Saygı* adlı kitapta toplamıştı. Ama, yazıların büyük bölüğü dergilerde, gazetelerde, kitaplarda kalmıştır. Bunları derlemeyi gerekli gördüm. Bulabildiğim bütün yayınları taradım. Böylece, aşağıdaki geniş kaynakçayı elde ettim. Belki kaynakçada bazı eksikler vardır, ama onlar da ilerde tamamlanacaktır.

ATAÇ'A İLİŞKİN KİTAPLAR

Tahir Alangu, *Ataç*'a *Saygı*, 1959
Metin And, *Ataç Tiyatroda*, 1963
Asım Bezirci, *Nurullah Ataç*, 1968
Seyfettin Orhan Çağdaş, *Nurullah Ataç ve Şairleri*, 1945
Yılmaz Çolpan, *Ataç*'ın *Sözcükleri*, 1963
Mehmet Salihoğlu, *Ataç*'la *Gelen*, 1968
Meral Tolluoğlu, *Babam Nurullah Ataç*, 1980
Saadet Ulçugür, *Nurullah Ataç*, 1964
Türk Dil Kurumu, *Ataç*'ı *Anış*, 1968

ATAÇ'TAN SÖZ AÇAN KİTAPLAR*

Abdurrahman Nisari, *Metinli Türk Edebiyatı*, 1954, S. 272
Abdurrahman Nisari, *Türk ve Batı Edebiyatı*, 1979, I, S. 182-183; III, S. 195
Türker Acaroğlu, *Ozanlar ve Yazarlar*, 1967, S. 26-27/115
Türker Acaroğlu, *Edebî Eserler Sözlüğü*, 1965, S. 57-58
Oktay Akbal, *Dost Kitaplar*, 1967, S. 27-32
Oktay Akbal, *Anılarda Görmek*, 1972, S. 122-124
Oktay Akbal, *Ölümsüz Oyun*, 1974, S. 190-192
Oktay Akbal, *Yeryüzü Korkusu*, 1974, S. 10-11
Oktay Akbal, *Zaman Sensin*, 1977, S. 11-15
Oktay Akbal, *Vatan Mahzun Ben Mahzun*, 1983, S. 124.
Yaşar Akyol, *Yazarlar Kılavuzu*, 1972, S. 15-16
Tahir Alangu, *Yüz Ünlü Türk Eseri*, II, 1974,S. 1266-1298
Yağmur Atsız, *Yeni Türk Edebiyatından Seçmeler*, 1976, S. 363-374
Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 1948, S. 241
Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?* 1960, S. 30, 31

*Antoloji, ansiklopedi, sözlük ve edebiyat tarihleri dışında kalan kitaplar

Asım Bezirci, *Bilimden Yana*, 1963, S. 21-26
Asım Bezirci, *Okudukça*, 1967, S. 70-74
Asım Bezirci, *Bilimden Yana, Sosyalizme Doğru*, 1976, S. 29-45, 82-85
Asım Bezirci, *Halk, Sosyalizm, Kültür ve Edebiyat*, 1979, S. 107-109
Asım Bezirci, *Sosyalizme Doğru*, 1989, S. 99-103
Adnan Binyazar, *Türk Dilinde 25 Ünlü Eser*, 1982, S. 200-211
Cemal Süreya, *Şapkam Dolu Çiçekle*, 1976, S. 7-19
Cemal Süreya, *Günübirlik, 1982*, S. 56-58
Bedrettin Cömert, *Eleştiriye Beş Kala*, 1981, S. 113-115
Necati Cumalı, *Niçin Aşk*, 1971, S. 122-127
Necati Cumalı, *Etiler Mektupları*, 1982, S. 29-36, 66-68, 128-130
Behçet Kemal Çağlar/Ekrem Yirmibeşin, *Türk Edebiyatı*, 1967, C. I, S. 123-126; C. II, S. 215-217
Hikmet Dizdaroğlu, "Ataç Üzerine", *Ataç*, 1962, TDK, S. 13-76
Baha Dürder, *Şairler, Edipler, Muharrirler*, 1967, S. 13-15
Konur Ertop, "Önsöz" (N. Ataç, *Günlerin Getirdiği-Karalama Defteri*, 1967, S. 5-69)
Sabahattin Eyuboğlu, *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, 1981, S. 307-312
Fethi Naci, *İnsan Tükenmez*, 1956, S. 86-93, 57-109
Vedat Günyol, *Dile Gelseler*, 1966, S. 234-247
Vedat Günyol, *Yeni Türkiye Ardında*, 1966, S. 62-70, 117-125
Vedat Günyol, *Çalakalem*, 1977, S. 62-63
İbrahim Alaaddin, *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, 1933, S. 79
Selim İleri, Düşünce ve Duyarlık, 1982, S. 136-165
Atillâ İlhan, *Gerçekçilik Savaşı*, 1980, S. 130-135, 223-234
İnönü Ansiklopedisi, 1950, C. IV, S. 81
Fahir İz, "Ataç", Nurullah Ataç-*Söyleşiler*, 1964, S. 7-10
Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, III, 1966, S. 394-402
Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar*, 1968, S. 104-105
İsmet Kemal Karadayı, *Denemeler, Denemeciler Antolojisi*, 1977, S. 51-71
Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1964, S. 829
Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, S. 811-813
Refik Korkud, *Türk Edebiyatında Şairler ve Yazarlar*, 1970, S. 169-170
Nurettin Şazi Kösemihal, *Sanat ve Düşünce*, 1957, S. 9-41
Cevdet Kudret, *Dilleri Var Bizim Dile Benzemez*, 1966, S. 11-46
Cevdet Kudret, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, II, 1980, S. 365-370, 395-397

Şükran Kurdakul, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, 1981, S. 76-77
Mehmed Kemal, *Acılı Kuşak*, 1977, S? 96-100
Mehmet Kemal, *Şairler Dövüşür*, 1981, S. 151-153
Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 1972, S. 153-154
Rauf Mutluay, *Türk Edebiyatı*, 1969, S. 179
Rauf Mutluay, *Çağdaş Türk Edebiyatı*, 1973, S. 292-294
Rauf Mutluay, *50 Yılın Türk Edebiyatı*, 1973, S. 665-670
Rauf Mutluay, *Pas Demiri Yiyor*, 1974, S. 114-117
Rauf Mutluay, *Bende Yaşayanlar*, 1977, S. 72-74, 210, 241
Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, 1965, S. 281-285
Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, 1964, S. 36
Nâzım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar*. 1968, S. 217
Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, 1970, S. 140
Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, 1982, S. 148-149
Sami Nabi Özerdim, "Ataç Bibliyografyası", *Ataç*, 1962, S. 295-407, TDK.
Mustafa Nihat Özön, *Son Asır Türk Edebiyatı*, 1941, S. 432
Mustafa Nihat Özön/Kemal Demiray, *Türk Dili ve Edebiyatı*, II, 1961, S. 323-329
Ebubekir Pamukçu, *Ozanlar ve Yazarlar*, 1976, S. 84-85
Peyami Safa, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, 1970, S. 104-107
Peyami Safa, *Yazarlar, Sanatçılar, Meşhurlar*, 1976, S. 184-192
Sait Faik, *Bütün Eserleri*, 9, 1981 (hazırlayan Muzaffer Uyguner)
Mehmet Salihoğlu, *Işıklanan Ülke*, 1967, S. 77-85
Mithat Sadullah Sander, *Şair ve Yazarların Hayatı*, S. 10
Özdemir Sarıca/Mahir Ünlü/Ömer Özcan, *Türk Dili ve Edebiyatı*, I, 1967, S. 238-241
Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 1969, S. 61-64, 448-452, 463-468 vb.
Türk Dil Kurumu, *Cumhuriyet Yazınından Örnekler*, 1974, S. 108, 144, 213
Murat Uraz, *Şair ve Ediplerin Hayatı*, 1962, S. 51
Murat Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, 1940, S. 33-34
Yaşar Nabi, *Dost Mektuplar*, 1972, S. 62-76
Çetin Yetkin, *Topluma Karşı Türk Yazını*, 1980, S. 120-132
Tahsin Yücel, *Yazın ve Yaşam*, 1976, S. 154-157
Muammer Yüzbaşıoğlu, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, 1967, S. 77-79

DERGİLERDE ÇIKMIŞ YAZILAR *

Türker Acaroğlu, "Essai Tecrübe mi Demektir, NA'a" Yücel, 1.3.1943

Mehmet Ali Ağakey, "Ataç'ın Dil Görüşü", Türk Dili, Temmuz 1957
Adalet Ağaoğlu, "Şiirim", Türk Dili, Mayıs 1977
Ahmet Necdet, "Ataç Unutuldu mu?", Ortaklaşa, Haziran 1982
İhsan Akay, "Devrimci Ataç", Varlık, 1.12.1957
İhsan Akay, "Devrimci Ataç", Varlık, 15.5.1959
İhsan Akay, "Eğitimci Ataç", Varlık, 15.5.1959
İhsan Akay, "Türk Dili ve Ataç", Varlık, 1.6.1958
Oktay Akbal, "Arayan Adam", Vatan, 9.5.1954
Oktay Akbal, "İki Yazı", Vatan, 20.11.1955
Oktay Akbal, "Ataçsız," Vatan, 18.5.1957
Oktay Akbal, "Ataç İçin," Varlık, 1.6.1957
Oktay Akbal, "Ataç'ın Bir Mektubu", Varlık, 1.6.1968
Besim Akımsar, "NA üzerine", Kovan, 1.4.1945
Gülten Akın (Jülide Gülizar-Erdal Öz), Ataç'ı Anarken, Değişim, 15.2.1962 (Açık Oturum)

Gülten Akın, "Ataç İçin", Türk Dili, Mayıs 1967
Gündüz Akıncı, "NA'ın Ardından", Arayış, 1.6.1967
Gündüz Akıncı, "NA'ın Anlattığı", Türk Dili, Mayıs 1977
Sabahattin Kudret Aksal, "Ataç'tan Kalan", Varlık, 1.6.1957
Sabahattin Kudret Aksal, "Ataç'ın Deyişi", Varlık, 1.6.1958
Doğan Naci Aksan, "Ataç", Arayış, Haziran-Temmuz 1957
Fahir Aksoy, "Kürdün Meyhanesi", Dost, Mart 1967
Ömer Asım Aksoy, "Ataç da", Türk Dili, Haziran 1957
Ömer Asım Aksoy, "Ataç'ı Anarken", Türk Dili, Mayıs 1958
Ömer Asım Aksoy, "Dil Dâvası, Ataç", Türk Dili, Mayıs 1958
Ömer Asım Aksoy, "Ataç'ın Hastalığı ve Ölümü", Türk Dili, Mayıs 1959
Ömer Asım Aksoy, "Ataç Üzerine", Çağdaş Türk Dili, Mayıs 1989
Tahir Alangu, "Prospero ile Caliban", Kim, 16.8.1961
Necip Alsan, "Oyun Üzerine", Esi, 1.8.1956
Metin And, "Ataç", Forum, 1.4.1955
Metin And, "Ataç'a", Forum, 15.6.1956, 15.8.1956
Metin And, "Ataç Tiyatroda", I-III, Türk Dili, 1.2.1963/1.5.1963
Metin And, "Bizde Edebî Tenkitçinin İşi", Forum, 15.7.1956 Cumhuriyet, 10.5.1982
Ferudun Andaç, "Ataç", Kavram, Mayıs 1989

* Nurullah Ata ve Nurullah Ataç adları kısaltılarak NA harfleriyle gösterilmiştir.

Talip Apaydın, "NA", Varlık, 15.5.1967
Talip Apaydın, "Yeni İnsan Ataç", Varlık, 1.6.1968
Talip Apaydın, "Ataç", Türk Dili, Mayıs 1977
Orhan Argun, "Diyelim", Varlık, 1.4.1955
Ziya Arıkan, "Ataç Üstüne Notlar", Kıyı, 15.5.1962
Ziya Arıkan, "Eleştiri ve Ataç Üstüne", Yeni Ufuklar, Haziran 1975
M. Sunullah Arısoy, "İşte Bir Yok Daha", Varlık, 1.6.1957
Vehbi Cem Aşkun, "NA", Ilgaz, Mayıs 1967
O. Sadık Atay, "Ataç'a Saygı", Olanak, Haziran 1968
Ahmet Ateş, "Türkçenin Sözdizimi ve NA", Türk Dili, 1.11.1953
Ahmet Ateş, "Türkçenin Sözdizimi ve NA", Türk Dili, 1.4.1954
Ferzan A. Aras, "NA ile Bir Konuşma", Varlık, 1.10.1935
Oğuz Kâzım Azok, "Yetmişlik Ataç", Ilgaz, Temmuz, 1968
Oğuz Kâzım Azok, "Ataç'tan Dört Anı", Türk Dili, Mayıs 1977
A. Turgut, "Dergilerde", Türk Dili, Temmuz 1968
Edip Ayel, "NA ve Şiir Hakkında Telâkkileri", Gün, 7.6.1941
Halil Aytekin, "Köy ve Köylü Tartışmaları", Varan, 1.12.1954
Memduh Balaban, "Ataç ve Ötesi", Ataç, 15.6.1962
Kenan Balkan, "Ataç Devri", Yeditepe, 1.6.1957
İ. Hakkı Baltacıoğlu, "NA'a Mektup", Yeni Adam, 18.1.1940
Orhan Barlas, "Ataç, Yolun Yarısında", Adam Sanat, Mayıs 1992
Hüseyin Başaran, "Ataç İçin", Varlık, 1.6.1957
Mehmet Başaran, "NA", Varlık 15.5.1967
Mehmet Başaran, "Prospero Özlemi", Varlık, 1.6.1968
Lokman Batu, "NA İçin Yazılanlar", Yeni Yayınlar, Ağustos-Eylül 1957
Selâhattin Batu, "Ataç ve Türk Dili", Türk Dili, Şubat 1965
Selâhattin Batu, "Ataç'ın Kişiliği Üstüne", Varlık, 15.2.1965
Selâhattin Batu, "Ataç ve Türk Dili", Haziran 1988
Fakir Baykurt, "Ataç İçin", Türk Dili, Mayıs 1967
Yahya Benekay, "Ataç Usta", Varlık, 1.4.1969
Adnan Benk, "Dergiler, Gazeteler", Küçük Dergi, Kasım 1952
Adnan Benk, "NA ve Halk Şiiri", Küçük Dergi, Aralık, 1952
Adnan Benk, "Baylandıktan Sonra", Küçük Dergi, Ocak 1953
Asım Bezirci, "Eleştiri Kuramı Yönünden Ataç", Yelken, Eylül-Ekim 1961
Asım Bezirci, "Ataç'ın Nesnel Eleştiriye Yönelmesi", Yordam, Mayıs 1966
Asım Bezirci, "NA ve Eleştiri Anlayışı," Papirüs, Temmuz-Ağustos 1966
Asım Bezirci, "NA ve Edebiyatta Otorite", Yeni A, Temmuz 1973
Asım Bezirci, "NA İçin Birkaç Söz", Varlık, Mayıs 1982
Asım Bezirci, ""NA ve Devrimcilik", Varlık, Haziran 1989

Kemal Bilbaşar, "Ataç Usta", Vatan, 22.6.1957
Adnan Binyazar, "Ataç Eleştirilmelidir", Varlık, 15.5.1967
Adnan Binyazar, "Ataç Üstüne Bir Açık Oturum", Varlık, 1.6.1968
Adnan Binyazar, "Cumhuriyet Döneminde Eleştiri-Deneme", Türk Dili, Kasım 1973
Adnan Binyazar, "NA", Milliyet Sanat Dergisi, 17.5.1974
Adnan Binyazar, "Ataç'ın Denemeciliği", Türk Dili, Mayıs 1977
Salâhi Birsel, "Dil İçin Savaşacağım", Cumhuriyet dergi, 24.2.1991
İsmet Bozdağ, "Ataç'ın Yarenlik Yönü", Varlık, 15.8.1957
Hüsamettin Bozok, "NA'a Açık Mektup", Uyanış, Servetifünun, 1.2.1939
Hüsamettin Bozok, "NA'a İkinci Mektup" Uyanış, Servetifünun, 28.12.1939
İbrahim Zeki Burdurlu, "Diyelim", Yenilik, 1.8.1955
Vecdi Bürün, "NA", Vakit, 7.9.1946
Caferoğlu, "Ataç'ı da Kaybettik", Nasır, Haziran-Temmuz 1957
Uğur Cankoçak, "Ataç ve Prospero ile Caliban", A, 15.1.1956
Mustafa Canpolat, "Ataç'la Düşsel Konuşma", Varlık, 15.12.1958
Mustafa Canpolat, "Ataç Nasıl Yazardı", Türk Dili, Mayıs 1967
M. Canpolat, "Ataç'ın Şiirleri", Türk Dili, Mayıs 1968
Cemal Süreya, "Ataç'ın Eylemi", Papirüs, Mayıs 1967
Cemal Süreya, "Ataç'ın Yazarları", Varlık, Ekim 1971
Cemal Süreya, "Ataç'ın Yazıları", Milliyet Sanat, 15.5.1982
Cevkud, "Ataç'la Konuşma", Türk Dili, Ağustos 1962
Cevkud, "Çeviri Üstüne", Türk Dili, Nisan 1961
Ahmet Ceyhan, "Eski Yeni Dergiler", Yeryüzü, 15.1.1952
Demirtaş Ceyhun, "Ülkücü Yazar ve Gerçekler", Yeditepe, 5.9.1956
Nusret Safa Coşkun, "Bir Şair Arıyorum", Uyanış-Servetifünun, 3.11.1938
Uğur Coşkuner, "Ataç'a Saygı", Gerçekler Postası, 4.6.1967
Bedrettin Cömert, "Empressionizm-İzlenimcilik", Milliyet Sanat Dergisi, 1.8.1974
Hüseyin Cöntürk, "Ataç'taki Çelişmelerin Kök Örgüsü", Yordam, Mayıs 1966
Hüseyin Cöntürk, "Ataç Deyince", Ataç, 15.7.1962
Hüseyin Cöntürk, "Okurken", Yelken, Eylül 1962
Hüseyin Cöntürk, "Ataç'ı Bilmek", Yordam, Mayıs 1966
Necati Cumalı, "Hızır Gibi Genç Olan", Varlık, 1.6.1957

Necati Cumalı, "Nerede Ataç?", Türk Dili, Mayıs 1977
Yusuf Çotuksöken, "Ataç'ın Yapıtları" Yayın Dünyası, Haziran 1989
Yusuf Çotuksöken, "Okuruma Mektuplar" göstcri, Eylül 1989
Osman Daday, "Günlerin Getirdiği'ni Okurken", Ülkü, 1.3.1947
Fazıl Hüsnü Dağlarca, "Ataç'a Ağıt" (şiir), Varlık, 15.5.1959
Reşat Nuri Darago, "Düşünürler", Varlık, 1.11.1959
Osman Darıcı, "Günlerin Getirdiği'ni Okurken", Ülkü, Mart 1947
Hüseyin Demirhan, "Ataç'a Saygı, Türk Dili, Mayıs 1958
A. Dilaçar, "Ataç'tan Anılar", Türk Dili, Mayıs 1977
Şahinkaya Dil, "Edebiyatımızda Eleştirmeciler veya Çapsız Bilgin Ataç'a Dair", Ufuk, 1.1.1956
Abidin Dino, "Bir Açık Mektup Daha," Yeni Adam, 18.1.1940
M. Dirimen, "Dergileri Okudukça", Ilgaz, Haziran 1967
Diyelimciler, "Ataç'a Yanıt", Diyelim, 1.4.1955
Hikmet Dizdaroğlu, "Ataç'a Saygı", Varlık, 1.8.1959
Hikmet Dizdaroğlu, "Ataç'ın İlkeleri", Varlık, 15.6.1957
Hikmet Dizdaroğlu, "Ataç'ın Suçları", Varlık, 15.5.1967
Hikmet Dizdaroğlu, "Ataç, İnanç Adamı", Varlık, 1.6.1968
Hikmet Dizdaroğlu, "Günce'sinde Ataç", Türk Dili, 1.2.1972
Hikmet Dizdaroğlu, "Ataç'ın Sevdiği Mevsimler ve Kentler", Türk Dili, 1.5.1973
Hikmet Dizdaroğlu, "Ataç'la", Türk Dili, Mayıs 1977
Galip Dolun, "Öğretmenim Ataç", Milliyet Sanat Dergisi, 11.7.1975
Ruşen Doğanay, "Yeni Neslin Tenkidi," Hamle, Yeni Mecmua, 12.7.1940-1.12.1940
Tarık Dursun, "Ataç", Şairler Yaprağı, Haziran 1957
Cevat Dursunoğlu, "Gönüldeşim Ataç", Ilgaz, Mayıs 1967
Orhan Duru, "Prospero ile Caliban", Pazar Postası, 8.7.1956
Ali Dündar, "Ataç ve Bir Anı", Türk Dili, Mayıs-Haziran 1989
Bülent Ecevit, "Ataç Öldü", Ulus, 28.5.1957
Ahmet Cevat Emre, "İyi Tercüme, Kötü Tercüme", Varlık, 1.2.1942-15.2.1942
H. Vehbi Eralp, "Ataç ve İki Beyit", Varlık, 1.9.1959
Muzaffer Erdost, "Yanlış Anlaşılan", Pazar Postası 12.2.1956
Mustafa Vasıf Ersoy, "Yeter Bana", Varlık, 1.6.1957
Konur Ertop, "Ataç'ın Fikret İçin Söyledikleri", Varlık, 1.9.1964

Konur Ertop, "Çevirmen Olarak Ataç", Türk Dili, 1.3.1965
Konur Ertop, "Ataç'ın Bıraktığı Yerde", Soyut, 15.8.1966
Konur Ertop, "Ataç'a Göre, O. Veli", Papirüs, 1.1.1967
Konur Ertop, "Düşünce Yönünden Ataç", Varlık, 15.8.1967
Konur Ertop, "Ataç'ı Anarken", Türk Dili, Mayıs 1967
Konur Ertop, "Ataç'ta Devrim ve Gelenek", Varlık, 1.6.1968
Konur Ertop, "Eleştiri Ustası Ataç", Milliyet Sanat Dergisi, 15.5.1982
Konur Ertop, "Ataç'ın Önemi", Varlık, Mayıs 1992
Necdet Eruygur, "Prospero ile Caliban Üzerine", Yeni Ufuklar, Kasım 1955
Necdet Eruygur, "Ataç'a Cevap", Yeni Ufuklar, Mart 1956
Esat Ahmet, "Ataç'ın Sözden Söze'si", Beraber, 15.2.1952
Bedri Rahmi Eyuboğlu, "Biricik Münekkidimiz", İşte, 1.2.1944
Sabahattin Eyuboğlu, "Ataç", Yeni Ufuklar, Haziran 1957
Fethi Naci, "Okuruma Mektuplar", Dost, 1.9.1959
Fethi Naci, "Değirmenlere Hücum", Yeni Ufuklar, Mart 1956
Fethi Naci, "Ası",Yücel, Temmuz 1956
Fethi Naci, "Yeniden Ataç'ı Okurken", Gösteri, Eylül 1989
İlhan Geçer, "Eleştirmecilerimiz", Hisar, Temmuz 1964
Geçit, "Nurullah Ataç Beye", Geçit, 15.2.1934
Gençlik, "NA'a Cevap", Gençlik, 2.6.1938
Hakkı Süha Gezgin, "Ataç", Vakit, 22.5.1957
Mustafa Girgin, "Diyelim", Varlık, 1.2.1955
Naci Girginsoy, "Ataç", 1, Bizim Şehir, 8.6.1957
Naci Girginsoy, "Ataç", 2, Bizim Şehir, 9.6.1957
Naci Girginsoy, "Ataç", 3, Bizim Şehir, 13.6.1957
Naci Girginsoy, "Ataç", 4, Bizim Şehir, 14.6.1957
Özkan Göksu, "Ataç ve Çeviri", Türk Dili, Mayıs 1977
Özkan Göksu, "Ataç'ın Adsız Köşk'ünden İce'nin Adsız Ülkesi'ne", F.D.E. dergisi, 1982, sayı 10
Enver Naci Gökşen, "Dil Sorunları", Türk Dili, 1.2.1953
Vahdet Gültekin, "Münekkit Çekişmesi", Yeni Adam, 4.7.1935
Vahdet Gültekin, "Tenkitçi Kıskanç Bir Adam mıdır?", Yeni Adam, 11.7.1935
A. Sami Güneyçal, "Ataç'ın Dil Üzerine Konferansı", Arayış, 1.3.1957
Selmin Güneyli, "Ataç'ın Denemecilik Yönü", Salkım, 26.3.1959
Vedat Günyol, "Dolanma", Yeni Ufuklar, Mayıs 1954

Vedat Günyol, "Aka Ak Karaya Kara", Yeni Ufuklar, Şubat 1956
Vedat Günyol, "Ataç'sız", Yeni Ufuklar, Haziran 1957
Nedret Gürcan, "Ataç Üzerine Düşünceler", Varlık, 1.6.1957
Nedret Gürcan, "Ataç ve Ölüm", Varlık, 15.6.1957
Nurettin Gürel, "Ataç Üzerine", Bir 15.6.1957
Turhan Gürkan, "Ataç Yok Artık"- Şehir, 19.5.1957
Orhan Gürsel, "Ataç'ın Ardından", Varlık, 1.6.1957
Muzaffer Hacıhasanoğlu, "Ataç Büyük Yazardı", Varlık, 15.5.1967
Muzaffer Hacıhasanoğlu, "Ataç ve Konuşma", Varlık, 1.6.1968
Hakkı Süha, "NA", Yeni Mecmua, 12.7.1940
Hamza Talat, "Ataç Sözlüğü", Özgörü, Ağustos 1957
Hamza Talat, "Ataç Usta", Özgörü, 1.3.1956
H. E. "Ataç'ın Dili Üzerine", Türk Dili, 1.6.1958
Orhan Hançerlioğlu, "Bir Roman ve Ötesi", Varlık, 1.2.1952
Orhan Hançerlioğlu, "Ataç İçin", Varlık, 1.6.1957
Orhan Hançerlioğlu, "Genç Hikâyeciye Mektup", Varlık, 1.3.1954
Orhan Hançerlioğlu, "Ataç'ça", Varlık, 1.6.1968
Nusret Hızır, "Akılcı Ataç", Dost, Mayıs 1967
Nusret Hızır, "Ataç Üzerine", Türk Dili, Mayıs 1978
Doğan Hızlan, "Ataç'ın Bir Tartışmasının Düşündürdükleri", Varlık, 15.5.1967
Doğan Hızlan, "Zamanı Yenen Usta Denemeci", ABC, 19.5.1967
Nuri Hisar, "Ataç'ın Doğruluğu", İstanbul, 13.11.1954
Ayhan Hünalp, "Ataç İçin", Varlık, 1.6.1957
Ayhan Hünalp, "NA İçin Bir Söyleşi", Türk Dili, Ağustos 1971
Hüseyin Cahit, "Kendine Tapan Adam", Fikir Hareketleri, 8.2.1934
Z. İçen, "Devrik Tümce Üzerine Düşünceler", Türk Dili, 1.12.1954
Hikmet İlaydın, "Bir iki Anı", Türk Dili, Mayıs 1977
Selim İleri, "Ataç'ın Öykü Anlayışı", Yeni Dergi, Kasım 1974
Selim İleri, "Ataç'ın Roman Anlayışı", Türk Dili, Mayıs 1977
Atillâ İlhan, "İyi Saatte Olsunlar", Varlık, 15.5.1967
Fahir İz, "Rahatı Bozulan Bir Muharrire Cevap", Gençlik, 1.7.1938
Fahir İz, "Bir Mecmuadan Ne Bekliyoruz", Gençlik, 1.8.1938
İzzettin Şadan, "NA ve Yeni Kapitülâsyonlar", Yeni Adam. 5.9.1935
Ahmet Kabaklı, "Edebiyatta Saygısızlar", Hisar, 1.8.1952
İbrahim Kafesoğlu, "NA'a Bir İlginç Yanıt", Yeni Ufuklar, 1.8.1955
Yahya Kanbolat, "NA", Edebiyat Dünyası, 15.5.1948

Orhan Veli Kanık, "Dil Bahsi", Ülkü, 16.11.1945
Ceyhun Atuf Kansu, "Yeni Yıl Önce Bir Ataç Vardı", Varlık, 15.5.1964
Ceyhun Atuf Kansu, "Allı İle Konuşma", Varlık, 15.5.1964
Ceyhun Atuf Kansu, "Prospero", Varlık, 15.5.1967
Ceyhun Atuf Kansu, "Dil Yoluyla Devrim", Türk Dili, Mayıs 1967
Ceyhun Atuf Kansu, "Ataç'tan Bir Anı", Türk Dili, Mayıs 1977
Hasan Bülent Kahraman, "Arafat'taki Modernist: Ataç", Varlık, Mayıs 1992
Sabutay Karahasanoğlu, "Ataç'ımız", Varlık, 15.7.1957
Teoman Karahun, "Anılar" Varlık, 1.6.1957
Sezai Karakoç, "Ataç'ın Yazısı İçin", Şiir Sanatı, 15.2.1955
Ali Karatay, "Ataç'ın Dil Görüşü", Yeni Dergi, 1.7.1966
Sami Karaören, "NA ve Orhan Veli", Çağdaş Eleştiri, Mart 1982
Sami Karaören, "O Ele Avuca Sığmaz Ataç", Çağdaş Türk Dili, Mayıs 1989
Yaşar Kavdır, "Yayınlar Üstüne", Mavi, 1.5.1954
Orhan Kemal, "Çizgiler", Varlık, 15.5.1967
Yıldırım Keskin, "Sözden Söze", Yeditepe, 15.9.1952
Yıldırım Keskin, "NA", Varlık, 1.11.1952
Yıldırım Keskin, "Ataç İçin", Varlık, 1.6.1957
Tarık Kırat, "NA", Yeditepe, 15.11.1958
Tarık Kırat, "Ataç Gibi", Yücel, Ağustos 1956
Selim Rıza Kırkpınar, "Ataç'lı Anılar", Varlık, Mayıs 1992
Necip Fazıl Kısakürek, "NA'a", Ağaç, 4.4.1936
Necip Fazıl Kısakürek, "NA", Ağaç, 4.4.1936
Abidin Mümtaz Kısakürek, "NA", Türk Sanatı, 1.7.1957
Samim Kocagöz, "Ataç'tan", Yeni Ufuklar, 1.9.1957
Yunus Kâzım Köni, "Ataç'ın Ardından", Türk Dili, Temmuz 1957
Ahmet Köksal, "Ataç Usta", Yeditepe, 15.6.1957
Muhtar Körükçü, "Bir Söyleşi Etrafından", Varlık, 1.6.1952
Muhtar Körükçü, "Sözden Söze", Varlık, 1.2.1953
Muhtar Körükçü, "Ataç Usta ve Tiyatro", Varlık, 15.8.1963
Muhtar Körükçü, "Karalama Defteri", Varlık, 1.10.1953
Muhtar Körükçü, "Ataç Da Gitti", Varlık, 1.6.1957
Cevdet Kudret, "Türkçenin Özleşmesinde Ölçü", Varlık, 15.1.1957
Şükran Kurdakul, "Ataç'ı Anarken", Ataç, 1.6.1963
Şükrü Kurgun, "Ataç'la İlgili Anılar", Türk Dili, Mayıs 1977
İbrahim Kuyumcu, "NA'dan Bir İki Anı", Salkım, Haziran 1957
Mahmut Makal, "Ataç Da Gitti", Varlık, 1.6.1957

M. A. "Yeni Şiir Hakkında Bir Konferans", Oluş, 14.5.1939
Ahmet Miskioğlu, "Ataç ve Dağlarca Üstüne", Türk Dili Dergisi, Mart 1992
Ahmet Miskioğlu, "Ataç Hep Gündemde", Türk Dili Dergisi, Temmuz 1992
Memet Fuat, "Gündelik Gazeteler Meselesi", Yeditepe, 1.6.1952
Memet Fuat, "Şive Taklidi", Yeditepe, 15.12.1953
Memet Fuat, "Kitaplar, Dergiler, Gazeteler", Yeditepe, 1.2.1954
Memet Fuat, "Ataç'ın Çağrıları", Yeditepe, 1.2.1954
Memet Fuat, "Devrik Cümle", Yeditepe, 18.11.1953
Memet Fuat, "Tartışmanın Son Yazıları", Yeditepe, 1.4.1954
Memet Fuat, "Karışmak", Yeditepe, 1.5.1954
Memet Fuat, "NA", Yeditepe, 15.11.1958
Rauf Mutluay, "NA", Yeni Ufuklar, Aralık 1964
Rauf Mutluay, "Edebiyat Adamı", Yeni Ufuklar, Temmuz 1968
Nahit Sırrı, "İki Makale Münasebetiyle NA Beyefendiye", Resimli Şark, Nisan 1933
Nahit Sırrı, "NA Beye Cevap", Varlık, 1.3.1934
Ömer Nida, "Ataç Öldü", Yeni Ufuklar, Haziran 1957
O. Ç., "Ataç Öldü", Salkım, Haziran 1957
Mustafa Şerif Onaran, "Ataç'la", Türk Dili, Mayıs 1967
Mustafa Şerif Onaran, "Ataç'tı", Türk Dili, Mayıs 1974
Muvaffak Sami Onat, "Ataç", Türk Dili, Mayıs 1977
Fahir Onger, "Altı Şair ve Bir Tenkitçi", Fikirler, Ocak 1949
Yusuf Ziya Ortaç, "Yazıklar Olsun", Akbaba, 28.3.1940
Fikret Otyam, "NA İçin", Varlık, 1.6.1957
Fikret Otyam, "Son Görüşme", Yeditepe, 1.6.1957
Ö. A. A. "Örneğin Üzerine", Türk Dili, Mayıs 1967
Ömer Atillâ "Devrik Tümcede Ataç", Türk Dili, 1.4.1959
Erdal Öz, "Ataç", Forum, 1.9.1957
Erdal Öz, "Ataç'tı", Türk Dili, 1.5.1961
Emin Özdemir, "Ataç'ta Doğa Sevgisi", Türk Dili, Mayıs 1967
Emin Özdemir, "Öztürkçeci Ataç", Türk Dili, Mayıs 1968, Mayıs 1977
Emin Özdemir, "Öztürkçe", Türk Dili, Mayıs 1969
Emin Özdemir, "Ataç Unutuldu mu?", Çağdaş Türk Dili, Mayıs 1989
Şinasi Özden, "NA Diyor ki", Varlık, 15.12.1943
Necmettin Özdesenli, "Devrik Cümle Üzerine", Türk Dili, Ağustos 1954
Sami N. Özerdim, "NA ve Türkçe", Filiz, 30.5.1949
Sami N. Özerdim, "Ataç İçin", Varlık, 15.7.1957
Sami N. Özerdim, "NA", Yeni Yayınlar, Ağustos-Eylül 1957

Sami N. Özerdim, "Ataç'ın Yazıları", Varlık, 15.6.1959
Sami N. Özerdim, "Ataç ve Dil", Türk Dili, Mayıs 1967
Sami N. Özerdim, "Ataç'ın Yazdıkları", Yordam, Mayıs 1966
Sami N. Özerdim, "Ataç'ın Kitapları", Varlık, 15.6.1967
Sami N. Özerdim, "Ataç'ı Anış", Meltem, Haziran 1968
Sami N. Özerdim, "Ataç Öleli", Türk Dili, Mayıs 1977
Kemal Özgür, "Ataç'ın Tuhaflığı", Kaynak, 1.5.1954
Nijat Özön, "Ataç'ın Şiir Üzerine Bir Konuşması", Türk Dili, Mayıs 1969
Kaya Özsezgin, "Ataç İçin", Varlık, 15.6.1968
Kaya Özsezgin, "Ataç'ın İşleri", Tarancı, 15.5.1967
Cahit Öztelli, "Ataç ve Halk Şiiri", Ilgaz, 1.4.1963
İskender Özturanlı, "Atatürk Kalıtı Geri Verilmelidir", Çağdaş Türk Dili, Mayıs 1989
Şükrü Enis Regü, "Nelerle Uğraşıyoruz", XX. Asır, 20.6.1957
Oktay Rifat, "Yeni Tenkit", Cumhuriyet, 29.6.1949/Yeditepe, 1.12.1952
Oktay Rifat, "Dilimizin Arınmasında Ölçü", Yeditepe, 15.5.1956
Doğan Ruşenay, "NA Hakkında", Yeni İnsanlık, 15.3.1940
Doğan Ruşenay, "NA Neden Bir Dehadır?", Yeni İnsanlık, 1.5.1940
Sabahattin Rahmi, "Şiir ve Musiki", Varlık, 15.3.1934
Mehmet Salihoğlu, "Bir Ataç Vardır", Varlık, 1.1.1955
Mehmet Salihoğlu, "Ataç ve Bir Eleştirme Yazısı", Son Havadis, 18.1.1955
Mehmet Salihoğlu, "Bir Devrimcinin Ardından", Yeditepe, 15.7.1957
Mehmet Salihoğlu, "Ataç'tan Sonra", Yeni Ufuklar, Eylül 1957
Mehmet Salihoğlu, "Büyük Bir Devrimcinin Arkasından", Türk Dili, Temmuz 1957
Mehmet Salihoğlu, "Ataç'tan Sonra," Türk Dili, Eylül 1966
Mehmet Salihoğlu, "Bir Ataç Vardı", Türk Dili, Mayıs 1960
Mehmet Salihoğlu, "Ataç'ın Sevdiği Beyitler", Türk Dili, Mayıs 1967
Mehmet Salihoğlu, "Ataç Üzerine Anısal Bir İnceleme", Türk Dili, Mayıs 1967
Mehmet Salihoğlu, "Düşsel Bir Konuşma", Ilgaz, Şubat 1967
Mehmet Salihoğlu, "Ataç'ı Anarken", Ilgaz, Mayıs 1967
Mehmet Salihoğlu, "Ataç'la İlgili Anılar", Ilgaz, Mayıs, 1967
Mehmet Salihoğlu, "Ataç'tan Sonra", Ilgaz, Temmuz, 1967
Mehmet Salihoğlu, "Bir Açıklama", Türk Dili, Ekim 1967

Mehmet Salihoğlu, "Ataç'ı Yeniden Okurken", Varlık, Aralık 1972
Mehmet Salihoğlu, "Günce'yi Yeniden Okurken", Türk Dili, Mayıs 1977
Tahsin Saraç, "Ataç ve Ödün Tanımazlık", Türk Dili, Mayıs 1967
Mehmet Seyda, "Fransızca Öğretmeni", Varlık, 15.5.1967
Mehmet Seyda, "Ataç Usta", Varlık, 1.6.1968
Mehmet Seyda, "Ataç ve İri Söz", Varlık, Temmuz 1979
Selâmi İzzet, "NA'ya", Yedigün, 31.1.1934
Ferhat Sılacı, "Ataç Batılı Aydın", Yeditepe, 1.6.1958
İlhami Soysal, "Ataç Şiirden Anlar mı?", Pazar Postası, 22.4.1956
İlhami Soysal, "Eyvallah", Pazar Postası, 10.2.1957
Mümtaz Soysal, "Bir Düşünürün Ölümü", Forum, Haziran 1957
Vural Sözer, "Ataç'la Bir Konuşma", Şairler Yaprağı, Haziran 1957
Altan Sunar, "NA", İnsan, 1.1.1939
Altan Sunar, "Bay NA'a Cevap", Gençlik, 2.6.1938
Sadettin Sungur, "Köy Öğretmeni", Köy ve Eğitim, Haziran 1956
Şahap Sıtkı, "NA'a Mektup", Varlık, 1.1.1947
Şahap Sıtkı, "Hoş Ataç", Varlık, 1.6.1961
Şahap Sıtkı, "Ataç'tan Yana", Varlık, 15.5.1961
Şahap Sıtık, "Ataç'tan Yana", Türk Dili, Eylül-Ekim 1990
Muhsin Şener, "Ataç'ı Düşünürken", Türk Dili Dergisi, Kasım-Aralık 1992
Şeyhii Cedid, "Ataçnâme", Servetifünun-Uyanış, 4.4.1940
Haldun Taner, "Küçük Bir Cevap", Varlık, Nisan 1952
Haldun Taner, "Kısa Bir Cevap", Küçük Dergi, Haziran 1952
Haldun Taner, "Bir Cevap", Küçük Dergi, Haziran 1956
Haldun Taner, "Ataç İçin", Varlık, 1.6.1957
Cahit Tanyol, "NA Hakkında", Aramak, 1.7.1939
Cahit Tanyol, "NA'a Mektup", Aramak, 1.10.1939
Cahit Tanyol, "NA'a Cevap", Aramak, 1.5.1940
Cahit Tanyol, "NA'a Dair", İnsan, Ağustos 1941
Cahit Tanyol, "NA'a Cevap", Akademi, 1.6.1946
Cahit Tanyol, "NA'a Cevap, II", Akademi, 1.7.1946
Bedri Tarık, "Yazılar Üzerine", Galeri, 1.2.1956
Ali Nihat Tarlan, "NA'a Açık Cevap", İnsan 8.5.1939
Ali Nihat Tarlan, "NA'a Açık Mektup", Gençlik, 15.8.1938
Talât Tekin, "Ataç'ın Dilciliği ve Tilcikleri", Türk Dili, Mayıs 1958
Afşar Timuçin, "NA", Milliyet Sanat Dergisi 17.5.1974
Sabahattin Teoman, "İyi Anlatamamışım", Varlık, 1.5.1957
Ömer Faruk Toprak, "Ataç'ın Andığı", Yazı, 1.11.1955
Ömer Faruk Toprak, "Ataç'ın Anladığı", Yazı, Kasım, 1955

Ömer Faruk Toprak, "Ataç'ın Anlamadığı", Kaynak, 1.3.1956
Ömer Faruk Toprak, "Ataç Efsanesi", Yön, 19.5.1967
Furuzan Hüsrev Tökin, "Yazık Oldu Ataç'a", Türk Sanatı, 1.7.1957

Semih Tuğrul, "Gazetelerin Sorumluluğu", Küçük Dergi, 1.10.1952
Cihat Ömer Tunçer, "Bernard Shaw ve NA", Çığır, 1.7.1937
Oğuz Tümbaş, "Ataç Okundukça Önemlenir", Mehem, Mayıs 1968
Tufan Türkmen, "Dergilerde", Demet (Isparta), Kasım 1955
Cavit Orhan Tütengil, "İkili Düşünce", Varlık, 1.1.1953
Orhan Ural, "Bir Roman Kahramanı", Türk Dili, Mayıs 1977
Turgut Uyar, "Ataç Şiirden Anlar mıydı", Türk Dili, Mayıs 1967
Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Şiirde Şekil ve Mana", Çağrı, Mayıs 1959

Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Güzel", Çağrı, Eylül 1959
Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Şiirden Anlamak", Türk Dili, Mayıs 1959

Muzaffer Uyguner, "Ataç ve Şair", Varlık, 15.5.1959
Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Şiir Ne Değildir", Şölen 5.6.1959
Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Şairin Kişiliği", Varlık, 15.6.1959
Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Şiirde Ölçü ve Uyak", Varlık, 15.7.1959

Muzaffer Uyguner, "Ataç'ın Şiir Üstüne Dedikleri", Varlık, 15.9.1959

Muzaffer Uyguner, "Ataç ve Şiir", Varlık, 15.8.1959
Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Taklit ve Esinti", Varlık, 1.10.1959

Muzaffer Uyguner, "Ataç'ın Halk Şiiri Üzerine Düşünceleri", Türk Dili, Mayıs 1960

Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Şair ve Toplum", Varlık, 1.5.1960
Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Güzel", Türk Dili, Haziran 1960
Muzaffer Uyguner, "Ataç Üzerine", Varlık, 1.4.1963
Muzaffer Uyguner, "Ataç'ın Bütün Eserleri", Varlık 15.5.1967
Muzaffer Uyguner, "Ataç ve Yenilik", Türk Dili, Mayıs 1967
Muzaffer Uyguner, "Ataç'a Göre Şiirde Fikir", Çağrı, Haziran 1960
Muzaffer Uyguner, "Ataç ve Şiir", I–III, Varlık, 15.8.1967/15.9.1967

Muzaffer Uyguner, "Ataç'la Gelen", Türk Dili, Ocak 1969
Muzaffer Uyguner, "Ataç Dergilerde", Türk Dili, Haziran 1981
Suat Uzer, "Ataç'a ve Şiire Dair" Türk Sanatı, 1.6.1954

Suat Uzer, "Ataç'a Mektup", Türk Sanatı, 1.8.1954
Suat Uzer, "Ataç'a İkinci Mektup", Türk Sanatı, 6.11.1954
Feridun Nafiz Uzluk, "Ataç'ın Arkasından", Arayış, Haziran 1957
Feridun Nafiz Uzluk, "NA",Türk Dili,Temmuz 1957
Ümran Nazif, "NA'ı Ziyaret", Varlık, 1.2.1938
Emin Ülkümen, "Ataç'a Mektup", Demet, Ocak1956
Mahir Ünlü, "NA", Türk Dili, Temmuz-Ağustos 1990
A. Rıza Yalt, "Ayraç", Sanat Yolu, Kasım 1955
Yaşar Nabi, "Şöhrete Tenkide ve NA Beye Dair",Varlık,1.9.1934
Yaşar Nabi, "Hakiki Münekkide Dair", Varlık, 15.7.1937
Yaşar Nabi, "Not", Varlık, 1.7.1952
Yaşar Nabi, "Ataç'ın Çağrıları", Varlık, 1.3.1954
Yaşar Nabi, "Ne Denir?",Varlık, 1.6.1957
Yaşar Nabi, "Ataç'ı Anlatıyor", Milliyet Sanat Dergisi, 18.5.1973
Recai Yeşilaltay, "Üç Yönde Ataç" Yeni Ufuklar, Eylül 1957
Fevzi Yetiker, "Dergilerde", Doruk, Kasım 1955
Fevzi Yetiker, "Diyelim", Güney, 1.2.1954
Çetin Yetkin, "Batılılaşma, NA ve Bir Eleştiri", Milliyet Sanat Dergisi, Nisan 1980
Suut Kemal Yetkin, "Dostum Ataç", Varlık, 15.6.1957
Suut Kemal Yetkin, "Perçemli Sokak mı? Sokaklı Perçem mi?" Varlık, 15.5.1957
Suut Kemal Yetkin, "Ataç Her Şeyden Önce Denemeci Sayılmalıdır", Milliyet Sanat Dergisi, 17.5.1974
Basri Yüce, "Dil Devrimi ve NA", Ülkü, 1.10.1946
Atalay Yörükoğlu, "Ataç'tan", Yeni Ufuklar, Eylül 1957
Şevket Yücel, "Ataç'a Mektup", Varlık, 15.5.1957
Tahsin Yücel, "NA'a,", Genç Kalemler, 15.12.1950
Tahsin Yücel, "Mallarme, vs.", Varlık, 15.6.1956
Tahsin Yücel, "En Büyüğümüz", Varlık, 1.6.1957
Tahsin Yücel, "Ataç Ülkesi", Varlık, 15.5.1967
Zahir Sıtkı, "NA'a", Yeni Adam, 9.1.1936
(...) "Söz Arasında", Akis, 18.6.1957
(...) "NA", Türk Dili, Temmuz 1961
(...) "NA", Türk Dili, Nisan 1962
(...) "NA", Türk Dili, Dergisi, Deneme Özel sayısı s. 795, Temmuz 1961
(...) "Ataç'ı Yerenler", Türk Dili, Temmuz 1967
(...) "NA", Yelken, Nisan 1964
(...) "Ataç'ın Eylemi", Papirüs, Mayıs 1967
(...) "Ataç Anıldı", Ilgaz, Haziran 1967

GAZETELERDE ÇIKMIŞ YAZILAR

İhsan Ada, "Bir Savaş Eri," Ulus, 19.5.1957
Oktay Akbal, "Arayan Adam", Vatan, 9.5.1954
Oktay Akbal, "İki Yazı", Vatan, 20.11.1955
Oktay Akbal, "Ataç'sız", Vatan, 18.5.1957
Oktay Akbal, "Ataç'ı Anış", Cumhuriyet, 17.5.1974
Oktay Akbal, "Ataç Yaşayacak", Cumhuriyet, 20.5.1977
Oktay Akbal, "Aşırılık, Ilımlılık", Cumhuriyet, 14.6.1989
Dursun Akçam, "Ataç İçin", Sonhavadis, 20.5.1957
Güneş Akol, "Ataç'ın Yolunda", Daha Hızlı, Pazar Postası, 26.5.1957
Gökhan Akyeli, "Yazarıma Mektup", Pazar Postası 19.8.1951
Tahir Alangu, "Ataç'ın Son Kitabı", Vatan, 20.6.1957
Çetin Altan, "Ataç Üzerine", Yeni gazete, 1.5.1957
Melih Cevdet Anday, "Toplum Toplum", Yaprak, 1.6.1950
Melih Cevdet Anday, "Bir Çatışmanın Tarihçesi", Cumhuriyet, 26.4.1982
Melih Cevdet Anday, "Yukardan Aşağıdan", Cumhuriyet, 3.5.1982
Melih Cevdet Anday, "Shakespeare Nasıl Yetişir?"
A. Cemal Arı, "Ataç ve Tiyatro", Ulus, 21.5.1957
Nurettin Artam, "Ataç'sız Kaldık", Ulus, 24.5.1957
Besim Atalay, "NA ve Öz Türkçe Dâvası", Hergün, 27.6.1957
A. Turgut, "Şiirle Ataç", Pazar Postası, 18.5.1958
Lütfi Ay, "Ataç'sız Ankara", Yeni Gazete, 26.5.1957
Cemil Sait Barlas, "Bir Adam Öldü", Pazar Postası, 19.5.1957
Zeki Baştimar, "Sanat Hayatı İzah Eder", Yeni Edebiyat, 1.12.1940
Zeki Baştimar, "Yine Sanata Dair", Yeni Edebiyat, 15.11.1940
Yüksel Baştunç, "Ataç Hikâyesi", Gündüz, 14.6.1957
Sevgi Batur, "Ataç'a Ağıt", Ulus, 22.5.1957
Mustafa Baydar, "Ataç'ın Evinde", Cumhuriyet, Mayıs 1970
Jale Baysal, "NA Öldü", Yeni Gün, 21.5.1957
Burhan Belge, "NA", Zafer, 19.5.1957
Adnan Benk, "Kitaplar-Dergiler Arasında", Dünya, 1.2.1954
Adnan Benk, "Ataç", Dünya, 18.5.1957
Asım Bezirci, "NA ve Devrim", Politika, 22.5.1977
Atilla Birkiye, "Ataç'ın Yeniden Doğuşu", Cumhuriyet, 4.3.1989
Atilla Birkiye, "Denemeye Adını Veren Bir Aydınlanmak", Cumhuriyet, 22.5.1992
Vecdi Bürün, "Ataç'ın Ardından", Gündüz, 23.5.1957

Cemal Süreya, "Eleştirmenin Kaderi", Politika, 15.10.1975
Cemal Süreya, "Çizgi", Politika, 15.4.1976
Bedrettin Cömert, "Eleştirimizin Alınyazısı", Barış, 4.10.1971
Hüseyin Cöntürk, "Onun Arkasından", Pazar Postası, 2.6.1957
Sami Çelenk, "Sayın Ataç'a Mektup", Pazar Postası, 2.12.1951
Saini Çelenk, "Ataç Ustamıza", Pazar Postası, 26.2.1956
Necati Cumalı, "Ataç'a Saygı", Vatan, 17.5.1961
Cevat Dursunoğlu, "Gönüldeşim Ataç", Ulus, 25.5.1957
Cevat Dursunoğlu, "Gönüldeşim Ataç", Pazar Postası, 26.5.1957
Orhan Duru, "Ataç İçin", Pazar Postası, 26.5.1957
Bülent Ecevit, "Ataç'ın Karşılığı ve Devrimciliği", Ulus, 30.5.1957/Varlık, Haziran 1978
Mustafa Ekmekçi, "Molla Kendini Kolla", Cumhuriyet, 10.1.1953
Mustafa Ekmekçi, "Ataç'ın Alayları", Cumhuriyet, 17.5.1987
Mustafa Ekmekçi, "Ataç'ın Etkisi", Cumhuriyet, 18.5.1989
Mustafa Ekmekçi, "Ataç'lı günler", Cumhuriyet, 21.5.1989
Mustafa Ekmekçi, "Doğrucu Ataç", Cumhuriyet, 23.5.1989
Muzaffer Erdost, "Ataç Öldü", Pazar Postası, 19.5.1957
Muzaffer Erdost, "Ataç'a Sevgi, Saygı Borcu", Son Havadis, 22.12.1953
Ergi, "NA, 1898-1957", Ulus, 5.6.1957
Azra Erhat, "Ataç'ın Öfkesi", Vatan, 22.5.1957
Konur Ertop, "Konur Ertop'a Üç Soru", A.B.C, 19.5.1967
Konur Ertop, "Ölümünün 20. Yılında NA ve Bugünkü Edebiyat Dünyamız", Cumhuriyet, 14.5.1977
Bedri Rahmi Eyuboğlu, "Kaç Mumluk Aydın", Cumhuriyet, 17.10.1955
Bedir Rahmi Eyuboğlu, "Sevgili Ataç Usta", Cumhuriyet, 20.5.1957
Sabahattin Eyuboğlu, "Ataç", Tercüman, 1.6.1957
Fethi Naci, "Ataç ve Roman", Politika, 8.3.1976
Ercüment Gençer, "Ataç", Pazar Postası, 2.6.1957
Avni Givda, "Bir Tenkit Üzerine", Sanat ve Edebiyat, 17.5.1947
N. Doğu Güneş, "Öğretmenim Ataç", Sonhavadis, 20.5.1957
Erdoğan Gürgen, "Ataç'tan Kalan", Pazar Postası, 9.6.1957
Halil Ahmet, "NA'ın Arkasından", Yeni İstanbul, 22.5.1957
Ahmet Hamdi, "Ahmet Kutsi'nin Şiirleri", Milliyet, 6.11.1932
Cahit Irgat, "NA", Akşam, 15.7.1968
T. İ., "NA'a Mektup", Ulus, 29.4.1945
Atillâ İlhan, "Eveleme", Gerçek, 6.12.1950

Atillâ İlhan, "Geveleme", Gerçek, 7.12.1950
Fahir İz, "Ataç Ne Getirdi?," Cumhuriyet, Mayıs 1970
Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Bir Beyin Adamının Ölümü", Ulus, 21.5.1957
Nurettin Şazi Kösemihal, "NA ve Edebiyatımız", Cumhuriyet, 23.8.1949
Nurettin Şazi Kösemihal, "Ataç'ı Dinlerken", Cumhuriyet, 3.4.1950
Nurettin Şazi Kösemihal, "Sokrat-Ataç", Yeni İstanbul, 16.1.1954
Nurettin Şazi Kösemihal, "Bana Göre Ataç", Cumhuriyet, 14.6.1957
Baki Kurtuluş, "Ataç İçin", Sonhavadis, 18.5.1957
Baki Kurtuluş, "Ataç İçin", Pazar Postası, 19.5.1957
Yurdakul Mehteroğlu, "Ataç Ustanın Ardından", Ulus, 23.5.1957
Mehmed Kemal, "Aydınlar Yazarı mıydı?" Cumhuriyet, 10.6.1987
Mehmed Kemal , "Yeniden Ataç'a gelmek", Cumhuriyet,3.4.1989
Mehmed Kemal, "Günler Geçerken", Cumhuriyet, 25.11.1980
Mehmed Kemal, "Mayısta Ölenler" Cumhuriyet yok, 27.5.1989
İlhan Mimaroğlu, "Ataç Ölmemeli", Ulus, 23.5.1957
Orhan Seyfi Orhon, "Üç Dâhi", Haber, 27.3.1940
Orhan Seyfi Orhon, "NA", Havadis, 21.5.1957
Munis Faik Ozansoy, "NA'a Açık Mektup", Ulus, 13.9.1940
Ümit Ölmez, "Ataç ve Gençlik", Pazar Postası, 26.5.1957
Altan Öymen, "Bu Bir Vefat Değil Ölümdür", Yeni Gün, 19.5.1957
Sami N. Özerdim, "Ataç'ı Anış", Ulus, 17.5.1961
Sami N. Özerdim, "Ataç, Dil ve Devrim", Ulus, 8.3.1965/15.3.1965
H. Nemetullah Öztürk, "Ülkücü Ataç", Ulus, 27.5.1957
Şevket Rado, "NA'ın Arkasından", Akşam, 19.5.1957
Şevket Rado, "NA'ı Düşünürken", Akşam, 22.5.1957
Şevket Rado, "Ölülerin Arkasından", Akşam, 25.5.1957
Oktay Rifat, "Ataç", Dünya, 28.5.1957
Peyami Safa, "Tenkit", Tan, 31.5.1935
Peyami Safa, "Münakaşa İhtiyacı", Tan, 7.6.1935
Peyami Safa, "Tenkide Dair Bir Münakaşa", Cumhuriyet, 4.5.1938
Peyami Safa, "NA", Milliyet, 19.5.1957
Peyami Safa, "Ölüm ve Hakikat", Milliyet, 21.5.1957
Peyami Safa, "Bir Okuyucuma Cevap", Milliyet, 22.5.1957
Peyami Safa, "Üç Okuyucuya Cevap", Milliyet, 23.5.1957
Peyami Safa, "Bir Adama Dair Hakikatler", Milliyet, 25.5.1957
Peyami Safa, "Hazreti Muhammed, Bernard Shaw ve Ataç Gibiler",

Milliyet, 4.6.1957
Sait Faik, "NA'a Açık Mektup", Haber, 30.12.1940
Sait Faik, "NA'a Açık Mektup", Haber, 30.1.1941
Mehmet Salihoğlu, "Bir Ataç Vardı", Milliyet, 17.5.1968
Mehmed Salihoğlu, "Ölümünün 30. yılında Ataç", Cumhuriyet, 16.5.1987
Asım Sarp, "NA Yolunda", Vatan, 14.8.1977
Fethi Savaşçı, "NA", Politika, 19.11.1976
Vural Sözer, "NA", Pazar, 22.1.1957
Nihat Subaşı, "Ardından," Ulus, 19.5.1957
Şahap Sıtkı, "Aziz Ataç, Dost Ataç" Ankara Telgraf, 20.5.1957
A. Niyazi Tamaç, "Ataç'a İlk Mektup", Sonhavadis, 27.5.1957
A. Niyazi Tamaç, "Ataç'a İkinci Mektup", Sonhavadis, 3.6.1957
Erdoğan Tamer, "Ataç'tan Sonra", Pazar Postası, 26.5.1957
Haldun Taner, "NA", Yeni Sabah, 4.6.1957
Ahmet Hamdi Tanpınar, "NA İçin", Cumhuriyet, 1.6.1957
Suat Taşer, "Kişiyi Nasıl Bilirsiniz", Yeni Gazete, 20.5.1957
Füruzan Hüsrev Tökin, "Dâhi Münekkit", Politika, 21.6.1952
Vedat Nedim Tör, "NA'ın Arkasından", Tercüman, 22.5.1957
Nurer Uğurlu, "Ataç", Yeni Adana, 23.5.1958
Hilmi Ziya Ülken, "NA", Yeni Sabah, 22.5.1957
Cemalettin Ünlü, "Ataç'ın Ardından", Sonhavadis, 29.5.1956
Ethem Ütük, "Ataç'ın Ardından", Pazar Postası, 21.7.1957
Ethem Ütük, "Ataç'ı Okurken", Pazar Postası, 5.4.1959
Aydın Varda, "Ataç'ın Önemi", Pazar Postası, 26.5.1957
Hamdi Varoğlu, "NA", Cumhuriyet, 24.5.1957
S. K. Y., "Bay NA'a", Tan, 7.6.1935
Yaşar Nabi, "Gene Tenkide Dair", Ulus, 7.4.1938
Yaşar Nabi, "Yaratıcı Tenkid", Ulus, 12.4.1938
Hasan Ali Yücel, "NA Hakkında", Cumhuriyet, 26.5.1956, 19.5.1957/Varlık, Ağustos 1978
Can Yücel, "Yazar İşçidir", Pazar Postası, 13.1.1957
(...) "Günlerin Getirdiği", Sanat ve Edebiyat, 15.2.1947

SORUŞTURMALAR

— Ataç İçin Soruşturma, Varlık, Mayıs 1982; Fethi Naci, Memet Fuat, Tahsin Yücel, Murat Belge.

— Soruşturma, Füsun Akatlı, Murat Belge, Asım Bezirci, Doğan Hızlan, Selim İleri, Mehmet Kaplan, Atillâ Özkırımlı, Adnan Özyalçıner.

ATAÇ'LA YAPILAN KONUŞMALAR

Niyazi Acun, *"Resimli Ay'a Nurullah Ataç Diyor ki"*, Resimli Ay, 4.6.1936

Ferzan A. Aras *"Nurullah Ataç ile Konuşma"*, Varlık, 11.5.1935
Sunullah Arısoy, *"Edebiyatçılarımız Konuşuyor,"* 1953 S. 46-53
Seyfettin Başçıllar, *"Nurullah Ataç'la Bir Konuşma"*, Merhem, 10.5.1953

Seyfettin Başçıllar, *"Nurullah Ataç'la Bir Konuşma"*, Pazar Postası, 26.5.1957

K. B., *"Nurullah Ataç ve Ahmet Hamdi Tanpınar İle Mülâkat"*, Aramak, 1.9.1939
Mustafa Baydar, *"Nurullah Ataç Anlatıyor"*, Varlık, 1.5.1956
Mustafa Baydar, *"Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar,"* 1960, S. 31-34
Mustafa Baydar, *"Ataç'ın Evinde"*, Cumhuriyet Sanat Eki, Mayıs 1970
Necati Cumalı, *"Nurullah Ataç'la Dil Üzerine Konuşma"*, Varlık, 1.8.1948

Turhan Dökmeci, *"Nurullah Ataç'la Konuştum"*, Kaynak, 1.6.1948
Hikmet Münir Ebcioğlu, *"Nurullah Ataç Hakkında Ne Diyorlar?"* Yedigün, 3.2.1941

Hikmet Feridun, *"Bugün De Diyorlar ki,"* 1932, S. 206-208
Naci Sadullah, *"Nurullah Ataç Kimseyi Beğenmiyor,"* Yedigün, 22.8.1934

Neriman Hikmet, *"Fikret İçin Ne Diyorlar?"*, Tanin, 19.8.1947
Nihat Kuşlu, *"Nurullah Ataç'la Sanat Üzerine Konuşma"*, Yol, 15.11.1950

Fehmi Özçelik, *"N. Ataç'la Bir Konuşma"*, Hisar, 1.3.1953
B. S., *"İstanbul İçin Ne Diyorlar?"*, Akşam, 27.10.1937
İsmail Ali Sarar, "Ataç'la Şiir Konusunda Konuşu", Ataç, 15.6.1962
Sehap Nafiz, *"Nurullah Ataç Bey Diyor ki"*, Serveti Fünun, 2.6.1932

Şinasi Özdenoğlu, *Edebiyatımızın Beş Ana Meselesi Üzerinde Tahliller ve Konuşmalar*, 1949, S. 97-100
Ünal Soygür, *"Nurullah Ataç'la Bir Konuşma"*, Yenilik, 15 Ocak/15 Şubat 1953

Vural Sezer, *"Ataç'la Yapılan Bir Konuşma"*, Şairler Yaprağı, Haziran, 1957

Güner Sümer, *"Ataç'la Konuşu"*, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, Mart 1956

Şahap Sıtkı, *"Nurullah Ataç'la Sohbet"*, Varlık, 1.1.1947
Sabahattin Teoman, *"Ataç Öksüzlüğü"*, Varlık, 1.6.1957
Sermet Sami Uysal, "Eşi Size Nurullah Ataç'ı Anlatıyor", Cumhuriyet, 5.8.1954
(...) — "Edebiyatta Yeniler mi, Eskiler mi?", Akşam, 24.1.1940
(...) — "Nurullah Ataç'la Bir Konuşma", Varlık, 1.9.1952
(...) — "Ne Diyorlar?", Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, Temmuz 1952w
(...) — "Sait Faik İçin", Varlık, 1.6.1954
(...) — "Nurullah Ataç Beyle", Hep Gençlik, Mart 1930
(...) — "Nurullah Ataç'ın Cevabı", Yeni Adam, 2.1.1936

BASINDA YANKILAR

MUHTAR KÖRÜKÇÜ:

"Ataç usta için epeyi yazı, kitap yayımlandı, daha da nice çok yazılsa azdır, yeridir. Ataç bizim edebiyatımızın belirli bir döneminin temeli, barometresi, bir çeşit göstergenidir; bütün dönemlerinin de temelli yol göstericilerinden, yetiştirici ustalarından. (...)

İşte şimdi de onun en belirgin ve yararlı yönlerinden biri üstüne, eleştiri ve eleştirmen üstüne düşüncelerini, görüş ve anlayışının bütün yanlarıyla inceleyen bir yapıtı, (edebiyat ve düşünce evrenimizde pek çok yönleriyle Usta'nın yerini doldurma yolunda olduğunu parantez arası belirtmek gerekèn) Asım Bezirci sunuyor. Bu yoldaki denemesini de Usta'nın bu alandaki yazılarını eklemekle ayrıca değerlendirmiş.

Bezirci bu önemli çalışmayı yaparken olabildiğine yönsüz kalmaya, bir bilimsel incelemenin gerektirdiği nesnel tutumla inceleme yapmaya gayret etmiş. Bu arada klişe övgücülüğe, alışılmış kalıplarla şişirmece yüceltme eğilimine düşmemeye çalışmış.

Ataç'ın eleştiri anlayışını, eleştirmen üstüne görüşünü yansıtmaya yarayacak en bilinmişinden en kenarda köşede kalınışına kadar yazıları toplamış, belirli bir yöntemle bunların kurduğu sistemi belirtmeye önem vermiş. Bu iş için Usta'nın kendi deyimlerini, kendi kaynaklarını tanık getirmiş, geçirdiği aşamaları, devinimleri izlemiş.

Sadece Ataç yönünden değil, eleştiri ve eleştirmen anla-

mı bakımından da büyük boşluk dolduran, büyük yarar sağlayan bu çalışmada Bezirci kendine özgü açık, duru, akılcı deneme ustalığıyla, sistemli, derinden kavrayan ve temele inebilen çözümcü kişiliğiyle başarılı sonuca varmış. Tam bir bilim adamını, gerçek denemecinin ölçüleri ve ağırbaşlılığıyla, Ataç'ın bu alandaki değerini gözler önüne seren, hakkıyla oturaklı bir deneme sunmuş." (Varlık 15.9.1968)

MEHMED KEMAL:

"...Ataç bir eleştirmen miydi? Kendisi kabul etmediğine göre, biz, onun ne yaptığına bakalım. Bildiğimiz klasik anlamda bir eleştirmen değildi. Belki bir kitap, bir şiir tanıtıcısıydı. Okuduğu kitapları da ince eleyip sık dokumaz, uzun araştırmalar sonucu bir şeyler yazmazdı. Kendi beğenisine göre bir şeyler yazar, bir şeyler anlatırdı.

Ama Asım Bezirci öyle değil, eleştiriye bilimsel bir yöntem getiriyor Araştırmalar, karşılaştırmalar yapıyor, tarih ve sosyoloji içinde yerini belirliyor. Dahası var, kendi bilim anlayışına, dünya görüşüne, politika inancına göre değerlendirmelerde bulunuyor. Belki bundan ötürü güncellikten kaçınıyor, uzun süreli ve sürekli konular üzerinde duruyor. Bize bilimsel, didaktik, belli bir dünya görüşüne dayanan eleştiriyi Asım Bezirci getirmiştir. Buradan alarak, daha ilerilere doğru da götürecektir sanıyorum." (Şairler Dövüşür, 1981, s. 153)

ADNAN BİNYAZAR:

"Asım Bezirci, 'nesnel eleştiri' anlayışını savunur yazılarında. Bunu uygular da. Özellikle Ataç'la gelen, sanat yapmaya yönlü eleştiri anlayışının etkilerini yitirmediği bir evrede Bezirci'nin görüşleri tepkiyle de karşılaşabilir. (...) Bezir-

ci'nin eleştiri anlayışını sınırlamadan, Ataç üstüne yargılarını yorumlayabileceğimizi hiç sanmıyorum. Bu gereksinmeyi Bezirci de duymuş, Ataç'ın eleştiri anlayışını vermeye çalışırken kendi anlayışını da belirlemek zorunluğunu duymuştur. (...)

Genellikle şu sorunlara değiniyor: a) Bezirci'nin eleştiri anlayışı ve nesnel eleştirinin kuralları; öznellik, nesnellik ayrımı, iki kavramın ilgili ve ayrılan yanları. b) Ataç'ın öznel eleştiri yönünden değerlendirilmesi, bu tutumunun sanatla bağıntıları; eleştirinin sanat olamayacağı savunusu; Ataç'ta eleştiri-deneme arası çabalamalar. c) Sanatla eleştirinin özellikle ayrılan yanları, Ataç'ta bu bileşkenin görünüşü. d) Ataç'ın, Bezirci'nin eleştiri anlayışında bir denemeci olarak belirişi. e) Bezirci'nin kesin yargılardan kaçınması, Ataç'ın kişiliğiyle ilgili yerel yargılarda bulunması...

Bezirci'nin bu çabaları ne sağlamıştır? Ataç'ın eylemine ve eleştirel kişiliğine daha geniş açıdan ilgi sağlamıştır. Bakılması gereken yönler gösterilmiştir. Bunun için de daha nesnel bir yöntem uygulanmıştır. Özellikle Ataç'ın bir kurul tarafından incelenmesini önermesi Bezirci'yi çok yönlerden haklı çıkarır. (...)

Bezirci'nin incelemesi, Ataç üzerine soruları çoğalttığı, araştırma yolunda tutarlı ayrıntılar verdiği için çok ilginçtir. Özellikle Bezirci'nin duruluğa ermiş, yalın yargıları seçkinlik de kazanmaktadır. Bibliyografya ve Ataç'ın eleştirel yazılarının saptanmasıysa uzun çalışmaların ürünüdür." (Varlık, 15.10.1968)

LEL N. STAROSTOV:

Ataç'ın edebî mirasının önem ve ağırlığını Asım Bezirci çok güzel ve inandırıcı bir biçimde dile getirmiştir. (...) Belgesel materyeli aktarış ve yorumlayışta gösterdiği kılı kırk yaran titizlikle önceline gösterdiği özen, kendisine sempatik

gelmeseler bile, meslektaşlarına gösterdiği vurgulu saygı, yakın dostlarına dahi yönelttiği nesnel eleştiri ve kimi eleştirmenlerin gözünden dahi kaçan küçük ayrıntıları yakalamada gösterdiği dikkat bizde sevindirici bir izlenim uyandırıyor. Bezirci'nin dili de çok güzel. Diline aşırı özen gösteriyor, önem veriyor. (...) Çirkin edebiyattan çirkin bir dille söz etmenin sakıncalı olduğunu çok iyi biliyor. Bütün bunlara ek olarak şunu da söylemeliyim: Bezirci, olumsuz bulduğu niteliklerini kıyasıya eleştirdiği ve kendi uygulamasında kaçınmaya çalıştığı Ataç'ta iyi olan her şeyi bir sünger gibi emdiği öğretmenin izinde yürüyor. (...) Bezirci'yi Ataç'a yaklaştıran şeyler arasında, dilinin yetkinliği dışında, görkemli bir özelliği daha var: Yaptığı işe karşı "tutkulu" oluşu. Zaten bu tutku olmadan gerçek sanat eseri olamıyacağı gibi gerçek bilim de olamaz.

Bezirci tüm bu özelliklerini sonra yazdığı kitaplarda daha parlak bir biçimde sergiliyor. (Sanat Emeği, Haziran 1979)

TÜRKER ACAROĞLU:

"Eserin iki bölümü var: Ataç'ı inceleme, Ataç'tan örnekler. Ataç'ı incelerken, yazar, O'nun öznelcilik yolundaki ve nesnelciliğe doğru çabalarını araştırıp bir sonuca varıyor. Ataç'la ilgili bibliyografya da bu bölümdedir. (...) Ataç'ın eleştiri ve eleştirmen üstüne yazıları da sonda yer almış. Ataç'ı göklere çıkarmak yerine, 'yargılayarak değerlendirme'ye çalışan bu değerli eser, yeni belgelere dayanmaktadır. Genç eleştirmenler okumalı bunu." (Cumhuriyet, 18.9.1969)

BEDRETTİN CÖMERT:

"... Ataç yaşamıyor artık. Yaptıkları da, yapmadıkları da ortada. Ama Ataç'çı 'öznel" ve denemeci eleştiriye karşı gelişen ve başlangıçta kendisini 'nesnel' diye niteleyen akım

ne durumdadır bugün? İlk çırpıda Asım Bezirci ve Hüseyin Cöntürk geliyor akla. Yaşlı ve genç birçok arkadaşımız, örgensel olarak bilmezler pek, Bezirci'nin bütün çalışmalarını. Bilmezler ve es geçerler. Bugün o, başlattığı 'nesnel eleştiri' geleneğinin soyutluğunu, katılığını, inkârcılığını derin bir çok boyutlulukla aşarak, kendine özgü, kesintisiz, temeli sağlam bir yöntemi sürdürmektedir. Eksiklerini ve yanılgılarını bir yana bırakarak, günümüz Türkiye'sinin ciddi, ihtiyatlı, –belki gereğinden çok ihtiyatlı– zeki, yetenekli tek eleştirmeni diyebiliriz ona. Hatta o, bize göre, ince bir sanat duyarlığı ve dikkatli bir eleştirmen niteliği olan bir edebiyat tarihçisidir. Bazı gençlerimiz ve daha eskiler, belki tepki gösterecekler bu yargıya. Ne var ki, Bezirci'nin, başlangıcından bugüne dek gelişimini inceledikten sonra başka bir yargıya varmak olanaksız. Yazar ve şairler üzerine yazdığı, inceleme değerindeki monografilerini yan yana getirirsek, günümüz edebiyatının örgensel bir görünümünü elde etmek mümkündür." (Barış, 4 Ekim 1971)

DOĞAN HIZLAN:

"Sıradan olmayan okuyucu ve yazar için önemli çalışmalar bir sanatçının ya da yazarın bütün yanlarını anlatan eserlerden çok, onun bir yanını alan, bunu derinleştiren incelemelerin daha önemli olduğudur. Bezirci, bu kitabında Ataç'ın eleştirmenliği üzerinde duruyor, büyük ustanın bir 'edebiyat adamı' olarak ne yapmak istediğini bir bir sıraladıktan sonra şimdiye kadar Ataç'la ilgili çalışmaların eleştirisine girişiyor, bunların eksikliklerini sayıyor. (...) İlginç bir çalışmaya girişmiş. Bu çalışmayı yapmakla ne demek istediğini açık seçik ortaya koyduğuna göre, bir de kuramsal birtakım bilgiler yazmasına hiç mi gereklilik yoktu. Ataç'ın eleştirmenliğinin ne olduğu, üzerinde en çok tartışılan, ama böyle belgelere ve kendi yazılarına dayanılarak

araştırılmayan bir konudur. İncelemeci Bezirci, verdiği boşa gitmeyen emekle, Ataç'ın eleştirmenliğini belirtmiş, ayrıca belgelere vararak yaptığı değerlendirmeler de güvenilir ve doğru yargılar olmak özelliğini taşıyor. Araştırıcı, o her zamanki titizliğiyle bir 'bibliyografya' da sunuyor bize. Kitabın sonuna Ataç'ın eleştirmeyle ilgili yazıları alınmış." (Varlık Yıllığı, 1969).

MEHMET SELİM:

"Edebiyatımızın verimli eleştirmenlerinden, Asım Bezirci, *Nurullah Ataç* adlı kitabında yazarın eleştiri eylemini inceleyerek ilginç yargılara varıyor. Ataç'ın alabildiğine şişirilip, edebiyatımızda âdeta putlaştırıldığı şu günlerde bu 'bilimsel' incelemenin okunması genç kuşak için çok yararlı olacaktır kanısındayım. Kitabın girişini meydana getiren 'Ataç'ı İncelerken' yazısında Bezirci, Ataç'ın edebiyat adamı kimliğini belirterek, bu konuda yapılan tartışmalara değiniyor. Daha sonraki bölüm; 'Nurullah Ataç, Eleştiri Anlayışı' başlığını taşıyor. Bezirci bu bölümde, Ataç'ın bir yazar olarak ortaya çıkışını ve gelişme sürecini çeşitli dönemlere bölerek yöntemli bir inceleme süzgecinden geçiriyor ve Ataç'ın eleştiri anlayışını yer yer eleştirerek yanlış yerlerini gösteriyor. Kitabın en önemli bölümü uzun kitaplık çalışmalarının ürünü olan 'Eleştiri, Eleştirmen Üstüne Yazılar' adlı bölümdür. Bezirci bu bölümde Ataç'ın gazete koleksiyonlarının sarı sayfalarında unutulmak tehlikesiyle karşı karşıya kalan eleştiri kuramıyla ilgili yazılarını derlemiş.

Edebiyat kuramıyla ilgilenen ve eleştiriye kendilerini yakın bulanlar bu kitabı mutlaka okumalıdırlar. Hem Ataç'ın edebiyat tarihimizdeki gerçek yeri ortaya çıkacak, hem de yok yere koparılan bir yığın gürültü patırtı sona erecektir." (Türk Solu, 10.9.1968).

Asım Bezirci Edebiyat tarihçisi, eleştirmen, denemeci ve çevirmen. 1927'de Erzincan'da doğdu. İlkokulu Erzincan'da, ortaokul ve liseyi parasız yatılı olarak Erzurum'da okudu. 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl, Gerçek gazetesinde yazarlığa başlayan Bezirci, 26 yıl boyunca muhasebecilik yapmak zorunda kalmasına karşın örnek bir çalışkanlıkla çok sayıda ürün verdi. Ataç'ın öznel/izlenimsel eleştiri anlayışına karşı nesnel/bilimsel eleştiri çığırının açılması için büyük çaba sarf etti. Başta Nâzım Hikmet olmak üzere tanınmış birçok yazarın eserlerini derleyip yayına hazırladı. 2 Temmuz 1993'te Sivas toplukıyımında 34 ilerici aydın ve sanatçıyla birlikte katledildi. Bezirci'nin bütün eserleri yayınevimizce yayınlanmaktadır.

Nurullah Ataç, tüm varlığını edebiyata adamış bir yazar. Büyük bir dil ustası, çevirmen. 80'i aşkın dergiye dağılmış, 4 bini aşkın yazıya imza atmış üretken bir denemeci. Bedri Rahmi, Ataç'la ilgili bir çalışma yapılmamasına içerleyerek şöyle demişti: "Hepimiz onu seviyor, sayıyor, arıyoruz. Fakat niçin içimizden birisi kolları sıvayıp onun gazete ve mecmualara parça parça dağılmış eserini toplamak, seçmek ve incelemek hevesine düşmüyor?" O günden bugüne Ataç üzerine pek çok araştırma yapıldı, yazılar yayınlandı. Bütün bu yazılanlar içinde Bezirci'nin Ataç incelemesi özel bir yer tutuyor. Bezirci, Ataç'ın eleştiri anlayışını ve uygulayışını tüm yönleriyle ele alıyor. "Ataç'ı gözü kapalı yüceltmek yerine, yargılayarak değerlendirme" yolunu seçiyor. Ataç'ın eleştiri kuram ve yöntemi bu eserin başlıca araştırma ve inceleme konusunu oluşturmakla birlikte, yaşamı, kişiliği ve yayınlanmış yazılarının dökümü de kitapta yer alıyor. Kitabın devamında Ataç üzerine yazılanların kaynakçası, sonunda ise Ataç'ın eleştirmen ve eleştiri üstüne yazdığı ancak kitaplarına girmeyen, Bezirci tarafından derlenen yazılar yer alıyor.

KİTAP
SKB 0672052 YTB

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

10.00 YTL

865-04-0
9 789756 865040